

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İran'ın Nükleer Programı: İletişim Stratejileri ve Uluslararası İmajı

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Karlı

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı

Ankara, 2025

İran'ın Nükleer Programı: İletişim Stratejileri ve Uluslararası İmaja

Mustafa KARLI

Tez Danışmanı Prof. Dr. Esra İlkay İŞLER

Tez Jürisi

Prof. Dr. Esra İlkay İŞLER

Prof. Dr. Ufuk ERDEM

Doç. Dr. Mehmet DOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM BİLİM DALI

Ankara - 2025

ETİK BEYAN

Bu tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez ve Proje Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı; tezin/projenin tamamında akademik kurallara ve etik ilkelere uyduğumu ifade ederim. Yararlandığım eserlerin tamamını metin içinde referanslandığımı ve kaynakçada kılavuzda tanımlanan şekilde yer verdiğimi, haricindeki ifadelerin bana ait olduğunu, herhangi bir kaynaktan kopyalama yapmadığımı ya da yapay zeka aracılığı ile üretilmiş ifadelere metinde yer vermediğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda bu beyanıma uygun olmayan bir durumun tespit edilmesi halinde, aleyhime doğacak bütün hak kayıpları dahil tüm hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(Mustafa KARLI)

(03.06.2025)

ONAY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler ve Tanıtım Tezli Yüksek Programı Yüksek Lisans öğrencisi Mustafa Karlı tarafından hazırlanan İran'ın Nükleer Programı: İletişim Stratejileri ve Uluslararası İmajı Başlıklı tez çalışması 03/06/2025 tarih ve 11:00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Prof. Dr. Esra İlkay İŞLER/HBV İletişim Fak.) :	☒	☐
Üye (Prof. Dr. Ufuk ERDEM/HBV İletişim Fak.) :	☒	☐
Üye (Doç. Dr. Mehmet DOĞAN/AYBÜ Tarih.) :	☒	☐

İran'ın Nükleer Programı: İletişim Stratejileri ve Uluslararası İmajı

Mustafa KARLI

Yüksek Lisans Tezi,

Danışman: Prof. Dr. Esra İlkay İŞLER

T.C. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

2025, Ankara

ÖZET

Bu çalışma, İran'ın nükleer programına ilişkin uluslararası algıyı biçimlendirmek için benimsediği iletişim stratejilerini analiz etmektedir. Çalışmanın temel amacı, İran'ın dış politika söylemleri, medya temsilleri ve diplomatik müzakereler yoluyla uluslararası kamuoyunu nasıl etkilediğini incelemektir. Tezin içeriği, İran'ın nükleer programının tarihsel gelişimi, diplomatik süreçlerdeki pozisyonu, medya stratejileri ve uluslararası güç dengesinde oynadığı rol üzerine odaklanmaktadır. Araştırmada, Olay Yapısı Analizi (Event-Structure Analysis, ESA) yöntemi kullanılarak İran'ın nükleer programına dair kritik olaylar kronolojik olarak sıralanmakta ve bu olaylar arasındaki nedensel ilişkiler ortaya konulmaktadır. Ayrıca, medya çerçeveleme analizleriyle Batılı medya organları ile İran'ın resmî medya organlarının nükleer programı nasıl sunduğu karşılaştırılmaktadır. Araştırma bulguları, İran'ın nükleer programına yönelik uluslararası algının önemli ölçüde medya söylemleri ve diplomatik açıklamalar aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir. Batılı medya, programı genellikle bir tehdit unsuru olarak sunarken, İran'ın resmi medya organları bunu ulusal egemenliğin ve bilimsel ilerlemenin bir simgesi olarak çerçevelemektedir. Ancak, uluslararası kamuoyunu şekillendirmede Batılı medya organlarının daha etkili olduğu görülmektedir. İran'ın diplomatik söylemlerinde ise meşruiyet ve bağımsızlık vurgusu öne çıkmakta; ancak, şeffaflık eksikliği ve çelişkili açıklamalar nedeniyle bu söylemler Batılı güçler tarafından genellikle kuşkuyla karşılanmaktadır. Sonuç olarak çalışma, İran'ın daha şeffaf ve çok taraflı bir iletişim politikası izlemesinin uluslararası imajını geliştirebileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Nükleer Program, Uluslararası Algı, Medya Stratejileri, Diplomasi

Iran's Nuclear Program: Communication Strategies and International Image

Mustafa KARLI

Master's Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Esra İlkey İŞLER

**Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs
Department of Public Relations and Promotion
2025, Ankara**

ABSTRACT

This study analyses the communication strategies used by Iran to shape international perceptions of its nuclear programme. The main aim of the study is to examine how Iran influences international public opinion through its foreign policy discourses, media representations and diplomatic negotiations. It focuses on the historical development of Iran's nuclear programme, its position in diplomatic processes, its media strategies and its role in the international balance of power. The research uses Event-Structure Analysis (ESA) to chronologically order the critical events related to Iran's nuclear programme and to reveal the causal relationships between these events. It also uses media framing analysis to compare how the Western media and the official Iranian media present the nuclear programme. The results show that international perceptions of Iran's nuclear programme are significantly shaped by media discourse and diplomatic statements. Western media often portray the programme as a threat, while Iran's official media frame it as a symbol of national sovereignty and scientific progress. However, Western media appear to be more influential in shaping international public opinion. Iran's diplomatic discourse emphasises legitimacy and independence, but is often viewed with scepticism by Western powers due to a lack of transparency and contradictory statements. The study concludes that Iran's international image could be improved by a more transparent and multilateral communication policy.

Keywords: Iran, Nuclear Program, International Image, Media Strategies, Diplomacy

TEŞEKKÜR

Bu akademik çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen tüm değerli hocalarıma, meslektaşlarıma ve sevdiklerime içten teşekkürlerimi sunarım.

Öncelikle, bilgisi ve ilhamıyla beni teşvik eden, yol gösteren saygıdeğer hocam, değerli dostum Prof. Dr. Ömer Demir'e minnettarım.

Tezimin her aşamasındaki sabırlı rehberliği ve değerli katkıları için danışmanım Prof. Dr. Esra İlkay İşler'e derin şükranlarımı sunarım.

Kıymetli zamanlarını ayırarak çalışmamı yapıcı değerlendirmeleriyle zenginleştiren jüri üyelerim Prof. Dr. Ufuk Erdem ve Doç. Dr. Mehmet Doğan'a da ayrıca teşekkür ederim.

Bu süreçte sabrı, sevgisi ve daima yanımda oluşuyla en büyük desteği sağlayan sevgili eşim Zehra Hanım'a sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

Tüm destekleri için herkese gönülden teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Özet	v
Abstract	vi
Teşekkür	vii
İçindekiler.....	viii
Kısaltmalar dizini	x
1. GİRİŞ	1
2. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE ENVANTERİ	17
2.1. Tarihsel Gelişim	17
2.1.1 İran'ın Nükleer Programının Kökenleri (1950'ler-1970'ler).....	17
2.1.2 1970'ler: Agresif Genişlemeler ve Anlaşmalar	17
2.1.3 1979: İslam Devrimi ve Sonrası.....	18
2.1.4 İran'ın Nükleer Programı: 2000-2009	19
2.1.5 2010 – 2015.....	23
2.1.6 2015 - 2018.....	31
2.1.7 2018 - 2023.....	44
2.2 Teknik Hususlar	93
2.2.1 İran'ın Nükleer Tesisleri ve Yeteneklerine Genel Bakış.....	93
2.2.2 Uranyum Madenciliği ve İşlenmesi	93
2.2.3 Araştırma Reaktörleri	95
2.2.4 Yakıt İmalatı	96
3. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINDAN DUYULAN ENDİŞELER, İLETİŞİM STRATEJİLERİ VE İMAJ YÖNETİMİ	99
3.1 İran'ın Nükleer Programının Potansiyel Askeri Boyutlarına İlişkin Uluslararası Endişeler.....	99
3.2 İran'ın İletişim Stratejileri.....	104
3.2.1 Resmî Açıklamalar ve Retorik	104
3.2.2 İran'ın Nükleer Söylemindeki Değişimler	108
3.2.3 Medya ve Kamu Diplomasisinin Kullanımı	112

3.2.4	Takiyye Stratejisi.....	119
3.3	İran'ın Uluslararası İmajının Analizi.....	122
3.3.1	Batı Ülkelerindeki Algılar.....	122
3.3.2	Bölgesel Komşuların Görüşleri.....	128
3.3.3	İran'ın Yumuşak Gücü ve Uluslararası Konumu Üzerindeki Etkisi	143
3.4	İran'ın İletişim Stratejilerinin Etkinliği.....	145
3.4.1	Etkinlik ve Zorluklar	148
3.4.2	Bölgesel Dinamikler	150
3.4.3	Küresel İlişkiler.....	154
3.5	İran'ın Dış Politikasında Geleceğe Bakış ve Politika Seçenekleri	157
4.	SONUÇ	159
	Extended abstract	165
	Kaynakça.....	169
	Özgeçmiş.....	191

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AYB	Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank)
DMO	Devrim Muhafızları Ordusu
ESA	Olay Yapısı Analizi (Event-Structure Analysis)
FPFP	Yakıt Plakası Üretim Tesisi (Fuel Plate Fabrication Plant)
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HWPP	Ağır Su Üretim Tesisi (Heavy Water Production Plant)
IAEK	İran Atom Enerjisi Kurumu (Iranian Atomic Energy Organization)
ICRO	İslami Kültür ve İlişkiler Organizasyonu (Islamic Culture and Relations Organization)
INTEX	Ticaret Borsalarını Destekleme Aracı (Instrument in Support of Trade Exchanges)
IRIB	İran İslam Cumhuriyeti Yayıncılığı (Islamic Republic of Iran Broadcasting)

ISA	İran Yaptırımlar Yasası (Iran Sanctions Act)
JCPOA	Kapsamlı Ortak Eylem Planı (Joint Comprehensive Plan of Action)
KİK	Körfez Arap İş Birliği Konseyi (Gulf Cooperation Council)
LEU	Düşük Zenginleştirilmiş Uranyum (Low Enriched Uranium)
MIT	Massachusetts Institute of Technology
NAM	Bağılantısızlar Hareketi (Non-Aligned Movement)
NIE	ABD Ulusal İstihbarat Tahmini (National Intelligence Estimate)
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (Non-Proliferation Treaty)
PMD	Olası Askeri Boyutlar (Possible Military Dimensions)
SHTA	İsviçre İnsani Ticaret Düzenlemesi (Swiss Humanitarian Trade Arrangement)
SPV	Özel Amaçlı Araç (Special Purpose Vehicle)
SWIFT	Dünya Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Topluluğu (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication)
TNRC	Tahran Nükleer Araştırma Merkezi (Tehran Nuclear Research Center)

TRR	Tahran Araştırma Reaktörü (Tehran Research Reactor)
UAD	Uluslararası Adalet Divanı (International Court of Justice)
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency)

1. GİRİŞ

Ağustos 1945'te, ABD tarafından Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atılan Little Boy (yaklaşık 60 kilogram uranyum) ve Fat Man (yaklaşık 6,4 kilogram plütonyum) adlı iki atom bombası, yaklaşık 100.000 insanın anında hayatını kaybetmesine yol açtı. Patlamaların ardından gökyüzüne yükselen ve daha sonra "Büyük Mantar Bulutu" olarak adlandırılan görüntüler, sadece Japonya'yı değil, tüm dünyayı derinden sarstı. Nagazaki'ye yönelik saldırı sonrasında Japon radyosunun yaptığı "İnsanlar, hayvanlar ve neredeyse tüm canlılar kelimenin tam anlamıyla yanarak hayatlarını kaybetti" açıklaması, yaşanan yıkımın boyutunu tüm çıplaklığıyla ortaya koydu. Bu korkunç saldırılar, II. Dünya Savaşı'nın en trajik sahneleri olarak tarihe geçtiği gibi, aynı zamanda nükleer çağın başlangıcını simgeledi.

Bu felaketin ardından, dünya kamuoyunda benzer yıkımların bir daha yaşanmaması adına yeni bir uluslararası düzenin gerekliliği fikri giderek güç kazandı. Daha önceki yıllarda başlatılan girişimlerin de etkisiyle, bu düşünce somut bir yapıya kavuştu ve 24 Ekim 1945'te Birleşmiş Milletler (BM) kuruldu. BM'nin kuruluşu, yalnızca savaş sonrası düzenin yeniden inşası açısından değil, aynı zamanda kitle imha silahlarının denetlenmesi ve nihai olarak ortadan kaldırılması yönündeki küresel çabanın da başlangıcı olarak kabul edildi. Nitekim BM, 1946 yılında aldığı ilk kararda, atom enerjisinin askeri amaçlarla kullanımına dair endişeleri dile getirmiş ve kitle imha silahlarının yasaklanması çağrısında bulunmuştur. Bu yaklaşım, 1948'deki Genel Kurul toplantısında da tekrar gündeme getirilerek, nükleer silahların uluslararası hukuka konu edilmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır(*UN General Assembly, Resolution 1*, 1946).

Nükleer enerji, yıkıcı gücüyle korku salarken, aynı zamanda bir enerji kaynağı olarak da büyük bir cazibe oluşturdur. Özellikle Güney Asya, Orta Doğu ve Kuzey Avrupa gibi bölgelerde, bu enerjinin kullanımına olan ilgi giderek arttı. BM, nükleer enerjinin tamamen yasaklanmasından ziyade kontrollü bir şekilde kullanılması gerektiğini savundu. Ancak, bu konuda uluslararası düzeyde kararlı bir adım atılması gerekiyordu. Bu adımı, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Dwight D. Eisenhower, 1953 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda yaptığı "Barış için Atom" konuşmasıyla attı. Eisenhower, nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik bir düzenleme çağrısında bulundu. Konuşmasında, atom enerjisinin sadece askeri ve siyasi dengeleri değil, tüm dünyanın geleceğini değiştirdiğini vurguladı. Ayrıca, nükleer teknolojinin yalnızca ABD ile sınırlı kalmayacağını, zamanla diğer

Ülkelerin de bu bilgiye eriŖeceđini belirtti. Eisenhower'ın bu konuŖması, 1957 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (UAEA) kurulmasının yolunu açtı. UAEA, nükleer enerjiyi sivil amaçlarla kullanmak isteyen ülkelere destek sağlama görevini üstlendi. Bu neri, BM delegasyonları ve dünya liderleri tarafından büyük bir takdirle karŖılandı. Ancak, Belçika delegasyonu, konuŖmanın silahsızlanma konusunda yetersiz olduğunu ve ABD ile Sovyetler Birliği'nin nükleer üstünlüklerini korumaya devam ettiğini savunarak eleŖtirdi de bulundu. Bu eleŖtiriler, ilerleyen yıllarda nükleer silaha sahip olmayan ülkelerin, nükleer devletlerin silahsızlanma konusundaki isteksizliğine dair endiŖelerini önceden gözler önüne sermiŖ oldu (Patrikarakos, 2012).

alıŖma, dört ana bölümden oluŖmaktadır. GiriŖ bölümünde, alıŖmanın problemi, amacı ve önemi aıklanmıŖ; ayrıca kuramsal ereve ile literatür taramasına yer verilmiŖtir. İkinci bölümde, İran'ın nükleer programının tarihsel geliŖimi ve teknik altyapısı, ilgili uluslararası geliŖmeler çerçevesinde ele alınmıŖtır. nc bölümde ise İran'ın izlediği iletiŖim stratejileri, bu stratejilerin uluslararası kamuoyundaki algıya etkileri ve ortaya çıkan imaj farklılıkları detaylı biçimde incelenmiŖtir. Son bölümde ise ulaŖılan bulgular doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılmıŖ, İran'ın uluslararası kamuoyuyla iliŖkilerini geliŖtirmesine yönelik öneriler sunulmuŖtur.

Sorun, Amaç ve önem

İran'ın nükleer programı, son yıllarda uluslararası iliŖkilerde önemli bir tartıŖma konusu haline gelmiŖtir. Bu program, İran'ın ulusal güvenliğini güçlendirme ve enerji ihtiyacını karŖılama hedefi taŖımasına rağmen, uluslararası toplumda ciddi endiŖelere, Ŗphelere ve spekülasyonlara yol açmaktadır. Bu ikilem, İran'ın dıŖ politika stratejilerini ve küresel alandaki imajını doğrudan etkilemektedir. Uluslararası iliŖkilerde iletiŖim, devletlerin politikalarını ve stratejilerini anlatma, meŖruiyet kazandırma ve algıları yönetme açısından kritik bir araçtır. Bu doğrultuda, alıŖma, İran'ın nükleer programı bağlamında benimsediği iletiŖim stratejilerini analiz etmeyi ve bu stratejilerin ülkenin uluslararası imajına etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Tarihsel olarak, İran'ın nükleer programının temelleri 1950'lere dayanmaktadır. Ancak, 1979'daki İslam Devrimi sonrasında programın niteliği ve amaçları konusunda uluslararası toplumda derin endiŖelere yol amıŖtır. İran, nükleer faaliyetlerinin yalnızca barıŖıl amaçlarla yürütüldüğünü savunsa da birçok devlet ve uluslararası rgt, İran'ın nükleer silah edinme

potansiyeline sahip olabileceği yönünde kaygı duymaktadır. Bu endişeler, İran'a karşı çeşitli diplomatik girişimlere, ekonomik yaptırımlara ve hatta olası askeri müdahale senaryolarına yol açmıştır.

İran'ın iletişim stratejileri, ülkenin uluslararası alandaki algısını şekillendirmede merkezi bir rol oynamaktadır. İran, bir yandan ulusal çıkarlarını ve egemenliğini savunurken, diğer yandan küresel kamuoyunda olumlu bir imaj inşa etmeye çalışmaktadır. Ancak, bu stratejilerin etkinliği ve uluslararası kamuoyundaki yankıları, ülkenin dış politikasının belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle, İran'ın uluslararası düzeyde kullandığı diplomatik söylemler, medya politikaları ve kamusal diplomasi girişimleri, ülkenin dış politika hedefleri ile doğrudan bağlantılıdır ve küresel arenada nasıl konumlandığını belirlemektedir.

Bu bağlamda, bu tez, İran'ın nükleer programı çerçevesinde izlediği iletişim stratejilerini inceleyerek, bu stratejilerin uluslararası toplum tarafından nasıl algılandığını ve İran'ın dış politika hedeflerine nasıl etki ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tez, şu temel sorulara yanıt arayacaktır: 1) İran'ın nükleer programına ilişkin hangi iletişim stratejileri izlenmektedir? 2) Bu stratejilerin uluslararası toplum üzerindeki etkileri nelerdir? 3) İran'ın uluslararası imajı, bu iletişim stratejileri çerçevesinde nasıl şekillenmektedir? 4) Türkiye'ye İran'ın uluslararası imajı nasıl yansımaktadır?

İran'ın nükleer programı, özellikle 21. yüzyılın başından itibaren, uluslararası güvenlik politikaları açısından sürekli bir endişe kaynağı olmuştur. İran'ın bu program kapsamında yürüttüğü faaliyetlerin uluslararası toplum tarafından nasıl algılandığı, bölgesel ve küresel güç dengeleri üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu algı, uluslararası diplomasi, ekonomik yaptırımlar, enerji güvenliği ve nükleer silahların yayılmasına yönelik küresel kaygılar gibi birçok alanda belirleyici bir faktördür.

İran'ın nükleer programına ilişkin benimsediği iletişim stratejilerini anlamak, uluslararası ilişkilerde daha bilinçli ve stratejik kararlar alınmasına katkı sağlayabilir. Bu noktada, Türkiye'nin İran ile olan diplomatik ve ekonomik ilişkileri, bu konunun incelenmesini daha da önemli hale getirmektedir. Türkiye ile İran arasındaki uluslararası iletişim ve diplomatik ilişkiler şu nedenlerle akademik olarak incelenmeye değerdir: 1) Bölgesel Güvenlik: Türkiye, İran'ın komşusu olarak bölgedeki güç dengelerinden doğrudan etkilenmektedir. İran'ın nükleer kapasitesi, Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejilerini belirlemede önemli bir faktördür. 2) Diplomatik İlişkiler: Türkiye, tarihsel olarak İran ile dengeli bir diplomasi yürütmeye

çalışmıştır. İran'ın nükleer programı, bu ilişkilerin seyrini etkileyerek Türkiye'nin bölgesel politikalarını şekillendirmektedir. 3) Ekonomik Etkiler: İran'a yönelik uluslararası yaptırımlar, Türkiye'nin ekonomik çıkarlarını da doğrudan etkilemektedir. Türkiye, İran ile ticari ilişkilerini sürdürme ve geliştirme isteği ile uluslararası yaptırımlara uyum sağlama zorunluluğu arasında bir denge kurmak durumundadır. 4) Bölgesel İstikrar: İran'ın nükleer programı, Orta Doğu'daki siyasi ve güvenlik dengelerini etkilemektedir. Türkiye, bölgesel bir aktör olarak, bu dinamikleri anlamak ve bu duruma göre politika üretmek zorundadır. 5) Uluslararası Konum: Türkiye'nin İran'ın nükleer programına ilişkin tutumu, ülkenin uluslararası alandaki konumunu ve Batı ile ilişkilerini doğrudan etkilemektedir.

Bu araştırma, İran'ın nükleer programının Türkiye açısından nasıl değerlendirildiğini ortaya koyarak, ulusal çıkarların korunması ve bölgesel dinamiklerin daha iyi anlaşılması için önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'nin dış politika stratejilerinin geliştirilmesine ve uluslararası arenada daha etkin bir rol üstlenmesine yardımcı olabilecek bilimsel bir çerçeve sunmaktadır.

İran, nükleer programının enerji ihtiyacını karşılamaya ve ulusal güvenliğini artırmaya yönelik olduğunu iddia ederken, uluslararası toplum – özellikle Batılı ülkeler – İran'ın nükleer silah geliştirme potansiyelinden endişe duymaktadır. Bu iki taraf arasındaki gerilim, yıllarca süren diplomatik müzakerelere, ekonomik yaptırımlara ve hatta olası askeri çatışma senaryolarına yol açmıştır. Bu bağlamda, İran'ın iletişim stratejileri iki temel işlev görmektedir: 1) İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlarını vurgulayarak uluslararası toplumu bilgilendirme ve ikna etme çabası, 2) Uluslararası toplumun tepkilerini ve politikalarını yönlendirme ve etkileme stratejisi.

İran'ın bu stratejilerinin derinlemesine analizi, ülkenin uluslararası toplumla etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin bölgesel ve küresel sonuçların anlaşılmasına yardımcı olacaktır. İran'ın nükleer programına ilişkin iletişim stratejilerinin başarısı ve etkinliği, uluslararası diplomasi süreçlerini, bölgesel güvenlik politikalarını ve küresel dengeleri doğrudan etkileyebilecek bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Uluslararası İletişim Kuramları Bakımından İran'ın Durumu

İran'ın nükleer programına ilişkin uluslararası iletişim stratejilerini ve imaj yönetimini analiz etmeyi amaçlayan tezin kuramsal çerçevesi, risk iletişimi ve kriz yönetimi alanlarında öne çıkan dört temel teoriyi temel almaktadır. Bu teoriler, İran'ın nükleer faaliyetleri etrafında şekillenen karmaşık iletişim dinamiklerini anlamak ve değerlendirmek için güçlü araçlar sunmaktadır.

Güven Belirleme Teorisi (Trust Determination Theory): Güven, uluslararası ilişkilerde etkili iletişimin temel unsurlarından biridir. Peters ve diğerleri (Peters vd., 1997), risk iletişimi ve kriz yönetimi bağlamında güvenin oluşumu, sürdürülebilirliği ve kaybedilmesini etkileyen dört temel faktör belirlemiştir:

1) **Algılanan Yetkinlik:** Bir aktörün belirli bir konuda bilgi ve beceri sahibi olduğu inancını ifade eder. İran bağlamında, nükleer teknoloji konusundaki uzmanlığını vurgulamak, bu algıyı güçlendirme stratejisi olarak kullanılmaktadır. Örneğin, İran Atom Enerjisi Kurumu (IAEK) Başkanı Ali Akbar Salihi'nin nükleer programın teknik boyutlarına dair yaptığı açıklamalar, İran'ın teknik yeterliliğini öne çıkarmaya yönelik bir girişimdir.

2) **Algılanan Dürüstlük:** Bir aktörün doğru ve eksiksiz bilgi sunma konusundaki istekliliğini ifade eder. İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile iş birliği yaparak ve 2015 yılında Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) uyum göstererek bu algıyı güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak, programın şeffaflık düzeyine ilişkin tartışmalar, bu algının sürekliliğini tehdit etmektedir.

3) **Algılanan İyi Niyet:** Bir aktörün karşı tarafın çıkarlarını gözettiği inancına dayanır. İran'ın uluslararası arenada "barışçıl nükleer enerji hakkı" söylemini sıkça vurgulaması, bu algıyı oluşturma çabasının bir göstergesidir. Ancak, özellikle Batılı ülkeler ve İsrail, İran'ın bu söylemine kuşkuyla yaklaşmaktadır.

4) **Algılanan Empati:** Bir aktörün karşı tarafın endişelerini anlama yeteneğiyle ilgilidir. Dönemin İran Dışişleri Bakanı Cevat Zarif'in diplomatik açıklamaları ve uluslararası müzakerelerdeki uzlaşmacı yaklaşımı, bu algıyı pekiştirmeye yönelik adımlara örnek teşkil etmektedir. Bu teori, İran'ın nükleer programına ilişkin iletişim stratejilerinin etkinliğini analiz etmek açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Örneğin, İran'ın resmî açıklamalarının dil analizi yapılarak, güven inşa etme çabalarının hangi unsurlar üzerine inşa edildiği incelenebilir.

Ayrıca, uluslararası medyada İran'a yönelik güven algısının nasıl şekillendiği ve bu algının zaman içindeki değişimi değerlendirilebilir.

Olumsuzluk Baskınlığı Teorisi (Negative Dominance Theory) bireylerin ve toplumların olumsuz bilgi ve deneyimlere, olumlu olanlardan daha fazla önem verme eğiliminde olduğunu öne sürer. Coombs ve Holladay (2007), kriz yönetimi ve risk iletişimi bağlamında olumsuz bilgilerin olumlu bilgilerden daha kalıcı ve baskın etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Bu teorinin üç temel unsuru bulunmaktadır:

1) Asimetrik Etki: Olumsuz bilgilerin olumlu bilgilerden daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu ifade eder. İran'ın nükleer programı bağlamında, uluslararası medyada nükleer faaliyetlere ilişkin olumsuz haberlerin geniş yer bulması bu duruma örnek teşkil etmektedir. İran'ın olumlu açıklamaları genellikle bu olumsuz haberlerin gölgesinde kalmaktadır.

2) Dengeleme Oranı: Bir olumsuz bilginin etkisini dengelemek için birden fazla olumlu bilgiye ihtiyaç duyulmasını ifade eder. Örneğin, İran'ın UAEA ile iş birliği içinde olduğu dönemler, tek bir olumsuz gelişme (örneğin, uranyum zenginleştirme sınırının aşılması) ile göz ardı edilebilir.

3) Bilişsel Önyargı: Bireylerin olumsuz bilgilere daha fazla odaklanma eğiliminde olduğunu açıklar. Bu bağlamda, İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin medyada sıkça yer alan yaptırımlar, ihlaller ve gizlilik politikaları, küresel kamuoyunun İran'a dair algısını bu teori çerçevesinde şekillendirmektedir. Bu teori, İran'ın uluslararası kriz anlarında karşı karşıya kaldığı iletişim zorluklarını anlamak ve bu zorlukları aşmak için kullandığı stratejileri analiz etmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Zihinsel Gürültü Teorisi (Mental Noise Theory): Bu teori, özellikle kriz yönetimi ve risk iletişimi bağlamında önemli fikirler sunar. Covello (2001) tarafından ortaya atılan bu teoriye göre stres altındaki bireylerin bilgiyi işleme ve anlama kapasiteleri azalır. Teorinin temel kavramları şunlardır: 1) Bilişsel Kapasite Azalması: Yüksek stres altında bireylerin bilgiyi işleme ve değerlendirme yeteneklerinin azalmasıdır. İran'ın nükleer programına ilişkin kriz anlarında uluslararası toplumda oluşan yüksek stres seviyesi, İran'ın mesajlarının hedef kitleler tarafından tam anlamıyla algılanmasını zorlaştırmaktadır. 2) Seçici Algı: Stres altındaki bireylerin yalnızca belirli bilgilere odaklanması ve diğerlerini göz ardı etmesidir. İran'ın barışçıl enerji kullanımına dair açıklamalarının uluslararası arenada yeterince yankı bulmaması bu duruma örnektir. 3) Mesaj Basitleştirme: Karmaşık mesajların kriz anlarında sadeleştirilmesi

gerekliliğidir. İran'ın nükleer programına dair açıklamalarında teknik terimleri azaltarak daha anlaşılır metaforlar kullanması, bu stratejiye örnek gösterilebilir. Örneğin, İran'ın programının “ulusal bir hak” olarak nitelendirilmesi, teknik detaylardan uzak bir dilin tercih edildiğini gösterir. Zihinsel Gürültü Teorisi, İran'ın kriz anlarındaki iletişim stratejilerini anlamak için etkili bir çerçeve sunar. İran'ın 2019 yılında JCPOA'dan kısmi çekilme kararını açıklarken kullandığı net ve basit ifadeler, bu stratejiye uygun bir yaklaşımdır. Karmaşık teknik terimlerin yerine daha genel ifadelerin tercih edilmesi hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunun mesajı anlamasını kolaylaştırır. Benzer şekilde, İran'ın medya stratejisinde nükleer konuları açıklarken teknik jargonu azaltması ve geniş kitlelerin anlayabileceği metaforlar kullanması da bu teori bağlamında değerlendirilebilir. Teorinin pratik uygulamalarına odaklanıldığında, ilk olarak kriz dönemlerinde yapılan açıklamaların analizi önemli bir yere sahiptir

Risk Algısı Teorisi (Risk Perception Theory): Paul Slovic (1987) tarafından geliştirilen Risk Algısı Teorisi, bireylerin riskleri nasıl algıladığını ve bu algıların karar alma süreçlerine nasıl etki ettiğini analiz eder. Teorinin üç temel bileşeni bulunmaktadır. 1) Algılanan Risk ve Gerçek Risk: Uluslararası toplumun İran'ın nükleer programına dair risk algısı, bilimsel ve istatistiksel gerçeklikten farklılık gösterebilir. 2) Psikolojik Faktörler: Korku, belirsizlik ve kontrol hissi gibi unsurlar, İran'ın nükleer faaliyetlerine dair uluslararası kaygıların temelini oluşturmaktadır. 3) Sosyo-Kültürel Faktörler: Medya, sosyal normlar ve kültürel değerler, İran'ın nükleer programına yönelik küresel risk algısını şekillendiren önemli faktörlerdir. Teorinin temel bileşenleri, algılanan risk ile gerçek risk arasındaki farklılıklar, psikolojik faktörlerin etkisi ve sosyo-kültürel faktörlerdir. Algılanan risk ve gerçek risk, insanların risklere ilişkin algılarının bilimsel ya da istatistiksel gerçeklikten farklılık gösterebileceğini ifade eder. İran'ın nükleer programı bağlamında, uluslararası toplumun büyük bir kısmı İran'ın nükleer programını potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak algılarken, İran bunu barışçıl enerji ihtiyaçlarını karşılamak için bir fırsat olarak sunmaktadır. Bu durum, risk algısı ile teknik gerçeklik arasındaki farklılıkların çarpıcı bir örneğini oluşturur. Psikolojik faktörler, bireylerin risk algısını etkileyen korku, kontrol hissi ve gönüllülük gibi unsurları içerir. İran'ın nükleer programı konusundaki uluslararası endişeler, genellikle korku ve belirsizlik gibi duygular tarafından yönlendirilir. İsrail gibi ülkelerde bu korkular, İran'ın nükleer silah üretme potansiyeline dair yoğun bir algı oluştururken, İran kendi halkına programın ulusal gurur ve enerji bağımsızlığı sembolü olduğunu vurgulamaktadır. Sosyo-kültürel faktörler, bireylerin risk algılarının kültürel değerler, medya etkisi ve sosyal normlar gibi unsurlarla nasıl şekillendiğini

açıklar. İran'ın nükleer programı, farklı ülkelerdeki medya kuruluşları tarafından genellikle farklı çerçevelerle sunulmaktadır. Örneğin, Batılı medya organlarında program sıklıkla bir tehdit unsuru olarak çerçevelenirken, İran basınında program, ulusal bağımsızlık ve teknoloji alanındaki ilerlemenin bir göstergesi olarak ele alınmaktadır.

Risk Algısı Teorisi, İran'ın uluslararası arenada nükleer programına yönelik iletişim stratejilerini değerlendirmek için güçlü bir araçtır. Uluslararası düzeyde farklı risk algılarının nasıl şekillendiği, İran'ın bu algıları yönetmek için kullandığı söylem stratejileriyle yakından ilişkilidir. Örneğin, İran'ın 2015 yılında JCPOA'ya uyum sağlaması ve UAEA'nın denetimlerine açık olmayı kabul etmesi, uluslararası risk algısını azaltmayı hedefleyen önemli bir adım olmuştur. Ancak, İran'ın 2019 yılında zenginleştirme sınırlarını aşması, bu algıyı olumsuz yönde etkilemiştir. Teorinin pratik uygulamaları arasında, ilk olarak karşılaştırmalı algı analizi yer alır. Farklı ülkelerde İran'ın nükleer programına yönelik risk algılarının nasıl şekillendiği analiz edilebilir. İsrail, Körfez ülkeleri, Avrupa ve ABD gibi bölgelerde bu algıların farklı boyutları incelenebilir. İkinci olarak, medya çerçeveleme analizi yapılabilir. Uluslararası medyada İran'ın nükleer programına ilişkin haberlerin nasıl çerçevelendiği ve bunun risk algısı üzerindeki etkisi değerlendirilebilir. Üçüncü olarak, İran'ın risk iletişim stratejileri analiz edilebilir. İran'ın risk algısını azaltmak için kullandığı mesajlar, söylemler ve diplomatik girişimler bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu teori, İran'ın uluslararası toplumla olan ilişkilerinde karşılaştığı algısal zorlukları anlamak ve bu zorlukların üstesinden gelmek için kullanılan stratejilerin etkinliğini analiz etmek için kapsamlı bir çerçeve sunar. Algılanan risklerin yönetimi, İran'ın uluslararası imajını ve nükleer programına yönelik küresel tutumu şekillendiren kritik bir unsur olmaya devam etmektedir.

Ayrıca, çalışmanın temelini oluşturan iletişim stratejileri bağlamında, kamu diplomasisi ve yumuşak güç (soft power) kavramları da kuramsal çerçevenin önemli bileşenleri arasında değerlendirilmelidir. Joseph S. Nye'nin (1990) ortaya koyduğu yumuşak güç kavramı, bir devletin maddi zorlayıcı araçlara başvurmaksızın, ikna edici iletişim, kültürel aktarım ve diplomatik yollarla uluslararası alanda etki yaratma kapasitesini ifade etmektedir. Bu bağlamda kamu diplomasisi ise, devletlerin dış kamuoylarına doğrudan hitap ederek ulusal politikalarını meşrulaştırmaya ve olumlu bir imaj inşa etmeye dönük stratejik iletişim çabalarını kapsamaktadır. İran'ın nükleer programına ilişkin söylemlerinde, özellikle ulusal egemenliğe vurgu yapan açıklamaları, bilimsel başarı temsilleri ve Batı'nın çifte standardına yönelik eleştirileri bu tür bir kamu diplomasisi pratiğinin parçası olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla,

bu tez kapsamında İran'ın nükleer programına dair uluslararası algıyı şekillendirme çabaları, yalnızca güven temelli kriz iletişimi teorileriyle değil, aynı zamanda yumuşak güç ve kamu diplomasisi perspektifleriyle de bütüncül olarak ele alınacaktır.

Literatür Taraması

İran'ın nükleer programı, güvenlik çalışmaları, uluslararası hukuk, diplomasi ve medya analizleri çerçevesinde geniş bir akademik ilgi görmüştür. Uluslararası literatürde, İran'ın nükleer programının bölgesel güvenlik dengeleri, diplomatik süreçler ve kamu diplomasisi açısından incelendiği görülmektedir. Türkiye'deki akademik çalışmalar ise genellikle Türkiye-İran ilişkileri, bölgesel güvenlik politikaları ve kamu diplomasisi bağlamında şekillenmektedir. Ancak, İran'ın nükleer programına yönelik iletişim stratejilerinin etkinliği, Batı ve Batı dışı aktörlerin söylem farkları ve İran'ın iç kamuoyuna yönelik medya politikaları gibi konular hâlâ yeterince incelenmemiştir. Bu bölümde, uluslararası ve Türkiye merkezli akademik çalışmalar analitik bir bakış açısıyla değerlendirilerek aralarındaki farkları ve literatürdeki boşluklar tartışılacaktır.

Uluslararası alanda yapılan çalışmaların önemli bir bölümü, İran'ın nükleer programını bölgesel ve küresel güvenlik riskleri açısından değerlendirmektedir. Chubin (2006), İran'ın nükleer faaliyetlerini Batılı devletler açısından bir tehdit olarak ele almakta ve özellikle ABD-İran ilişkileri üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışmasında, İran'ın nükleer programına dair şüphelerin ve yaptırımların artışına neden olan diplomatik süreçlere odaklanmaktadır. Atlantic Council adlı düşünce kuruluşunun başkanı olan Matthew Kroenig (2014) ise İran'ın nükleer programının İsrail ve Körfez ülkeleri açısından bir güvenlik kaygısı oluşturduğunu iddia ederek, Batı'nın İran'a karşı askeri müdahalede bulunması gerektiğini savunmaktadır.

Türkiye'de yapılan güvenlik eksenli çalışmalarda ise İran'ın nükleer programının doğrudan Türkiye'ye etkileri ön plana çıkmaktadır. Mustafa Kibaroglu İran'ın nükleer programının Türkiye'nin ulusal güvenliği ve bölgesel istikrar açısından oluşturduğu riskleri ele alarak, Türkiye'nin İran ile ilişkilerinde denge politikası izleme gerekliliğini vurgulamıştır (Kibaroglu, 2006, 2010). Aylin Gürzel ve Eyüp Ersoy, Türkiye'nin İran'ın nükleer programına yönelik politikalarını ve diplomatik girişimlerini analiz makalelerinde Türkiye'nin İran nükleer krizindeki rolünü güvenlik, diplomasi ve stratejik özerklik perspektiflerinden ele alarak, Türkiye'nin başlangıçta gözlemci bir pozisyondan arabulucu ve ardından aracı konumuna evrildiği görüşünü savunmuşlardır (Gürzel & Ersoy, 2012). Bayram Deliktaş, yazdığı Yüksek

Lisans Tezinde İslam Devrimi sonrası İran'ın nükleer programını değerlendirerek, Türkiye için riskler ve fırsatları analiz etmiştir (Deliktaş, 2020). Hasan Akarsu, İran'ın nükleer programının Orta Doğu siyasetine güvenlik yansımalarını değerlendirerek, nükleer programın bölgesel politikaları nasıl şekillendirdiğini tartışmıştır (Akarsu, 2017).

Genel olarak, uluslararası çalışmalar İran'ı bölgesel bir tehdit olarak ele alırken, Türkiye'de yapılan çalışmalar İran'ın nükleer programının Türkiye'nin dış politikasına etkisine odaklanmaktadır. Ancak, İran'ın güvenlik politikalarını Batı ve bölgesel aktörlerle ilişkileri üzerinden şekillendirdiğini gösteren kapsamlı analizler eksiktir.

İran'ın nükleer programının diplomatik boyutunu ve uluslararası hukuk çerçevesindeki konumunu ele alan çalışmalar, genellikle UAEA denetimleri ve Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) gibi uluslararası anlaşmalara odaklanmaktadır. Bombach ve Brennan, İran'ın UAEA ile olan iş birliğini değerlendirerek, İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda şeffaflık sorunları yaşadığını ancak Batı'nın da İran'a yönelik çifte standartlı politikalar yürüttüğünü öne sürmektedir (Bombach & Brennan, 2018). Vaşington'daki Bilim ve Uluslararası Güvenlik Enstitüsünün kurucusu David Albright ise, İran'ın uluslararası anlaşmalara uyum sağlarken, eş zamanlı olarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerini gizli biçimde sürdürme olasılığını tartışmaktadır (Albright & Burkhard, 2021).

Türkiye'deki akademik çalışmalarda, İran'ın diplomatik süreçlerdeki konumu daha çok Türkiye-İran ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Özkan İlhan, İran nükleer krizinde Türkiye'nin arabuluculuk rolünü analiz ederek, Türkiye'nin Batı ile İran arasında denge kurma çabalarına odaklanmaktadır (2011). Rüştü Eryılmaz, ABD-İran nükleer geriliminin Türkiye'nin güvenliğine etkilerini inceleyerek, Türkiye'nin bu süreçte nasıl konumlandığını değerlendirmiştir (Eryılmaz, 2010).

Dr. Ünal Gündoğan, İran'ın dış politikasının temel belirleyicilerini analiz ederek, İran'ın nükleer stratejisinin yalnızca enerji ihtiyacının karşılanacağı teknik bir gereklilik değil, aynı zamanda devrim sonrası tehdit algılaması sonucu oluşan güvenlik mimarisinin bir parçası olduğunu savunmaktadır. İran'ın dış politikasının ideolojik, jeopolitik ve güvenlik temelli olarak üç ana unsurdan etkilendiğini belirten Gündoğan, bu unsurların nükleer program üzerindeki yansımalarını incelemektedir. Çalışma, İran'ın nükleer programının ABD ve İsrail ile yaşanan gerilimler çerçevesinde nasıl şekillendiğini ve bu programın Batı dünyası tarafından nasıl bir tehdit unsuru olarak algılandığını değerlendirmektedir (Gündoğan, 2016).

Gündoğan'ın eseri, İran'ın nükleer programının bölgesel etkilerini de özet bir şekilde ele almaktadır. Özellikle Suudi Arabistan ve Basra Körfezi ülkeleriyle olan rekabeti, nükleer programın sadece Batılı ülkelerle değil, bölgesel aktörlerle olan ilişkiler bağlamında da bir güç unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu perspektif, İran'ın nükleer programının sadece Batı ile değil, bölgedeki güç dengeleriyle olan bağlantısını anlamak açısından önemlidir. Ayrıca, çalışmadan İran'ın kamu diplomasisi ve medya stratejileri üzerine de önemli tespitler çıkarılabilmektedir. Gündoğan, Soğuk Savaş sonrası İran'ın uluslararası alanda kendi söylemini nasıl inşa ettiğini ve Batı karşıtı söylemi ile nükleer programı bir egemenlik ve bağımsızlık meselesi olarak nasıl konumlandığını ortaya koymaktadır. Bu noktada, İran'ın kamu diplomasisinin, uluslararası baskılara karşı meşruiyet kazanmaya yönelik bir araç olarak işlev gördüğünü vurgulamaktadır.

Gündoğan'ın çalışması, İran'ın nükleer programını tarihsel, ideolojik ve bölgesel bağlamda ele alan bütüncül bir yaklaşım sunması nedeniyle, mevcut literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bununla birlikte, İran'ın medya söylemlerinin uluslararası kamuoyundaki spesifik etkilerini daha detaylı inceleyen çalışmalarla desteklenmesi gerektiği de açıktır. Bu çerçevede, uluslararası çalışmalar İran'ın diplomatik süreçlerdeki sorunlu yönlerine daha fazla odaklanırken, Türkiye'deki çalışmalar İran'ın diplomatik çabalarının Türkiye'nin bölgesel politikalarına etkisini değerlendirmektedir. Ancak, İran'ın diplomatik söylemlerinin uluslararası kamuoyunda nasıl algılandığı ve bu algının İran'ın kamu diplomasisiyle nasıl şekillendirildiği konusunda kapsamlı bir analiz eksiktir.

Bu bağlamda, İran'ın nükleer programına ilişkin doğrudan iletişim stratejilerini ve uluslararası algı yönetimini ele alan çalışmaların literatürde sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Ancak, mevcut az sayıdaki çalışma, konuya dair önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin, Uğus ve Doğrusözlü (2023) tarafından yapılan nitel bir medya analizi, Amerikan medyasının İran'ın nükleer faaliyetlerini sıklıkla “tehdit” ve “belirsizlik” ekseninde çerçevelediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Batılı kamuoyunda oluşan olumsuz imajın medya dili aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Benzer şekilde, Gündoğan (2016) çalışması da İran'ın kamu diplomasisi stratejileri üzerinden nükleer söylemini nasıl inşa ettiğini analiz ederek, ülkenin uluslararası meşruiyet arayışında söylemsel araçlara verdiği önemi vurgulamaktadır. Bu çalışmalar, iletişim stratejilerinin nükleer program algısı üzerindeki etkisini inceleyen bu tezin kuramsal ve ampirik çerçevesiyle doğrudan ilişkilidir.

Mevcut literatürde güvenlik perspektifi, diplomatik süreçler ve medya temsilleri açısından İran'ın nükleer programı ele alınmış olsa da bu üç alanı bir arada değerlendiren çalışmalar sınırlıdır. Türkiye'de ise İran'ın nükleer programına dair kamu diplomasisi, medya stratejileri ve uluslararası algı yönetimi konularında daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Özellikle, Türk kamuoyunun İran'ın nükleer programına yönelik algıları, Türkiye'deki medya temsil biçimleri ve diplomatik süreçlerdeki Türk-İran etkileşimi daha detaylı incelenmelidir. Bu tür çalışmalar, İran'ın nükleer programına ilişkin akademik tartışmalara yeni bir perspektif kazandıracaktır.

Yöntem

Çalışma, İran'ın nükleer programının uluslararası kamuoyundaki algısını ve iletişim stratejilerini analiz etmek amacıyla Olay Yapısı Analizi (Event-Structure Analysis, ESA) yöntemini temel almıştır. ESA, olayların kronolojik olarak düzenlenmesini ve bu olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerinin sistematik bir çerçevede değerlendirilmesini sağlayan bir analiz yöntemidir (W. L. Neuman, 2014). Bu bağlamda, İran'ın nükleer programına ilişkin uluslararası gelişmeler, diplomatik söylemler ve medya temsilleri arasındaki nedensel ilişkiler ele alınarak, sürecin tarihsel ve iletişimsel dinamikleri bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle İran'ın nükleer programıyla ilgili 1950'lerden günümüze kadar olan önemli gelişmeler belirlenerek olaylar kronolojik bir sıraya yerleştirilmiştir. Bu süreçte, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) raporları, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları, İran'ın resmî açıklamaları ve uluslararası medya analizleri temel veri kaynakları olarak kullanılmıştır. ESA'nın temel ilkeleri doğrultusunda her olayın öncül (neden) ve ardıl (sonuç) ilişkileri analiz edilmiş ve nükleer programın evrimindeki kritik dönüm noktaları tespit edilmiştir. Örneğin, 2002 yılında İran Halkın Mücahitleri Örgütü tarafından Natanz'daki gizli nükleer tesislerin ifşa edilmesi, İran'ın IAEA denetimlerine zorunlu olarak izin vermesi ve Batı ile diplomatik gerilimin artması gibi gelişmelere neden olmuştur. Benzer şekilde, 2015 Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) anlaşması, İran'ın uluslararası yaptırımlardan geçici olarak muaf tutulmasına ve uluslararası imajının yumuşamasını sağlamıştır.

ESA yönteminin uygulanması kapsamında, elde edilen veriler dört ana tematik kategori altında sınıflandırılmıştır. Teknik Gelişmeler başlığı altında İran'ın nükleer tesislerinin inşası, uranyum zenginleştirme süreçleri, Arak Ağır Su Reaktörü ve Stuxnet Saldırısı gibi kritik olaylar analiz edilmiştir. Diplomatik Süreçler başlığında, İran ile Batılı ülkeler arasındaki müzakereler,

UAEA soruşturmaları ve JCPOA gibi uluslararası anlaşmaların nükleer program üzerindeki etkileri incelenmiştir. Uluslararası Tepkiler ve Yaptırımlar kategorisinde, Birleşmiş Milletler, ABD ve Avrupa Birliği tarafından uygulanan ekonomik ve siyasi yaptırımlar ele alınarak, İran'ın küresel siyaset içindeki konumu değerlendirilmiştir. İletişim Stratejileri çerçevesinde ise İran hükümetinin nükleer programına ilişkin söylemleri, medya kullanımı ve kamu diplomasisi girişimleri irdelenmiştir.

İran'ın nükleer programına ilişkin uluslararası algının şekillendirilmesinde medyanın rolü büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, ESA çerçevesinde medya içerik analizi yöntemi de kullanılmıştır. Medya analizi için 2002, 2015 ve 2018 gibi kritik yıllara ait The Guardian, BBC ve CNN'de çıkan haberler ile aynı dönemlerde IRNA ve PressTV'nin yayınları incelenmiştir. Haber başlıkları ve metinleri nitel olarak çerçeveleme analizine tabi tutulmuştur. Böylece, belirli dönemlerde İran'ın nükleer programının medya söylemlerinde nasıl çerçevelendiği ve bu çerçevelerin zaman içinde nasıl değiştiği analiz edilmiştir.

Akademik literatür taraması kapsamında, İran'ın nükleer programı ve iletişim stratejileri üzerine yapılan bilimsel çalışmalar sistematik olarak incelenmiştir. Mustafa Kibaroglu ve Olcay Holat gibi akademisyenlerin çalışmaları, Türkiye-İran ilişkileri çerçevesinde değerlendirilerek, İran'ın kamu diplomasisi stratejilerinin nükleer kriz üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Bu akademik değerlendirmeler, İran'ın uluslararası imajını şekillendiren faktörlerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu metodolojik yaklaşım, İran'ın nükleer programına ilişkin uluslararası kamuoyunun algısını ve İran'ın iletişim stratejilerini zamansal ve nedensel bir çerçevede ele almayı mümkün kılmıştır. ESA yöntemi, olayların yalnızca tarihsel sıralamasını vermekle kalmayıp, diplomatik girişimler, medya söylemleri ve uluslararası ilişkiler arasındaki nedensel bağlantıları da ortaya koyarak kapsamlı bir analiz sağlamaktadır. Bu sayede, İran'ın nükleer programının uluslararası gündemdeki konumu ve bu konunun iletişim stratejileriyle nasıl şekillendiği daha derinlemesine değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bulguları, büyük ölçüde belgesel tarama ve ikincil kaynak analizine dayanmaktadır. Dolayısıyla, medya içeriklerinde çeviri kaynaklı anlam kaymaları veya kaynak taraflılığı gibi sınırlılıklar söz konusu olabilir. Gelecek araştırmalarda birincil veri (örneğin mülakatlar veya anketler) kullanılması bu bulguları destekleyebilir.

Varsayımlar ve Araştırma Soruları

Tez, İran'ın nükleer programı bağlamında geliştirdiği iletişim stratejilerinin uluslararası kamuoyundaki algıyı nasıl şekillendirdiğini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel varsayımı, İran'ın nükleer programına yönelik küresel algının büyük ölçüde diplomatik söylem, medya temsili ve uluslararası ilişkilerdeki güç dengeleri tarafından belirlendiğidir. Bu doğrultuda, İran'ın uluslararası toplum nezdindeki meşruiyetini artırmaya yönelik iletişim stratejileri incelenerek, bu stratejilerin etkisinin analiz edilmesi hedeflenmektedir.

Varsayımlar:

Uluslararası kamuoyunun İran'ın nükleer programına ilişkin algısı, büyük ölçüde medya çerçeveleme süreçleri ve uluslararası aktörlerin söylemleri tarafından şekillendirilmektedir. Küresel medya organlarının İran'ın nükleer faaliyetlerine dair oluşturduğu anlatılar, uluslararası toplumun İran'a yönelik tutumunu belirlemede etkili olmaktadır. İran'ın diplomatik söylemleri ve kamu diplomasisi girişimleri, nükleer programına ilişkin tehdit algısını azaltmak ve uluslararası toplumda meşruiyet sağlamak amacı taşımaktadır. İran, uluslararası aktörlerle yürüttüğü diplomatik görüşmelerde barışçıl nükleer enerji kullanımına vurgu yaparak küresel kaygıları yatıştırmayı hedeflemektedir.

Batılı ülkeler ve İran arasındaki müzakerelerde tarafların iletişim stratejileri, uluslararası yaptırımların etkinliğini ve diplomatik girişimlerin başarısını doğrudan etkilemektedir. İran'ın nükleer programına dair diplomatik görüşmeleri, yalnızca teknik müzakereler değil, aynı zamanda bir kamu diplomasisi mücadelesi olarak şekillenmektedir. İran'ın resmî medya organları, nükleer programı bir ulusal egemenlik meselesi olarak çerçeveleyerek hem iç hem de dış kamuoyunu yönlendirmektedir. İran, uluslararası baskılara karşı iç kamuoyunda birlik ve dayanışma duygusunu pekiştirmeye çalışırken, uluslararası toplumda ise programın meşruiyetini savunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma Soruları:

İran'ın nükleer programına dair uluslararası algıyı şekillendiren en önemli unsurlar nelerdir?

İran'ın diplomatik söylemleri ve medya stratejileri, nükleer programına dair uluslararası tepkileri nasıl etkilemektedir?

Batılı  lkeler ile İran arasındaki nükleer müzakereler, iletişim stratejileri açısından nasıl değerlendirilmelidir?

İran'ın resmi medya organlarının nükleer programla ilgili söylemi, uluslararası kamuoyundaki genel algıyı nasıl yönlendirmektedir?

İran'ın nükleer programı bağlamında yürüttüğü kamu diplomasisi, uluslararası aktörlerin İran'a yönelik politikalarını nasıl etkilemektedir?

Varsayımlar ve araştırma soruları doğrultusunda, İran'ın nükleer programına dair uluslararası kamuoyundaki algının nasıl şekillendiğini ve İran'ın bu algıyı yönlendirmek için kullandığına dair stratejiler incelemektedir. Özellikle medya analizleri, diplomatik söylem incelemeleri ve uluslararası aktörlerin tutumları arasındaki ilişki detaylandırılarak, İran'ın nükleer programı bağlamında uluslararası kamuoyu oluşturma süreci kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

2. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE ENVANTERİ

2.1. Tarihsel Gelişim

2.1.1 İran'ın Nükleer Programının Kökenleri (1950'ler-1970'ler)

İran'ın nükleer programı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren gelişim gösteren karmaşık bir tarihe sahiptir. İran'ın nükleer programının öyküsü, ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın Barış için Atom programını başlattığı 1953 yılının aralık ayında başlar. Eisenhower, Soğuk Savaş'ın düşmanlarının (ABD ve Sovyetler Birliği), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın himayesi altında barışçıl amaçlarla nükleer teknolojiyi paylaşımlarını önerdi. Atom, enerji, tıp ve tarım için kullanılabilecek; radyoizotoplar ve reaktör teknolojisi uluslar arasında paylaşılacaktı (Wills, 2018). İngiliz ve Amerikan istihbaratının desteğiyle gerçekleşen 1953 darbesi ile Başbakan Muhammed Musaddık'ı devirerek iktidara geldi. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, 1957'de Barış için Atom anlaşmasını imzaladı. Şah, Barış için Atom Örgütü'nün yardımıyla 1959'da Tahran Nükleer Araştırma Merkezi'ni kurdu. 1960'ların başında, İran Atom Enerjisi Kurumu (IAEK) kuruldu. Kurum, İran'ın nükleer enerji projelerini denetlemekle görevlendirildi. 1967 yılında ise Tahran Nükleer Araştırma Merkezi (TNRC) faaliyete geçti ve Amerika'dan alınan 5 megawattlık hafif su araştırma reaktörü bu merkezde kuruldu (Kıbaroğlu, 2006). Bu dönem boyunca İran, nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusunda uluslararası iş birliği ve eğitim faaliyetlerine de önem verdi. Birçok İranlı bilim insanı ve mühendis, nükleer teknoloji konusunda eğitim almak üzere yurtdışına gönderildi. İran NPT'yi 1 Temmuz 1968'de imzalamış ve onaylanmış anlaşmayı Şubat 1970'te tevdi etmiştir. NPT koruma anlaşması 1974 yılında yürürlüğe girmiştir (Fair vd., 2013). Bu, İran'ın nükleer silahların yayılmasını önlemek için uluslararası topluluğa verdiği taahhüdü simgeliyordu. Sonuç olarak, 1950'ler ve 1960'lar, İran'ın nükleer teknolojiye olan ilgisinin ve bu alanda atılan ilk adımlarının belirginleştiği bir dönemdi. Ancak bu dönemdeki faaliyetler, barışçıl amaçlarla sınırlıydı ve İran uluslararası normlara uyum gösteriyordu.

2.1.2 1970'ler: Agresif Genişlemeler ve Anlaşmalar

İran Şahı Pehlevi, 1974'te 20 nükleer enerji reaktörü inşa etme hedefiyle 23.000 MWe kapasiteli bir nükleer programı duyurmuştur. Bu projenin toplam kapasitesi, ülkenin enerji

talebini karşılamak için yeterli olacak şekilde tasarlandı. Bu planı müteakip 2 ay sonra Başkan Nixon reaktör inşasına yardım için uzmanları İran'a gönderdi (Chughtai, 2018). 1975 yılında İran, Fransa, Belçika, İspanya ve İtalya'nın ortak girişimi olan uranyum zenginleştirme şirketi Eurodif'in yüzde 10 hissesini satın aldı. İran'ın Eurodif ile yaptığı sözleşme, yüzde 3 U-235 oranında zenginleştirilmiş yaklaşık 270 ton uranyum tedarikini öngörüyordu. Fransa'daki Tricastin'de bulunan bu büyük zenginleştirme tesisindeki İran payının, İran'a en azından 1990'ların ortalarına kadar ulusal programı için yeterli miktarda düşük oranda zenginleştirilmiş uranyum (LEU) yakıtı sağlayacağı tahmin ediliyordu (Barnaby, 2012, s. 99). Almanya'nın Siemens KWU şirketi ile Bushehr'de iki büyük basınçlı su reaktörünün (PWR) inşasına, Fransa'nın Framatome (daha sonra Areva) ile Darkhovin'de iki reaktörün planlamasına ilişkin ön anlaşmalar imzalanmıştır. ABD başlangıçta Şah'ın tam serbestlik talebine koşullu yaklaşmış, bu nedenle Amerikan şirketleri büyük nükleer santral ihalelerine katılamamıştır; buna karşın Alman ve Fransız firmalar yatırımlarını garanti altına alarak İran projelerinde hızlı adımlar atmıştır. İran'ın bu yeni reaktör projeleri, 1975'te Bushehr ve 1979 başında Darkhovin şantiyelerinde inşaat faaliyetlerinin başlamasına yol açmıştır.

1974 yılında "İran Atom Enerjisi Kurumu" (IAEK) kurulmuştur. 1976 itibarıyla IAEK ülkenin en büyük kamu kurumlarından biri haline gelmiş ve yaklaşık 1,5 bin personel istihdam eder hale gelmiştir. IAEK'in önceliği İranlı bilim insanlarını eğitmek olmuştur. 1975'te MIT ile yapılan anlaşma uyarınca uzman mühendisler için yoğun bir yüksek lisans programı başlatılmıştır. Şah Pehlevi, nükleer fizik ve mühendislik eğitime önem vererek MIT'ye 20 milyon dolarlık burs tahsis etmiş ve dünyada birçok ülkede İranlı öğrencilere eğitimi imkanı oluşturmuştur. Bu program ilk "profesyonel nükleer mühendis" kuşağını yetiştirerek İran'da nükleer insan kaynağının güçlenmesini sağlamıştır.

2.1.3 1979: İslam Devrimi ve Sonrası

1979 İslam Devrimi, İran'ın sosyo-politik yapısında köklü değişikliklere yol açarken, ülkenin nükleer programında da belirgin bir yönlendirme değişikliği yaşandı. Şah döneminde Batı ülkeleri ile yakın ilişkiler kurularak geliştirilen nükleer program, İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ani bir duraklamaya girdi. Bu duraklamanın en büyük nedenlerinden biri, yeni rejimin Batı ülkelerine duyduğu güvensizlik ve özellikle ABD ile yaşanan tutsak krizi sonucu ortaya çıkan politik gerilimlerdi. Ayrıca, rejim değişikliği sonrasında İran'ın iç politikada yaşadığı karışıklıklar, ülkenin dış politika ve enerji projelerine odaklanmasını

zorlaştırdı (Sick, 1985). Devrimin ardından, İran'ın başlattığı nükleer projelerin çoğu ya durduruldu ya da tamamen iptal edildi. Özellikle Almanya ile yürütülen Bushehr Nükleer Santrali projesi gibi büyük ölçekli projeler bu duraklama döneminden etkilendi. Ancak 1980'lerin ortalarına doğru, özellikle İran-Irak Savaşı'nın yaşandığı bu dönemde, İran enerji güvenliğinin önemini daha iyi gördü ve nükleer programını yeniden canlandırma çabalarına başladı. İran-Irak Savaşı sırasında yaşanan zorluklar, İran'ın enerji ihtiyaçlarını karşılamak için nükleer enerjinin önemini daha da açık göstermiştir. İran, bu ihtiyaçlarını karşılamak için nükleer teknolojiye olan ilgisini artırdı ve programını yeniden başlatma kararı aldı (Chubin, 2006). Bu süreçte, özellikle Rusya ve Çin gibi ülkelerle nükleer teknoloji ve bilgi transferi konusunda ilişkiler kuruldu. 1990'lar, İran'ın nükleer programının uluslararası toplum tarafından yakından takip edildiği bir dönem oldu. Bu süre zarfında, İran enerji ihtiyaçlarını karşılamak adına nükleer enerjiyi bir seçenek olarak değerlendirmeyordu. Ancak bu gelişmeler, bazı uluslararası aktörlerin İran'ın nükleer silah üretme niyetinde olabileceği yönündeki endişelerini artırmıştır..

2.1.4 İran'ın Nükleer Programı: 2000-2009

2002 yılında, İran rejimine muhalif olan Halkın Mücahitleri Örgütü, Natanz ve Arak'ta gizli nükleer tesislerin inşa edildiğini kamuoyuna duyurdu. Bu tesislerin her ikisi de sivil nükleer programlar için kullanılabilirken, aynı zamanda bomba yapımında da kullanılabilecek çift kullanımlı tesislerdi. Natanz, İran'a silah sınıfı uranyum sağlayabilirken, Arak plutonyum elde etmede kullanılabilir durumdaydı. Bu ifşaatın ardından, İran hükümeti bu tesislerin varlığını kabul etti ve 2003 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) denetimlere başladı. Denetimler sırasında, İran'ın nükleer programının ABD istihbaratının öngördüğünden daha ileri seviyede olduğu tespit edildi. Aynı yıl, IAEA, İran'ın uranyum zenginleştirme ve yeniden işleme faaliyetlerini rapor etmediğini açıkladı. Bu zenginleştirme işlemleri, hem reaktör yakıtı üretimi hem de daha yüksek seviyelerde silah üretimi için kullanılabilir durumdaydı. İran, programının barışçıl amaçlar taşıdığını belirterek, uranyumu sivil nükleer enerji santralleri için uygun olacak şekilde %5'in altına indirdiğini iddia etti. Ayrıca, ABD'nin baskısı nedeniyle bazı uluslararası nükleer anlaşmaların iptal edilmesi üzerine gizlilik politikasına yöneldiğini ifade etti. IAEA'nın, İran'ın anlaşmaları ihlal ettiğini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne bildirmesinin ardından, Konsey İran'a nükleer zenginleştirme faaliyetlerini durdurma çağrısında bulundu. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ise

yaptırımları yasadışı ve kibirli güçlerin bir uygulaması olarak nitelendirerek, İran'ın barışçıl nükleer programını UAEA'nın gözetiminde sürdüreceğini savundu. Ayrıca, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), İran'ın P-2 santrifüjleri ve uranyum yarımküre dökümü ile ilgili gizli mavi planları sakladığını tespit etmiştir. İran bu belgeleri sahte olarak nitelendirmiştir. Ancak, UAEA İran'ın santrifüj teknolojisinin kökenleri hakkında daha fazla iş birliği yapmasını ve tüm soruları yanıtlamasını talep etmiştir. İran, daha önce yaptığı açıklamalarda değişiklik yaparak, 1987 yılında bir yabancı aracılığıyla P-1 santrifüjlerinin gizlice ithal edildiğini kabul etmiştir ve ilk kez 1994 yılında P-2 santrifüj çizimlerinin ithal edildiğini kabul etmiştir. İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili uluslararası endişeler artarken, Dini lider Ali Hamaney nükleer silah üretimini yasaklayan bir fetva yayınladı (Mabon, 2013, s. 195). İran, 2003 yılında, 1988 ve 1992 yılları arasında Tahran Araştırma Reaktöründe zayıf uranyum dioksit (UO₂) hedeflerini ışınladığını ve daha sonra bu hedeflerde plütonyum ayrıştırma deneyleri yaptığını kabul etmiştir. İran, bu deneylerde yaklaşık 200 mikrogram plütonyum ürettiğini belirtmiştir. Ancak, UAEA müfettişleri İran'ın plütonyum miktarını ve plütonyumun yaşı konusunda yanıltıcı bilgi verdiği kanaatine varmıştır. 2003 yılında İran, Arak kenti yakınlarında bir ağır su üretim tesisi ve ağır su araştırma reaktörü geliştirme kararı aldı. Bu projeler, 2002 yılında İran Halkın Mücahitleri Örgütü (NCRI) tarafından kamuoyuna açıklanana kadar gizli tutuldu. İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA), ağır su üretim tesisinin yıllık yaklaşık 16 ton ağır su üreteceğini bildirdi. İran, reaktörün sivil araştırma amaçlı olduğunu belirtmesine rağmen, reaktörün orijinal tasarımı altında çalıştırılması durumunda nükleer silah üretimine uygun plütonyum üretebileceği konusunda endişeler bulunmaktaydı. 2004 yılı başlarında, İran'ın Natanz'daki uranyum zenginleştirme faaliyetlerini yeniden başlatması ve UAEA müfettişlerine sınırlı erişim sağlaması, uluslararası toplumda endişelere yol açtı. UAEA, İran'ın uranyum zenginleştirme mekanizmaları alma çabasında olduğunu ve Ajans'ın müfettişleriyle işbirliği yapmadığını belirterek İran'ı eleştirdi. İran, UAEA'nın taleplerine uymayı reddederek, uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam etme kararı aldı. Bu gelişmeler, 2004 yılında İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili uluslararası endişelerin artmasına neden oldu. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) raporları, İran'ın gizli uranyum zenginleştirme ve ağır su reaktörü projeleri üzerinde çalıştığını gösteriyordu. Bu raporlar, özellikle uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin şeffaflığı ve barışçıl amaçları konusunda soru işaretleri yaratıyordu (IAEA, 2004). 2005 yılına gelindiğinde, İran'ın uranyum zenginleştirmeyi yeniden başlatması Avrupa Birliği ile yapılan diplomatik görüşmelerin durmasına yol açtı. Bu durum,

İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl olup olmadığı konusundaki şüpheleri daha da artırdı ve uluslararası toplumda ciddi bir kaygıya neden oldu (BBC, 2005). 2006 yılı, İran'ın nükleer programına yönelik Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan önemli yaptırım kararları ile başladı. Birleşmiş Milletler İran'ın tüm uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya alması ve İran'ın hassas nükleer malzeme ve ekipman ithalatının ve ihracatının engellenmesi çağrısında bulunmuştur. Ayrıca tüm ülkeleri İran'ın nükleer programıyla ilgili varlıklarını dondurmaya çağırdı (**UN Resolution 1737 2006, 2006**). Bu kararlar, İran'ın nükleer faaliyetlerinin durdurulmasını ve UAEA ile tam iş birliği yapılmasını talep ediyordu (UNSC, 2006). Bu durum İran'ın uluslararası izolasyonunu ve nükleer faaliyetlerini sınırlama konusunda baskıyı artırdı. 2007 yılı ise, İran ve UAEA arasında nükleer programın bazı yönleri üzerinde anlaşmaya varıldığı bir yıl oldu. Bu anlaşma, İran'ın programının bazı detaylarını açıklığa kavuşturdu, ancak programın askeri boyutları konusundaki endişeler devam etti. Bu süreç, uluslararası toplumun İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik şüphelerini tamamen gideremedi (Gui, 2023). Şubat 2009'da UAEA Genel Direktörü El Baradei *“İran'ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumu var; ancak bu yarın nükleer silaha sahip olacakları anlamına gelmiyor... silahlanmıyorlar”* dedi. El Baradei İran'a karşı güven eksikliğinin altını çizdi ve abartının azaltılması gerektiğini söyledi. Ayrıca 'diğer pek çok ülkenin uranyum zenginleştirdiğini ve dünyanın bu konuda herhangi bir yaygara koparmadığını' belirtti (Fareed, 2009). Natanz'daki santrifüj programı, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin merkezi haline gelmiştir. İran'ın pilot tesisinde, 2010 yılında %20 saflıkta uranyumu zenginleştirmeye başlaması, Tahran Araştırma Reaktörü için gerekli olduğu iddiası ile haklı gösterilmiştir. Bununla birlikte, Kum yakınlarındaki Fordow Yakıt Zenginleştirme Tesisi'nin inşası, gizli doğası ve askeri amaçlar için potansiyeli nedeniyle uluslararası endişelere yol açmıştır. 2013 itibarıyla, Fordow'da yaklaşık 3000 IR-1 santrifüj bulunmaktaydı ve bunların bir kısmı %5 oranında uranyum zenginleştirmekteydi. İran'ın nükleer faaliyetleri, uluslararası ilişkilerinde de belirleyici bir faktör olmuştur. Örneğin, 2007'de İran'ın Rusya ile Bushehr nükleer tesisine ilişkin imzaladığı anlaşma, Rusya'nın nükleer yakıt sağlamasını ve İran'ın harcanmış yakıt çubuklarını geri göndermesini içermiştir. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nin İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması için çeşitli kararlar alması, İran'ın uluslararası alandaki konumunu etkilemiştir. Örneğin, 1737 sayılı kararla 2006 Aralık'ta İran'a yaptırımlar uygulanmıştır. ABD Ulusal İstihbarat Tahmin Enstitüsü'nün (NIE) 2007'deki raporu, İran'ın 2003'te nükleer silah programını durdurduğunu, ancak nükleer teknoloji ve uzmanlık edinmeye

devam ettiğini belirtmiştir. Bu bulgu, İran'ın aktif olarak nükleer silah peşinde olduğuna dair önceki inanışlardan bir sapma olarak değerlendirilmiştir. Tahran Araştırma Reaktörü, İran'ın nükleer programının başka bir önemli unsurudur. ABD tarafından 1960'larda sağlanan bu reaktör, 1980'lerin sonlarında Arjantin yardımıyla çekirdek yeniden yapılandırması geçirmiş ve zenginleştirilmiş uranyum ile beslenmiştir. Son olarak, İran'ın ağır su teknolojisi geliştirmesi, özellikle Arak'ta bir ağır su üretim tesisi ve ağır su araştırma reaktörü inşasının, ülkenin nükleer silah üretme potansiyeli açısından dikkate değer bir gelişme olmuştur. Arak'taki ağır su tesisi 2006 Ağustos'unda faaliyete geçmiştir. Kasım 2009'da Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) 35 ülkeyi temsil eden Yönetim Kurulu'nun içlerinde ABD, Rusya ve Çin'in de bulunduğu 25 üyesinin aldığı kararla İran'a yeni keşfedilen nükleer tesisinin inşaatını durdurma ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya alma çağrısında bulundu. İran ise bu karara karşı kayıtsız bir tavır sergiledi (Ynet, 2009). Ekim 2009'da İran, Almanya ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri arasında Cenevre'de İran'ın Düşük Zenginleştirilmiş Uranyum (LEU) stoklarını, Tahran Araştırma Reaktörü için gereken yakıtla takas yapmak için bir toplantı yapıldı. Toplantıda İran'ın baş nükleer müzakerecisi Said Celili ve ABD Dışişleri Müsteşarı William Burns konuyla ilgili bir uzlaşmaya varmaya çalıştılar. Bu toplantı, İran Devrimi'nden bu yana İran ve ABD arasında gerçekleşen en önemli doğrudan görüşmeydi (Borger, 2009). Toplantının olumlu sonuçlanacağına dair umutlara rağmen, taraflar sonuçta anlaşmaya varamadı. Bu durum, Brezilya ve Türkiye'nin müdahalesine yol açtı. 17 Mayıs 2010'da bu iki ülke ve İran arasında üçlü bir anlaşmaya varıldı. Anlaşma, İran'ın 1.200 kilogram (LEU)'sunu (TRR)'yi işletmek için gereken yüzde 20 zenginleştirilmiş uranyum yakıtıyla değiş tokuş etmeyi öneriyordu. Ancak bu girişim, ABD ve Avrupa yetkililerinden beklenen desteği almadı. Görüşmelerde bir anlaşmaya varılamamasına rağmen Obama yönetimi Brezilya ve Türkiye'nin araya girmesine izin verdi. Bu iki ülke ve İran 17 Mayıs 2010'da 1.200 kilogram İran (LEU)'sunun Türkiye'ye transferi konusunda anlaşmaya vardılar; bunun karşılığında İran (TRR)'nin işletilmesi için gerekli olan yüzde 20 zenginleştirilmiş uranyum yakıtını alacaktı (BBC, 2010). Ancak ABD'li ve Avrupalı yetkililer bu anlaşmayı reddetti (Reinl, 2010). Bunun yerine BMGK, silah ambargosu ile finans ve nakliye şirketlerine yönelik kısıtlamaların sıkılaştırılmasını içeren 1929 sayılı kararı kabul etti. Şubat 2010'da Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), İran'ın nükleer programı hakkında bir rapor yayınladı. Bu rapor, İran'ın nükleer faaliyetlerinin bazı yönleriyle ilgili açıklama yapmada yetersiz olduğunu ortaya koydu. Rapor, İran'ın 2007 yılına kadar nükleer silah geliştirmek için

ilgili öğeler satın almaya çalıştığına dair endişeleri dile getirdi ve İran'ın, Atom Enerjisi Kurumu dışındaki şirketler aracılığıyla yakıt döngüsü faaliyetleri için malzeme satın aldığını belirtti. Ağustos 2010'da UAEA, İran'ın Natanz Pilot Yakıt Zenginleştirme Tesisinde uranyumu yüzde 20'ye kadar zenginleştirmek için bir kaskad veya makine dizisi halinde birbirine bağlı 164 santrifüjden oluşan ikinci bir seti kullanmaya başladığını açıkladı (Oleksyn, 2010).

2.1.5 2010 – 2015

2010 yılında ortaya çıkan Stuxnet virüsü, siber saldırı tarihinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. İran'ın Natanz nükleer yakıt zenginleştirme tesislerine yönelik olarak düzenlenen bu saldırı hem büyüklüğü hem de hedefi bakımından dikkat çekicidir. Stuxnet, bir solucan (worm) virüsü olarak sınıflandırılmaktadır. Bu tür virüsler, bir sistemden diğerine kendi kendini kopyalayabilme özelliğine sahiptir. Stuxnet'in bu özelliği, onu uzaktaki bir bilgisayar sistemine yönelik olarak yapılan ilk büyük saldırı haline getirmiştir. Stuxnet, İran'ın nükleer tesislerine yönelik olarak ABD ve İsrail tarafından geliştirilmiştir (Sanger, 2012). Virüs, tesislerde bulunan santrifüjleri hedef alarak onları kontrolden çıkarmayı amaçlamıştır. Santrifüjler, uranyum zenginleştirme işleminde kullanılan ve son derece hassas makinelerdir. Stuxnet'in neden olduğu arızalar, santrifüjlerin dönme hızını kontrolden çıkararak onları parçalamasına neden olmuştur (Olçay, 2021, s. 115). Stuxnet saldırısı, İran'ın nükleer programını önemli ölçüde geciktirmiştir. Virüs nedeniyle tesislerde yaklaşık 1000 santrifüj hasar görmüş ve üretim kapasitesi önemli ölçüde düşmüştür. Stuxnet saldırısı, siber saldırıların bir ülkeye veya kuruluşa ciddi zararlar verebileceğini gösteren önemli bir olay olmuştur. Stuxnet saldırısının sonuçları şu şekilde özetlenebilir: 1) İran'ın nükleer programını önemli ölçüde geciktirmiştir. 2) Siber saldırıların bir ülkeye veya kuruluşa ciddi zararlar verebileceğini göstermiştir. 3) SCADA sistemlerine yönelik saldırıların önemini ortaya koymuştur. 4) Siber güvenlik önlemlerine olan ihtiyacı artırmıştır. Stuxnet saldırısı, siber saldırılar alanında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu saldırı, siber saldırıların bir ülkeye veya kuruluşa ciddi zararlar verebileceğini ve siber güvenlik önlemlerine olan ihtiyacın arttığını göstermiştir.

Rusya Ağustos 2011'de İran'ın nükleer programıyla ilgili uluslararası müzakerelerdeki çıkmaza son verilmesi çağrısında bulundu. Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Alexander Lukashevich Moskova'da gazetecilere verdiği demeçte, *"Şimdi, daha önce hiç olmadığı gibi, İran altılısı ile Tahran arasındaki müzakere sürecindeki uzun süreli çıkmazı kırmak siyasi olarak önemli"* dedi. Lukaşeviç, Rusya'nın İran'ın nükleer anlaşmazlığına çözümünü diğer beş

üyeye önerdiğini söyledi (Sputnik, 2011). Moskova, İran'ın nükleer programı üzerindeki küresel gerilimi hafifletmek için adımlar atacağı ve yaptırımların kademeli olarak hafifletilmesiyle ödüllendirileceği aşamalı bir süreç önerdi. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad planı memnuniyetle karşıladıysa da çağrı somut bir sonuç doğurmadı. 24 Temmuz 2011'de 35 yaşındaki İranlı bilim adamı Darioush Rezai-Nejad, Tahran'daki evinin önünde motosikletli silahlı kişiler tarafından öldürüldü. Rezai-Nejad'ın İran'ın nükleer projelerinde çalıştığı ve İsrail, Amerikan ve İngiliz istihbaratı tarafından düzenlenen suikastlerin bir parçası olarak öldürüldüğü iddia edildi (Shane, 2011). Ocak 2012'de Avrupa Birliği, İran'dan petrol ithalatını yasaklama kararı aldı. ABD Kongresi ise, İran ile ticaret yapan şirketlere yönelik ikincil yaptırımları genişletti. Bu yasa, ayrıca ABD vatandaşlarının İran'da iş yapmasını yasakladı ve bu yasağı, ABD vatandaşları tarafından sahip olunan veya kontrol edilen yabancı kuruluşları da kapsayacak şekilde genişletti (Sen, 2018). Mart 2012'de İran bankalarına getirilen SWIFT yasağı getirilmiş ve bu yaptırım İran'ın uluslararası finansal işlem yapma kabiliyetini ciddi şekilde sınırlamıştır. Bu yasağın bir etkisi olsa da, amaçlanan hedeflere ulaşmadaki etkinliği tartışmalıdır (Financial Times, 2022). SWIFT yasağı, İran'a yaptırım uygulanmasına yönelik uluslararası çabalarda önemli bir adım olmuştur. Bu yaptırımlar İran'a uluslararası taleplere ve kısıtlamalara uyması için baskı yapmayı amaçlıyordu. SWIFT'in kararı, Avrupa Birliği'nin İran bankalarını kara listeye alma kararıyla bağlantılıydı. ABD Başkanı Barack Obama, 12 Nisan 2012 tarihinde, İran ve Suriye hükümetlerinin ciddi insan hakları ihlalleri yapmasına yardım eden teknolojik faaliyetler nedeniyle, bu ülkelerle ilgili mülkiyet ve mülkiyet çıkarlarının bloke edilmesi ve bu tür faaliyetlerde bulunan veya destekleyen kişilere yönelik yaptırımlar içeren 13606 sayılı Başkanlık kararnamesini yayınladı (The American Presidency Project, 2012). Bu kararnamenin, İran ve Suriye hükümetlerinin, insan hakları ihlallerine yardımcı olabilecek bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmalarını önlemeyi amaçladığı iddia edilmiştir. Kararnamede, ABD vatandaşları ve ABD'de bulunan kişilerin, bu ülkelerle ilgili belirli işlemleri yapmaları yasaklanmıştır. 1 Mayıs 2012 tarihinde yayınlanan 13608 sayılı Başkanlık Kararnamesi ile İran yaptırımlarını ihlal eden veya bunlardan kaçınan kişilerle belirli işlemleri yasaklamakta ve bu tür faaliyetlerde bulunan yabancı birey veya kuruluşların ABD'ye girişini yasaklamaktadır. Ayrıca, ABD vatandaşlarının, İran veya Suriye ile ilgili olarak bu Kararname altında listelenen kişilerle işlem yapmaları yasaklanmıştır (Executive Order 13608, 2012). ABD 1 Mayıs 2012'de 13608 sayılı Başkanlık Kararnamesiyle, İran veya Suriye'ye yönelik ABD yaptırımlarından kaçınan veya bunları ihlal

edenlerin belirli işlemlerini yasakladı ve ABD'ye girişlerini yasakladı. Bu kararnameyle, bu ülkelere yönelik yaptırımların uygulanması ve kişi ya da kuruluşların bu yaptırımları bypass etmesinin engellenmesi amaçlanmıştır (Executive Order 13608, 2012). İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, 27 Eylül 2012'de Birleşmiş Milletlerde yaptığı konuşmada İran'ın nükleer programının, bir nükleer bomba için yeterli %20 zenginleştirilmiş uranyum biriktirmeden önce acilen durdurulması gerektiğini vurgulayarak, İran'ın 240 kilogram zenginleştirilmiş uranyum eşiğine ulaşmadan önce harekete geçilmesi gerektiğini iddia etti (Heller, 2012). Netanyahu ayrıca İran'ın mevcut zenginleştirme hızını sürdürmesi halinde İsrail ya da ABD'nin askeri müdahalede bulunma olasılığını da tartışıyor ve askeri müdahale ihtiyacını önlemek için bir "kırmızı çizgi" belirlemenin gerekli olduğunu belirtiyordu. Netanyahu'nun ABD Başkanı Barack Obama ile yaptığı görüşmede İran'ın nükleer silah elde etmesini engelleme konusunda İsrail ve ABD'nin hemfikir oldukları vurgulandı (Zion, 2012). Şubat 2013'te ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden İran'a nükleer programıyla ilgili olarak doğrudan görüşme teklifinde bulundu. Ancak İran Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney bu teklifi reddetti. Hamaney, müzakerelerin sorunu çözmeyeceğini savundu ve ABD'nin yaklaşımını bir tür zorlama olarak algıladı. ABD'yi tehdit ve müzakere tekliflerinin bir karışımı olarak gördüğü bu yaklaşım nedeniyle eleştiren Hamaney, bu yaklaşımın gerçek diplomatik çabalarla bağdaşmadığını ifade etti. Bu ret, Biden'ın görüşmelerin "gerçek ve somut" olması gerektiğini öngören teklifinden kısa bir süre sonra geldi (AlJazeraa, 2013). İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, 9 Nisan 2013'te Yezd eyaletinin Ardakan kenti yakınlarındaki Saghand uranyum madeni ve Shahid Rezaeinejad tesisinin açılışını yaptı. Bu açılış İran'ın Ulusal Nükleer Teknoloji Günü kutlamalarının bir parçasıydı. Saghand madeni uranyum cevheri çıkarma kapasitesine sahip ve bu cevher daha sonra Shahid Rezaeinejad tesisinde işlenerek yıllık yaklaşık 60 ton kapasiteyle uranyum oksit üretiliyor (WNN, 2013). Bu tesislerin açılışının, İran ile Batılı hükümetler arasında İran'ın şüpheli nükleer silah programı konusunda Kazakistan'ın Almati şehrinde yapılan başarısız görüşmelerden sadece birkaç gün sonra gerçekleştirilmesi anlamlıdır. Açılışta yaptığı konuşmada Ahmedinejad İran'ın nükleer faaliyetlerini hızlandırmasının önemini vurgulayarak programın askıya alınmayacağını belirtti. Mayıs 2013'te Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) İran'ın nükleer programındaki ilerlemeyle ilgili detaylı bir rapor yayınladı. Rapora göre İran yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş toplam 324 kilogram uranyum üretmişti. Ancak bu miktarın sadece 182 kilogramı nükleer silahlar için önemli bir bileşen olan uranyum hekzaflorid gazı formunda kaldı. Bu miktar IAEA'nın Şubat

2013 raporundan bu yana 15 kilogram artmıştır. Geri kalan %20 zenginleştirilmiş uranyumun, yaklaşık 142 kilogramının, tıbbi izotop üretiminde kullanılan Tahran Araştırma Reaktörü için yakıt plakaları yapmak üzere uranyum okside dönüştürülmüş olması dikkat çekicidir. Gaz formundan toz formuna dönüştürme işlemi uranyumun nükleer silah yapımında kullanılmasını zorlaştırırsa da bu işlem tersine çevrilebilir (Carmon & Savyon, 2013). UAEA'nın raporunda İran'ın nükleer programının, daha gelişmiş santrifüjlerin yerleştirilmesi ve Arak'ta ağır su reaktörünün inşa edilmesi de dahil olmak üzere, genişlemeye devam ettiği vurgulandı. Raporda ayrıca İran'ın nükleer faaliyetlerinin potansiyel askeri boyutlarına ilişkin soruların çözümünde tam bir iş birliği içinde olmadığı da kaydedildi. İran, UAEA ile ajansın İran'ın olası askeri boyutları olan geçmiş nükleer faaliyetlerine ilişkin soruşturmalarına ilişkin görüşmelere devam etmek üzere 28-29 Ekim 2013 tarihlerinde bir araya geldi. Yapılan ortak açıklamaya göre, İran görüşmelerde "çözülmemiş tüm sorunların gelecekte çözülmesi amacıyla iş birliği ve diyalogun güçlendirilmesi" için "pratik önlemler" içeren yeni bir öneri sundu. İran ve UAEA 11 Kasım'da Tahran'da yeniden bir araya gelmeyi kararlaştırdı. 7-10 Kasım 2013 tarihinde P5+1 ve İran, İran'ın nükleer programına ilişkin müzakereleri sürdürmek üzere Cenevre'de bir araya geldi. 8 Kasım'da, bir anlaşmanın yakın olduğu beklentisiyle, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, diğer P5+1 ülkelerinin dışişleri bakanlarıyla birlikte görüşmelere katılmak üzere Cenevre'ye geldi. Taraflar ilk aşamada bir anlaşmaya varamasalar da görüşmelerin 20 Kasım'da Cenevre'de devam edeceğini açıklarlar. Bakan Kerry 10 Kasım'daki basın toplantısında tarafların "ihtilaflı konuları azalttığını" ve görüşmeler sırasında bir anlaşmaya varma yolunda önemli ilerleme kaydettiklerini söyledi (Jett, 2018, s. 358). 11 Kasım 2013'te UAEA Genel Direktörü Yukiya Amano ve Ali Ekber Salihi Tahran'da bir araya gelerek ajansın İran'ın olası askeri boyutları olan geçmiş nükleer faaliyetlerine ilişkin soruşturmalarına yönelik yaklaşım konusunda görüşmelere devam etti. Amano ve Salihi bir İş birliği Çerçeve Anlaşması imzaladı. Çerçeve, Arak'taki Ağır Su Üretim Tesisi ve Gchine uranyum madenine UAEA'nın erişimine izin vermek ve İran'ın inşa etmeyi planladığı yeni araştırma reaktörleri ve nükleer enerji santralleri hakkında ajansa bilgi vermek de dahil olmak üzere İran tarafından üç ay içinde atılacak ilk pratik adımları belirledi. Açıklamada taraflara "UAEA tarafından henüz çözüme kavuşturulmamış tüm sorunların çözüme kavuşturulması yoluyla İran'ın nükleer programının münhasıran barışçıl niteliğinin güvence altına alınmasını amaçlayan" iş birliği taahhüdünde bulunuluyordu (Dehghan, 2013). 20-24 Kasım 2013 tarihleri arasında İran ve P5+1 grubu temsilcileri müzakereleri ilerletmek üzere Cenevre'de bir araya geldi. Özellikle 23 Kasım'da P5+1 ülkelerini temsil eden dışişleri

bakanları görüşmelere katıldı. İranlı Bakan Cevat Zarif ve P5+1 heyetine liderlik eden Catherine Ashton'ın 24 Kasım günü erken saatlerde Ortak Eylem Planı olarak bilinen önemli bir belgeyi imzalamasıyla önemli bir dönüm noktasına ulaşıldı. Bu anlaşma, altı aylık bir ön aşamada her iki taraf için belirli yükümlülükleri tanımladı ve kapsamlı bir çözüm arayışına rehberlik edecek genel bir çerçeve oluşturdu. Anlaşmanın ilk aşaması İran'ın nükleer programındaki ilerlemenin durdurulmasını ve yüzde 20 zenginleştirilmiş uranyum stokunun azaltılması gibi programın kritik yönlerinin azaltılmasına yönelik tedbirlerin uygulanmasını öngörüyordu. Ayrıca Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (UAEA) İran'ın nükleer tesislerine erişimini ve denetimini arttırmasını öngörüyordu. Bunun karşılığında İran'a yaptırımların ılımlı bir şekilde hafifletilmesi, yurtdışında dondurulan sınırlı miktardaki varlığın ülkesine geri gönderilmesi ve anlaşma süresince nükleer ile ilgili yeni yaptırımların uygulanmayacağına dair güvence verilmesi öngörülmüyordu. Plan ayrıca anlaşmanın uygulanmasını denetlemek ve UAEA ile koordinasyonu sağlamakla görevli bir Ortak Komisyon kurulmasını ve altı aylık sürenin uzatılması sağlıyordu (Borger & Dehghan, 2013). Anlaşma kapsamında UAEA 8 Aralık 2013'te Arak Ağır Su Üretim Tesisini ziyaret etti. 9-12 Aralık 2013 tarihleri arasında İran ve ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya'dan oluşan P5+1 grubu Cenevre'de teknik düzeyde toplantılar gerçekleştirdi. Bu toplantılar 24 Kasım 2013 tarihinde üzerinde mutabık kalınan Ortak Eylem Planının uygulanmasını tartışmaya odaklanmıştı. Bu plan, yaptırımların azaltılması karşılığında İran'ın nükleer programının kilit bölümlerinin dondurulmasını ve uzun vadeli bir anlaşmaya zemin hazırlanmasını amaçlıyordu. Anlaşma, %5'in üzerinde zenginleştirilmiş tüm uranyumun seyretilmesi ya da dönüştürülmesi, yeni santrifüjlerin kurulumunun durdurulması ve UAEA'nın İran'daki belirli nükleer tesislere günlük erişimine izin verilmesi gibi adımları içeriyordu. 11 Aralık 2013 tarihinde İran ve UAEA, İran'ın İşbirliği Çerçeve Anlaşması kapsamında gerçekleştirmeyi kabul ettiği altı eylemdeki ilerlemeyi gözden geçirmek üzere Viyana'da bir araya geldi. Bu anlaşma, nükleer silah geliştirmeye ilgili olabilecek faaliyetler de dahil olmak üzere İran'ın nükleer programıyla ilgili soruların çözümüne yönelik pratik tedbirleri içeriyordu. Taraflar İran'ın atması gereken bir sonraki pratik adımları görüştüler ve başlangıçta 21 Ocak'ta tekrar bir araya gelmeyi planladılar, ancak bu toplantı daha sonra İran'ın talebi üzerine 8 Şubat'a ertelendi. Bu toplantılar İran'ın nükleer programıyla ilgili endişelerin giderilmesine yönelik önemli diplomatik çabalardı. Geçici anlaşma, İran'ın yaptırımların hafifletilmesi ve barışçıl nükleer enerji kullanım hakkının tanınması karşılığında nükleer faaliyetlerini sınırlandırmayı kabul ettiği bir uzlaşmaya işaret

ediyordu, ancak anlaşma İran'ın uranyum zenginleştirme hakkına sahip olup olmadığı konusunda belirsizlikler içeriyordu. Anlaşma, İran'ın "nükleer çıkış" yapması için gereken süreyi uzatmanın ve aynı zamanda İran'ın nükleer programına ilişkin niyetlerini test etmenin bir yolu olarak görülüyordu. Teknik seviyedeki toplantılar 30-31 Aralık tarihlerinde Cenevre'de devam etti. Ocak 2014'te İran'ın nükleer programına ilişkin devam eden müzakerelerde önemli gelişmeler yaşandı. 9-10 Ocak 2014 tarihlerinde İran ve P5+1 grubu Cenevre'de üçüncü toplantılarını gerçekleştirdiler. Bu toplantıda, İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin uluslararası endişeleri gidermeyi amaçlayan kritik bir anlaşma olan Ortak Eylem Planı'nın (JPOA) uygulama detayları görüşüldü. Bu tartışmalar sonucunda bir anlaşmaya varıldı ve bu anlaşma onaylanmak üzere ilgili başkentlere geri gönderildi.

12 Ocak 2014 itibarıyla JPOA'nın uygulanmasına 20 Ocak'ta başlanacağı duyuruldu. Bu diplomatik çabalar açısından önemli bir adımdı, zira yaklaşık on yıldır ilk kez İran nükleer programının ilerlemesini durdurmak ve kilit unsurlarını geri almak için belirli adımlar atmaya kabul ediyordu. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), uygulamanın başladığı gün İran'ın JPOA'nın şartlarına uyumu hakkında bir rapor yayınlarak bu süreçte çok önemli bir rol oynadı. IAEA'nın raporu, İran'ın uranyumu yüzde 20 oranında zenginleştirmeyi durdurmak, yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyum stokunun yarısını yüzde 3,5'e indirmeye başlamak ve Arak Ağır Su Reaktörü üzerindeki çalışmaları durdurmak da dahil olmak üzere anlaşma şartlarına uyduğunu doğruladı. Ayrıca, IAEA anlaşmanın bir parçası olarak daha müdahaleci ve sık denetimlere başladı. İran'ın uyumuna karşılık olarak ABD ve uluslararası ortakları üzerinde anlaşmaya varılan yaptırım hafifletmelerini uygulamaya başladı. Bu hafifletme, İran'ın JPOA'ya bağlı kalmaya devam etmesine bağlı olarak sınırlı, hedefli ve geri döndürülebilir nitelikteydi. Rahatlama, İran'ın ham petrol ihracatını daha da azaltmaya yönelik çabaların durdurulmasını, İran'ın mevcut altı petrol müşterisinin alımlarını düşük seviyelerde sürdürmelerine izin verilmesini ve İran'ın insani yardım işlemleri ve diğer özel harcamaları için ödeme yapmasını sağlayacak mali kanalların kurulmasını içeriyordu. Rahatlama ayrıca İran'ın petrokimya ihracatı, altın ve değerli metal ticareti ve İran'ın otomotiv sektörüne mal ve hizmet sağlanmasıyla ilgili belirli işlemleri de kapsadı. Ancak, özellikle İran'ın enerji sektörünü ve uluslararası finans sistemine erişimini etkileyenler olmak üzere daha geniş kapsamlı yaptırım rejiminin yürürlükte kalmaya devam ettiğini belirtmek gerekir. JPOA'nın bu dönemi, İran'ın nükleer programıyla ilgili endişelere kapsamlı bir çözüm bulmak için bir fırsat olarak görülmüş ve barışçıl ve kalıcı bir çözüm hedeflenmiştir. IAEA'nın İran'ın uyumluluğunu izleme ve

doğrulamadaki rolü, uluslararası topluma İran'ın anlaşmaya bağlılığı konusunda güvence sağladığı için bu altı aylık dönemde çok önemliydi. Mayıs 2014'e kadar düzenli bir şekilde süren müzakerelerin sonucunda UAEA ve İran tarafından yapılan 21 Mayıs 2014 tarihli ortak açıklama, Kasım 2013'te üzerinde mutabık kalınan İşbirliği Çerçevesi kapsamında üzerinde mutabık kalınan yedi pratik tedbirin başarıyla uygulandığını değerlendirmişlerdir. Ayrıca, İran ve UAEA 25 Ağustos 2014 tarihine kadar uygulanmak üzere beş yeni tedbir üzerinde anlaşmaya varmıştır. Bu tedbirler arasında yüksek patlayıcılar ve büyük ölçekli deneylerle ilgili bilgi alışverişi, nötron taşıma çalışmalarıyla ilgili ayrıntıların sağlanması, teknik ziyaretlerin ve çeşitli nükleer tesislere erişimin kolaylaştırılması ve IR-40 reaktörü için koruma yaklaşımının sonuçlandırılması yer alıyordu (IAEA, 2014). 2-6 Haziran 2014 tarihlerinde yapılan UAEA Yönetim Kurulu toplantısında Genel Direktör Yukiya Amano, İran'ın geçici anlaşmanın şartlarına ve ajansın İran'ın nükleer programıyla ilgili çözülmemiş endişelere ilişkin soruşturmasına uyduğunu söyledi. Ajansın üç aylık raporu İran'ın yüzde 20 uranyum gazı stokunun neredeyse tamamını seyreltme ya da toz haline dönüştürme yoluyla etkisiz hale getirdiğini gösteriyordu (Jett, 2018, s. 361). 2-19 Temmuz 2014 tarihlerinde İran ve P5 + 1 Viyana'da kapsamlı bir nükleer anlaşma için görüşmelere devam ettiler. Taraflar 19 Haziran'ın başlarında görüşmeleri 24 Kasım'a kadar uzatacaklarını ve geçici anlaşmada kararlaştırılan tedbirleri yürürlükte tutacaklarını açıkladılar. Taraflar ayrıca İran'ın yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş 25 kilogram toz uranyumu yakıt plakalarına dönüştürmek ve yüzde 2'nin altında zenginleştirilmiş yaklaşık 3 ton uranyumu harmanlamak gibi ek adımlar atacağını duyurdu. P5+1 ayrıca 2,8 milyar dolarlık fonu da ülkesine geri gönderecekti. Taraflar görüşmelere ağustos ayında devam etme konusunda anlaştılar. İran ile UAEA arasında Kasım 2013'te varılan anlaşma çerçevesinde İran'ın UAEA'nı endişelendiren beş alanda atması gereken adımları tamamlamak için belirlenen son tarihi Ağustos 2014 sonu itibariyle kaçırdı. Bu durum 5 Eylül 2014 tarihli UAEA raporuna yansdı. 18 Eylül 2014'te İran ve P5 + 1 arasındaki görüşmeler BM Genel Kurulu çerçevesinde New York'ta yeniden başladı. Her iki taraf da görüşmelerin sonunda çok az ilerleme kaydedildiğini belirttiler. 14-16 Ekim'de İran ve P5 + 1 müzakerelere devam etmek için Viyana'da toplandı. Yetkililer, 24 Kasım tarihine kadar bir anlaşmaya varmaya odaklandıklarını ve görüşmeler sırasında ilerleme kaydedildiğini belirttiler. 9-10 Kasım 2014 tarihlerinde Umman'ın Maskat kentinde, İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin kapsamlı bir nihai anlaşmaya varılması amacıyla sürdürülen çabaların bir parçası olarak, İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry

ve Avrupa Birliği'nin baş müzakerecisi Catherine Ashton katıldığı bir toplantı düzenlendi. Görüşmeler, Orta Doğu'da potansiyel çatışmalara ilişkin endişeleri artıran on yıllık bir açmazın ele alınması açısından çok önemli görülüyordu. Bu görüşmelerdeki temel anlaşmazlık noktaları İran'ın uranyum zenginleştirme kapasitesi ve İran'ın nükleer niyetlerine ilişkin şüpheler nedeniyle uygulanan uluslararası yaptırımların kaldırılması etrafında dönüyordu. ABD ve Batı, İran'ın nükleer silah geliştirme kapasitesine sahip olduğundan şüpheleniyordu; İran ise bu iddiayı sürekli olarak reddediyor ve barışçıl nükleer enerji hakkı konusunda ısrar ediyordu. Umman'daki bu görüşmeler, kapsamlı bir anlaşmaya varılması için son tarihin yaklaştığı kritik bir döneme denk geldi. En önemli anlaşmazlık noktalarından biri İran'a yönelik yaptırımların kaldırılmasıydı. Tahran bu yasakların tamamen kaldırılması için bastırırken, İsrail yanlısı kuruluşların baskısıyla karşı karşıya kalan ABD en azından BM tarafından uygulanan yaptırımların devam etmesini savunuyordu. Müzakerelerin yoğun geçmesi ve hatta çözülemeyen konuların ele alınması için planlanmamış ikinci bir güne uzaması, ilgili tüm tarafların bir anlaşmaya varma konusundaki kararlılığını gösterdi. Viyana'da 18 Kasım 2014 tarihinde başlayan görüşmeler, iki gün sonra ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin gelişiyle daha da önem kazandı. Benzer şekilde, 20-22 Kasım tarihleri arasında Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Philip Hammond ve Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier'in katılımı da Avrupa'nın çözüm arayışına olan isteğini ortaya koydu. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin sırasıyla 23 ve 24 Kasım'da görüşmelere katılmasıyla görüşmelerin yoğunluğu arttı. 24 Kasım'da müzakereleri uzatma kararı alındı. Bu uzatma, 30 Haziran'a kadar teknik eklerin tamamlanması amacıyla mart ayına kadar siyasi bir anlaşma için yeni bir son tarih belirledi. 24 Aralık'ta, İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif bazı devletlere İran'ın nükleer müzakerelerine ilişkin bir mektup gönderdi. Mektupta, İran'ın diğer tarafların “gayrimeşru ve küçük düşürücü ” olarak nitelendirdiği taleplerine karşı direndiklerini ve karşılıklı çıkar ve saygıya dayalı adil ve makul bir anlaşmaya ulaşmaya çalıştıklarını anlatıyordu. Zarif ayrıca İran'ın nükleer programının barışçıl olduğunu yineliyor ve İran'ın 300 yılı aşkın bir süredir savaşa girmediğinin altını çiziyor. Ayrıca Ayetullah Humeyni'nin kitle imha silahlarına karşı fetvasından ve İran-Irak savaşı sırasında bile İran'ın bu tür silahların üretimine ve kullanımına karşı duruşundan bahsediyor. Mektup ayrıca İran ile P5+1 grubu (ABD, Rusya, Çin, Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya) arasında devam eden nükleer müzakerelere de değinerek uranyum zenginleştirme seviyeleri, santrifüj sayıları, ağır su reaktörünün geleceği ve yaptırımların kaldırılması

konularındaki mevcut anlaşmazlıklara dikkat çekiyordu (TRTHaber, 2014). Müzakereler aralıklı şekilde devam ederken şubat ayında UAEA Genel Direktörü tarafından hazırlanan bir rapor, İran'ın Kasım 2014'te uzatılan ek hükümler de dahil olmak üzere geçici anlaşma kapsamındaki taahhütlerini yerine getirdiğini teyit etmiştir. Raporda "İran'ın Ajansa santrifüj montaj atölyelerine, santrifüj rotor üretim atölyelerine ve depolama tesislerine erişim sağlamaya devam ettiği" belirtiliyordu. 9 Mart'ta Senatör Tom Cotton ve diğer 46 senatör İran Parlamentosuna yasama onayı olmadan varılacak herhangi bir anlaşmanın bir sonraki başkan tarafından "bir kalem darbesiyle" gözden geçirilebileceği uyarısında bulunan açık bir mektup gönderdi.

2.1.6 2015 - 2018

17-20 Mart tarihlerinde P5+1 ile İran arasındaki görüşmeler Lozan'da devam etti. İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Akbar Salahi gazetecilere yaptığı açıklamada "Teknik konularda ilerleme kaydettik. Bir ya da iki konu kaldı ve tartışılması gerekiyor" dedi. 25 Mart-2 Nisan tarihlerinde Lozan'da müzakereler devam etti. 29 Mart'a kadar ilgili yedi ülkenin tüm Dışişleri Bakanları ve AB Dış Politika Şefi Federica Mogherini toplantılarda hazır bulundu. 2 Nisan'da İran ve P5 + 1, nükleer anlaşmanın genel parametrelerini belirleyen genel bir çerçeve üzerinde anlaştıklarını duyurdu. ABD ayrıntılara ilişkin daha spesifik bir bilgi tablosu yayınladı. İran ve P5 + 1, 30 Haziran'dan önce bir anlaşmaya varmak için görüşmelere devam etme konusunda anlaştı. 14 Nisan'da Senato Dış İlişkiler Komitesi, Senatör Bob Corker tarafından kaleme alınan ve Başkan'ın anlaşmayı onay ya da onaylamama oylaması için Kongre'ye sunmasını gerektiren yasayı oybirliğiyle kabul etti. Yasaya göre Başkan, Kongre'nin 30 günlük inceleme süresi boyunca yaptırımlardan feragat edemeyecekti. 15 Nisan'da İran ve UAEA Tahran'da bir araya gelerek ajansın İran'ın nükleer programının muhtemel askeri boyutlarına ilişkin soruşturmalarını görüşmeye devam etti. 27 Nisan'da ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ve İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Gözden Geçirme Konferansı çerçevesinde anlaşmanın ekleri üzerinde teknik taslak hazırlama çalışmaları devam ederken New York'ta bir araya geldi (YahooNews, 2015). 7 Mayıs'ta Senatör Bob Corker'in önerisiyle 98-1 oyla kabul edilen "Corker Yasası" ya da resmi adıyla "2015 tarihli İran Nükleer Anlaşması İnceleme Yasası" yürürlüğe girdi (Carney, 2015). Bu yasa, ABD Kongresi'ne İran ile varılacak nihai nükleer anlaşmayı gözden geçirme ve onaylama yetkisi vererek, yürütme organının dış politika alanındaki tek başına karar verme

yetkisine bir denge unsuru getiriyordu. Yasanın önemi, dış politika kararlarında Kongre'nin rolünü güçlendirirken, aynı zamanda Başkanlık makamının tek taraflı eylemlerini dengeleyici bir işlev görmesi açısından da dikkat çekicidir. 12 Mayıs'ta AB ve İran müzakerecileri anlaşmanın taslağı üzerinde çalışmak üzere Viyana'da bir araya geldiler. 26 Temmuz'da, geçirdiği kaza nedeniyle koltuk değnekleriyle yürüyebilen ABD Dışişleri Bakanı John Kerry sürmekte olan müzakerelere katılmak üzere Viyana'ya geldi. 30 Haziran'da süresi bitecek olan müzakereler 3 kez uzatılarak yeni tarih olarak 13 Temmuz belirlendi.

Kapsamlı Ortak Eylem Planı: 14 Temmuz 2015 tarihinde İran ve P5+1, Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) olarak bilinen kapsamlı bir anlaşma açıkladı. JCPOA, İran ile P5+1 (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi - Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık, ABD - artı Almanya) ve Avrupa Birliği arasında İran'ın nükleer programına ilişkin Viyana'da varılan bir anlaşmadır (**JCPOA, 2015**). Müzakereler esas olarak İran'ın Arak IR-40 reaktörü, Buşehr Nükleer Santrali, Gaçin uranyum madeni, Fordow Yakıt Zenginleştirme Tesisi, İsfahan uranyum dönüştürme tesisi, Natanz uranyum zenginleştirme tesisi ve Parchin askeri araştırma kompleksi gibi kritik nükleer tesislerine kısıtlamalar getirilmesine odaklanmıştı. JCPOA kapsamında İran 13 yıl boyunca orta düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunu ortadan kaldırmayı, düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunu %98 oranında azaltmayı ve gaz santrifüjlerinin sayısını yaklaşık üçte iki oranında azaltmayı kabul etti. Takip eden 15 yıl boyunca İran uranyumunu sadece %3,67'ye kadar zenginleştirmeyi kabul etti. İran aynı süre zarfında yeni ağır su tesisleri inşa etmemeyi de kabul etti. Uranyum zenginleştirme faaliyetleri 10 yıl boyunca birinci nesil santrifüjlerin kullanıldığı tek bir tesisle sınırlı olacak, diğer tesisler yayılma risklerini önlemek üzere dönüştürülecekti. İran'ın anlaşmaya uyumunu izlemek ve doğrulamak için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) İran'ın tüm nükleer tesislerine düzenli olarak erişebilecekti. 19 Temmuz'da Obama yönetimi kapsamlı anlaşmayı ve destekleyici belgeleri Kongre'ye göndererek İran Nükleer Anlaşması İnceleme Yasası'nın öngördüğü 60 günlük inceleme süresini başlattı. 20 Temmuz'da BM Güvenlik Konseyi, nükleer anlaşmayı onaylayan ve anlaşmadaki kilit adımlar atıldığında nükleer yaptırımlarının kaldırılmasını öngören bir kararı oybirliğiyle kabul etti. 15 Ağustos'ta IAEA, İran'ın nükleer silah geliştirmeye ilgili olabilecek geçmiş faaliyetler hakkında ajansın çözülmemiş endişelerini yanıtlamak üzere belge ve açıklamalar sunduğunu teyit etti. Bu sunum, 14 Temmuz 2015 tarihinde IAEA Genel Direktörü Yukiya Amano ile İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Akbar Salahi tarafından imzalanan yol

haritasının bir parçasıydı. 2 Eylül 2015 tarihinde Maryland Senatörü Barbara Mikulski, İran nükleer anlaşmasını desteklediğini açıklayarak anlaşmanın uygulanmasını sağlamak için gerekli olan kritik 34. oyu verdi. Bu destek, Kongre'nin anlaşmayı onaylamayan herhangi bir kararın Başkanlık vetosunu geçersiz kılmak için gerekli oya sahip olmayacağını etkili bir şekilde garanti altına aldı. Mikulski'nin desteği, Obama yönetimine anlaşmayı Cumhuriyetçilerin önderliğindeki bir girişimden korumak için gereken son oyu vermesi açısından önemliydi. Mikulski, hiçbir anlaşmanın, özellikle de İran rejimiyle müzakere edilen bir anlaşmanın mükemmel olmamasına rağmen, bu anlaşmanın İran'ın nükleer bombaya sahip olmasını engellemek için mevcut en iyi seçenek olduğu sonucuna vardığını belirtti (Borger, 2015). Bunu takiben 8 Eylül'de dört Senatör daha İran ile nükleer anlaşmayı desteklediklerini açıklayarak destek veren toplam Senatör sayısını 42'ye çıkardı. Bu sayı çok önemliydi çünkü Senato'nun tartışmayı sona erdirmek ve bir onaylamama kararının oylanmasına geçmek için gereken 60 oy barajına ulaşmasını engelleyerek anlaşmanın Kongre'den geçmesini sağladı. Bunun ardından Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 9 Eylül'de İran'ın 15 Ağustos'ta verdiği bilgilere dayanarak İran'a takip soruları yönelttiğini açıkladı. IAEA'nın bu soruları sunmak için 15 Eylül'de belirlenen son tarihten önce hareket etmesi, İran'ın nükleer anlaşmaya uyumunu doğrulama konusunda proaktif bir yaklaşım sergilediğini gösteriyor. 10 Eylül'de Senato'da tartışmaların sonlandırılması ve onaylamama kararına geçilmesi için yapılan oylamada gerekli 60 oya ulaşılmadı ve karar 58'e karşı 42 oyla reddedildi. Bu başarısızlık 15 Eylül ve 17 Eylül tarihlerinde yapılan benzer oylamalarda da tekrarlandı. Ayrıca, 11 Eylül'de Temsilciler Meclisi'nde onay kararı için yapılan oylama 269'a karşı 162 oyla başarısız oldu ve 25 Demokrat Cumhuriyetçilere katılarak tedbir aleyhinde oy kullandı. Bu aksiliklere rağmen, kongrenin inceleme süresi 17 Eylül'de onay ya da ret kararı alınmadan sona erdi ve anlaşmanın ilerlemesine izin verilmiş oldu. IAEA Başkanı Yukiya Amano, daha önce nükleer bomba araştırmaları yapmakla suçlanan İran'ın Parchin askeri tesisini ziyaret etti. Bu ziyaret, İran'ın geçmişteki nükleer program faaliyetlerindeki "belirsizlikleri" ele almayı amaçlıyordu. İran, geçmişteki itirazlarına rağmen, nükleer programıyla ilgili sorunları çözme çabaları çerçevesinde bu ziyarete izin verdi ve IAEA'nın programla ilgili soruşturması için 15 Aralık son tarih olarak belirlendi. Ziyaret, İran'ın dünya güçleriyle yaptığı anlaşma çerçevesinde uluslararası yaptırımların kaldırılması karşılığında nükleer faaliyetlerini kısıtlamayı kabul ettiği anlaşmanın parçasıdır (MEE, 2015). İran, 2.000 km menzile sahip yeni bir balistik füzeyi başarıyla test ettiğini açıkladı. ABD'nin baskısına rağmen İran, silahlanmasını geliştirmeye

devam edeceğini belirtti. ABD, İran'ın füze denemelerinin Birleşmiş Milletler kararını ihlal ettiğini iddia ederek tek taraflı yaptırımlar uyguladı. Ancak İran, nükleer silah taşıma kapasitesine sahip füzelerle ilgili böyle bir planının olmadığını ifade ediyordu. İran'ın Cumhurbaşkanı Hassan Rouhani, Hürremşehr adlı bu yeni füzenin ülkenin balistik yeteneklerini güçlendireceğini söyledi (Charbonneau, 2015). Ayrıca, İngiltere ve Fransa da bu son testten endişe duyduklarını ifade ettiler. ABD 21 Ekimdeki Güvenlik Konseyi toplantısında İran'ın balistik füze denemesini BM Güvenlik Konseyi'nin 1929 sayılı kararının olası bir ihlali olarak gündeme getirdi (AlArabiya, 2015). Bununla birlikte İran Parlamentosu Anlaşmayı onaylayan bir karar aldı. Dini Lider Hamaney Parlamenteonun aldığı kararı 20 Ekim 2015'te onayladı. Bu onayın hemen ertesi günü, ABD, İran'ı nükleer silah taşıma kapasitesine sahip bir balistik füze denemesi yaparak BM Güvenlik Konseyi'nin 1929 sayılı kararını ihlal etmekle suçlayarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde endişelerini dile getirdi. The New Arab'ın haberine göre bu olay, İran'ın hedefe yönlendirilebilen ilk yerli üretim uzun menzilli füze denemesini başarıyla gerçekleştirdiğini duyurmasını müteakip meydana geldi. ABD Büyükelçisi Samantha Power, 10 Ekim'de test edilen füzenin doğası gereği nükleer silah taşıma kapasitesine sahip orta menzilli bir balistik füze olduğunu doğrulayarak bunun kararın açık bir ihlali olduğunu belirtti. ABD, BM Güvenlik Konseyi'nden harekete geçmesini isteyerek, BM yaptırım komitesine ihlalle ilgili bir rapor sunmayı ve İran'ın uluslararası yükümlülüklerini göz ardı etmesine karşı bir yanıt verilmesi için baskı yapmayı planlıyordu (The New Arab & agencies, 2015). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu konuyu görüşmek üzere kapalı kapılar ardında toplandı. ABD, İngiltere ve Fransa'nın İran'ın füze denemesinin Tahran'ın füze programı üzerindeki BM kısıtlamalarını ihlal ettiğine inandıklarını bildirdiler. Bu ülkeler tarafından dile getirilen açık endişelere rağmen, 1 Aralık'taki fırlatma konusunda konseyin harekete geçmesi için bir girişimde bulunulmadı. 2015 tarihli BM kararının İran'ı bu tür faaliyetlerden kaçınmaya “çağırın” dili nedeniyle bu girişimin başarısız olması muhtemeldi (Nichols, 2018). Bir uzman paneli İran'ın füze denemesinin BM Güvenlik Konseyi'nin 1929 sayılı kararını ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Panelin analizi, nükleer başlık taşıma kapasitesine sahip Emad füzesinin fırlatılmasının kararın 9. paragrafını ihlal ettiğini belirledi. Bu analiz Obama yönetimini zor durumda bıraktı zira İran yeni yaptırımların nükleer anlaşmayı tehlikeye atacağını belirtmişti ve Emad'ın fırlatılması nedeniyle yaptırım çağrısında bulunmamak bir zayıflık işareti olarak algılanabilirdi (Charbonneau, 2015). İran 21 Kasım 2015 tarihinde Ghadr-110 orta menzilli balistik füze denemesi gerçekleştirmiş ve bu hareket BM Güvenlik

Konseyi'nin 1929 sayılı kararının ihlali olarak görülmüştür. İran'ın Pakistan sınırına yakın bir liman kenti olan Çabahar yakınlarında test edilen füze sıvı yakıtlıydı ve yaklaşık 1.900 km menzile sahipti ve nükleer başlık taşıyabiliyordu (Reuters, 2015c). Ghadr-110 füzesi, Ghadr-101 ve Ghadr-110 olarak da adlandırılan Shahab-3A'nın geliştirilmiş bir varyantıdır ve İran'ın füze teknolojisindeki ilerlemeleri göstermektedir. Bu füze varyantının öncekilere kıyasla daha yüksek manevra kabiliyeti ve daha kısa fırlatma süreleri sunduğuna inanılmaktadır. Ghadr füzelerinin geliştirilmesi, 21 Kasım 2015'teki test de dahil olmak üzere, İran'ın uluslararası kısıtlamalara rağmen balistik füze cephaneliğini geliştirme çabalarını sürdürdüğünü göstermektedir. 2 Aralık 2015 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), İran'ın nükleer programının Olası Askeri Boyutları (PMDs) olarak adlandırılan nükleer silah geliştirmeye ilgili geçmiş faaliyetlerine ilişkin önemli bir değerlendirme yayınladı. IAEA raporu, İran'ın 2003 yılından önce organize bir nükleer silah programına sahip olduğu sonucuna varmıştır. Bu dönemin ardından rapor, organize bir çaba olarak olmasa da bazı nükleer faaliyetlerin 2009 yılına kadar devam ettiğini belirtmiştir. IAEA, İran'ın beyan ettiği nükleer programdan nükleer materyalin saptırıldığına ya da bu tür faaliyetlerin 2009'dan sonra da devam ettiğine dair inandırıcı bir gösterge bulamamıştır. Bu değerlendirme, ekonomik yaptırımların kaldırılması karşılığında İran'ın nükleer programının kısıtlanmasını amaçlayan Ortak Kapsamlı Eylem Planı'nın (JCPOA) uygulanmasına giden zeminin bir parçasıydı (Panda, 2015). IAEA'nın PMD'lere ilişkin bulguları, İran'ın nükleer niyet ve kabiliyetlerine ilişkin uluslararası kaygıların giderilmesinde büyük önem taşıyordu. IAEA, nükleer silah geliştirmeye ilgili faaliyetlerin 2003'ten sonra fizibilite ve bilimsel çalışmaların ötesine geçmediğini belirterek ve 2009'dan sonra faaliyetlerin yokluğuna dikkat çekerek JCPOA'nın uygulanmasının önünün açılmasına yardımcı oldu. Raporda ayrıca IAEA'nın çevresel örnekleme yaptığı Parchin gibi belirli sahalara ilişkin incelemeler de ayrıntılı olarak yer aldı. Sahanın patlayıcıların uzun süreli depolanması için kullanıldığına dair herhangi bir kanıt bulunamamış, bu da daha önceki iddiaları çürütmüştür. IAEA Yönetim Kurulu, 2 Aralık'ta yayınlanan bir raporun ardından 15 Aralık 2015 tarihinde İran'ın nükleer programına ilişkin bir karar aldı. Karar, İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili önceki kararları sona erdirdi ve programa ilişkin soruşturmayı tamamladı. İran'a tam iş birliği ve İran'ın nükleer anlaşmaya uyumu konusunda IAEA'nın sürekli raporlama yapması çağrısında bulunuldu. Böylece Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) uygulanması yönünde önemli bir adım atılmış oldu (IAEA, 2015). 28 Aralık 2015'te İran, JCPOA uyarınca 11 tondan fazla çeşitli düşük oranda

zenginleştirilmiş uranyum malzemesini Rusya'ya sevk etti. Sevkiyat, İran'ın Tahran Araştırma Reaktörü için fabrikasyon yakıt plakaları şeklinde olmayan %20'ye yakın zenginleştirilmiş tüm nükleer malzemesini içeriyordu. Zenginleştirilmiş uranyum karşılığında İran, çoğu Kazakistan menşeli 137 tonluk eşdeğer miktarda doğal uranyum aldı (WNA, 2024). İran 11 Ocak 2016'da Arak Nükleer Reaktörünün çekirdeğine beton dökerek santrali devre dışı bıraktığını açıkladı. Böylece Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın gereklerinden biri yerine getirilmiş gibi oldu. Fakat yıllar sonra İran'ın yaptığı açıklamalarda bu olayın gerçek olmadığı ortaya çıktı (AA, 2019). UAEA Genel Direktörü Yukiya Amano 16 Ocak 2016 tarihinde yaptığı açıklama, İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) uygulamaya başlamak için gerekli adımları tamamladığını teyit etti. UAEA müfettişleri tarafından İran'ın gerekli tüm tedbirleri yerine getirdiğinin doğrulanmasının ardından gelen bu gelişme, UAEA'nın İran'ın nükleer ile ilgili taahhütlerini doğrulamasının ve izlemesinin önünü açmıştır. İran, UAEA ve uluslararası toplum arasındaki ilişkilerde önemli bir aşamaya işaret eden bu gelişmenin, UAEA'nın İran'ın nükleer faaliyetlerini izleme ve bunların barışçıl olmasını sağlamaya yönelik kabiliyetini artırdığına inanılmıştır. 17 Ocak 2016 tarihinde, ABD Hazine Bakanlığı İran'ın balistik füze programıyla bağlantılı 11 kişi ve kuruluşa yönelik yeni yaptırımlar açıkladı. Bu yaptırımlar, İran'ın balistik füze geliştirme çabalarını desteklemek üzere teknoloji ve malzeme tedarikinde yer alan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Çin merkezli kuruluşlar da dâhil olmak üzere, İran'ın balistik füze programı için tedarikte bulunanları hedef almıştır. 26 Ocak'ta Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in İran ziyareti sırasında İran ve Çin arasında Arak ağır su reaktörünün yeniden tasarlanmasında Çin'in yardımını resmileştiren önemli bir anlaşma imzalandı. Arak reaktörünün yeniden tasarlanması, İran'ın reaktörü tıbbi izotoplar üretmek gibi barışçıl amaçlarla kullanmaya devam etmesine izin verirken, nükleer silahların yayılmasını önleme hedefleriyle uyumlu olarak silah sınıfı plütonyum üretimini en aza indirmeyi amaçlamıştır. İran Atom Enerjisi Kurumu sözcüsü Behrouz Kamalvandi Arak reaktörünün yeniden tasarlanması ve inşasına ilişkin zaman çizelgesi açıklayarak, İran'ın nükleer anlaşmayı yerine getirmeye yönelik kararlılığını göstermeyi amaçlamıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 26 Şubat 2014 tarihinde İran'ın uygulama günü sonrası nükleer faaliyetlerine ilişkin ilk üç aylık raporunu yayınladı. Rapora göre İran nükleer yükümlülüklerine uymaktadır (Haxhimusa, 2016). Ancak, anlaşma kapsamında izin verilen ağır su stoku sınırını biraz aşmıştı. Özellikle, İran'ın 130.9 metrik ton ağır suyu vardı ve bu miktar anlaşma ile belirlenen 130 metrik ton sınırının biraz üzerindeydi. Bunu düzeltmek için İran 24 Şubat'ta 20 metrik ton sevkiyat yaparak belirlenen sınırın altında

kalmasını sağladı. 9 Mart 2016 tarihinde İran, Kadr orta menzilli balistik füzesinin iki farklı varyasyonunu fırlatarak önemli bir füze denemesi gerçekleştirdi. Bu testler askeri bir tatbikatın parçasıydı ve İran'ın kuzeyindeki Alborz Dağları'ndaki bir bölgeden gerçekleştirildi. 14 Mart 2016 tarihinde ABD'nin Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Samantha Power, Güvenlik Konseyi toplantısı sırasında İran'ın balistik füze denemelerine dikkat çekerek bu denemelerin BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararına aykırı olduğunu ileri sürdü. Power'a göre İran tarafından fırlatılan füzeler "nükleer silah taşıma kapasitesine sahip olacak şekilde tasarlanmıştı" ve bu fırlatmaları istikrarsızlaştırıcı ve provokatif olarak değerlendirerek konunun ele alınması için Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesi çağrısında bulundu. Ancak İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif 15 Mart 2016 tarihinde füze denemelerini savundu. Zarif test edilen füzelerin nükleer başlık taşımak üzere tasarlanmadıkları için 2231 sayılı Karar kapsamında izin verildiğini savundu. Zarif 2231 sayılı kararın İran'ın balistik füze denemesi yapmasını açıkça yasaklamadığını, bunun yerine "nükleer başlık taşıyabilecek şekilde tasarlanmış" füzelere odaklandığını iddia etti (Besheer, 2016). 22 Nisan 2016 tarihinde ABD, Tahran'ın nükleer anlaşmanın şartlarını yerine getirmesine yardımcı olma çabalarının bir parçası olarak İran'dan 8,6 milyon dolar karşılığında 32 ton ağır su satın almayı kabul etti. Bu anlaşma ABD Enerji ve Dışişleri Bakanlıkları tarafından da teyit edildi. Anlaşma, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ile İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif arasında New York'ta yapılan ve Kerry'nin Ocak ayında kaldırılan yaptırımların yabancı bankalar için netleştirilmesi çabalarına değindiği toplantıda ele alındı (Dockins, 2016). 27 Mayıs 2016'da yayınlanan UAEA raporu İran'ın JCPOA tarafından belirlenen kısıtlamalara uyduğunu göstermektedir. Buna uranyum zenginleştirme seviyeleri, zenginleştirilmiş uranyum stokları ve diğer nükleer faaliyetlerle ilgili sınırlamalar dahilinde kalmak da dahildir. UAEA, uyumu doğrulamak için tamamlayıcı erişim ziyaretleri olarak bilinen gerekli denetimleri gerçekleştirebildiğini belirtmiştir. 18 Temmuz 2016 tarihinde Associated Press (AP), İran'ın gelişmiş santrifüj araştırma ve geliştirmesine ilişkin gizli bir planının ayrıntılarını ortaya koyan özel bir rapor yayınladı. Sızdırılan belge, İran nükleer anlaşması olarak da bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) tarafından belirlenen zaman dilimi içerisinde İran'ın nükleer yeteneklerindeki olası gelişmelere ışık tutmaktadır (Jahn, 2016). UAEA, 8 Eylül 2016 tarihli üçüncü üç aylık raporunda İran'ın JCPOA'e uyumunu doğrulamış ve nükleer program sınırlamalarına bağlı kaldığını vurgulamıştır. Özellikle, İran'ın Natanz'daki 96 hasarlı IR-1 santrifüjünü değiştirdiği ve zenginleştirme kapasitesini arttırmayarak JCPOA şartlarına uyum

sağladığı bildirildi. Bu şekilde İran'ın anlaşmanın hükümlerine bağlılığının devam ettiğini belirtmiştir. 22 Eylül 2016 tarihinde İran ve P5+1 grubu ülkeleri (Çin, Fransa, Almanya, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD) New York'ta bakanlar düzeyinde, nükleer anlaşma ve İran'a yönelik yaptırımların hafifletilmesi konusunda bir toplantı için bir araya geldi. Bu, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) Ocak 2016'da uygulamaya konulmasından bu yana yapılan ilk toplantı oldu. Aynı gün BM Genel Kurulu'na hitap eden İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani yaptırımların kaldırılma hızından duyduğu memnuniyetsizliği dile getirdi. Ruhani konuşmasında ABD'yi, yaptırımların kaldırılması karşılığında Tahran'ın nükleer programını kısıtlamayı amaçlayan dönüm noktası niteliğindeki nükleer anlaşmaya "uymadığı" için eleştirerek, ABD'den bankacılık sektörünün önündeki engelleri kaldırmasını ve böylece işletmelerin ceza korkusu olmadan İran'da rahatça yatırım yapabilmelerini sağlamasını istedi (Hafezi & Nichols, 2016). 26 Eylül 2016 tarihinde, Rus devlet nükleer enerji şirketi Rosatom'un başkanı Sergei Kireienko, İran'dan 38 ton ağır su alındığına dair bir açıklama yaptı. Donald Trump'ın 8 Kasım 2016 tarihinde ABD'nin 45. Başkanı olarak seçilmesi, yaygın olarak İran nükleer anlaşması olarak anılan Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) önemli ölçüde sorgulanmasına yol açtı. Trump, kampanyası sırasında JCPOA'yı "şimdiye kadar müzakere edilmiş en kötü anlaşma" olarak eleştirmiş ve yeniden müzakere etme niyetini dile getirmiştir (Nephew, 2016). Bu tutum, İran ile P5+1 grubu arasında varılan anlaşmanın geleceğine ilişkin belirsizlik yarattı. Aralık 2016'da ABD Kongresi, İran Yaptırımlar Yasası'nın (ISA) 10 yıl süreyle uzatılmasını kabul etti ve Başkan Barack Obama da bunu imzalayarak yasalaştırdı. Bu uzatma, 15 Aralık 2016 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamında İran'a sağlanan yaptırım kolaylığını hemen değiştirmese de ABD'nin İran'a yaptırım uygulama kapasitesini yeniden teyit etti. Uzatma, İran'ın JCPOA şartlarını ihlal etmesi halinde ABD'nin yaptırımları uygulama kabiliyetini sürdürmeye yönelik bir tedbir olarak görülüyordu. Yetkililer ve milletvekilleri, ISA'nın yenilenmesinin JCPOA anlaşmasını ihlal etmediğini, çünkü yasanın zaten yürürlükte olan bir yaptırım çerçevesini devam ettirdiğini ve ABD'nin nükleer anlaşma kapsamındaki taahhütlerine uygun olarak birçok hükmünden feragat edildiğini vurguladılar. Bu yasama hamlesi, İran'ın anlaşmaya uyumu ve başkanlık kampanyası sırasında JCPOA'ya güçlü muhalefetini dile getiren Trump yönetiminin İran'a yönelik gelecekteki ABD politikasına ilişkin planlarının ortasında yapıldı (BBC, 2016). ABD Kongresi'nin İran Yaptırım Yasası'nı uzatmasına cevaben İran Cumhurbaşkanı Ruhani 13 Aralık 2016'da İran'ın deniz araçları için nükleer tahrik sistemi araştırma ve geliştirme çalışmalarına

başlayacağını duyurdu (Agelhorm, 2016). UAEA Genel Direktörü Yukiya Amano 18 Aralık 2016 tarihinde İran'ı ziyaret ederek üst düzey yetkililerle görüşmelerde bulundu. Tahran ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salahi ile bir araya geldi. Görüşmelerde ağırlıklı olarak İran nükleer anlaşması olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planının (JCPOA) uygulanması üzerinde duruldu (IAEA, 2016). Genel Direktör Amano, JCPOA'nın doğrulama açısından önemli bir başarıyı temsil ettiğini yineledi. Bununla birlikte, anlaşmanın sürdürülebilirliğini sağlamak için İran'ın nükleer ile ilgili taahhütlerini tam olarak uygulamasının hayati önem taşıdığını vurguladı. Ali Akbar Salahi ile görüşmesi sırasında Amano, İran'ın deniz taşıtları için nükleer itici güç geliştirme planlarına ilişkin açıklama istedi. Bu bağlamda İran'ın Kapsamlı Koruma Anlaşması ve Ek Protokol'ün yanı sıra JCPOA'nın ilgili gerekliliklerini yerine getirmesi gerektiğini vurguladı. Ayrıca 23 Aralık 2016 tarihinde UAEA, Federica Mogherini'nin talebi üzerine, nükleer anlaşmanın uygulanmasını denetleyen Ortak Komisyon tarafından alınan kararları dağıttı. Bu belgeler sıcak hücreler, atık uranyumun geri kazanımı, gelişmiş santrifüjler için verimlilik hesaplamaları ve tedarik kanalının kullanımı da dahil olmak üzere çeşitli konularda ek bilgi sağlıyordu. 15 Ocak 2017 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), İran'ın Fordow Yakıt Zenginleştirme Tesis'i'nden altyapı ve fazla santrifüjleri çıkarmak için önemli adımlar attığını doğruladı. Bu adım, İran nükleer anlaşması olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) tarafından öngörülen süre içerisinde atılmıştır (Reuters, 2017a). Bu gelişme üzerine ABD Enerji Bakanı Ernest Moniz bir açıklama yaparak İran'ın Fordow'daki fazla santrifüjleri ve altyapıyı kaldırma konusundaki başarısını kutladı. Moniz, bu dönüm noktasının İran'ın JCPOA'ya bağlılığını ve nükleer programını sınırlandırma çabalarını gösterdiğini vurguladı (Reuters, 2017). 28 Ocak 2017 tarihinde İran, BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararına aykırı olarak orta menzilli bir balistik füze denemesi gerçekleştirdi. Bu test, İran'ın füze kabiliyetleri ve bölgedeki tırmanma potansiyeli nedeniyle uluslararası toplumda ciddi endişelere yol açtı. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Michael Flynn tarafından 1 Şubat 2017'de İran'ın resmen "uyarıldığı" açıklandı (Smith, 2017). Avrupa Birliği'nin Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikasından sorumlu Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Federica Mogherini, 9 ve 10 Şubat 2017 tarihlerinde Washington'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Ziyareti sırasında ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Beyaz Saray Danışmanı Jared Kushner ve Kongre üyeleriyle bir araya geldi. Ziyaretinin amacı, diğer konuların yanı sıra nükleer anlaşmayı görüşmekti ve AB'nin, özellikle yeni ABD yönetiminin tutumu ışığında, İran'la 2015'te imzalanan nükleer anlaşmanın

geleceğine ilişkin endişelerini dile getirmektir (Wintour, 2017). Mogherini'nin ziyareti, kilit dış politika sorunları konusunda transatlantik iş birliğinin önemini ve AB'nin ABD'nin uluslararası anlaşmalara ve ortaklıklara bağlılığının devamını sağlama çabasını vurgulamaktadır. 24 Şubat 2017 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) raporu, İran'ın Nükleer Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) koşullarına tam uyumunu doğrudan belirtmemekle birlikte, bu değerlendirmeyi Ortak Komisyon ve hükümetlere bırakmıştır. Rapor, İran'ın JCPOA'ya tam olarak bağlı kalmadığına dair endişeleri dile getirmektedir. Temel bulgular arasında İran'ın ağır su stokunun sınırı aşması, askeri saha denetimleri konusunda netlik olmaması ve İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunun belirli muafiyetler uygulandığında JCPOA'nın 300 kilogram sınırını aşmaması yer almaktadır. Rapor, daha detaylı IAEA raporlaması ve kapsamlı doğrulama için askeri sahalara erişim ihtiyacının altını çizmektedir. Senatör Bob Corker (R-Tenn.), 23 Mart 2017 tarihinde, yeni bir İran yaptırım tasarısı olan 2017 İran'ın İstikrarsızlaştırıcı Faaliyetleriyle Mücadele Yasasını tanıttı. Bu yasanın temel hükümleri şunlardı: Yeni Zorunlu Balistik Füze Yaptırımları: Tasarı, İran'ın balistik füze programına dahil olan kişilere ve bu kişilerle işlem yapanlara zorunlu yaptırımlar getirmektedir.

Yeni Terörizm Yaptırımları: Yasa, Devrim Muhafızları Ordusu'na (DMO) terörizm yaptırımları uyguladı ve İran'ın terörizme verdiği destek nedeniyle halihazırda yaptırım uygulanan kişileri belirledi. Tasarı, Başkan'ın İran'a veya İran'dan yasaklı silah ve ilgili malzemelerin tedariki, satışı veya transferiyle ilgili belirli faaliyetlerde bulunan herhangi bir kişi veya kuruluşun mülkiyetini bloke etmesini gerektirmektedir.

Eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Tony Blinken ve altı eski Obama yönetimi yetkilisi Foreign Policy'de 2017 tarihli İran'ın İstikrarsızlaştırıcı Faaliyetleriyle Mücadele Yasasına karşı çıkan bir yazı yayınladı (Malley, 2024).

Blinken ve eski yetkililer, İran'ın istikrarı bozucu faaliyetlerine karşı çıkmanın önemli olduğunu ancak bunun nükleer anlaşma pahasına yapılmaması gerektiğini savunarak, önerilen yasaya karşı olduklarını ifade ettiler. İran'ın yarattığı tehditlerin ele alınması gerektiği konusunda Kongre'de iki partinin de mutabık olduğunun altını çizen yetkililer, İran'ın terörizme destek verdiği için cezalandırılmasında ve nükleer anlaşmaya yol açan yaptırım rejiminin oluşturulmasında Kongre'nin rolünü kabul ettiler.

Dışişleri Bakanı Rex Tillerson 18 Nisan 2017 tarihinde Temsilciler Meclisi Başkanı Paul Ryan'a bir mektup göndererek İran'ın, İran nükleer anlaşması olarak da bilinen Ortak Kapsamlı

Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki yükümlölüklerine uyduğunu belgeledi (Dongmiao, 2017). Bu sertifika, yönetimin her 90 günde bir Kongre'ye ulusal güvenlik ve uyumluluk sertifikası tespiti yapmasını zorunlu kılan 2015 tarihli İran Nükleer Anlaşması İnceleme Yasası kapsamında gerekliydi. Tillerson mektubunda İran'ın 18 Nisan'a kadar JCPOA kapsamındaki taahhütlerine uyduğunu belirtti. Bu belgelendirme, Trump yönetiminin göreve geldiğinden bu yana İran'ın nükleer anlaşmaya uyumunu ilk kez belgelendirmesi anlamına geliyordu. Ancak Tillerson, İran'ın uyumluluğunun belgelenmesine rağmen, Trump yönetiminin yaptırımların hafifletilmeye devam edilmesinin ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarına uygun olup olmadığını değerlendirmek üzere 2015 nükleer anlaşmasının kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesi talimatını verdiğini de vurguladı. İran'ın terörizmin önde gelen bir devlet sponsoru olmaya devam ettiğini ve incelemenin İran'ın davranışını ABD'nin ulusal güvenlik çıkarları bağlamında değerlendirmeyi amaçladığını vurguladı (Pena, 2017).

23 Nisan 2017'de İran ve Çin, JCPOA'nın bir parçası olarak, Arak ağır su reaktörünün silah-grade plütonyum üretme kapasitesini önemli ölçüde azaltacak şekilde modifiye edilmesi konusunda bir anlaşma yaptılar (Reuters, 2017b). Bu modifikasyonlar, reaktörün silah üretimi için uygun olmayan düşük zenginleştirilmiş uranyum kullanacak şekilde yeniden tasarlanmasını ve plütonyum üretimini sınırlayacak şekilde temel reaktör bileşenlerinin değiştirilmesini kapsıyordu. Bu adımlar, İran'ın nükleer programına ilişkin uluslararası endişeleri gidermeye yönelik önemli bir girişimdi.

16 Mayıs 2017 tarihinde, ABD'nin Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) baş müzakerecisi Büyükelçi Wendy Sherman, 2017 tarihli İran'ın İstikrarsızlaştırıcı Faaliyetleriyle Mücadele Yasası'na ilişkin endişelerini dile getirdi. Muhalefetinin temelinde, yasanın İran ile varılan nükleer anlaşmayı potansiyel olarak baltalayabileceği inancı yatıyordu.

Sherman, 2017 tarihli İran'ın İstikrarı Bozucu Faaliyetleriyle Mücadele Yasası'nın İran'ın uluslararası terörizme verdiği desteği ve bölgedeki istikrarı bozucu faaliyetlerini ele almayı amaçlasa da, JCPOA'nın ruhunu ihlal etme riski taşıdığı görüşündeydi. Ek yaptırımların anlaşmanın ihlali olarak görülebileceğini ve İran'ın anlaşmadan çekilerek nükleer programını yeniden canlandırmasına yol açabileceğini savundu.

17 Mayıs 2017 tarihinde Trump yönetimi, resmi adıyla Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) olarak bilinen İran nükleer anlaşması kapsamındaki yaptırımların hafifletilmesini genişlettiğini bildirdi. Başkan Trump'ın İran'a yönelik yaptırımlardan ilk kez feragat ettiği bu

hamle, ABD'nin JCPOA kapsamındaki yükümlölüklerini yerine getirme yönünde proaktif bir adım attığını gösteriyordu. Trump'ın başkanlık kampanyası sırasında anlaşmaya yönelik eleştirilerine rağmen, yaptırımlardan feragat kararının yenilenmesi nükleer anlaşmanın sürdürölmesinde kilit bir unsur olarak görölüyordu (Mohammed & Torbati, 2017).

19 Mayıs 2017'de İran Başbakanı Hasan Ruhani ikinci kez seçildi. AB Dış Politika Şefi Federica Mogherini Twitter üzerinden Ruhani'yi kutladı ve AB'nin JCPOA'in tam olarak uygulanması konusundaki kararlılığını bir kez daha teyit etti (Federica Mogherini [@FedericaMog], 2017).

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 2 Haziran 2017 tarihinde İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) uyumuna ilişkin yılın ikinci üç aylık raporunu yayınladı. Raporda İran'ın nükleer anlaşma kapsamındaki yükümlölüklerini yerine getirdiği teyit edildi.

15 Haziran 2017 tarihinde İran'ın İstikrarı Bozucu Faaliyetleriyle Mücadele Yasası (S.722) Senato tarafından 98'e karşı 2 oyla onaylandı (Sen. Corker, 2017). Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) potansiyel olarak ihlal eden bölümlere yönelik değişiklikler yapılmasına rağmen, İran tasarının anlaşma ilkelerine aykırı olduğı yönündeki tutumunu sürdürdü.

20 Haziran 2017 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararına ilişkin iki yıllık rapor yayımlandı. Bu raporda İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) uyduğı teyit edilirken, İran'ın balistik füze faaliyetlerine ilişkin endişeler de dile getirildi (UN, 2017b).

25 Temmuz 2017 tarihinde ABD Temsilciler Meclisi, Hasım Ülkelere Yaptırımlar Yoluyla Karşı Koyma Yasası olarak da bilinen H.R. 3364 sayılı yasayı onayladı. Bu yasa İran, Kuzey Kore ve Rusya'yı hedef alan yeni yaptırımlar getirmeyi amaçlıyordu (Rep. Royce, 2017).

31 Ağustos 2017 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) üçüncü üç aylık değerlendirmesinde İran'ın 21 Ağustos itibariyle düşük oranda zenginleştirilmiş uranyum stokunun 202,8 kilogram'lık sınırın önemli ölçüde altında, 88,4 kilogram (194,89 pound) olduğunu bildirdi. Ayrıca, zenginleştirme seviyesi yüzde 3,67'lik sınırı aşmamıştır. Buna ek olarak, İran'ın ağır su stoku 111 ton ile 130 tonluk sınırın altında kaldı.

20 Eylül 2017 tarihinde Çin, Fransa, Almanya, İran, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD dışişleri bakanları BM Genel Kurulu'nun oturum aralarında E3/EU+3 ve İran bakanlar

toplantısı için bir araya geldi. Toplantının ardından AB Dış Politika Şefi Federica Mogherini, tüm tarafların Kapsamlı Ortak Eylem Planının (JCPOA) tüm taraflarca tam olarak uygulandığı konusunda hemfikir olduğunu belirtti. Başta Trump yönetimindeki ABD olmak üzere çeşitli uluslararası aktörlerin artan kaygı ve eleştirilerine rağmen bu anlaşmanın altı çizildi (EEAS, 2017).

13 Ekim 2017 tarihinde Başkan Trump, İran Nükleer Anlaşması Gözden Geçirme Yasası (INARA) kapsamında Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) onaylamayacağını açıkladı. Bu karar, İran'a yönelik yaptırımların askıya alınmasının İran'ın nükleer programıyla ilgili olarak aldığı tedbirlere "uygun ve orantılı" olmadığı yönündeki değerlendirmesine dayanıyordu. Her ne kadar bu askıya alma kararı yaptırımları derhal yeniden yürürlüğe koymasa ya da JCPOA'nın kendisini ihlal etmese de, Kongre'nin hızlandırılmış bir süreçle yaptırımları yeniden yürürlüğe koyabileceği 60 günlük bir süreyi tetiklemiştir (Davispolks, 2017).

Açıklamanın hemen ardından İngiltere Başbakanı Theresa May, Almanya Şansölyesi Angela Merkel ve Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ortak bir açıklama yayınlayarak JCPOA'ya desteklerinin devam ettiğini ifade ettiler.

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) 13 Kasım 2017 tarihinde İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) uyumuna ilişkin yılın dördüncü üç aylık raporunu yayınladı. UAEA Genel Direktörü Yukiya Amano, ajansın Yönetim Kurulu'na İran'ın JCPOA kapsamındaki nükleer ile ilgili taahhütlerini yerine getirdiğini bildirdi. Amano, UAEA müfettişlerinin İran'da gerekli tüm tesis ve yerlere erişimlerinin olduğunu teyit etti. Amano, İran'ın uyumluluğunun devam etmesinin önemini vurgulayarak, JCPOA'nın başarısızlığa uğramasının nükleer doğrulama ve çok taraflı çabalar için önemli bir gerileme olacağını belirtti (IAEA, 2017).

8 Aralık 2017 tarihinde BM, İran nükleer anlaşmasını (JCPOA) onaylayan 2231 sayılı kararın uygulanmasına ilişkin iki yılda bir hazırlanan raporu yayınladı. Raporda nükleer anlaşmanın başarıyla uygulandığı teyit edildi. Bununla birlikte, İran'ın silah ambargosu hükümlerini ihlal ettiğinin altı çizildi. Özellikle, Yemen'deki Husi güçleri tarafından Suudi Arabistan'a fırlatılan balistik füzelerin İran tarafından transfer edildiği ve bunun da 2231 sayılı Kararın ihlali anlamına geldiği iddialarına ilişkin devam eden soruşturmalara dikkat çekildi (UN, 2017a). İran bu iddiaları reddetmiştir.

2.1.7 2018 - 2023

12 Ocak 2018 tarihinde Trump yönetimi, ABD'nin Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki yükümlülükleri doğrultusunda İran'a yönelik nükleer yaptırımlardan yeniden feragat edeceğini açıkladı. Ancak Başkan Trump, Kongre'nin anlaşmada algılanan kusurları ele alan bir yasayı kabul etmemesi halinde bunun son feragat olacağını ilan etti. Uzun menzilli füze denemesi yapması, denetimleri engellemesi ya da nükleer silah geliştirme yolunda ilerlemesi halinde İran'a yaptırım uygulanması ve kısıtlamaların süresiz olarak uzatılması için Avrupalı müttefiklerle ek bir anlaşma yapılması gerektiğini vurguladı. Trump bu tür önlemler alınmadığı takdirde ABD'nin anlaşmadan çekileceği uyarısında bulundu (ICG, 2019).

26 Ocak 2018 tarihinde BM Yemen Uzmanlar Paneli, İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin 2216 sayılı kararıyla uygulanan silah ambargosuna uymadığını belirten bir rapor yayınladı. Raporda İran'ın Yemen'deki Husi-Salih ittifakına kısa menzilli balistik füzelerin ve diğer askeri teçhizatın doğrudan ya da dolaylı olarak tedarik edilmesini, satılmasını ya da transfer edilmesini önlemek için gerekli tedbirleri almadığı sonucuna varıldı (Easterly, 2018). Buna İran tarafından tedarik edildiği tespit edilen Borkan-2H füzeleri de dâhildir.

İran raporun bulgularına itiraz etmiş, sunulan kanıtların uydurma olduğunu ileri sürmüş ve Husilere silah tedarikinde herhangi bir dahli olduğunu reddetmiştir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 22 Şubat 2018 tarihinde İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) uygulamasına ilişkin 2018 yılının ilk üç aylık raporunu yayınladı. Bu raporda IAEA Genel Direktörü Yukiya Amano, Yönetim Kurulu'na İran'ın JCPOA kapsamındaki nükleer ile ilgili taahhütlerine bağlı kaldığını bildirdi. Rapor, IAEA müfettişlerinin ziyaret etmeleri gereken tüm yerlere erişimlerinin olduğunu ve beyan edilen nükleer malzemenin saptırılmadığını doğruladı.

12 Şubat 2018 itibariyle İran'ın %3,67 U-235'e kadar zenginleştirilmiş uranyum stoku 109,5 kilogram olarak ölçülmüş olup, bu miktar JCPOA tarafından belirlenen sınırlar dâhilindedir. Raporda ayrıca İran'ın IAEA'na gelecekte denizde nükleer güç kullanma niyetini bildirdiği ve bunun Mayıs 2018'e kadar Ek Protokol kapsamında daha fazla görüşme ve açıklama gerektirecek bir gelişme olduğu vurgulandı.

15 Mart 2018 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama Direktörü Brian Hook, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) görüşmek üzere Berlin'de E3 temsilcileriyle (Fransa,

Almanya ve İngiltere) bir araya geldi. Görüşmelerde Başkan Trump'ın gün batımı hükümleri, balistik füzeler ve denetimleri ele alan bir "eklenti" anlaşma talebi üzerinde duruldu. Ertesi gün, nükleer anlaşmanın uygulanmasını denetlemek üzere JCPOA Ortak Komisyonu toplandı. 19 Mart 2018 tarihinde AB Dış Politika Şefi Federica Mogherini, balistik füze faaliyetlerine rağmen AB'nin İran'a yeni yaptırımlar uygulamayı düşünmediğini açıkladı.

19 Nisan 2018 tarihinde Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya'dan parlamenterler ortak bir bildiri yayınlayarak ABD'yi, resmi adıyla Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) olarak bilinen İran nükleer anlaşmasını sürdürmeye çağırdı. Avrupalı milletvekilleri anlaşmanın nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve küresel güvenliğin sağlanmasındaki kritik rolünü vurguladılar. Ülkelerinin anlaşmayı destekleme konusundaki ortak tutumunun altını çizen milletvekilleri, ABD Başkanı Donald Trump ve Kongre'yi anlaşmadan çekilmekten kaçınmaya çağırarak böyle bir adımın ciddi jeopolitik sonuçları olabileceği uyarısında bulundular (Wintour, 2018).

24 Nisan 2018 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'u ABD'ye yaptığı ilk devlet ziyaretinde ağırladı. Bu ziyaret sırasında Macron, İran nükleer anlaşması olan Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) ile ilgili olarak Başkan Trump ile çok samimi görüşmeler yaptıklarını bildirdi. Macron, her iki liderin de İran'ın balistik füze programları gibi diğer endişeleri gidermek için ek tedbirler içerirken mevcut JCPOA çerçevesini koruyacak "yeni bir anlaşma" formüle etmek için iş birliği yapmayı kabul ettiklerini belirtti. Önerilen bu yeni anlaşma, İran'ın nükleer ve askeri faaliyetlerine daha kapsamlı bir yaklaşım sağlamak amacıyla orijinal anlaşmayı geliştirmeyi ve genişletmeyi amaçlıyordu (Reuters, 2018).

8 Mayıs 2018 tarihinde Başkan Donald Trump, ABD'nin Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) çekildiğini açıkladı ve İran'a "en üst düzey" ekonomik yaptırımları yeniden uygulamak üzere bir başkanlık memorandumunu imzaladı. Bu duyurunun ardından Hazine Bakanı Steve Mnuchin, yaptırımların yeniden uygulanmasının, şirketlerin İran'daki faaliyetlerini durdurmalarına izin vermek için belirli 90 günlük ve 180 günlük "tasfiye sürelerine" tabi olacağını açıkladı (Lander, 2018).

Trump'ın kararına yanıt olarak İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, ABD'nin katılımı olmadan anlaşmayı sürdürmek amacıyla İran'ın JCPOA'nın diğer imzacıları olan Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, Rusya ve Çin ile müzakerelere devam edeceğini belirtti. Birleşik

Krallık, Fransa ve Almanya liderleri -sırasıyla Başbakan Theresa May, Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve Şansölye Angela Merkel JCPOA'e bağlılıklarını teyit ettiler ve anlaşmanın şartlarının korunmasını sağlamak için tüm taraflarla iş birliği yapma sözü verdiler. Ayrıca AB Dış Politika Şefi Federica Mogherini, İran'ın o ana kadar yaptığı gibi nükleer ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeye devam ettiği sürece Avrupa Birliği'nin JCPOA'ya bağlı kalacağını vurguladı (Lander, 2018).

Avrupa Komisyonu 17 Mayıs 2018 tarihinde Sofya'da toplanarak bir "engelleme tüzüğü" uygulama niyetini açıkladı. Bu tüzük, Avrupalı şirketlerin ve mahkemelerin ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlara uymasını yasaklamak üzere tasarlanmıştır. Bu karar, ABD'nin çekilmesine ve yaptırımları yeniden uygulamaya başlamasına rağmen Avrupa Birliği'nin ekonomik çıkarlarını koruma ve İran nükleer anlaşmasının bütünlüğünü sürdürme konusundaki kararlılığını yansıtmaktadır.

Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, 21 Mayıs 2018 tarihinde Heritage Foundation'da Trump yönetiminin İran'a ilişkin yeni stratejisini sundu. Bu strateji, İran rejimi üzerinde benzeri görülmemiş bir mali baskı uygulamayı ve uluslararası iş birliği yoluyla İran'ın saldırganlığını caydırmayı amaçlıyordu. ABD'nin İran'la yeni bir anlaşma yapması halinde Pompeo, uranyum zenginleştirmenin durdurulması, balistik füzelerin ve nükleer kapasiteli füze sistemlerinin geliştirilmesine son verilmesi ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) İran'ın tüm tesislerine niteliksiz erişim izni verilmesi gibi 12 temel talebin ana hatlarını çizdi. Bunun karşılığında ABD İran'a karşı uyguladığı yaptırımların ana unsurlarını kaldırmaya, diplomatik ve ticari ilişkileri yeniden tesis etmeye ve ülkeye ileri teknoloji sağlamaya hazır olacaktı (MECRA, 2018).

24 Mayıs 2018 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamında nükleer ile ilgili taahhütlerini yerine getirdiğini gösteren üç aylık bir rapor yayınladı. Raporda İran'ın yüzde 3,67 uranyum-235'e kadar zenginleştirilmiş uranyum stokunun 123,9 kilogram olduğu ve bunun anlaşma ile belirlenen 300 kilogram sınırının altında olduğu vurgulandı.

Raporda ayrıca İran'ın IAEA 'ya nükleer tesislere daha fazla erişim sağlayan Ek Protokolü uyguladığı kaydedildi. Bununla birlikte, "İran'ın bu erişimi sağlamak için zamanında ve proaktif iş birliği yapmasının Ek Protokolün uygulanmasını kolaylaştıracağı ve güveni artıracığı" vurgulandı. Bu rapor İran'ın JCPOA'nın uranyum zenginleştirme ve uluslararası

müfettişlerin nükleer tesislere erişiminin sınırlandırılmasını içeren şartlarına bağlı kaldığını göstermiştir.

6 Haziran 2018 tarihinde İran, Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) şartlarını ihlal etmeyen yeni bir santrifüj üretim tesisi açtı. İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) nezdindeki Büyükelçisi Rıza Necefi, tesisi açma kararının JCPOA'nın başarısız olması halinde "olası bir senaryo için hazırlık çalışmaları" olduğunu belirtti, ancak İran'ın o dönemde "JCPOA'e aykırı herhangi bir faaliyete" başlamayacağını yineledi (Vahdat, 2018).

Bunun üzerine Avrupa Komisyonu, ABD'nin İran'a yeniden uyguladığı sınır ötesi yaptırımları da içerecek şekilde Engelleme Tüzüğü'nde bir güncelleme kabul etti. Komisyon ayrıca Avrupa Yatırım Bankası'nın (AYB) Dış Borç Verme Yetkisini de İran'ı AYB'nin yatırım faaliyetlerine uygun hale getirecek şekilde güncelledi. Bu tedbirler İran'a yatırım yapan AB şirketlerinin çıkarlarının korunmasına yardımcı olmayı ve AB'nin JCPOA'ya bağlılığını göstermeyi amaçlıyordu.

Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) Ortak Komisyonu, ABD'nin çekilmesi ve yaptırımların yeniden uygulanmasına rağmen nükleer anlaşmanın uygulanmaya devam etmesini sağlamak üzere 6 Temmuz 2018 tarihinde Viyana'da toplandı. AB Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin başkanlığında toplanan katılımcılar, JCPOA'ya bağlılıklarını bir kez daha teyit ederek İran'ın uyumunu övdü ve İran ile ekonomik ilişkilerin sürdürülmesine yönelik tedbirleri görüştü. Çabalar arasında ticaret, yatırım ve finans kanallarının desteklenmesi ve şirketleri ABD yaptırımlarının etkilerinden korumak için AB Engelleme Tüzüğü'nün güncellenmesi yer aldı (EEAS, 2018).

16 Temmuz 2018'de AB dış politika şefi Federica Mogherini, ABD'nin Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve AB'nin İran'la meşru iş yapan kuruluşların ABD yaptırım cezalarından muaf tutulması talebini reddettiğini doğruladı. AB, Avrupalı şirketleri ABD yaptırımlarının ülke dışı etkilerinden korumak için muafiyet talep etmiş, ancak ABD yönetimi nükleer programla ilgili endişeleri gerekçe göstererek bu talebi reddetmişti. Bu karar, AB'nin İran ile ekonomik ilişkilerini sürdürme ve Avrupalı şirketleri ABD yaptırımlarının etkisinden koruma çabalarına önemli bir darbe olarak görüldü (Davenport, 2018).

İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Akbar Salehi 18 Temmuz 2018 tarihinde yaptığı açıklamada İran'ın günde 60 IR-6 santrifüjü için rotor üretebilecek yeni bir fabrika inşa ettiğini

duyurdu. Salihi yeni fabrikanın inşasının Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) şartlarını ihlal etmediğini vurguladı (Davenport, 2018).

26 Temmuz 2018 tarihinde Ted Cruz (R-TX) liderliğindeki on Cumhuriyetçi Senatör, Washington'daki Fransız, Alman ve İngiliz büyükelçilerine bir mektup göndererek ülkelerini, ABD'nin Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) çekilmesinin ardından Başkan Trump tarafından İran'a yeniden uygulanan yaptırımlara uymaya çağırdı.

Mektupta, Avrupa ülkelerinin ABD yaptırımlarını bloke etme ya da delme çabalarına karşı uyarıda bulunularak, "Amerikan yasalarını delmeye ya da zayıflatmaya çalışmanız özellikle rahatsız edici olacaktır ve Kongre'nin harekete geçmesine neden olabilir" denildi. Senatörler bunun yerine Avrupa ülkelerinin İran'ın bölgedeki zararlı faaliyetlerini ve balistik füze programını engellemesi için azami ekonomik baskı uygulanmasında ABD'ye katılmaları gerektiğini savundular (Seal & Kolf, 2018).

6 Ağustos 2018 tarihinde Avrupa Birliği, Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık Dışişleri Bakanları, ABD'nin Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) çekilmesinin ardından İran'a yönelik ABD yaptırımlarının yeniden uygulanmasından duydukları derin üzüntüyü ifade eden ortak bir açıklama yayınladı.

Açıklamada bakanlar, AB hukuku ve BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararı uyarınca İran ile meşru iş yapan Avrupalı müteşebbisleri koruma kararlılıklarını yinelediler. Bakanlar, JCPOA'nın korunmasının uluslararası anlaşmalara saygı ve uluslararası güvenlik meselesi olduğunu vurguladılar. Bakanlar, küresel nükleer silahların yayılmasını önleme mimarisinin kilit bir unsuru ve çok taraflı diplomasinin önemli bir başarısı olarak tanımladıkları nükleer anlaşmanın tam ve etkin bir şekilde uygulanması yönündeki kararlılıklarını bir kez daha teyit ettiler (GOV:UK, 2018).

ABD, Başkan Donald Trump tarafından 8 Mayıs'ta açıklanan İran'a yönelik bazı yaptırım tedbirlerini 7 Ağustos 2018 tarihinde yeniden uygulamaya koymuştur. Bu tedbirler arasında İran'ın ABD doları satın alması, altın ve değerli metaller, alüminyum, çelik, kömür ve yazılım ticaretinin yanı sıra devlet borçları ve otomotiv sektörüyle ilgili işlemlere yönelik kısıtlamalar yer alıyordu. Ayrıca, bazı gıda maddelerinin ABD'ye ihraç edilmesine ve İran'ın ticari uçak satın almasına izin veren lisanslar iptal edildi (BBC, 2018a).

16 Ağustos 2018 tarihinde Dışışleri Bakanı Mike Pompeo, Dışışleri Bakanlığı'nın İran stratejisinin tüm yönlerini yönlendirmek, gözden geçirmek ve koordine etmekten sorumlu özel bir ekip olan İran Eylem Grubu'nun kurulduğunu açıkladı. Grup, halen Dışışleri Bakanlığı'nın politika planlama direktörü olarak görev yapan Brian Hook tarafından yönetilecek ve İran Özel Temsilcisi unvanını taşıyacaktı (Oprysko, 2018).

Grup, İran'ın nükleer ve füze programlarının yanı sıra Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve İsrail karşıtı gruplara verdiği destek de dahil olmak üzere bölgedeki "kötü niyetli faaliyetlerini" engellemeyi amaçlayan yönetimin tüm İran politikasının uygulanmasını denetleyecekti.

22 Ağustos 2018 tarihinde İran, Birleşik Krallığı'n, Arak ağır su nükleer reaktörünün plütonyum yan ürünlerinin üretimini en aza indirecek şekilde yeniden tasarlanmasına yardımcı olacağını açıkladı. Bu proje başlangıçta Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamında ABD tarafından taahhüt edilmişti, ancak ABD 2018'de anlaşmadan çekildi.

Ayrı bir gelişme olarak, Senatör Ted Cruz (R-Texas) ve diğer 15 Cumhuriyetçi senatör, Hazine Bakanı Steven Mnuchin'e bir mektup göndererek, Dünya Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Topluluğu'nun (SWIFT) İran Merkez Bankası ve diğer tüm belirlenmiş İran finans kurumlarının bağlantısını kesmesini sağlamak için gerekli tüm adımları atmaya çağırdı. Bu adım, ABD'nin JCPOA'dan çekilmesinin ardından İran üzerinde devam eden ekonomik baskı uygulama çabalarının bir parçasıydı.

Avrupa Komisyonu 23 Ağustos 2018 tarihinde İran için 18 milyon Avroluk bir destek paketini kabul ederek ülkede sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan 50 milyon Avroluk daha büyük bir paketin ilk bölümünü oluşturdu. Bu ilk paket, özel sektöre 8 milyon Avroluk yardımı da içermekte olup, devam eden ABD yaptırımlarına rağmen AB'nin İran ile ekonomik bağlarını güçlendirme çabalarında önemli bir adımdır (Rios, 2018).

27-28 Ağustos tarihlerinde Uluslararası Adalet Divanı, Tahran'ın ABD'nin yeniden uygulamaya koyduğu yaptırımların 1955 tarihli ABD-İran Dostluk ve Ekonomik İlişkiler Antlaşmasını ihlal ettiği iddiasına ilişkin olarak İran ve ABD'nin argümanlarını dinledi. İran, Başkan Donald Trump tarafından Mayıs ayında uygulamaya konulan yaptırımların anlaşmanın ihlali olduğunu ve İran halkı için önemli sıkıntı ve acılara neden olduğunu savundu (Reuters, 2021a).

ABD ise anlaşmanın bu tür anlaşmazlıkların uluslararası tahkim yoluyla çözülmesini öngörmediğini gerekçe göstererek UAD'nin davaya bakma yetkisi olmadığını iddia etti. ABD ayrıca yaptırımların ulusal güvenliği korumak için gerekli olduğunu ve İran'ın, ABD'nin 2018 yılında çekildiği nükleer anlaşma olan Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) şartlarına uymadığını savundu.

12 Eylül 2018 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki nükleer ile ilgili tüm taahhütlerini tam olarak yerine getirdiğini teyit eden üç aylık bir rapor yayınladı. Raporda İran'ın %3,67 uranyum-235'e kadar zenginleştirilmiş uranyum stokunun 139,4 kilogram olduğu ve bu miktarın anlaşma ile belirlenen 300 kilogram uranyum hekzaflorür (UF₆) sınırının altında olduğu vurgulandı. Raporda ayrıca İran'ın ağır su stokunun 122.9 metrik ton olduğu ve bunun da 130 metrik tonluk sınırın altında kaldığı kaydedildi.

24 Eylül 2018 tarihinde Çin, Fransa, Almanya, Rusya ve Birleşik Krallık Dışişleri Bakanları ile AB Dış Politika Şefi Federica Mogherini, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) uygulanmasını görüşmek üzere New York'ta bir araya geldi. Bu toplantı sırasında katılımcılar, İran'ın petrol dahil olmak üzere ihracat ve ithalatıyla ilgili ödemeleri kolaylaştırmak üzere tasarlanmış bir Özel Amaçlı Araç (SPV) kurulması konusunda mutabık kaldılar. Bu mekanizma İran ile meşru iş yapan ekonomik operatörleri desteklemeyi ve onlara güven vermeyi amaçlıyordu (MEHR News, 2018).

SPV'nin bir ödeme kanalı olarak faaliyet göstermesi, İran'ın mal ve hizmet tedarik etmesine olanak sağlarken Avrupalı şirketlerin ABD yaptırımlarına maruz kalmadan ülkeyle ticaret yapmaya devam edebilmelerini sağlaması amaçlanıyordu. Bu hamle, ABD'nin anlaşmadan çekilmesiyle tehdit altına giren JCPOA'nın ekonomik faydalarının sürdürülmesinde önemli bir adım olarak görülüyordu.

ABD Başkanı Donald Trump 25 Eylül 2018 tarihinde New York'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na hitap ederek İran yönetimini "kaos, ölüm ve yıkım" tohumları ekmekle eleştirdi. Trump, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) çekilme ve İran'a nükleer ile ilgili yaptırımları yeniden uygulama kararını birçok Orta Doğu ülkesinin desteklediğini vurguladı. Ek yaptırımların 5 Kasım 2018'de yeniden başlayacağını ve bunu daha fazlasının takip edeceğini duyuran Trump, ABD'nin İran'dan ham petrol ithal eden ülkelerle alımlarını önemli ölçüde azaltmaları için birlikte çalışma çabalarını vurguladı. Trump tüm ulusları, saldırgan

eylemleri sona erene kadar İran rejimini izole etmeye ve İran halkını dini ve haklı kaderlerini geri alma mücadelelerinde desteklemeye çağırdı (Robertson, 2018).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kapsamında düzenlenen Nükleer İran'a Karşı Birlik (UANI) Zirvesi, Trump yönetiminin İran'a yönelik politikalarının uluslararası düzeyde ele alındığı önemli bir platform olarak öne çıkmıştır. Zirveye, dönemin ABD Dışışleri Bakanı Mike Pompeo, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, ABD'nin İran Özel Temsilcisi Brian Hook'un yanı sıra Suudi Arabistan, Yemen, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail'den üst düzey temsilciler katılmıştır. Zirve kapsamında, ABD Dışışleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren İran Eylem Grubu tarafından hazırlanan ve İran'ın bölgesel politikalarının kapsamlı bir analizini içeren yeni bir rapor kamuoyuna sunulmuştur. Söz konusu raporda, İran'ın Orta Doğu'daki "yıkıcı faaliyetlerine" ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler yer alırken, ABD'nin İran'a yönelik stratejisinin temel dayanakları da vurgulanmıştır. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'un zirvede yaptığı konuşma ise, Washington'un İran'a karşı izlediği sert politikayı bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bolton, İran'ın mevcut politikalarında değişikliğe gitmemesi halinde ciddi sonuçlarla karşı karşıya kalacağını ifade etmiş ve ülkenin uluslararası sistemdeki tutumunun radikal bir dönüşüme uğraması gerektiğini savunmuştur.

26 Eylül 2018 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin resmi olarak kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesine odaklanan zirve düzeyindeki toplantısına başkanlık etti. Ancak Trump daha önce attığı bir tweet'te toplantının öncelikli olarak İran'la ilgili konuları ele alacağını belirtmişti. Oturum sırasında Trump, Kapsamlı Ortak Eylem Planını (JCPOA) eleştirerek, İran'ın nükleer silah geliştirme yolunda ilerlemesine izin veren "korkunç, tek taraflı bir anlaşma" olarak nitelendirdi. ABD'nin anlaşmadan çekilme kararını yineledi ve ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarının Kasım ayından itibaren "tam olarak" yürürlüğe gireceğini ve bunu başka tedbirlerin izleyeceğini duyurdu (UN News, 2018).

Buna karşılık Güvenlik Konseyi'ndeki neredeyse tüm liderler JCPOA'yı desteklediklerini ifade etti ve İran'ı anlaşmaya uymaya devam etmesi için teşvik ettiler. Çin Dışışleri Bakanı Wang Yi, JCPOA'yı "çok taraflılığın zor kazanılmış bir başarısı" ve İran'ın onurlandırdığı uygulanabilir bir anlaşma olarak tanımladı. Toplantı, İran'ın nükleer programına yaklaşım konusunda ABD ve diğer konsey üyeleri arasındaki önemli bölünmenin altını çizirken, birçok

lider bölgesel ve küresel güvenliği sağlamanın bir yolu olarak JCPOA'nın korunmasını ve sıkı bir şekilde uygulanmasını savundu (UN News, 2018).

İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu 27 Eylül 2018 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Tahran'da gizli bir nükleer depo olduğunu açıkladı. Netanyahu bu tesiste "İran'ın gizli nükleer silah programına ait büyük miktarda ekipman ve malzeme" depolandığını iddia etti. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Genel Direktörü Yukiya Amano'yu, İran depoyu boşaltmayı bitirmeden önce "derhal" depoyu denetlemeye çağırdı. Netanyahu İran'ın Ağustos ayında depodan 15 kilogram radyoaktif madde çıkardığını iddia etti ancak bu maddenin uranyum mu, plütonyum mu yoksa başka bir radyoaktif kaynak mı olduğunu belirtmedi (Birleşmiş Milletler, 2018).

Reuters tarafından alıntılanan bir istihbarat yetkilisi, tesisin ABD istihbarat topluluğu tarafından bir süredir bilindiğini ve öncelikle nükleer ekipman yerine belgelerle dolu olduğunu belirtti. Yetkili, "herkesin bildiği kadarıyla, içinde İran'ın nükleer anlaşmadan daha hızlı çıkmasını sağlayacak hiçbir şey olmadığını" belirtti. Bu açıklama, deponun hassas bilgiler içerebileceğini, ancak İran'ın nükleer kapasitesini hızlandırmak açısından acil bir tehdit oluşturmadığını gösteriyordu (Irish & Mohammed, 2018).

Bu iddialara cevaben, 2 Ekim 2018 tarihinde IAEA Genel Direktörü Yukiya Amano, ajansın hiçbir bilgiyi "yüz değerinde" kabul etmediğini, üçüncü taraflardan alınan bilgiler de dahil olmak üzere tüm materyallerin IAEA tarafından titiz ve bağımsız bir değerlendirmeden geçirildiğini, IAEA'nın nükleer doğrulama çalışmalarının her zaman "tarafsız, gerçeklere dayalı ve profesyonel" olması gerektiğinin altını çizerek kurumun bağımsızlığının önemini vurguladı. Amano, IAEA'nın tarafsızlığını ve güvenilirliğini korumasının, doğrulama süreçlerinin bütünlüğünü ve uluslararası toplumun güvenini sağlamak için "büyük önem taşıdığını" yineledi (IAEA, 2018b).

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 3 Ekim 2018 tarihinde oybirliğiyle aldığı bir kararla ABD'nin İran'a insani yardım mallarının ihracatını engelleyen yaptırımları kaldırmasını emretti. 15 yargıçtan oluşan heyet, ABD'nin Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) çekilmesinin ardından Trump yönetiminin İran'a yeniden yaptırım uygulama kararının, İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından doğrulanan nükleer anlaşmaya uyumu göz önüne alındığında gerekçesiz olduğu sonucuna vardı. UAD, ABD yaptırımlarının tamamen kaldırılmasını ya da zararların tazmin edilmesini talep etmemekle birlikte, ABD'ye İran'a ilaç,

tıbbi cihaz, gıda maddeleri, tarım ürünleri ve sivil havacılığın güvenliği için gerekli yedek parça ve ekipmanların serbestçe ihracatı önündeki "her türlü engeli kendi seçeceği yollarla kaldırması" talimatını verdi. Karar, İran'ın ABD yaptırımlarının iki ülke arasındaki 1955 Dostluk Antlaşmasını ihlal ettiği yönündeki iddiasının esasına ilişkin nihai kararı bekleyen geçici bir tedbir niteliğindedir (BBC, 2018b).

5 Kasım 2018 tarihinde, Başkan Trump'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) çekilmesinin ardından ABD'nin İran'a yönelik ikinci tur yaptırımları yeniden yürürlüğe girdi. Bu yaptırımlar İran ekonomisinin bankacılık, petrol, gemicilik ve gemi yapımı gibi kilit sektörlerini hedef alıyordu. JCPOA kapsamında Özel Olarak Belirlenmiş Vatandaşlar (SDN) listesinden çıkarılan kuruluşların yeniden belirlenmesine ek olarak, ABD yönetimi 300 yeni kuruluş daha belirledi. Bu hamle, nükleer emellerini ve bölgesel faaliyetlerini engellemesi için İran üzerinde azami ekonomik baskı uygulamaya yönelik daha geniş bir stratejinin parçasıydı.

Küresel petrol piyasaları üzerindeki acil etkiyi hafifletmek ve uluslararası iş birliğini sürdürmek amacıyla Trump yönetimi sekiz ülkeye -Çin, Hindistan, İtalya, Yunanistan, Japonya, Güney Kore, Tayvan ve Türkiye- geçici muafiyetler tanıyarak İran petrolünü düşük seviyelerde ithal etmeye devam etmelerine izin verdi. Ayrıca İran'ın Arak, Buşehr ve Fordow nükleer tesislerinde nükleer silahların yayılmasını önleme projelerinin devam etmesine izin veren muafiyetler verildi. Bu muafiyetler, yaptırımların uygulanması ile küresel enerji arzında önemli kesintilerden kaçınma ve nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik devam eden çabaları destekleme ihtiyacı arasında bir denge kurmayı amaçlıyordu (Bombach & Brennan, 2018).

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 22 Kasım 2018 tarihinde yayınladığı üç aylık raporunda İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki nükleer taahhütlerine bağlı kaldığını teyit etti. Raporda İran'ın ağır su stokunun 122,8 metrik ton ile üzerinde mutabık kalınan 130 tonluk sınırın altında olduğu belirtildi. Ayrıca İran'ın %3,67 uranyum-235'e kadar zenginleştirilmiş uranyum stokunun 149,4 kilogram olduğu ve bunun da JCPOA tarafından belirlenen 300 kilogramlık sınırın oldukça içinde olduğu belirtilmiştir. IAEA'nın bulguları İran'ın nükleer anlaşmaya uyumunu bir kez daha teyit ederek ülkenin nükleer programının sadece barışçıl amaçlı ve mutabık kalınan parametreler dahilinde kaldığına dair güvence sağladı. Rapor, ajansın İran'ın nükleer faaliyetlerini güçlü koruma ve denetim rejimi aracılığıyla etkin bir şekilde doğrulama ve izleme kabiliyetinin altını çizerek bölgesel ve küresel güvenliğe katkıda bulunmuştur (IAEA, 2018a).

26-27 Kasım 2018 tarihlerinde AB ve İranlı yetkililer, Uluslararası Nükleer İş birliği konulu üçüncü Üst Düzey zirve için Brüksel'de bir araya geldi. Toplantı sırasında her iki taraf da geçmiş nükleer iş birliği projelerini gözden geçirdi ve Arak ağır su reaktörünün modifiye edilmesi ve Fordow Yakıt Zenginleştirme Tesis'i'nin bir araştırma tesisine dönüştürülmesine yönelik devam eden çabaları ele aldı. Zirvede AB'nin, tıbbi ve endüstriyel kullanım için radyoizotop üretmek üzere Arak reaktörünün modernizasyonu ve Fordow tesisinin nükleer fizik araştırma merkezine dönüştürülmesi de dâhil olmak üzere İran'ın barışçıl amaçlı nükleer programını destekleme kararlılığı vurgulandı (EU Commission, 2018).

12 Aralık 2018 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, Kapsamlı Ortak Eylem Planını (JCPOA) onaylayan 2231 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının uygulanmasına ilişkin BM Genel Sekreterinin iki yılda bir hazırladığı raporu görüşmek üzere toplandı. Raporda ABD'nin JCPOA'dan çekilmesinin yarattığı önemli zorluklara rağmen İran'ın nükleer ile ilgili taahhütlerini uygulamaya devam etmesi övüldü (Tehran Times, 2023).

29 Ocak 2019 tarihinde ABD İstihbarat Topluluğu'nun yıllık Dünya Çapında Tehdit Değerlendirmesi Senato İstihbarat Seçilmiş Komitesi'ne sunuldu. Değerlendirmede "İran şu anda nükleer bir cihaz üretmek için gerekli olduğuna karar verdiğimiz kilit nükleer silah geliştirme faaliyetlerini yürütmemektedir" sonucuna varılmıştır. Bu ifade, İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) uyumu konusunda Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) bulgularıyla uyumlu olarak, o dönemde İran'ın nükleer silah yapmak için gerekli kritik bileşenler üzerinde aktif olarak çalışmadığını gösteriyordu (Ward, 2019).

Raporda ayrıca İran'ın JCPOA'ya bağlı kalmaya devam etmesinin, İran'ın nükleer silah için yeterli bölünebilir madde üretmesi için gereken süreyi birkaç aydan yaklaşık bir yıla önemli ölçüde uzattığı kaydedildi. Bu uzama, İran'ın uranyum zenginleştirme kapasitesini ve stoklarını sınırlayan JCPOA tarafından getirilen kısıtlamalara ve izleme mekanizmalarına bağlandı. Değerlendirme, JCPOA'nın İran'ın nükleer emellerini engellemedeki öneminin altını çizmiş ve uyumu sağlamak ve olası ihlalleri ele almak için gereken sürekli teyakkuzun altını çizmiştir (Ward, 2019).

30 Ocak 2019 tarihinde IAEA Genel Direktörü Yukiya Amano, İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki nükleer yükümlülüklerini yerine getirdiğini yineledi. Amano, IAEA personeline yaptığı konuşmada, "nükleer doğrulama konusunda mikro yönetim veya ajans üzerinde baskı kurma" girişimlerinin "ters etki yarattığını ve son derece zararlı

olduğunu" vurguladı (IAEA, 2019b). Her ne kadar kimin baskı uyguladığını belirtmese de bu sözler, İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun Eylül ayında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada "gizli atom deposu" olarak tanımladığı İran'daki bir bölgenin araştırılması için UAEA'yı ikna etmeye yönelik İsrail ve ABD çabalarına bir gönderme olarak yorumlandı.

31 Ocak 2019 tarihinde Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık, İran ile yaptırım uygulanmayan ticareti kolaylaştırmak amacıyla "Ticaret Borsalarını Destekleme Aracı" (INSTEX) adı verilen "özel amaçlı bir araç" kurduklarını açıkladılar. INSTEX'in kurulması, ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesine ve yaptırımları yeniden uygulamaya başlamasına rağmen, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) ekonomik hükümlerini korumak ve İran ile meşru ticareti sürdürmek için üç Avrupa ülkesi tarafından atılan bir adımdı.

INSTEX, başlangıçta ilaç, tıbbi cihazlar ve tarımsal gıda ürünleri gibi İran nüfusu için gerekli sektörlere odaklanarak Avrupa'nın İran ile meşru ticaretini desteklemeyi amaçlamıştır. Uzun vadeli hedef ise INSTEX'i İran ile ticaret yapmak isteyen üçüncü ülke müteşebbislerine açmaktır. Mekanizma kara para aklamanın önlenmesi, terörizmin finansmanı ile mücadele ve AB ve BM yaptırımlarına uyum konularında en yüksek uluslararası standartlar çerçevesinde işleyecek şekilde tasarlandı (Aftalion, 2019).

13-14 Şubat 2019 tarihlerinde ABD ve Polonya, Varşova'da Orta Doğu konulu bir bakanlar zirvesine ev sahipliği yaptı. Zirve sırasında ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence, Avrupa ülkelerini resmi olarak Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) olarak bilinen İran nükleer anlaşmasından çekilmeye açıkça çağırdı. Pence anlaşmayı eleştirdi ve Avrupalı müttefiklerini ABD'nin İran'ı izole etme çabalarını baltalamakla suçladı (Gould, 2019). Pence'in sözleri, İran'ın nükleer programına ve bölgesel faaliyetlerine yaklaşım konusunda Atlantik ötesi düzeyde önemli bir görüş ayrılığının altını çizdi.

Zirveye yaklaşık yetmiş ülkeden temsilci katılırken, bazı Avrupalı dışişleri bakanları ABD'nin baskılarına rağmen JCPOA'yı desteklemeye devam ettiklerini yansıtarak etkinliği boykot etmeyi tercih etti. Toplantı İran'a karşı ABD-İsrail-Arap koalisyonunu güçlendirmeyi amaçlasa da ABD ile Avrupalı müttefikleri arasında nükleer anlaşmaya ilişkin derin görüş ayrılıklarını da gözler önüne serdi.

6 Mart 2019 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki nükleer taahhütlerine bağlı kaldığını teyit eden üç aylık raporunu yayınladı. Rapor, İran'ın ağır su stokunun 130 tonluk sınırın altında 124,8 metrik ton

olduğunu ve yüzde 3,67 uranyum-235'e kadar zenginleştirilmiş uranyum stokunun 300 kilogramlık sınırın oldukça altında 163,8 kilogram olduğunu gösterdi (MOCTEU, 2019).

Aynı gün JCPOA Ortak Komisyonu, Avrupa Dış Eylem Servisi Genel Sekreteri Helga Schmid başkanlığında Viyana'da toplandı. Toplantıda İran, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve Çin'den temsilciler yer aldı. Tüm taraflar, koordinasyon ve iş birliğinin sürdürülmesinin önemini vurgulayarak JCPOA'nın tam olarak uygulanması konusundaki kararlılıklarını yineledi. İran'ın nükleer yükümlülüklerini yerine getirmeye devam etmesini memnuniyetle karşıladılar ve UAEA'nın tarafsız ve profesyonel denetimini takdir ettiler. Komisyon ayrıca Arak ağır su reaktörünün ve Fordow nükleer tesisinin yenilenmesi gibi devam etmekte olan projeleri desteklemiş ve İran ile ekonomik ve ticari iş birliğini kolaylaştırmak üzere Ticaret Borsalarını Destekleme Aracı'nın (INSTEX) bir an önce faaliyete geçmesini onaylamıştır (MOCTEU, 2019).

19 Mart 2019 tarihinde İran, Özel Ticaret ve Finans Enstitüsü (STFI) olarak bilinen Ticaret Borsalarını Destekleme Aracı'nın (INSTEX) muadilinin resmi kaydının yapıldığını duyurdu. Bu mekanizma, ABD yaptırımlarını aşarak İran ile Avrupa arasında, özellikle gıda ve ilaç gibi insani yardım mallarının ticaretini kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur. İran Merkez Bankası Başkanı Abdolnasser Hemmati, STFI'nin ABD yaptırımlarının getirdiği sınırlamaları aşmak ve ticaret mekanizmasını faaliyete geçirme sürecini hızlandırmak için Avrupalı muhataplarıyla iş birliği yapacağını vurguladı (Trend, 2019).

22 Mart 2019 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Hazine Bakanlığı, geçmişte İran'ın nükleer silah programına dahil oldukları gerekçesiyle 31 İranlı kişi ve kurumu yaptırım listesine dahil etti. Bu adım, kitle imha silahlarının yayılmasını önlemeye yönelik yürürlükteki bir icra emri kapsamında atılmıştır (The Imposition of New U.S. Sanctions in Connection With a Key Iranian Nuclear Organization as Iran Refuses To Answer Questions Related to Its Secret Nuclear Archive, 2019). Yaptırıma tabi tutulan söz konusu kişi ve kuruluşların, İran'ın uluslararası güvenliği tehdit eden nükleer kapasitesinin geliştirilmesinde kritik roller üstlendikleri ileri sürülmüştür.

8 Nisan 2019 tarihinde ABD, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nu resmen Yabancı Terör Örgütü olarak tanımladı. Bu eşi benzeri görülmemiş hamle, ABD'nin ilk kez başka bir ülkenin ordusunun bir bölümünü terörist grup olarak etiketlemesine işaret ediyordu. Bu tanımlama, DMO'yu finansal olarak izole ederek ve küresel operasyonlarını sınırlandırarak İran üzerindeki

baskıyı arttırmayı amaçlıyordu. ABD Başkanı Donald Trump, DMO'nun bir devlet aracı olarak terörizme aktif olarak katıldığını, finanse ettiğini ve teşvik ettiğini, dolayısıyla ABD çıkarları ve müttefikleri için önemli bir tehdit oluşturduğunu belirtti (BBC, 2019a).

9 Nisan 2019 tarihinde Ulusal Nükleer Teknoloji Günü kutlamaları sırasında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, İran'ın Natanz nükleer tesisine 20 adet gelişmiş IR-6 santrifüjden oluşan bir kademeli santrifüj kuracağını açıkladı (Xinhua, 2019a).

22 Nisan 2019 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Trump yönetiminin 2 Mayıs 2019 tarihinden sonra İran'dan petrol ithalatına yönelik ABD yaptırımlarından başka muafiyet veya feragat vermeyeceğini açıkladı. Bu karar, daha önce altı aylık bir süre için İran'dan ham petrol ithal etmeye devam etmelerine izin verilen sekiz ülkeye (Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Türkiye, İtalya ve Yunanistan) sağlanan geçici yaptırım muafiyetini sona erdirdi (BBC, 2019b).

3 Mayıs 2019 tarihinde ABD, İran'daki belirli nükleer iş birliği projelerinin devam etmesine izin veren bazı muafiyetleri uzatacağını, bazılarını ise sona erdireceğini açıkladı. Süresi 90 gün uzatılan muafiyetler arasında Arak ağır su reaktörünün dönüştürülmesi, Fordow uranyum zenginleştirme tesisinin tıbbi izotop araştırma merkezine dönüştürülmesi, Bushehr nükleer reaktörünün işletilmesi ve Tahran araştırma reaktörü de yer alıyor. Bu projeler, Arak'ta Çin ve İngiltere'nin, Fordow ve Bushehr'de Rusya'nın ve Tahran'da diğer uluslararası ortakların yardımcı olduğu uluslararası iş birliğini içermekteydi. Ancak ABD, zenginleştirilmiş uranyumun İran dışına aktarılması, ağır suyun İran dışına aktarılması ve depolanması ve Bushehr'de ilave reaktör ünitelerinin inşasına yönelik muafiyetleri sona erdirmeye kararı aldı (Luce & Williams, 2019).

5 Mayıs 2019 tarihinde ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, USS Abraham Lincoln Taşıyıcı Taarruz Grubu ve bir bombardıman görev gücünün ABD Merkez Komutanlığı bölgesine konuşlandırıldığını açıkladı. Bolton bu hamlenin amacının "İran rejimine, ABD çıkarlarına ya da müttefiklerimize yönelik herhangi bir saldırının amansız bir güçle karşılık bulacağına dair açık ve net bir mesaj göndermek" olduğunu belirtti. Eleştirmenler bu hamlenin, yönetimin İran'a karşı sert tutumunu meşrulaştırmak ve potansiyel olarak bir çatışmayı kıskırtmak için daha geniş bir stratejinin parçası olabileceğini savundu. Atlantik Konseyi İran'ın Geleceği Girişimi Direktörü Barbara Slavin, İran'ın BM denetçileri tarafından doğrulanan

nükleer anlaşmaya uymasına rağmen Bolton'un açıklamasının yönetimin İran'a yönelik saldırgan politikasını desteklemek için "üretilmiş" gibi görüldüğünü belirtti (AlJazeraa, 2019).

8 Mayıs 2019 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, İran'ın JCPOA kapsamındaki taahhütlerini azaltacağını açıkladı. Ruhani, JCPOA'nın kalan imzacılarının (Çin, Fransa, Almanya, Rusya ve Birleşik Krallık) liderlerine İran'ın kararını bildiren mektuplar gönderdi. Bu hamle ABD'nin anlaşmadan çekilmesi ve yaptırımları yeniden uygulamaya başlamasına bir yanıt niteliğindeydi. Ruhani, İran'ın zenginleştirilmiş uranyum ve ağır su stoklarına ilişkin sınırlamalara artık uymayacağını belirtti. Ruhani ayrıca diğer tarafların İran ekonomisini ABD yaptırımlarından koruma yükümlülüklerini yerine getirmemeleri halinde İran'ın daha yüksek düzeyde uranyum zenginleştirmeye devam edebileceği ve Arak ağır su reaktörünün inşasını tamamlayabileceği uyarısında bulundu (Farda, 2019). Duyuru, JCPOA kapsamında İran'a ekonomik faydalar sağlama vaatlerini yerine getirmeleri için diğer imzacılara baskı yapmaya yönelik bir stratejinin hamle olarak değerlendirildi.

9 Mayıs 2019 tarihinde AB Dış Politika Şefi Federica Mogherini, Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık Dışişleri Bakanları ile birlikte İran'ı Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmeye devam etmeye çağırarak ortak bir açıklama yayınladı. İran'dan gelebilecek her türlü ültimatoma kesin bir dille reddeden liderler, nükleer anlaşmanın korunması ve tam olarak uygulanması konusundaki kararlılıklarını vurguladılar. Liderler ayrıca JCPOA'ya taraf olmayan ülkelere, diğer tarafların anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmelerini engelleyecek eylemlerden kaçınmaları çağrısında bulundu (Chadwick, 2019). Bu açıklama, İran'ın yaptırımlardan ekonomik olarak muaf tutulmadığı takdirde nükleer faaliyetlerine ilişkin belirli sınırlamalara artık uymayacağını açıklamasına cevaben yapıldı.

20 Mayıs 2019'da İran, Natanz tesisindeki uranyum zenginleştirme üretimini dört katına çıkaracağını açıkladı. Bu karar, Ruhani'nin 8 Mayıs'ta açıkladığı ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesine ve yaptırımları yeniden uygulamaya başlamasına doğrudan bir yanıt olarak değerlendirildi.

2 Haziran 2019 tarihinde İran Dışişleri Bakanı Cevat Zarif, ABC News Televizyonuna verdiği mülakatta yaptırımların ekonomik sıkıntı yaratmak ve İran hükümetine baskı yapmak amacıyla sıradan İran vatandaşlarını kasıtlı olarak hedef aldığını savundu. Zarif, bu tedbirlerin

İran halkı arasında temel mal ve ilaç kıtlığı da dâhil olmak üzere ciddi sıkıntılara yol açtığını vurguladı.

Zarif ayrıca ABD'yi Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) çekildiği ve uluslararası hukuka aykırı olduğunu iddia ettiği yaptırımları yeniden uygulamaya koyduğu için eleştirdi. Zarif, ekonomik baskılara rağmen İran'ın ABD'nin taleplerine boyun eğmeyeceğini ve Amerikan zorbalığı olarak tanımladığı bu duruma direnmeye devam edeceğini belirtti (Martinez, 2019).

3 Haziran 2019 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun ABD'nin İran ile herhangi bir ön koşul olmaksızın diyalog kurmaya hazır olduğunu açıkladı. Pompeo, Trump yönetiminin nükleer programı ve bölgesel faaliyetleriyle ilgili endişeleri gidermek için İran'la yeni bir anlaşma müzakere etmeye istekli olduğunu vurguladı. Bununla birlikte, ABD'nin İran'ın nükleer silah arayışından kalıcı olarak vazgeçmesi ve Orta Doğu'daki terörist gruplara ve milislere verdiği desteği kesmesi gerektiği yönündeki tutumunu yineledi (Associated Press, 2019).

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 6 Haziran 2019 tarihinde Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) güçlü desteğini ifade etti ve İran'a yönelik eylemleri eleştirdi. Putin, İran'ın JCPOA'ı ihlal etmediğini vurgulayarak, İran'ın tüm nükleer faaliyetlerinin anlaşma çerçevesinde kaldığının altını çizdi. ABD'nin JCPOA'dan çekilmesini ve ardından İran'a yeniden yaptırım uygulamasını kınayan Putin, bu eylemlerin nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik uluslararası çabaları baltaladığını savundu (MEHR News, 2019).

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Genel Direktörü Yukiya Amano, 10 Haziran 2019 tarihinde Yönetim Kurulu'na hitaben yaptığı açılış konuşmasında, İran'ın nükleer programına ilişkin artan gerilimden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Amano, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) nükleer doğrulama açısından önemli bir kazanım olduğunu belirtmiş ve planın tam anlamıyla uygulanmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. IAEA'nın aynı tarihte yayımladığı son rapor, İran'ın ağır su stokunun 130 metrik tonluk üst sınırın altında, 125 metrik ton seviyesinde olduğunu teyit etmiştir. Raporda ayrıca İran'ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunun 202 kilogramlık sınırın altında, yaklaşık 174 kilogram (300 kilogram uranyum hekzaflorid gazına eşdeğer) olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak, İran'ın 33 adet IR-6 model gelişmiş santrifüj kurduğu ve bu santrifüjlerle ilgili teknik istişarelerin sürdüğü ifade edilmiştir. Amano, IAEA müfettişlerinin ziyaret etmek istedikleri tüm tesis ve yerlere

erişim sağladığını vurgulayarak, İran'ın JCPOA kapsamındaki yükümlülüklerine uyumunun kapsamlı biçimde izlendiğini ve doğrulandığını belirtmiştir(IAEA, 2019b).

Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas, Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA)'i korumanın "yapıcı yollarını" araştırmak üzere 10 Haziran 2019 tarihinde İran'ı ziyaret etti. Maas ziyareti sırasında İran Dışişleri Bakanı Mohammed Cevat Zarif ve Cumhurbaşkanı Hassan Rouhani ile bir araya geldi. Uluslararası yaptırımların kaldırılması karşılığında İran'ın nükleer programını sınırlandırmayı amaçlayan JCPOA, ABD'nin 2018 yılında anlaşmadan çekilmesi ve İran'a yönelik ekonomik yaptırımları yeniden yürürlüğe koymasından bu yana tehdit altında. Maas'ın ziyareti öncesinde İranlı yetkililer anlaşmanın kurtarılması için sözden ziyade somut eylemlere ihtiyaç olduğunu vurguladılar. Maas, görüşmelerin her iki tarafın da anlaşmayı sürdürmek için çözümler bulmasına yardımcı olacağını umduğunu ifade ederken, İran'ın da JCPOA'nın gelecekte yaşayabilirliğini sağlamak için siyasi iradeye sahip olması gerektiğini vurguladı (Von Hein, 2019).

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) 18 Kasım 2019 tarihinde İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki nükleer ile ilgili taahhütlerine uyumunu detaylandıran bir rapor yayınladı. Rapor, İran'ın ağır su stokunun JCPOA tarafından belirlenen 130 metrik ton sınırını aştığını doğruladı. Özellikle 17 Kasım 2019 tarihinde UAEA, İran'ın Ağır Su Üretim Tesisi'nin (HWPP) çalışır durumda olduğunu ve ağır su stokunun 131,5 metrik tona ulaştığını doğruladı. Bu, İran'ın ağır su stokunun JCPOA'nın uygulanmasından bu yana ilk kez kararlaştırılan sınırı aştığına işaret ediyordu. Raporda ayrıca İran'ın 0.2 metrik ton ağır su sevkiyatı yaptığı ve tıbbi uygulamalarla ilgili araştırma ve geliştirme faaliyetleri için 0.2 metrik ton daha kullandığı kaydedildi. Buna ek olarak, İran kirlenmiş kaynaklardan 1.8 metrik ton ağır su arıtmıştır. Ağır su limitinin bu şekilde ihlal edilmesi, ABD'nin anlaşmadan çekilmesi ve yaptırımların yeniden uygulanmasına karşılık olarak İran'ın JCPOA kapsamındaki taahhütlerini azalttığı gerçeğini ortaya koymuştur (IAEA, 2019a).

22 Kasım 2019 tarihinde Fransa, Almanya, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanları ve Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi ortak bir açıklama yayınlayarak İran'ın Fordow tesisinde uranyum zenginleştirmeye yeniden başlama kararından duydukları derin endişeyi dile getirdiler. Bu eylemin "potansiyel olarak ciddi yayılma sonuçları" olduğu ve "İran'ın (JCPOA) kapsamındaki taahhütlerinden ayrılmasının üzücü bir şekilde hızlanması" anlamına geldiği konusunda uyarıda bulundular. Açıklamada, İran'ın izin verilen azami düşük zenginleştirilmiş uranyum stoku ve

zenginleştirme limitlerini aşması ve nükleer araştırma ve geliştirme faaliyetleri üzerindeki kısıtlamalara uymaması da dâhil olmak üzere, JCPOA ile uyumlu olmayan tüm tedbirleri geri almasının önemi vurgulandı. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık ve AB, İran'ın anlaşma kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmesiyle ilgili sorunların ele alınması için anlaşmazlıkların çözümü mekanizması da dâhil olmak üzere JCPOA kapsamındaki tüm mekanizmaları değerlendirmeye hazır olduklarını teyit etmişlerdir (Federal Foreign Office, 2022).

30 Kasım 2019 tarihinde Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç ve İsveç, Ticaret Borsalarını Destekleme Aracı'na (INSTEX) hissedar olarak katılma kararlarını açıkladılar. Bu altı ülkenin eklenmesi INSTEX'i güçlendirmeyi amaçlamakta ve Avrupa'nın İran'la 2015'te imzalanan nükleer anlaşma olan Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) sürdürme isteğini göstermektedir. INSTEX'in kurucu hissedarları olan Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık bu hamleyi memnuniyetle karşıladılar (The Business Times, 2019).

1 Aralık 2019'da İran Meclis Başkanı Ali Laricani, 2015 nükleer anlaşmasının Avrupalı taraflarının yeni yaptırımlara yol açabilecek bir ihtilaf mekanizmasını tetiklemesi halinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) verdiği taahhütleri "ciddi şekilde yeniden gözden geçirebileceği" uyarısında bulundu (Wintour, 2019).

5 Aralık 2019 tarihinde Rusya'nın devlet nükleer enerji şirketi Rosatom, İran'ın Fordow nükleer tesisindeki bir ünitenin modernizasyon çalışmalarının askıya alındığını duyurmuştur. Bu kararın gerekçesi, uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin yürütüldüğü alanda meydana gelen uranyum kontaminasyonunun, kararlı izotop üretimini "teknolojik olarak imkânsız" hâle getirmesiyle ilişkilendirilmiştir. Rosatom'a bağlı nükleer yakıt döngüsü şirketi TVEL, havada ve ekipman yüzeylerinde tespit edilen uranyum izlerinin, tıbbi amaçlarla kullanılan kararlı izotopların üretimi için gerekli olan santrifüj kademelerinin yeniden yapılandırılmasını engellediğini açıklamıştır. TVEL'e göre, projenin devam edebilmesi için mevcut santrifüj kademelerinin durdurulması ve sökülmesinin yanı sıra tesisin ve ekipmanların tamamen temizlenmesi gerekmektedir. Söz konusu askıya alma kararı, İran'ın 2015 tarihli nükleer anlaşmayı (JCPOA) ihlal ederek Fordow tesisinde uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlamasının ardından, ABD'nin bu tesise yönelik yaptırım muafiyetini kaldıracağını açıklamasıyla aynı döneme denk gelmiştir (rfelr, 2019). Bu gelişme, ABD'nin anlaşmadan tek

tarafı çekilmesinin ardından JCPOA'yı korumaya yönelik uluslararası çabaların karşılaştığı teknik ve diplomatik zorlukların somut bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

10 Aralık 2019'da yayınlanan 2231 (2015) sayılı Güvenlik Konseyi kararının uygulanmasına ilişkin sekizinci raporu, ABD'nin Mayıs 2018'de JCPOA'den çekilmesi ve yaptırımların yeniden uygulanmasının ardından, İran'ın 1 Temmuz 2019'dan bu yana nükleer ile ilgili taahhütlerini azaltmak için adımlar attığına dikkat çekiyordu. Bu adımlar arasında, uluslararası toplumda endişelere yol açan uranyum zenginleştirme ve stoklama sınırlarının aşılması da yer alıyor. Bu adımlara rağmen İran, aldığı tedbirlerin geri alınabilir olduğunu ve JCPOA'da kalmak istediğini belirtmiştir. Raporda, ABD'nin nükleer silahların yayılmasını önleme projelerine yönelik muafiyetlere son verme kararı ve bunun JCPOA'nın uygulanması üzerindeki potansiyel etkisinden duyulan üzüntü ifade edilmiştir. Genel Sekreter tüm katılımcılara JCPOA'yı tam olarak uygulamaları ve Üye Devletlerin bölgeyi istikrarsızlaştırabilecek eylemlerden kaçınmaları çağrısında bulunmuştur (UN, 2019).

16 Aralık 2019 tarihinde İran, Rusya'nın Fordow nükleer sahasındaki iş birliğini askıya almasının nedeninin "teknik bir sorun" olduğunu doğruladı. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas Musavi, iş birliğinin durdurulmasının uranyum zenginleştirmeye ilgili teknik sorunlardan kaynaklandığını ve bunun da tıbbi izotopların üretimini engellediğini belirtti. Durdurmaya rağmen Rusya'nın iş birliğinden tamamen çekilmediğini vurgulayan Musavi, İranlı ve Rus teknik uzmanların sorunu çözmek için birlikte çalıştıklarını söyledi (Xinhua, 2019b).

2 Ocak 2020 tarihinde ABD Savunma Bakanlığı bir basın açıklaması yaparak ABD ordusunun insansız hava aracıyla hedef gözeterek gerçekleştirdiği bir saldırıda Devrim Muhafızları Kudüs Gücü komutanı İranlı Tümgeneral Kasım Süleymani'nin öldürüldüğünü duyurdu. Savunma Bakanlığı saldırının ABD Başkanı'nın talimatıyla gerçekleştirildiğini ve İran'ın gelecekteki saldırı planlarını caydırarak yurtdışındaki ABD personelini korumaya yönelik savunma amaçlı bir eylem olduğunu belirtti. Basın açıklamasında Süleymani'nin yüzlerce Amerikan ve koalisyon askerinin ölümüyle sonuçlanan saldırıların düzenlenmesinde rolü olduğu iddia edildi (US Department of Defense, 2020).

İran Dışişleri Bakanı Cevat Zarif 5 Ocak 2020 tarihinde attığı bir tweet ile İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) 36. Paragrafı kapsamında attığı beşinci ve son iyileştirici adımı duyurdu. Zarif, İran'ın santrifüj sayısı konusunda artık herhangi bir kısıtlamaya

tabi olmayacağını belirtti. Zarif bu adımın JCPOA çerçevesinde kaldığını ve diğer imzacıların yükümlülüklerini etkin bir şekilde yerine getirmeleri halinde İran tarafından atılan beş iyileştirici adımın tamamının geri alınabileceğini vurguladı. Zarif ayrıca İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile tam iş birliğini sürdüreceğine dair güvence verdi (Javad Zarif [@JZarif], 2020).

6 Şubat 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Macron, Şansölye Merkel ve Başbakan Johnson tarafından yapılan ortak açıklamada, Irak'ta koalisyon güçlerine yönelik son saldırılar kınanırken, İran'ın özellikle Devrim Muhafızları ve Kudüs Gücü aracılığıyla bölgedeki olumsuz etkisinden duyulan ciddi endişe ifade edildi. Liderler acilen gerilimin düşürülmesi çağrısında bulunarak tüm tarafları itidalli davranmaya davet ettiler. Özellikle İran'a daha fazla şiddet eyleminden kaçınması ve JCPOA ile uyumlu olmayan tedbirleri geri alması çağrısında bulundular. Liderler Irak'ın egemenliği ve güvenliğine bağlılıklarını vurgularken, yeni bir krizin istikrar çabalarını baltalayabileceği uyarısında bulundular. Açıklamada liderlerin IŞİD'le mücadele ve Koalisyon'un çabalarını sürdürme konusundaki kararlılıkları teyit edilirken, Iraklı yetkilileri Koalisyon'a destek vermeye çağırdılar. Liderler gerilimin azaltılması ve bölgesel istikrarın yeniden tesis edilmesi için tüm taraflarla temas kurmaya hazır olduklarını ifade ettiler (Elysee, 2020).

7 Ocak 2020 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ile gerçekleştirdiği bir saatlik telefon görüşmesinde, İran'ı Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) tamamen çekilme yönündeki planlarını yeniden değerlendirmeye çağırdı. Görüşmede Macron, İran'ın nükleer anlaşmaya tam uyum sağlamasının önemine işaret ederek, krizin daha da derinleşmesine yol açabilecek misilleme niteliğindeki askerî eylemlerden kaçınılması gerektiğini vurguladı (Wintour & Sabbagh, 2020).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) Avrupalı üyelerinin Dışişleri Bakanları 10 Ocak 2020 tarihinde Brüksel'de acil bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantının ana gündemi İran'ın son dönemde nükleer anlaşmayı ihlal etmesini ele almaktı. Bu toplantı, ABD'nin İranlı General Kasım Süleymani'yi öldürmesinin ardından İran'ın artık JCPOA tarafından belirlenen sınırlamalara uymayacağını açıklamasına kritik bir yanıt niteliğindedir. Bakanlar İran'ı anlaşmaya yeniden uyumlu hale getirecek potansiyel diplomatik tedbirleri görüştü ve anlaşmanın uyuşmazlık çözüm mekanizmasını tetiklemenin sonuçlarını değerlendirdiler (Lipin, 2020).

14 Ocak 2020'de Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya'dan oluşan E3 ülkeleri Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki uyuşmazlık çözüm mekanizmasını harekete geçirdi. Bu ülkelerin amacı, nükleer anlaşmayı koruyarak ve çerçevesi içinde kalarak İran ile yaşanan çıkmaza diplomatik bir çözüm bulmaktır. E3, eylemlerinin İran'a karşı azami baskı uygulama kampanyasının bir parçası olmadığını vurguladı. Anlaşmazlıkların çözümü mekanizması, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşındığı takdirde, 2015 anlaşması kapsamında kaldırılan BM yaptırımlarının İran'a yeniden uygulanmasına yol açabilir (Killick, 2020).

Buna cevaben Rusya Dışişleri Bakanlığı, E3'ün ihtilaf çözüm mekanizmasını tetikleme kararından derin hayal kırıklığı ve ciddi endişe duyduğunu ifade etti (MEHR News, 2020). Benzer şekilde, 15 Ocak 2020'de Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Geng Shuang E3'ün eylemini kınadı ve Çinli yetkililerin bunun herhangi bir sorunu çözmeye veya gerilimi azaltmaya yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtti.

16 Ocak 2020 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, İran'ın şu anda 2015 Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) imzalanmadan önce olduğundan daha fazla uranyum zenginleştirdiğini açıkladı. Ruhani bu açıklamayı Tahran'da düzenlenen ve İran devlet televizyonundan canlı olarak yayınlanan 59. İran Merkez Bankası Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada yaptı. Ruhani, İran'ın nükleer endüstrisinin, ülke üzerindeki baskıların artmasına rağmen, JCPOA öncesine kıyasla daha iyi bir durumda olduğunu vurguladı (Ward, 2020).

20 Ocak 2020 tarihinde İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif, Avrupa ülkelerinin İran'ın nükleer programını Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşıması halinde İran'ın NPT'den çekileceğini açıkladı. Bu açıklama, E3'ün (İngiltere, Fransa, Almanya) JCPOA'nın anlaşmazlık çözüm mekanizmasını tetiklemesine ve bunun da İran'a BM yaptırımlarının yeniden uygulanmasına yol açmasına tepki olarak yapıldı (AlJazeraa, 2020a).

E3'ün (Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya) 14 Ocak 2020'de mekanizmayı tetiklemesinin ardından 24 Ocak 2020 tarihinde AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell Fontelles, Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) uyuşmazlık çözüm mekanizması kapsamında uyumsuzluk konularının çözüme kavuşturulması için belirlenen ilk 15 günlük sürenin uzatıldığını açıkladı. Borrell bu uzatmanın JCPOA'nın korunması için daha fazla diplomatik çabaya olanak sağlayacağını belirterek anlaşmanın çerçevesi korunurken yapıcı diyalog yoluyla bir çözüm bulunmasının önemini vurguladı (Reuters, 2020).

30 Ocak 2020 tarihinde İsviçre Ekonomik İşler Devlet Sekreterliği (SECO), insani yardım mallarının İran'a ulaştırılmasını sağlamak üzere tasarlanmış bir ödeme mekanizması olan İsviçre İnsani Ticaret Düzenlemesinin (SHTA) hayata geçirilmek üzere olduğunu duyurdu (SECO, 2020). Bu düzenleme İsviçre tarafından ABD ve İran'daki ilgili makamların yanı sıra seçilmiş İsviçre bankaları ve şirketleri ile yakın iş birliği içerisinde geliştirilmişti.

Pilot uygulama kapsamında, İsviçreli bir ilaç şirketi tarafından İran'a ilaç sevkiyatı için yapılan ilk ödeme, 27 Ocak 2020 tarihinde onaylandı. Yaklaşık 2,3 milyon Avro değerindeki sevkiyat, kanser tedavisinde ve organ nakli süreçlerinde kullanılan ilaçlardan oluşmaktaydı. Bu deneme işlemi, İsviçre Hümaniter Ticaret Aracı'nın (SHTA) tam olarak devreye girmesinden önce gerçekleştirilmiş olup, ABD Hazine Bakanlığı bu özel işlem için ilgili İsviçre bankasına gerekli güvenceleri sağlamıştır.

30 Ocak 2020'de İran'ın nükleer enerji kurumu, kurumun başkanı Ali Akbar Salihi'ye uygulanan son ABD yaptırımlarını "akılsızca bir hareket" olarak eleştirdi. ABD tarafından 29 Ocak 2020 tarihinde açıklanan yaptırımlar, Salihi'nin ABD yargı yetkisi dahilinde sahip olabileceği tüm mal varlıklarını dondurma kararını açıklamıştı. İran Atom Enerjisi Kurumu (AEOI) Twitter üzerinden yaptığı açıklamada, söz konusu yaptırımların İran'ın barışçıl nükleer faaliyetlerini ve politikalarını sekteye uğratmayacağını belirterek, bu tür önlemlerin sadece nükleer bilimcileri ABD'nin düşmanca politikalarına karşı koymaya motive edeceğini öne sürdü. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas Musavi, ABD'nin bu yaptırımları kamuoyunun dikkatini Başkan Trump'ın azil sürecinden başka yöne çekmek için uyguladığını öne sürdü (AP News, 2020).

AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell Fontelles, 4 Şubat 2020 tarihinde Tahran'da düzenlediği basın toplantısında Avrupa Birliği'nin Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) korunması yönündeki kararlılığını yineledi. Anlaşmanın Avrupalı taraflarının, konunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürülmesini önlemek için anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasının "tarih ve zaman sınırlarını sürekli erteleme" konusunda mutabık kaldıklarını vurguladı. Bu yaklaşım, karmaşık konuların ele alınması için daha fazla zaman sağlamayı ve ABD'nin çekilmesi ve İran'a yaptırımların yeniden uygulanmasının yarattığı zorluklara rağmen nükleer anlaşmanın bütünlüğünü korumayı amaçlıyordu (Herszenhorn, 2020).

UAEA Genel Direktörü Rafael Grossi 5 Şubat 2020 tarihinde Washington'da gazetecilere yaptığı açıklamada, İran'ın ocak ayı başında ilan ettiği son ihlalden bu yana Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) ihlal edecek başka bir adım atmadığını bildirdi. Grossi İran'ın Kapsamlı Tedbirler Anlaşmasına ve JCPOA'nın gerektirdiği ek izleme tedbirlerine uymaya devam ettiğini teyit etti. Grossi, İran'ın bu yükümlülüklerle bağlı kalmasının UAEA'nın doğrulama ve izleme faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütmesine olanak tanıdığını ve İran'ın nükleer programında şeffaflığı sağladığını vurguladı (Carnegie Live, 2020).

ABD Dışişleri Bakanı Michael Pompeo, 23 Şubat 2020 tarihinde The Washington Free Beacon'a verdiği mülakatta Trump yönetiminin İran'a yönelik baskı kampanyasını yoğunlaştırma stratejisini ele aldı. Pompeo, yönetimin yaptırımları daha da güçlendirmeyi ve İran'a yönelik Birleşmiş Milletler yaptırımlarını potansiyel olarak yeniden uygulamayı düşündüğünü belirtti. Pompeo ayrıca İran'da nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik iş birliği projelerinin sürdürülmesine olanak tanıyan tüm yaptırım muafiyetlerinin sona erdirilmesi ihtimalinden de söz etti (Kredo, 2020).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) Ortak Komisyonu, İran'ın nükleer anlaşmaya uymamasını ele almak ve yaptırımların hafifletilmesi konusunu görüşmek üzere 26 Şubat 2020 tarihinde Viyana'da toplandı. Toplantı E3 (Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık), Avrupa Birliği, Rusya, Çin ve İran'dan temsilcileri bir araya getirdi.

Toplantıda herkes, nükleer silahların yayılmasını önleme konusunda JCPOA'nın ne kadar önemli olduğunu ve korunması gerektiğini bir kez daha onayladı. Ayrıca, Avrupa ile İran arasındaki ticareti kolaylaştıran INSTEX aracına destek verildi. Nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik Arak reaktörünün modernizasyonu ve Fordow tesisinin dönüştürülmesi gibi projeler de desteklendi. İran'ın nükleer anlaşmadaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmemesinden endişe duyulduğu, ancak ABD yaptırımlarının da İran'ın anlaşmadan tam olarak yararlanmasını engellediği konuşuldu (Tehran Times, 2020).

4 Mart 2020 tarihinde açıklanan UAEA raporuna göre, İran düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunu önemli ölçüde artırarak 2015 tarihli Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nda (JCPOA) belirlenen sınırları aştı. Özellikle İran'ın stok miktarı 1,020.9 kilogram'a ulaşarak anlaşmada belirlenen 300 kilogram'lık sınırın çok üzerine çıktı. UAEA ayrıca İran'ın uranyumu anlaşmada öngörülen %3,67'lik sınırın üzerinde zenginleştirdiğini ve bazı zenginleştirmelerin %4,5'e kadar ulaştığını bildirdi. Raporda ayrıca, UAEA'nın İran'ın nükleer

programıyla ilgili olabilecek üç yere erişim sağlama konusunda iş birliği yapmamasına ilişkin endişeleri de vurgulanıyor. Ajans, İran'ın bu sahalardaki olası beyan edilmemiş nükleer malzeme ve nükleer bağlantılı faaliyetlerle ilgili soruları yanıtlamakta başarısız olduğunu vurguladı (BBC, 2020).

UAEA Genel Direktörü Rafael Mariano Grossi 9 Mart 2020 tarihinde Viyana'da toplanan Guvernörler Kurulu'na hitaben konuşmasında, İran'ın 5 Ocak'ta Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamındaki operasyonel kısıtlamalara artık bağlı olmayacağını açıklamasına rağmen, UAEA'nın İran'ın nükleer ile ilgili taahhütlerini uygulamasında önemli bir değişiklik gözlemlemediğini belirtti. Bununla birlikte Grossi, İran'ın UAEA'nın nükleer faaliyetlerle ilişkili olması muhtemel üç beyan edilmemiş yerle ilgili soruşturmasında iş birliği yapmamasına ilişkin endişelerini de dile getirdi. Grossi İran'a "Ajans tarafından belirtilen yerlere derhal erişim sağlanması da dahil olmak üzere Ajans ile derhal ve tam iş birliği yapması" çağrısında bulundu (UN News, 2020a).

27 Mart 2020 tarihinde İran Atom Enerjisi Kurumu, Natanz uranyum zenginleştirme tesisine yeni nesil santrifüjler kurmayı planladığını duyurdu. Bu gelişmiş santrifüjlerin, İran'ın Ulusal Nükleer Teknoloji Günü olan 8 Nisan 2020 tarihinde kamuoyuna tanıtılması öngörülüyordu. Ancak, söz konusu santrifüjlerle birlikte duyurulması planlanan 122 yeni çalışmanın tanıtım töreni, COVID-19 salgını nedeniyle ertelendi. İran Atom Enerjisi Kurumu Sözcüsü Behrouz Kamalvandi, İran'ın her gün 60 adet yeni gelişmiş santrifüj ürettiğini ve zenginleştirilmiş uranyum üretim kapasitesini kayda değer şekilde artırmayı hedeflediğini ifade etti. (Dursun, 2024).

25 Nisan 2020 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Michael Pompeo, İran'ın 22 Nisan'da fırlattığı uyduyu kınayarak, İran'ın uzay programının ne barışçıl ne de tamamen sivil olduğunu iddia etti. Pompeo düzenlediği basın toplantısında, İran Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) tarafından fırlatılan Nour-1 askeri uydusunun, nükleer silah taşıma kapasitesine sahip kıtalararası balistik füzeler (ICBM) de dâhil olmak üzere balistik füzelerde kullanılan teknolojilerle aynı teknolojileri içeren İran'ın uzay araçlarının çift kullanımlı doğasını gösterdiğini vurguladı. Pompeo diğer ülkeleri de İran'ın balistik füze kabiliyetine sahip teknolojiler geliştirmesini reddetme konusunda ABD'ye katılmaya ve İran'ın füze programını kısıtlayacak tedbirler almaya çağırdı. Bu açıklama İran Devrim Muhafızları'nın Nour-1 uydusunu başarılı bir şekilde yörüngeye yerleştirmesinin ardından geldi. ABD Uzay

Komutanlığı bu uyduyu "uzayda yuvarlanan bir web kamerası" olarak nitelendirerek sınırlı istihbarat kabiliyetine işaret etti (Erwin, 2020).

İran Atom Enerjisi Kurumu (AEOI) 29 Nisan 2021 tarihinde Buşehr Nükleer Santrali'nin başarılı bir onarım ve yakıt ikmali sürecinden geçtiğini duyurdu. Bu işlem, nükleer enerji santrallerinin optimum performans ve verimliliği sürdürmesi için standart bir prosedür olan reaktör çekirdeğindeki yakıt tertibatlarının üçte birinin değiştirilmesini içeriyordu. Yakıt ikmali işlemi İranlı uzmanlar tarafından gerçekleştirilerek ülkenin nükleer teknoloji alanında artan kapasitesini ortaya koydu (IFP, 2020).

30 Nisan 2020 tarihinde, ABD'nin İran Özel Temsilcisi Brian Hook, Dışışleri Bakanlığı'nda düzenlediği bir brifingde Trump yönetiminin, Ekim 2020'de sona erecek olan İran'a yönelik Birleşmiş Milletler silah ambargosunun uzatılmasına ilişkin stratejisini açıkladı. Hook, yönetimin ambargoyu sürdürmek amacıyla "mevcut tüm diplomatik seçenekleri" kullanmaya hazır olduğunu ifade etti. Ayrıca, ABD'nin 2018'de nükleer anlaşmadan (JCPOA) çekilmiş olmasına rağmen hâlâ anlaşmanın katılımcısı konumunda bulunduğu dair bir hukukî argümanı gündeme getirmeyi planladıklarını belirtti. (Pamuk & Nichols, 2020).

4 Mayıs 2020 tarihinde, ABD Temsilciler Meclisi'nin dörtte üçünden fazlasını temsil eden 387 Kongre üyesinden oluşan grup, Dışışleri Bakanı Mike Pompeo'ya hitaben yazılan ve Trump yönetimini İran'a yönelik BM silah ambargosunu diplomatik kanallar aracılığıyla uzatmaya çağıran bir mektubu imzaladı (Zengerle, 2020).

9 Mayıs 2020 tarihinde ABD Dışışleri Bakanı Mike Pompeo, Başkan Donald Trump'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) çekilme kararının ikinci yıl dönümünü anmak amacıyla bir tweet paylaştı. Pompeo, söz konusu paylaşımında Trump'ın kararını "cesur" olarak nitelendirerek, bunu İran'ın iddia edilen şiddet eylemlerine ve nükleer tehditlerine karşı dünyayı korumaya yönelik bir adım olarak çerçeveledi. Bu vesileyle, ABD yönetiminin İran'ın nükleer silah elde etmesini engelleme konusundaki kararlılığını bir kez daha vurgulayan Pompeo, İran rejimine yönelik "tarihteki en güçlü yaptırımlar" olarak tanımlanan yaptırımların uygulanmasına yönelik çabaların altını çizdi. (Secretary Pompeo [@SecPompeo], 2020a).

12 Mayıs 2020 tarihinde Rusya'nın Birleşmiş Milletler Daimî Temsilcisi Vassily Nebeniza, ABD'nin 2018 yılında nükleer anlaşmadan (JCPOA) çekilmesine rağmen hâlâ "katılımcı devlet" statüsünü koruduğu yönündeki iddiasını sert bir şekilde eleştirdi. ABD, 2015 tarihli JCPOA'da "katılımcı" sıfatını sürdürdüğünü ve bu statüye dayanarak İran'a yönelik tüm

BM yaptırımlarını yeniden devreye sokabilecek bir hükmü tetikleyebileceğini öne sürüyordu. Büyükelçi Nebenzia, bu iddiayı “saçma” olarak nitelendirerek, ABD’nin anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesiyle birlikte söz konusu anlaşma çerçevesindeki tüm haklarını kaybettiğini savundu. Ayrıca, Washington yönetiminin yaptırımları yeniden devreye sokmak için “Snapback” mekanizmasını kullanması durumunda bunun muhtemelen JCPOA’nın tamamen feshedilmesiyle sonuçlanabileceği uyarısında bulundu. Nebenzia, İran’a yönelik silah ambargosunun uzatılmasının gerekliliği konusunda da ciddi şüpheleri olduğunu dile getirdi. (Nichols, 2020).

13 Mayıs 2020 tarihinde *The Wall Street Journal* gazetesinde yayımlanan görüş yazısında, ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Trump yönetiminin İran’a yönelik silah ambargosunun uzatılmasına ilişkin tutumunu ve Birleşmiş Milletler yaptırımlarını yeniden yürürlüğe koymak amacıyla “Snapback” mekanizmasını kullanmaya hazır olduğunu ifade etti. Pompeo, ABD’nin 2018 yılında Kapsamlı Ortak Eylem Planı’ndan (JCPOA) çekilmiş olmasına rağmen, 2231 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı’nın bir katılımcısı olmaya devam ettiğini ve bu nedenle kararın ilgili hükmünü tetikleme hakkını elinde bulundurduğunu savundu. Yazısında, İran’ın gelişmiş silah sistemleri edinmesini engellemenin ve ABD’nin bölgesel ve küresel güvenliğe yönelik tehdit olarak değerlendirdiği unsurlarla mücadele etmenin bu adımı gerekli kıldığını ileri sürdü. (Hook, 2020).

14 Mayıs 2020 tarihinde Çin’in Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği, ABD’nin İran yaptırımları konusundaki tutumunu eleştiren bir tweet attı. Tweet’te şu ifadeler yer aldı "ABD JCPOA'dan çekilerek 2231 sayılı Karar kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmedi. Bırakın geri adım atmayı, İran'a yönelik silah ambargosunu uzatmaya bile hakkı yoktur. JCPOA'in sürdürülmesi ileriye dönük tek doğru yoldur." (Chinese Mission to UN [@Chinamission2un], 2020).

Tweet’te ayrıca ABD’nin 2231 sayılı kararın hükümlerine göre Ekim 2020’de sona erecek olan İran’a yönelik silah ambargosunu uzatma girişiminden de bahsediliyor. Çin, ABD’nin artık JCPOA’nın bir katılımcısı olmadığı için, yaptırımları uzatmak veya İran’a yönelik JCPOA öncesi tüm BM yaptırımlarını yeniden yürürlüğe koyacak "Snapback" hükmünü tetiklemek gibi anlaşma dahilindeki mekanizmaları devreye sokma yetkisine sahip olmadığını savunuyordu.

27 Mayıs 2020 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, ABD’nin Arak ağır su reaktörü, Tahran Araştırma Reaktörü ve İran’ın kullanılmış ve hurda araştırma reaktörü

yakıtının ihracatı da dahil olmak üzere bazı İran nükleer projelerinde uluslararası iş birliğine yönelik yaptırım muafiyetlerine son vereceğini açıkladı. Buşehr Nükleer Santrali için ayrı bir muafiyet 90 gün süreyle uzatıldı. Trump yönetiminin "maksimum baskı" kampanyasının bir parçası olan bu karar, İran'ın "nükleer gerilimi tırmandırmaya devam etmesi" ile gerekçelendirildi ve 2015 İran nükleer anlaşmasını daha da zayıflattı (Gaouette ve Hansler 2020).

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 5 Haziran 2020 tarihinde İran'ın nükleer programına ilişkin iki önemli rapor yayınladı:

İlk rapor, İran'ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunun 2015 nükleer anlaşmasında (JCPOA) belirlenen sınırları aşmaya devam ettiğini ortaya koydu. IAEA, özellikle 20 Mayıs 2020 itibarıyla İran'ın toplam zenginleştirilmiş uranyum stokunun 1.571,6 kilogram olduğunu ve bu miktarın JCPOA tarafından belirlenen 300 kilogram sınırının çok üzerinde olduğunu tahmin etmekteydi.

İkinci rapor, İran'da üç noktada olası beyan edilmemiş nükleer faaliyetlere ilişkin endişeleri dile getirmiştir. Bu faaliyetlerin İran'ın nükleer silah programını terk ettiği bildirilen 2003 yılından önce gerçekleştiğinden şüpheleniliyordu. Raporda, İran'ın defalarca talep etmesine rağmen IAEA'nın bu tesislerden ikisine erişimini dört aydan fazla bir süre boyunca engellediği belirtiliyordu.

IAEA Genel Direktörü Rafael Grossi, İran'ın iş birliği yapmamasından duyduğu ciddi kaygıyı dile getirerek şu ifadeleri kullandı: "Ajans, İran'ın dört aydan uzun bir süredir Ajans'ın iki bölgeye erişimini reddettiğini ciddi bir endişeyle not etmektedir." Söz konusu raporun ardından, İran Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın nükleer tesislerde gözetim amacıyla yerleştirdiği kameraları devre dışı bıraktı (France 24, 2022).

11 Haziran 2020 tarihinde İran'ın nükleer programı ve uluslararası yaptırımlara ilişkin iki önemli rapor yayımlandı:

1. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Raporu:

BM Genel Sekreteri, 2015 İran nükleer anlaşmasını (JCPOA) onaylayan ve İran'a yönelik BM yaptırımlarını değiştiren 2231 sayılı Güvenlik Konseyi Kararının uygulanmasına ilişkin düzenli bir rapor yayınladı. Bu raporda, İran'ın kararın silahlarla ilgili ve balistik füze transferine ilişkin hükümlerine uymama ihtimalinin bulunduğu çeşitli örnekler belirtildi. Arama

sonuçlarında bu örneklerin spesifik detayları verilmemiş olsa da, bu tür raporlar genellikle BM kısıtlamalarını ihlal edebilecek şüpheli silah transferleri veya balistik füze faaliyetleri hakkında bilgi içeriyordu (UN, 2020a).

2. Cumhuriyetçi Çalışma Komitesi (RSC) Raporu:

Aynı gün, ABD Temsilciler Meclisi'nde muhafazakâr bir grup olan Cumhuriyetçi Çalışma Komitesi kapsamlı bir ulusal güvenlik stratejisi raporu yayınladı. Bu raporda Trump yönetiminin İran'a karşı yürüttüğü "maksimum baskı" kampanyasının güçlendirilmesine yönelik öneriler yer alıyordu. RSC raporunda yer alan başlıca öneriler şunlardır

(1) İran'a yönelik BM silah ambargosunun Ekim 2020'de planlanan süresinin ötesinde süresiz olarak uzatılması

(2) Ekonomik baskıyı artırmak için İran'a ek yaptırımlar uygulanması

(3) ABD'nin Yemen'deki Suudi operasyonlarına verdiği desteği sona erdirmeye çabalarının reddedilmesi

(4) ABD'nin İranlı terörist liderlere veya vekil milislere karşı savunma eylemleri gerçekleştirme kabiliyetinin sürdürülmesi

(5) İran'ın etkisi altındaki ülkelere yönelik destek ve finansmanın sona erdirilmesi

(6) İran'daki protestocuların ve İran etkisinden etkilenen ülkelerin yanında olmak

RSC raporu, önerdiği yaptırım paketini "İran'a yönelik olarak Kongre tarafından bugüne kadar önerilen en sert yaptırım paketi" olarak nitelendirmiştir.

Bu eş zamanlı raporlar, İran'ın nükleer programıyla ilgili süregelen gerilimleri ve bu programın ele alınmasına yönelik farklı yaklaşımları vurgulamaktadır. BM raporu mevcut anlaşmalara uyumun izlenmesine odaklanırken, RSC raporu Trump yönetiminin "maksimum baskı" stratejisiyle uyumlu olarak daha agresif bir tutumu savunmuştur (RSC, 2021).

UAEA Genel Direktörü Rafael Mariano Grossi, 15 Haziran 2020 tarihinde UAEA Yönetim Kurulu'na yaptığı açıklamada, İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin endişelerini vurgulayarak, ülkenin zenginleştirilmiş uranyum stoklamaya devam ettiğinin ve koruma anlaşmalarına uymadığının altını çizdi. Grossi, İran'ı nükleer programının barışçıl niteliğini doğrulamak için kritik öneme sahip konumlara ve bilgilere erişim sağlayarak UAEA ile tam iş

birliği yapmaya çağırarak nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin bütünlüğünün korunması için diyalog ve şeffaflığın önemini vurguladı (IAEA, 2020a).

19 Haziran 2020'de Birleşmiş Milletler'in nükleer gözlemcisi Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA), İran'ı 2000'li yılların başından beri beyan edilmemiş nükleer faaliyetlerde bulunduğundan şüphelenilen iki bölgeye erişim izni vermeye çağırarak kritik bir kararı kabul etti. 2012'den bu yana türünün ilk örneği olan bu karar, Rusya ve Çin'in muhalefetine rağmen Avrupa ülkeleri tarafından önerildi ve ABD tarafından desteklendi. İran'ın Viyana'daki BM Büyükelçisi Kazem Gharib Abadi kararı kınayarak, asılsız iddialara dayandığını ileri sürdü ve 2015 yılında oluşturulan Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) tehlikeye atabileceği uyarısında bulundu. UAEA, İran'ın beyan ettiği nükleer tesislerine hala erişimi olmasına rağmen, geçmişteki faaliyetlerin anlaşılmasının kapsamlı doğrulama için çok önemli olduğunu savunuyor. Kararın kabulü, ABD'nin 2018'de anlaşmadan çekilmesi ve ardından yaptırımların yeniden uygulanmasına karşılık olarak İran'ın JCPOA'e uyumunu azaltmaya devam etmesi nedeniyle gerilimin tırmandığı bir döneme denk geldi. UAEA Genel Direktörü Rafael Grossi, İran'ın tam iş birliğinin gerekliliğini vurguladı ve meselenin bir an evvel çözüme kavuşturulması için diyaloga girme niyetini dile getirdi (AlJazeraa, 2020b).

24 Haziran 2020'de ABD'nin İran Özel Temsilcisi Brian Hook ve ABD'nin BM Büyükelçisi Kelly Craft, İran'a yönelik silah ambargosunun uzatılması için hazırladıkları karar tasarısı hakkında BM Güvenlik Konseyi'ne fiilen bilgi verdi. Buna karşılık bir TV mülakatında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani UAEA'yı, ajansın beyan edilmemiş nükleer faaliyetlerin gerçekleşmiş olabileceği yerlere erişim taleplerine "sert bir yanıt" verebileceği belirtti. Ruhani İran'ın 2015 nükleer anlaşması çerçevesinde yasal gözetimi kabul etmeye hazır olduğunu vurgularken UAEA'nın taleplerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. İran, UAEA'nın bu yerleri denetlemek için yasal dayanaktan yoksun olduğunu savunuyordu (Karimi, 2020a).

25 Haziran 2020 tarihinde ABD, İran'a karşı sürdürdüğü "azami baskı kampanyasının" bir parçası olarak bu ülkenin metal endüstrisini hedef alan yeni yaptırımlar uygulamaya başladı. Yaptırımlar, İran'ın metal sektörüyle bağlantılı sekiz kuruluşu ve İran'ın metal tesislerine kritik malzemeler aktaran bir kuruluşu hedef aldı. Yaptırımlar özellikle İran'ın demir, çelik ve alüminyum sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerin yanı sıra İran'ın en büyük çelik üreticisi olan Mobarakeh Çelik Şirketi'ne bağlı şirketleri de hedef almıştır (US Department of State, 2020).

ABD'nin İran Özel Temsilcisi Brian Hook 28 Haziran 2020 tarihinde Birleşik Arap Emirlikleri'ne giderek Emirlik yetkilileriyle bir araya geldi. Görüşmelerde silah ambargosunun kaldırılmasının olası yansımaları ve İran'ın askeri yeteneklerini ve bölgesel nüfuzunu engellemek için ambargonun uzatılmasının gerekliliği üzerinde duruldu.

Ertesi gün, 29 Haziran 2020'de Hook önce Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'ı bilahare aynı gün Bahreyn'i ziyaret ederek Savunma, Dışışleri, Devlet ve Yatırım Bakanları da dâhil olmak üzere çok sayıda üst düzey Suudi yetkiliyle görüşmelerde bulundu.

Toplantı sonucunda, ABD ve Bahreyn, İran'a karşı güçlü bir kararlılığı yansıtan ortak bir açıklama yayımladılar. Açıklamada, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne İran'a yönelik silah ambargosunun süresi dolmadan uzatılması çağrısında bulunuldu. Ayrıca, İran'ın askerî cephaneliğini artırma potansiyelinin bölgesel güvenlik açısından tehdit oluşturduğu ifade edildi. (Saudigazette, 2020).

30 Haziran 2020 tarihinde, İran ile 2015 yılında varılan nükleer anlaşma ve 2231 sayılı kararın uygulanmasını görüşmek üzere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde bir brifing düzenlendi. Toplantı sırasında ABD Dışışleri Bakanı Michael Pompeo, ABD'nin Ekim 2020'de sona erecek olan İran'a yönelik silah ambargosunun uzatılması çağrısını yineledi. Pompeo, ambargonun uzatılmasının Tahran üzerinde "normal bir ulus gibi davranmaya başlaması" için daha fazla baskı oluşturacağını savundu. Avrupa Birliği de brifingde bir açıklama yaparak İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) uyumunun azalmasından duyduğu endişeyi dile getirdi ve anlaşmanın korunmasının önemini vurguladı. AB Temsilcisi, ABD'nin çekilmesinin ardından anlaşmaya katıldığını iddia etmesini kınadı ve ABD'nin nükleer silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin kritik feragatleri sona erdirmeye kararını eleştirdi. Almanya'nın Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi, ABD'nin 2018'de bağlayıcı 2231 sayılı Kararda yer alan JCPOA'ten çekilmesinin uluslararası hukukun ihlali olduğunu kaydetti. Alman Temsilci, 2231 sayılı Kararın ve JCPOA'nın korunması, devam ettirilmesi ve tam olarak uygulanması yönündeki kapsayıcı hedefi vurguladı. Rusya ve Çin de ABD'nin ambargoyu uzatma çabalarına karşı olduklarını dile getirerek Güvenlik Konseyi içinde bu konudaki derin görüş ayrılıklarının altını çizdiler (UN News, 2020b).

14 Temmuz 2020'de Project Syndicate'te yayınlanan makalesinde AB Dış Politika Şefi Josep Borrell, başlangıcından beş yıl sonra Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) kritik durumunu değerlendirdi. Borrell, çok taraflı diplomasi ve nükleer silahların yayılmasını önleme

abalarında önemli bir başarıyı temsil eden JCPOA'nın korunmasının önemini vurgulayarak anlaşmanın kaybedilmesinin yıllarca süren diplomatik ilerlemenin ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) tarafından yapılan sıkı denetimler sonucunda elde edilen bilgilerin kaybedilmesi anlamına geleceğini savunuyordu. Borrell tüm taraflara anlaşmaya bağlı kalmaları çağrısında bulunarak İran'ın nükleer ykmllklerini tam olarak yerine getirmesi ve Avrupa'nın da İran'ın vaat edilen ekonomik faydaları elde etmesini sağlaması gerektiğini belirtiyordu (Borrell, 2020).

Rusya Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov, İran Dışışleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif ile Moskova'da yaptığı görüşmede, İran nükleer anlaşması olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) yeniden canlandırma potansiyeli konusunda iyimser olduğunu ifade etti. Lavrov hem Rusya'nın hem de İran'ın anlaşmayı korumaya kararlı olduğunu, Çin ve Avrupalı imzacıların da anlaşmaya olan ilgilerinin devam ettiğini vurguladı. Görüşmelerde JCPOA'yı destekleyen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararı temelinde ilave yasal tedbirlerin araştırılması amaçlandı. Lavrov ABD'yi yıkıcı olarak nitelendirdiği ve JCPOA ile diğer silah kontrol anlaşmalarını baltalamayı amaçlayan politikaları nedeniyle (TASS, 2020).

Temmuz 2020'de İsviçre, İsviçre merkezli şirketlerin ABD yaptırımlarını ihlal etmeden İran'a temel malları göndermelerini sağlamak için tasarlanmış bir ödeme mekanizması olan İsviçre İnsani Ticaret Düzenlemesi (SHTA) aracılığıyla ilk işlemini gerçekleştirdi. Bu ilk işlem İsviçreli bir ilaç şirketinin İran'a kanser ve organ nakli ilaçları ihraç etmesini ve demenin SHTA kanalıyla yapılmasını içeriyordu. SHTA, ABD yaptırımlarına bağlı kalarak insani yardım mallarının İran halkına ulaşabilmesini sağlamak amacıyla İsviçre ve ABD makamlarının yanı sıra İranlı ortaklarla iş birliği içinde kurulmuştu. Bu mekanizma ticari ve mali işlemlerin şeffaflığını arttırarak İsviçre merkezli firmalara İran'a yaptıkları ihracatlar için güvenli bir ödeme kanalı sağlamayı amaçlıyordu. İsviçre Ekonomik İşler Devlet Sekreterliği (SECO), SHTA'nın ABD yaptırımlarına tabi olmayan gıda, ilaç ve tıbbi ürünlere odaklandığını vurguladı (Financial Tribune, 2020).

14 Ağustos 2020 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2231 (2015) sayılı karar uyarınca Ekim ayında sona erecek olan İran'a yönelik silah kısıtlamalarının uzatılması için ABD tarafından önerilen karar tasarısını kabul etmedi. Karar tasarısı 2 lehte, 2 aleyhte ve 11 çekimser oyla kabul edilmedi. neri, 2231 sayılı kararın bazı hükümlerinin, özellikle de 5. paragraf ile Ek B'nin 6. paragrafının (b) ve (e) bentlerinin Konsey tarafından yeni bir karar alınıncaya kadar

muhafaza edilmesini amaçlıyordu (UN, 2020b). BM'deki oylamanın ardından ABD, çekilmesine rağmen geri alma hükmünün amaçları doğrultusunda hala nükleer anlaşmanın bir katılımcısı olduğunu savunarak İran'a yönelik tüm BM yaptırımlarını yeniden yürürlüğe koyacak bir "geri alma" mekanizmasını tetiklemekle tehdit etti (Hoffman, 2020).

Ağustos ayında, ABD hükümeti İran'ın nükleer ve askerî faaliyetlerini destekleyen finansal ağları hedef almanın yanı sıra, hem İran hem de ABD yaptırımları altındaki Venezuela'nın etkisini azaltmayı amaçlayan bir adım attı. Bu kapsamda, İran petrolünü Venezuela'ya taşıyan dört tankerdeki petrole el koydu. ABD yetkilileri, söz konusu petrol sevkiyatından elde edilen gelirin, ABD tarafından terör örgütü olarak tanımlanan İran Devrim Muhafızları Ordusu'nu desteklemeyi amaçladığını ileri sürdü. (S. Neuman, 2020).

20 Ağustos 2020'de dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, resmi olarak Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) olarak bilinen 2015 İran nükleer anlaşmasıyla bağlantılı olan 2231 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı kapsamındaki "Snapback" mekanizmasını tetiklemek için Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine hitaben bir mektup yazdı. Bu mekanizma, nükleer anlaşmaya önemli ölçüde uymadığına karar verilmesi halinde İran'a yönelik tüm BM yaptırımlarının yeniden uygulanmasına olanak tanıyordu (Welna, 2020).

25 Ağustos 2020'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), ABD'nin İran'a uluslararası yaptırımları yeniden uygulama önerisini reddetti. ABD, İran'ın anlaşmaya önemli ölçüde uymadığının tespit edilmesi halinde yaptırımların yeniden uygulanmasına olanak tanıyan "(Snapback) " mekanizmasını tetiklemeye çalışmıştı. Ancak bu öneri, ABD'nin 2018'de JCPOA'dan çekildikten sonra geri alma hükmünü uygulama hakkını kaybettiğini savunan diğer BMGK üyelerinin destek vermemesi nedeniyle reddedildi (AlJazeraa, 2020c).

26 Ağustos 2020'de İran, UAEA'ya doğrulama faaliyetlerini kolaylaştırmak için belirlenen iki yere erişim sağlamayı ve böylece UAEA tarafından tespit edilen koruma tedbirleri uygulama sorunlarını ele almayı kabul etti. Doğrulama faaliyetlerinin UAEA'nın bu tür anlaşmalara sahip tüm devletlere aynı şekilde uygulanan standart uygulamaları izlenerek ve ayrımcılık yapılmadan yürütülmesi kararlaştırıldı (IAEA, 2020b).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) Ortak Komisyonu, İran nükleer anlaşmasının devam eden uygulamasını görüşmek üzere 1 Eylül 2020'de toplandı. Avrupa Birliği'nin başkanlık ettiği toplantı Çin, Fransa, Almanya, Rusya, Birleşik Krallık ve İran'dan temsilcileri bir araya getirdi. Katılımcılar JCPOA'nın korunması yönündeki kararlılıklarını bir kez daha

teyit ederek ilgili tüm taraflarca tam ve etkin bir şekilde uygulanmasının önemini vurguladılar. Tartışmalar, özellikle ABD'nin JCPOA'ten çekilmesi ve ardından İran'a yaptırımların yeniden uygulanması ışığında, anlaşmayla ilgili zorlukların ele alınmasına odaklandı. Toplantıda, İran'ın nükleer taahhütlerine uyduğu sürece anlaşma kapsamında vaat edilen ekonomik avantajlardan yararlanmaya devam etmesinin sağlanmasının önemi vurgulandı. Katılımcılar ayrıca Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (UAEA) İran'ın nükleer faaliyetlerinin izlenmesi ve doğrulanmasındaki rolünün altını çizerek, şeffaflığın sürdürülmesi ve uluslararası toplum arasında güven tesis edilmesi için İran ile UAEA arasında iş birliğinin devam etmesi gerektiğini vurguladılar (EU Commission, 2020).

4 Eylül 2020 tarihinde yayımlanan raporda, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA), İran'ın nükleer programına ilişkin yürütülen soruşturmada ilerleme kaydedildiğini bildirdi. Rapora göre, Ajans müfettişleri daha önce erişimi kısıtlı olan iki bölgeye giriş izni alarak doğrulama faaliyetlerini gerçekleştirme olanağı buldu. UAEA, İran'ın nükleer beyanlarının doğruluğu ve eksiksizliğinin değerlendirilmesi açısından hayati önem taşıyan bu denetimlere olanak tanıyarak ajansla iş birliği yaptığını vurguladı. (IAEA, 2020c).

19 Eylül 2020 tarihinde İran'a yönelik Birleşmiş Milletler (BM) yaptırımlarının yeniden uygulanmasına ilişkin önemli bir diplomatik çatışma yaşandı. ABD Dışişleri Bakanı Michael Pompeo, Twitter üzerinden "İran'a yönelik neredeyse tüm BM yaptırımlarının geri geldiğini" duyurdu ve ABD'nin tüm BM üyesi ülkelerden tam uyum bekleyerek bu yaptırımları uygulayacağını vurguladı (Secretary Pompeo [@SecPompeo], 2020b).

Ancak bu hamle önemli bir uluslararası muhalefetle karşılaştı. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, Güvenlik Konseyi'ne yaptırımların statüsüne ilişkin belirsizliği ve on beş Güvenlik Konseyi üyesinden on üçünün ABD'nin geri adım atma girişimine karşı çıkmasını gerekçe göstererek yaptırımların yeniden uygulanmasını desteklemeyeceğini bildirdi. JCPOA'ya dahil olan Avrupa ülkeleri (İngiltere, Fransa ve Almanya) da bu muhalefete katıldı ve ABD'nin yaptırımları yeniden uygulamaya yönelik bildiriminin yasal dayanağı olmadığını belirttiler (Iran Press, 2020).

18 Ekim 2020 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, ABD'nin 19 Eylül 2020 tarihi itibarıyla Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) ile ilgili bir basın açıklaması yaptı. Ambargonun sona ermesi İran'ın uluslararası yasal kısıtlamalar olmaksızın füzeler, helikopterler ve tanklar da dâhil olmak üzere konvansiyonel silahları yasal olarak satın almasına

ve satmasına olanak sağlayacaktı. Pompeo Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararıyla kaldırılan ya da değiştirilen tüm BM yaptırımlarını geri getirecek "Snapback" mekanizmasını tetiklediğini ileri sürerek İran'la silah ticaretinin BM Güvenlik Konseyi tedbirleri kapsamında yasadışı kalmaya devam ettiğini savundu (Karimi, 2020b). Ancak ABD'nin bu iddiası, 2018'de JCPOA'ten çekilmesinin ardından ABD'nin artık bu tür yaptırımları uygulamak için yasal yetkiye sahip olmadığını savunan BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri de dahil olmak üzere diğer ülkeler arasında kabul görmedi (Motamedi, 2020a).

26 Ekim 2020 tarihinde, ABD Hazine Bakanlığı Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi (OFAC) İran Petrol Bakanlığı, Ulusal İran Petrol Şirketi ve Ulusal İran Tanker Şirketi dahil olmak üzere İran'ın petrol sektöründeki kilit kuruluşlara yaptırım uygulama kararı aldı. Bu yaptırımların, söz konusu kuruluşların İslam Devrim Muhafızları Ordusu-Kudüs Gücü'ne verdikleri mali destek nedeniyle bir terörle mücadele yetkisi olan 13224 sayılı Yürütme Emri kapsamında alındığı belirtildi. Yaptırımların aynı zamanda İran'ın Venezüella'ya benzin satışına dahil olan kişi ve kurumları da kapsadığı belirtildi (US Treasury, 2024).

27 Ekim 2020'de UAEA Direktörü Rafael Grossi, UAEA gözlemcilerinin raporuna göre İran'ın yaz aylarında Tahran'ın sabotaj saldırısı olarak nitelendirdiği bir patlamanın ardından yeraltında bir santrifüj montaj tesisi inşa etmeye başladığını açıkladı. Temmuz ayında Natanz nükleer tesisinde meydana gelen patlamanın ardından Tahran, bölgenin etrafındaki dağlarda daha güvenli yeni bir yapı inşa edeceğini açıkladı. Natanz'ın uzmanlar tarafından analiz edilen uydu fotoğraflarında İran'ın merkezi İsfahan eyaletindeki sahada henüz belirgin bir kazı izine rastlanmadı. Grossi "Başladılar ama henüz tamamlanmadı" dedi. "Bu uzun bir süreç." dedi (Rising, 2020).

3 Kasım 2020'de İran parlamentosu uranyum zenginleştirme faaliyetlerini önemli ölçüde arttırmayı amaçlayan bir yasa tasarısını onayladı. Bu yasama hamlesi, hükümete uranyumu 2015 nükleer anlaşmasında belirlenen sınırları aşan bir seviye olan %20 saflığa kadar zenginleştirme yetkisi veriyordu. Tasarı ayrıca nükleer tesislere gelişmiş santrifüjlerin yerleştirilmesini ve İran'ın nükleer kapasitesinin daha da arttırılmasını öngörüyordu. Bu karar, ABD yaptırımlarının yeniden uygulanmasına ve ABD'nin JCPOA'dan çekilmesinden bu yana İran'ın elde ettiği ekonomik faydaların eksikliğine stratejik bir yanıt olarak değerlendirildi (Middle East Monitor, 2020).

17 Kasım 2020’de İran Dışışleri Bakanı Cevat Zarif yaptığı açıklamada, ABD'nin 2231 sayılı karar kapsamındaki taahhütlerine bağlı kalması halinde İran'ın JCPOA ile uyumluluğa geri döneceğini söyledi. Zarif bunun müzakereler olmadan da yapılabileceğini, ancak ABD'nin nükleer anlaşmaya resmi olarak yeniden katılması için müzakerelerin gerekli olacağını da söyledi (Abas Aslani [@AbasAslani], 2020).

27 Kasım 2020 tarihinde, İran'ın nükleer programının önde gelen isimlerinden Muhsin Fahrizade, Tahran yakınlarında düzenlenen bir suikast sonucu hayatını kaybetti. Sıklıkla İran'ın nükleer hedeflerinin baş mimarı olarak nitelendirilen Fahrizade, ülkenin nükleer kapasitesinin geliştirilmesinde kilit bir rol oynamıştı. Suikast, İranlı yetkililer tarafından sert bir şekilde kınanırken, yetkililer saldırının sorumlusu olarak İsrail'i suçladı. Ancak İsrail, olayla ilgili herhangi bir resmi açıklamada bulunmadı (TRTHaber, 2020).

1 Aralık 2020’de İran parlamentosu, ABD yaptırımlarının hafifletilmemesi halinde denetimleri sınırlandırarak nükleer programının uluslararası gözetimini önemli ölçüde etkileyebilecek bir yasa tasarısını kabul etti. Fahrizade’nin öldürülmesinin ardından onaylanan yasa, 2015 nükleer anlaşmasını imzalayan Avrupalı tarafların iki ay içinde petrol ve bankacılık yaptırımlarını hafifletmemesi halinde hükümetin nükleer tesislerine yönelik BM denetimlerini askıya almasını öngörüyordu. Tasarı aynı zamanda hükümetin uranyum zenginleştirme seviyelerini JCPOA’nın izin verdiği ötesine taşımayı öngörüyordu (Karimi, 2020b). Kanunun etkin olması için Dini Lider Hasan Ruhani’nin onayına sunulması gerekiyordu.

21 Aralık 2020 tarihinde, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) geri kalan imzacılarını fiilen kapsayan bir bakanlar toplantısı gerçekleştirildi. Toplantıya Avrupa Birliği'nin Dışışleri ve Güvenlik Politikasından sorumlu Yüksek Temsilcisi Joseph Borrell başkanlık etti. Toplantıya katılan Çin, Fransa, Almanya, Rusya, Birleşik Krallık ve İran dışışleri bakanları, ABD'nin 2018'de anlaşmadan çekilmesinin yarattığı zorluklara rağmen JCPOA'yı koruma kararlılıklarını bir kez daha teyit ettiler. Toplantı sırasında bakanlar, JCPOA'nın küresel nükleer silahların yayılmasının önlenmesinde bir köşe taşı ve bölgesel ve uluslararası güvenliği arttıran önemli bir diplomatik başarı olarak önemini vurguladılar. ABD'nin anlaşmadan ayrılmasından duydukları üzüntüyü yinelediler ve JCPOA'yı onaylayan 2231 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararının geçerliliğinin devam ettiğinin altını çizdiler (Motamedi, 2020b).

1 Ocak 2021'de İran Atom Enerjisi Örgütü Başkanı Ali Akber Salihi, İran'ın Fordow nükleer tesisinde uranyumu %20 uranyum-235'e kadar zenginleştirmeye devam edeceğini açıkladı. Bu karar, İran parlamentosu tarafından kabul edilen ve zenginleştirme seviyelerinin arttırılmasını zorunlu kılan yasaya uygun olarak alındı(Gambrell, 2021). Bu hamle, İran'ın nükleer silah geliştirmesini önlemek amacıyla zenginleştirmeyi %3,67 ile sınırlayan 2015 tarihli Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) önemli bir adımdı. İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nı (IAEA) planları hakkında bilgilendirdi ve ajans, denetçilerinin Fordow'daki zenginleştirme faaliyetlerini izlediğini doğruladı. 20 zenginleştirmenin yeniden başlaması İran'ın nükleer programında önemli bir tırmanışa işaret ediyordu, zira bu seviyeye kadar zenginleştirilmiş uranyum, %90 zenginleştirme gerektiren silah sınıfı malzemeden teknik olarak bir adım uzaktadır. Bu gelişme, özellikle nükleer anlaşmanın ihlali ve nükleer silahların yayılmasını önleme çabalarına potansiyel bir tehdit olarak gören JCPOA'nın Avrupalı imzacıları arasında olmak üzere uluslararası endişelere yol açtı.

4 Ocak 2021'de IAEA, Ajans müfettişlerinin İran'daki Fordow Yakıt Zenginleştirme Tesisindeki faaliyetleri izlediğini belirtti (Reuters, 2021a). İran Dışişleri Bakanı Cevat Zarif gelişmeyi doğrulayarak eylemin JCPOA'nın 36. Paragrafı ile tamamen uyumlu olduğunu ve herkesle tam mutabakata varıldığı takdirde geri dönüşün mümkün olduğunu belirtti (Javad Zarif [@JZarif], 2021).

9 Ocak 2021 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Michael Pompeo, İran'ın son nükleer yasasının, İran'a yönelik tüm yaptırımlar kaldırılmadığı takdirde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) denetçilerinin sınır dışı edilmesini zorunlu kıldığını iddia eden bir açıklama yayınladı. Pompeo böyle bir sınır dışı işleminin evrensel bir kınamayla karşılanması gerektiğini savundu. Ancak bu iddia İranlı yetkililer tarafından yalanlandı. İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Saeed Khatibzadeh, İran'ın kapsamlı güvenlik önlemleri anlaşması kapsamında düzenli denetimler yapan IAEA müfettişlerini sınır dışı etme gibi bir planının olmadığını açıkladı. Sözcü, İran'ın daha müdahaleci denetimlere olanak tanıyan Ek Protokol'ü uygulamayı askıya alması halinde bile bu denetimlerin devam edeceğini vurguladı. İran Atom Enerjisi Kurumu sözcüsü Behruz Kemalvandi de Katibzade'nin sözlerini tekrarlayarak Ek Protokol'ün uygulanmasında herhangi bir değişiklik yapılmasına rağmen düzenli IAEA denetimlerinin devam edeceğini teyit etti.

11 Ocak 2021’de Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) Başkanı Rafael Grossi, İran’ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı’na (JCPOA) uymasını sağlamayı amaçlayan diplomatik süreci yeniden başlatmak için yalnızca birkaç haftalık sınırlı bir süre olduğunu belirtti. Diplomatik müdahalenin zamanında yapılmaması halinde İran’ın nükleer programındaki ilerlemelerin geri döndürülmesinin zor olacağı bir noktaya ulaşabileceği ve bunun da nükleer faaliyetlerin izlenmesi ve sınırlandırılması çabalarını zorlaştırabileceği uyarısında bulundu (Murphy, 2021a).

13 Ocak 2020’de Reuters tarafından elde edilen UAEA’nın üye ülkelere gönderdiği gizli raporda İran’ın doğal uranyumdan uranyum metali üretmeyi ve ardından Tahran Araştırma Reaktörü için yakıt olarak kullanılmak üzere %20’ye kadar zenginleştirilmiş uranyum metali üretmeyi planladığı belirtildi. Rapora göre İran, nükleer reaktörlerin çekirdeğinde kullanılabilen ve aynı zamanda nükleer silahların geliştirilmesinde potansiyel uygulamaları olan bir malzeme olan uranyum metali üzerinde çalışmaya başladığı iddia ediliyordu (Murphy, 2021b). Uranyum metali üretimi 2015 nükleer anlaşmasının şartları uyarınca açıkça yasaklanmış olduğundan, bu hamle JCPOA imzacıları arasında önemli endişelere yol açtı.

16 Ocak 2021 tarihinde Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık hükümetleri tarafından yayımlanan bildiride, İran’ın uranyum metali üretme niyetini açıklamasından duyulan derin endişe dile getirildi. E3 ülkeleri, İran’ın önemli askeri sonuçlar doğuran uranyum metali üretimi için inandırıcı bir sivil gerekçeye sahip olmadığını iddia ediyordu. Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamında İran 15 yıl boyunca uranyum metali üretmeme ya da uranyum metalürjisiyle ilgili araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunmama taahhüdünde bulunmuştu. E3, İran’ı bu faaliyetlerini durdurmaya ve JCPOA taahhütlerine bir an önce tam uyum sağlamaya çağırırken, bu tür adımların nükleer anlaşmanın korunması açısından kritik önem taşıdığını vurgulanmaktaydı.

İran Dışişleri Bakanı Cevat Zarif, 2 Şubat 2021’de CNN’den Christiane Amanpour’a verdiği mülakatta ABD’nin Biden yönetimi altında Kapsamlı Ortak Eylem Planı’na (JCPOA) yeniden katılma potansiyelini değerlendirdi. Zarif, ABD’nin Trump yönetimi tarafından uygulanan yaptırımları kaldırması halinde İran’ın nükleer anlaşmaya tam uyum sağlamaya hazır olduğunu vurguladı. Zarif ayrıca, İran’ın JCPOA’i ihlal eden son nükleer faaliyetlerinin, ABD’nin anlaşma kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmesi halinde geri döndürülebilir olduğunun altını çizdi (Lyons, 2021).

5 Şubat 2021 tarihli The Wall Street Journal'ın haberine göre Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) müfettişleri İran'da olası nükleer silah çalışmalarına işaret eden kanıtlar buldu. Bu keşif, ülke içinde açıklanmayan tesislerde yapılan incelemeler sırasında gerçekleştirildi (Norman, 2021). UAEA bu konuyla ilgili İran'dan açıklama beklediğini belirtti.

16 Şubat 2021 tarihinde İran'ın nükleer programına ilişkin önemli bir gelişme olarak UAEA müfettişleri İsfahan'daki bir tesiste 3,6 gram gibi küçük bir miktarda madde bulunduğunu doğruladı. İran uranyum metali geliştirmesinin bir araştırma reaktörü için yakıt üretmek amacıyla yapıldığını belirtti. Uranyum metalinin bir nükleer bombanın çekirdeğinde kullanılabilmesi, İran'ın nükleer faaliyetlerinin potansiyel askeri boyutlarına ilişkin endişeleri arttırdı (Turak, 2021).

21 Şubat 2021 tarihinde, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) Genel Direktörü Rafael Grossi, aralarında Cumhurbaşkanı Yardımcısı Eshaq Jahangiri ve İran Atom Enerjisi Örgütü (AEOI) Başkanı Ali Akbar Salahi'nin de bulunduğu İranlı yetkililerle kritik görüşmelerde bulunmak üzere Tahran'a gitti. Bu ziyaret sonucunda aşağıdaki kararlar alınmıştır:

- (1) İran'ın UAEA ile imzaladığı Kapsamlı Koruma Tedbirleri Anlaşmasını daha önce olduğu gibi eksiksiz ve sınırlama olmaksızın uygulamaya devam etmesi.
- (2) UAEA'nın gerekli doğrulama ve izleme faaliyetlerine 3 aya kadar (teknik eke göre) devam edeceği, Kanunla uyumlu geçici bir ikili teknik mutabakat sağlanması.
- (3) Teknik mutabakatın amaçlarına ulaşmaya devam ettiğinden emin olmak için düzenli olarak gözden geçirilmesi (IAEA, 2021).

22 Şubat 2021'de Dini Lider Ayetullah Ali Hamaney, İran'ın gerekli görülmesi halinde uranyumu %60 saflığa kadar zenginleştirebileceğini açıkladı ve ülkenin nükleer faaliyetleri konusunda ABD'nin baskılarına boyun eğmeyi reddettiğini vurguladı. Hamaney'in açıklamaları, nükleer anlaşmayı yeniden tesis etmek için görüşmelere yeniden katılmaya istekli olduğunu ifade eden Biden yönetimi ile bir açmazın ortasında geldi. Diplomatik çabaları kolaylaştırmak için üç aya kadar bir miktar izlemeye izin veren geçici bir anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetim kapasitesini sınırlama kararı alması durumu daha da karmaşık hale getirdi (Hafezi, 2021).

10 Mart 2021 tarihinde ABD Dışışleri Bakanı Antony Blinken, İran'ın yükümlölüklerini yerine getirmesi halinde ABD'nin yaptırımların hafifletilmesi de dâhil olmak üzere nükleer anlaşmaya uyulmasına karşılık vereceğini ifade etti. ABD Yönetiminin İran temsilcisi Rob Malley, bazı diplomatik destekçilerin İran'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce harekete geçilmesi yönündeki çağrılarına rağmen, görüşmelerin hızına İran'ın seçim takviminden ziyade ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarının yön vereceğini vurguladı (VOA, 2021).

9 Nisan 2021'de ABD Ulusal İstihbarat Direktörlüğü, İran'ın nükleer programı da dahil olmak üzere küresel güvenlik tehditlerine kapsamlı bir genel bakış sağlayan 2021 Dünya Çapında Tehdit Değerlendirmesini yayınladı. Rapor, İran'ın nükleer bir silah üretmek için gerekli olan kilit nükleer silah geliştirme faaliyetlerini henüz yürütmediğini değerlendirdi (ODNI, 2021).

İran, 10 Nisan 2021'de Ulusal Nükleer Teknoloji Günü'nü barışçıl nükleer teknolojideki 133 yeni gelişmeyi açıklayarak kutladı ve ülkenin uluslararası yaptırımlara rağmen nükleer gelişmeye devam eden bağlılığını vurguladı. Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, geniş bir yenilik yelpazesini kapsayan bu yerli başarıları sanal bir törenle duyurdu. Önemli gelişmeler arasında Khandab ve Arak'ta döteryumlu bileşikler üreten endüstriyel tesislerin ikinci aşaması ve yanık tedavisi için radyasyon terapisindeki ilerlemeler yer alıyordu. Ayrıca Natanz'daki nükleer zenginleştirme projelerinde, disk lazerlerin kullanılmaya başlanması ve Tahran'da İran Kuantum Teknolojileri Merkezi'nin kurulduğu açıklanmıştır. Açıklanan diğer başarılar arasında İran Kan Transfüzyon Örgütü için santrifüj makinelerinin geliştirilmesi ve yenidoğan tarama kitleri için 110 izotop bazlı biyomolekülün oluşturulması yer alıyordu. Tanıtımda ayrıca uranyum hekzaflorür saflığının çevrimiçi ölçümü için bir cihaz, dört yeni radyofarmasötik, gelişmiş santrifüj makinelerinin prototipleri (IR9S ve IR9-1B) ve lazer teknolojisini kullanan bir 3D metal yazıcı da yer aldı. İran Atom Enerjisi Örgütü ayrıca 164 IR6 santrifüj makinesinden oluşan bir zincire gaz enjeksiyonunu başlatmış, Natanz zenginleştirme tesisinde uranyum hekzaflorür için bir saflaştırma istasyonu açmış ve Ahmadi Roshan nükleer tesisinde yeni makineler için bir montaj hattı kurmuştu (Tasnım, 2021).

12 Nisan 2021'de İran'ın en üst düzey nükleer yetkilisi Ali Akbar Salıhi "nükleer terörizm" eylemi olarak nitelendirdiği bir sabotaj sonucunda, failler belirtilmeden tesiste elektrik kesintisi yaşandığını açıkladı. İsrail medyası olayın bir İsrail siber saldırısı sonucu meydana geldiğini öne sürse de İsrail resmi bir açıklama yapmadı (BBC, 2021). Bu sabotaja

karşılık olarak görülebilecek şekilde, 13 Nisan 2021'de İran, Natanz nükleer tesisinde uranyum zenginleştirmeyi yüzde 60 saflığa çıkarma kararını açıkladı. İran sadece zenginleştirme seviyelerini arttırmakla kalmadı, aynı zamanda tesiste 1.000 yeni gelişmiş santrifüjü devreye sokmayı planladığını açıkladı. ABD'nin 2018 yılında Başkan Donald Trump döneminde terk ettiği anlaşma, İran'ın uranyum zenginleştirmesini başlangıçta yüzde 3,67 ile sınırlandırmıştı. Biden yönetimi, İran'ın zenginleştirme oranını arttırmasını "provokatif" olarak niteleyip kınarken, İran'ın anlaşmanın şartlarına uyması koşuluyla anlaşmaya geri dönme arzusunu dile getirdi (Hafezi, 2021b). İngiltere, Fransa ve Almanya bu karara tepki olarak endişelerini ve uyarılarını içeren bir bildiri yayınladılar (GOV.UK, 2021).

24 Mayıs 2021'de UAEA Genel Direktörü Rafael Grossi, izleme ve doğrulama faaliyetlerinin 24 Haziran 2021 tarihine kadar aynı koşullar altında devam edeceğini vurgulayarak süre uzatımını duyurdu. Bu uzatma, ABD ve İran arasında Viyana'da devam edecek olan dolaylı görüşmeler için geçici bir uzatma sağladı. İlk olarak şubat ayında tesis edilen izleme anlaşması, İran'ın UAEA müfettişleriyle iş birliğini sınırlandırmasının önlemek için tasarlanmıştı. Bu gelişme, İran ile ABD arasında Viyana'da yeniden başlaması beklenen müzakereler için geçici bir erteleme sağladı. Avrupalı diplomatlar izleme anlaşmasının uzatılmamasının bu görüşmeleri tehlikeye atabileceği uyarısında bulunmuştu. İran'ın UAEA nezdindeki Büyükelçisi Kazem Gharibabadi, Viyana'daki müzakerelere katılan başlıca güçleri bu uzatmayı İran'a yönelik yaptırımların pratik ve doğrulanabilir bir şekilde kaldırılması için kullanmaya çağırdı (Murphy & Hafezi, 2021).

26 Mayıs 2021 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Başkanı Rafael Grossi, Financial Times'a verdiği bir mülakatta İran'ın nükleer faaliyetlerinin mevcut durumuyla ilgili kaygılarını dile getirdi. İran'ın nükleer programının "çok endişe verici" bir karmaşıklık düzeyine ulaştığını vurgulayan Grossi, özellikle ülkenin uranyumu %60 saflığa kadar zenginleştirdiğine dikkat çekti. Bu zenginleştirme seviyesi, 2015 nükleer anlaşmasında belirlenen %3,67'lik sınırdan çok daha fazla silah kalitesinde malzemeye yakın. Grossi, sadece nükleer silah üreten ülkelerin bu kadar yüksek zenginleştirme seviyelerine ulaştığını vurgulayarak durumun ciddiyetinin altını çizdi. IAEA Başkanı ayrıca İran'ın nükleer ilerlemelerinin, ABD'nin 2018'de çekildiği 2015 nükleer anlaşmasının yeniden canlandırılması amacıyla devam eden müzakereleri etkileyebileceğine dikkat çekti. Grossi, İran ile daha kapsamlı bir nükleer anlaşmaya ihtiyaç olduğunu vurgulayarak, mevcut koşullar altında sadece 2015 anlaşmasının koşullarına geri dönmeye yeterli olmayabileceğini belirtti (Reuters, 2021b).

31 Mayıs 2021 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) İran'ın nükleer programına ilişkin üç aylık raporunu yayımlayarak Tahran'ın 2015 yılında imzalanan ve Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) olarak bilinen nükleer anlaşmaya yönelik ihlallerini detaylandırdı. Raporda İran'ın anlaşmada belirlenen sınırları aştığı birkaç önemli alan vurgulandı: İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stoku 3,241 kilogram'a ulaşarak JCPOA'da belirlenen 300 kilogram sınırını çok aştı. Bu rakam önceki raporlara göre önemli bir artışa işaret etmekte ve İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini hızlandırdığını göstermektedir. Uranyum zenginleştirme seviyesi de endişe kaynağı olmaya devam etmiş ve İran %60 saflığa kadar zenginleştirme yapmaya devam etmiştir. Raporda İran'ın zenginleştirme için JCPOA kapsamında izin verilenden daha gelişmiş santrifüjler kullandığı kaydedildi. Özellikle İran, anlaşmanın izin verdiği birinci nesil IR-1 modellerine kıyasla uranyum zenginleştirmede daha verimli olan IR-4 ve IR-6 santrifüjlerini kullanmaya başlamıştı. UAEA, izleme amacıyla kilit nükleer tesislere hala erişimi olduğunu savunurken, ajans İran'ın azalan iş birliğinden duyduğu endişeyi dile getirdi. Raporda İran'ın beyan edilmemiş yerlerde bulunan uranyum izlerine ilişkin tatmin edici açıklamalar getiremediği vurgulandı. UAEA Genel Direktörü Rafael Grossi İran'ın bu sorunları açıklığa kavuşturması gerektiğini vurgulayarak şunları söyledi: "Ajansın İran'ın koruma beyanlarının doğruluğu ve eksiksizliğine ilişkin sorularının açıklığa kavuşturulmasında ilerleme kaydedilmemesi Ajansın İran'ın nükleer programının barışçıl niteliğine ilişkin güvence sağlama kabiliyetini ciddi şekilde etkilemektedir" (Albright vd., 2021).

14 Temmuz 2021 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, ülkesinin gerektiğinde uranyumu %90 saflığa kadar zenginleştirebilecek teknik kapasiteye sahip olduğunu ifade etti. Bununla birlikte, İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlarla yürütüldüğünü vurguladı. Ruhani'nin açıklamaları özellikle dikkat çekiciydi; zira %90 oranında zenginleştirilmiş uranyum, nükleer silah üretimi için gerekli seviyede kabul edilmekte olup, bu tür beyanlar Batılı ülkeler arasında İran'ın nükleer niyetlerine ilişkin endişeleri artırmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın bu açıklamaları, ABD'nin 2018 yılında eski Başkan Donald Trump döneminde Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (JCPOA) tek taraflı olarak çekilmesinin ardından, anlaşmayı yeniden canlandırmaya yönelik Viyana'da yürütülen müzakerelerin askıya alındığı bir dönemde yapıldı. O tarihten bu yana İran, JCPOA kapsamındaki yükümlülüklerini kademeli olarak azaltmış; uranyum zenginleştirme seviyelerini artırmak da dâhil olmak üzere bir dizi adım atmıştır.

1 Eylül 2021’de Fransa ve Almanya, İran’da haziran ayında yapılan seçimlerin ardından ara verilen nükleer müzakerelere hızla geri dönülmesi için İran’a çağrıda bulundu. Fransa Dışışleri Bakanı Jean-Yves Le Drian, yeni atanan İranlı mevkidaşı Hossein Amirabdollahian ile yaptığı telefon görüşmesinde görüşmelerin "derhal" yeniden başlamasının aciliyetini vurguladı. Tahran ve Washington arasındaki dolaylı görüşmelerin altıncı turu, sertlik yanlısı İbrahim Reisi'nin İran Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından Haziran ayında ertelenmişti (Reuters, 2021c).

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’nın 8 Eylül 2021 tarihinde İran’ın nükleer faaliyetlerine ilişkin üç aylık izleme raporunda İran’ın artan zenginleştirilmiş uranyum stokuna, santrifüj teknolojisindeki ilerlemesine ve uranyum metali üretimine dikkat çekildi. UAEA raporunda ayrıca ajansın İran’daki bir santrifüj montaj tesisine yerleştirilen dört kameradan elde edilen verileri kurtarmak için devam eden çabalarına da değinildi. Bu kameralar, Tahran’ın Şubat 2021’de Ek Protokol’ün uygulanmasını askıya almasının ardından tesise yapıldığı iddia edilen bir saldırının ardından Haziran ayında İran tarafından kaldırılmıştı (Pamuk, 2021).

İran’ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT) Güvenlik Tedbirleri Anlaşması’na uyumuna ilişkin ayrı bir raporda UAEA, İran’ın 2003 yılı öncesindeki faaliyetlerden kaynaklanan olası beyan edilmemiş nükleer materyallere ilişkin ajansın soruşturmasında iş birliği yapmamaya devam ettiğini kaydetti. Bu raporların yayınlanmasının ardından ve yaklaşan UAEA Yönetim Kurulu toplantısı öncesinde İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi Batılı ülkelere bir uyarıda bulundu. Reisi: "UAEA’da ters bir yaklaşım sergilenmesi halinde İran’ın yapıcı bir tepki vermesini beklemek mantıklı olmayacaktır. Üretkenlik karşıtı önlemler doğal olarak müzakere yolunu da bozar" dedi (Pamuk, 2021).

23 Eylül 2021 tarihinde ABD Dışışleri Bakanı Antony Blinken, anlaşmanın kalan imzacılarının dışışleri bakanlarıyla yaptığı toplantının ardından, İran’la müzakerelerin yenilenme potansiyeli konusunda ihtiyatlı bir iyimserlik dile getirdi. Bununla birlikte, İran’ın anlaşmaya uymaya geri dönmesi için zamanın daraldığını vurguladı. Zorluklara rağmen İran’ın yeni Dışışleri Bakanı Hüseyin Amir Abdullahyan, Biden yönetimini Trump dönemi yaptırımlarını sürdürmekle eleştirmesine rağmen müzakereleri yeniden başlatmaya istekli olduğunu belirtti (Gaouette, 2021).

9 Aralık 2021’de JCPOA’nın yeniden tesis edilmesine yönelik görüşmelerin yedinci turu Viyana’da yeniden başladı. Yoğun görüşmeler sonucunda 15 Aralık’ta UAEA ve İran Karaj

Santrifüj bileşenleri fabrikasındaki kameraların yerine yenilerinin konulması konusunda anlaşılabilir.

17 Aralık 2021’de müzakereler İran Temsilcisi Bagheri’nin istişare etmek için İran’a geri dönmek istemesi üzerine sona erdi. Taraflar nükleer dosyaya ilişkin gelecekteki tartışmalara temel teşkil edecek ortak bir metin üzerinde anlaşmaya vardılar.

27 Aralık’ta müzakereler Viyana’da yeniden başladı. 30 Aralık’ta Yeni Yıl sebebiyle ara verildi.

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ned Price, "yedinci turun sonunda ve sekizinci turun başında mütevazı bir ilerleme kaydedilmiş olabileceğini ancak JCPOA'ya tam uyum için karşılıklı geri dönüş konusunda bir anlayışa doğru gerçek bir ilerleme kaydedip kaydedilmediğini söylemek için çok erken olduğunu" söyledi. "Temel durum devam ediyor: İran en iyi ihtimalle görüşmelerde ayak sürüyor ve nükleer tırmanışında hızla ilerliyor. Bu işe yaramayacak. Nükleer programlarında itidalli davranmalı ve Viyana'da gerçek bir aciliyet katmalıdırlar." "Aksi takdirde JCPOA'nın nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik faydalarının içi boşalacak, anlaşmaya geri dönüş olmayacak ve İran'ın ilerlemeleri gerçek bir nükleer silahların yayılması tehdidi oluşturacaktır." (Stephanie Liechtenstein [@StLiechtenstein], 2021)

8. Tur görüşmeleri 3 Ocak 2022’de tekrar başladı. 28 Ocak’a kadar süren müzakereler sonucunda taraflar ulaşılan noktaları istişare etmek üzere ülkelerine geri dönerler. Karaj tesisi ocak ayında içindeki ekipmaların İsfahandaki başka bir atölyeye taşınması sebebiyle kapatılır. Kameralar yeni atölyeye de kurulmuştur.

9 Şubat 2022’de görüşmelerin 8. Turu Viyana’da başladı.

İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Amirabdollahyan 14 Şubat 2022 tarihinde Avrupa Birliği Dış Politika Şefi Josep Borrell ile Viyana'da devam eden nükleer müzakereleri görüşmek üzere bir telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Görüşme sırasında Amirabdollahyan, Batılı tarafların müzakerelere yaklaşımından duyduğu hayal kırıklığını dile getirerek "bazı aceleci hamlelerin, metinle sürekli oynamanın ve Batı'nın Viyana'da iyi ve güvenilir bir anlaşmaya varmak için ciddi bir irade göstermemesinin görüşmelerin gereksiz yere uzamasına yol açtığını" ifade etti. İran Dışişleri Bakanı, İran'ın "mantık ve gerçekçiliğe dayalı" olarak tanımladığı "kırmızı çizgilerine" bağlılığını vurguladı. Bu kırmızı çizgiler muhtemelen yaptırımların kaldırılması ve

ABD'nin anlaşmadan bir daha çekilmeyeceğinin garanti edilmesi gibi İran'ın müzakerelerdeki temel taleplerini ifade ediyor. Amirabdollahian ayrıca baş müzakereci Ali Bagheri Kani liderliğindeki İran müzakere ekibinin çabalarının altını çizdi ve diğer taraflardan gelecek her türlü önerinin İran'ın "meşru hak ve taleplerini" dikkate alması gerektiğini vurguladı. Görüşme, Viyana görüşmelerinin kritik bir aşamaya girdiği ve her iki tarafın da müzakerelerin sonuçlandırılması için kararlar alınması gerektiğini belirttiği bir dönemde gerçekleşti. Borrell buna cevaben görüşmelerde kaydedilen ilerlemeyi kabul etti ve müzakerelerin ilerletilmesi için tüm tarafların esneklik göstermesi gerektiğini vurguladı (Motamedi, 2022a).

25 Şubat 2022 tarihinde ABD Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Ned Price, "Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmiş olması İran'a nükleer silah geliştirmesi için yeşil ışık yakmamalıdır" dedi. Bu yorum, ABD'nin başka yerlerdeki jeopolitik gelişmelerden bağımsız olarak İran'ın nükleer silah edinmesini önleme konusundaki kararlılığının altını çizmektedir. Sözcünün açıklamaları, ABD ve müttefiklerinin Ukrayna'ya yönelik askeri saldırısı nedeniyle Rusya'ya ağır yaptırımlar uyguladığı bir dönemde geldi. Price, Rusya'yı eylemleri nedeniyle "dünya sahnesinde bir parya" olarak nitelendirmesine rağmen, İran nükleer anlaşması gibi kritik konularda iş birliğinin devam edeceğini açıkça belirtti.

25 Şubat 2022'de ABD Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Ned Price cuma günü yaptığı açıklamada, Moskova'nın Ukrayna'yı işgali onu "dünya sahnesinde parya" haline getirmiş olsa da ABD'nin İran'ın nükleer silah geliştirmesini önleme çabaları konusunda Rusya ile temas kurmaya devam edeceğini söyledi. Price, ABD yetkililerinin artık Rus muhataplarıyla sadece "ulusal güvenlik çıkarlarımız için temel" konularda temas kuracağını söyledi. Price, buna İran ile Rusya dahil dünya güçleri arasında 2015 yılında varılan nükleer anlaşmanın canlandırılmasına yönelik görüşmelerin de dahil olduğunu söyledi. Price, "Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmiş olması İran'a nükleer silah geliştirmesi için yeşil ışık yakmamalı" diye ekledi (Pamuk, 2022).

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Genel Direktörü Rafael Grossi 2 Mart 2022 tarihinde Viyana'da gazetecilere yaptığı açıklamada, Tahran'ın soruşturmanın sonlandırılması yönündeki çağrılarına rağmen ajansın İran'daki beyan edilmemiş nükleer tesislerle ilgili soruşturmasından vazgeçmeyeceğini kesin bir dille ifade etti. Grossi, IAEA'nın görevine olan bağlılığını vurgulayarak şunları söyledi: "IAEA, İran'daki bazı durumların açıklığa kavuşturulması gerekliliği nedeniyle başlattığı bir süreci siyasi bir nedenle asla terk

etmeyecektir. UAEA bu şekilde çalışmaz" dedi (Stephanie Liechtenstein [@StLiechtenstein], 2022).

5 Mart 2022 tarihinde, İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve İran Atom Enerjisi Kurumu (AEOI) Başkanı ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Genel Müdürü tarafından ortak bir açıklama yapıldı. Açıklama UAEA'nın Kasım 2021 raporunda dile getirilen endişelerin çözümünü hızlandırmayı amaçlıyordu. İran, 20 Mart 2022 tarihine kadar, açıklanmayan üç yerle ilgili sorulara ilişkin olarak UAEA'ya yazılı açıklamalar ve destekleyici belgeler sunmayı taahhüt etti. UAEA daha sonra bu bilgileri iki hafta içinde gözden geçirecek ve takip eden soruları İran'a iletecekti. Daha sonra, her iki taraf da bu soruları ele almak üzere bir hafta içinde Tahran'da bir araya gelmeyi kabul etti ve söz konusu her bir yer için ayrı toplantılar planlandı. Bu faaliyetlerin ve UAEA'nın değerlendirmesinin tamamlanmasının ardından Genel Direktör, vardığı sonuçları Haziran 2022'ye kadar Guvernörler Kurulu'na rapor etmeyi hedeflemişti (IAEA, 2022b).

11 Mart 2022'de Avrupa Birliği dış politika şefi Josep Borrell, 2015 İran nükleer anlaşmasını canlandırmayı amaçlayan Viyana görüşmelerinde beklenmedik bir duraklama yaşandığını duyurdu. Borrell kesintinin nedeni olarak “dış faktörleri” gösterdi ve Twitter'da şu açıklamayı yaptı: “Dış faktörler nedeniyle Viyana Görüşmeleri'nde bir duraklama gerekiyor. Nihai bir metin esasen hazır ve masada” dedi.

Yaklaşık bir yıl süren görüşmelerin ardından müzakerelerin son aşamaya geldiği görüldüğünden, bu duraklama pek çok gözlemci için sürpriz oldu. Gecikmeye neden olan başlıca dış etken, Rusya'nın son dakikada Ukrayna'yı işgali nedeniyle Batı'nın uyguladığı yaptırımların İran'la ticaretini etkilemeyeceğine dair garanti talep etmesi oldu. Bu beklenmedik talep, büyük ölçüde tamamlanmış olan müzakereleri rayından çıkarma tehdidi yarattı.

Borrell açıklamasında Rusya'dan açıkça bahsetmese de görüşmelere yakın diplomatlar ve yetkililer Moskova'nın taleplerinin ana engel olduğunu doğruladı. ABD, Rusya'ya yönelik yaptırımların İran nükleer anlaşmasıyla ilgisi olmadığını belirterek Rusya'nın talebini kesin bir dille reddetti (Sly, 2022).

14 Nisan 2022 tarihinde İran, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (IAEA) Natanz nükleer tesisine izleme kameraları yerleştirmesine izin verdi. Tahran'ın yaklaşık 200 kilometre güneyinde yer alan Natanz tesisi 2002 yılından bu yana Batı'nın İran'ın nükleer programına ilişkin endişelerinin odak noktası olmuştur. Uranyum zenginleştirme santrifüjlerine ev sahipliği

yapan ve sabotaj girişimlerine hedef olduğundan şüphelenilen tesisin büyük bir kısmını yer altına inşa edilmişti. UAEA Natanz atölyesine kameralar yerleştirdi ve makinelerdeki mühürleri söktü (The National, 2022).

30 Mayıs 2022 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) İran'ın nükleer programına ilişkin iki önemli rapor yayınlarak beyan edilmemiş nükleer faaliyetler ve İran'ın hızla ilerleyen uranyum zenginleştirme çabalarına ilişkin süregelen endişelere dikkat çekti. Raporda, İran'ın 2003 yılından önce uranyum metali faaliyetlerinde bulunduğu ve bu faaliyetlerin koruma anlaşması uyarınca ajansa bildirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştı. Raporda ayrıca, İran'ın kirlenmenin üçüncü tarafların sabotajından kaynaklanmış olabileceği iddiasına rağmen, İran'ın beyan edilmemiş üç noktada uranyum parçacıklarının varlığına ilişkin teknik olarak inandırıcı açıklamalar getiremediği kaydedilmiştir. İkinci raporda İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokuna ilişkin güncellenmiş tahminler sunulmuştur. UAEA'ya göre İran yüzde 60 oranında zenginleştirilmiş yaklaşık 43 kilogram uranyum ve yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş 238 kilogram uranyum üretmiştir. Bu zenginleştirme seviyeleri, 2015 nükleer anlaşmasında belirlenen ve zenginleştirmeyi yüzde 3,67 ile sınırlayan limitleri çok aşmaktaydı. UAEA Genel Direktörü Rafael Grossi, "İran, Ajans'ın bu yerlerdeki bulgularıyla ilgili olarak teknik açıdan inandırıcı açıklamalar sunmamıştır" diyerek durumla ilgili endişelerini dile getirmiştir (IAEA, 2022a).

İran Atom Enerjisi Kurumu (AEOI) Başkanı Muhammed Eslami, bu açıklamalara cevaben El Cezire'ye verdiği mülakatta Eslami, UAEA'nın soruşturmasının İran'ın düşmanları tarafından sağlanan "sahte belge ve hesaplara" dayandığını iddia etti. Eslami ayrıca İran'ın UAEA'ya doğru açıklamalar sunduğunu, ancak ajansın İran'ın yanıtlarına ikna olacak "iradedden" yoksun olduğunu iddia etti. İran bu faaliyetlerin 2003'ten önceye dayandığını ve aktif bir silah programının parçası olmadığını savundu. İran eleştirilerinin ardından nükleer tesislere kurulan 27 kamerayı kapattı (Gritten, 2022).

16 Haziran 2022 tarihinde ABD Hazine Bakanlığı, Çin ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) İran petrokimya ürünlerinin satışı ve sevkiyatıyla ilgilenen İranlı petrokimya üreticileri ve paravan şirketlerden oluşan bir ağı hedef alan yeni yaptırımları açıkladı. Yaptırımlar İranlı petrokimya firmaları ağıнын yanı sıra Çin ve BAE'de Triliance Petrochemical Co. Ltd. ve İran'ın Petrokimya Ticaret Şirketi'ni (PCC) destekleyen Çin ve BAE'deki paravan şirketlere uygulandı.

Bu kuruluşlar daha önce de İran petrokimyasallarının yurtdışına satışını kolaylaştırdıkları için yaptırıma tabi tutulmuşlardı (Hansler, 2022a).

Haziran 2022'de İran ve Avrupa Birliği, AB dış politika şefi Josep Borrell'in Tahran'a yaptığı ziyaretin ardından 2015 nükleer anlaşmasını yeniden canlandırmak üzere müzakerelere yeniden başlama kararı aldı. Ziyareti sırasında İran Dışişleri Bakanı Hossein Amirabdollahian ve diğer yetkililerle bir araya gelen Borrell, gerilimin daha fazla tırmanmasını önlemek için hızlı bir şekilde anlaşmaya varılmasının önemini vurguladı (Motamedi, 2022b).

28-29 Haziran 2022'de İran ve ABD arasındaki Avrupa Birliği'nin arabuluculuğunda gerçekleşen görüşmelerde, taraflar doğrudan görüşmeyi reddettiği için AB koordinatörü Enrique Mora, İran ve ABD heyetleri arasında mekik dokudu. Bir ilerleme kaydedileceğine dair umutlara rağmen, müzakereler 29 Haziran'da her iki tarafın da sonuçtan hayal kırıklığı duyduğunu ifade etmesiyle sona erdi. Görüşmelerin ardından Enrique Mora, görüşmelerin AB'nin umduğu ilerlemeyi sağlamadığını belirtti. ABD Dışişleri Bakanlığı da İran'ın AB'nin arabuluculuk çabalarına "olumlu yanıt veremediğini" söyleyerek bu düşüncüyü yineledi. İran medyası da görüşmelerin sonuçsuz kaldığını ve Tahran'ın müzakerecilerinin daha önce belirttikleri pozisyonlarından sapmak istemediklerini öne sürdü. Bu sonuç, nükleer anlaşmayla ilgili kilit konularda İran ve ABD arasındaki uçurumun kapatılmasında devam eden zorlukların devam ettiğini ortaya koydu. Doha görüşmeleri, Viyana'daki bir önceki müzakere turunun 2022'nin başlarında durmasından bu yana JCPOA'yı kurtarmaya yönelik en son girişimi temsil ediyordu (AlJazeraa, 2022).

13 Temmuz 2022 tarihinde ABD Başkanı Joe Biden, İsrail'in Channel 12 haber kanalına verdiği bir mülakatta ABD'nin İran'ın nükleer silah elde etmesini önlemek için "son çare" olarak bu ülkeye karşı askeri güç kullanmaya hazır olduğunu ifade etti. Biden'ın İsrail'e yapacağı ilk başkanlık ziyaretinden hemen önce gerçekleşen mülakat sırasında kendisine İran'ın nükleer programını durdurmak için güç kullanıp kullanmayacağı soruldu. Biden, "Eğer bu son çare ise, evet" şeklinde yanıt verdi (Staff, 2022).

İran Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney'in üst düzey danışmanlarından Kemal Kharrazi, 17 Temmuz 2022 tarihinde İran'ın nükleer kapasitesine ilişkin yorumlarıyla manşetlere çıktı. Al Jazeera'ye verdiği mülakatta Kharrazi İran'ın nükleer silah üretebilecek teknik kabiliyete sahip olduğunu ancak bu yönde bir karar almadığını belirtti. İran Dış İlişkiler Stratejik Konseyi'nin başında bulunan Kharrazi "Birkaç gün içinde uranyumu %60'a kadar zenginleştirmeyi başardık

ve %90 zenginleştirilmiş uranyumu kolaylıkla üretebiliriz. İran nükleer bomba üretebilecek teknik imkanlara sahip ancak İran'ın nükleer bomba üretmeye yönelik bir kararı yok" dedi. Bu açıklama, üst düzey bir İranlı yetkilinin ülkenin potansiyel nükleer silah kapasitesine ilişkin nadir görülen bir itirafı idi (Sinaiee, 2022).

3 Ağustos 2022 tarihinde, ABD ile İran arasında dolaylı müzakereler Viyana'da yeniden başladı. Görüşmelerin sonunda, 8 Ağustos'ta Nükleer Anlaşma'nın (JCPOA) yeniden canlandırılmasına yönelik "nihai taslak" olarak adlandırılan bir metin sunuldu. 15 Ağustos'ta İran, bu taslağa yanıt vererek özellikle yaptırımların kaldırılmasına ilişkin bazı güvenceler talep etti ve taslakta birkaç değişiklik önerisinde bulundu. 24 Ağustos'ta ise ABD, İran'ın değişiklik önerilerine ilişkin yanıtını Avrupa Birliği'ne iletti. Bu gelişmenin ardından Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Konseyi Stratejik İletişim Koordinatörü John Kirby, "eksikliklerin sürdüğünü" belirterek, müzakerelerde henüz bir mutabakata varılamadığını ifade etti.

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 7 Eylül 2022 tarihinde İran'ın nükleer programına ilişkin iki rapor yayınlarak Tahran'ın iş birliği yapmaması ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerini genişletmeye devam etmesiyle ilgili endişelerin devam ettiğini vurguladı. İlk rapor IAEA'nın İran'daki beyan edilmemiş nükleer materyaller ve faaliyetlerle ilgili olarak yürüttüğü koruma tedbirleri soruşturmasına odaklanıyordu. Haziran ayındaki bir önceki üç aylık rapordan bu yana İran'ın ajansla çözüme kavuşturulmamış konular üzerinde iş birliği yapmadığı ve bu konuların çözümünde herhangi bir ilerleme kaydedilmediği belirtildi. İkinci rapor İran'ın Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) uyumunu ayrıntılı olarak ele almıştır. İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunun 2015 nükleer anlaşmasında belirlenen sınırların ötesinde artmaya devam ettiği kaydedildi. 21 Ağustos 2022 itibarıyla İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunun 3,800 kilogram olduğu ve JCPOA kapsamındaki 300 kilogram sınırını çok aştığı tahmin ediliyordu.

Raporda ayrıca İran'ın gelişmiş santrifüjler kurmaya ve çalıştırmaya devam ettiği ve zenginleştirme kapasitesini daha da arttırdığı vurgulandı. İran'ın silah seviyesine yakın olan %60 saflıkta uranyum üretmesi özellikle endişe vericidir. IAEA Genel Direktörü Rafael Grossi, İran'ın tam iş birliği ile bile olsa JCPOA'nın yeniden tesis edilmesi halinde ajansın temel santrifüj envanterini yeniden oluşturmakta zorluklarla karşılaşabileceği uyarısında bulundu (IAEA, 2022c).

21 Eylül 2022 tarihinde İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi ve ABD Başkanı Joe Biden Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptıkları konuşmalarda İran nükleer anlaşması olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) yeniden canlandırılması konusuna değindiler. Cumhurbaşkanı Reisi konuşmasında İran'ın JCPOA'ın yeniden canlandırılmasına yönelik ilgisinin devam ettiğini ifade etti ancak ABD'nin güvence ve garantilerine ihtiyaç olduğunu vurguladı. Reisi, "Nükleer anlaşmanın yeniden canlandırılması konusunda ciddiyyiz ve müzakerelerimizde dürüstüz, ancak ABD'nin taahhütlerini bir daha ihlal etmeyeceğine dair garanti istiyoruz" dedi. Bu garanti talebi, ABD'nin 2018'de Trump yönetimi altında anlaşmadan çekilmesinin ardından İran'ın duyduğu endişeyi yansıtmaktadır. Başkan Biden ise konuşmasında ABD'nin nükleer anlaşmaya ilişkin tutumunu yineleyerek şunları söyledi: "ABD nettir: İran'ın nükleer silah edinmesine izin vermeyeceğiz... İran'ın da aynı şeyi yapması halinde anlaşmanın tam olarak uygulanmasına geri dönmeye hazırız"(Hammond, 2022). Biden'ın açıklaması, ABD'nin İran'ın nükleer silah elde etmesini önleme konusundaki kararlılığının altını çizirken, diplomatik çözümlere açık olduğunu da sinyalini verdi.

31 Ekim 2022'de, ABD'nin İran Özel Temsilcisi Robert Malley CNN'e yaptığı açıklamada Biden yönetiminin, nükleer anlaşmayı canlandırmak için artık aktif bir çaba içinde bulunmadığını söyledi. Malley, anlaşma ölmemiş olsa da şu anda ABD politikasının odak noktasının bu olmadığını vurguladı. Yönetim bunun yerine İran halkının protestolarını desteklemeye ve İran'ın Rusya'nın savaş çabalarına verdiği desteğe karşı koymaya odaklandığını belirtti. Elçi ayrıca İran'ın nükleer programının ilerlemeye devam ettiğini ve anlaşmaya geri dönmenin potansiyel faydalarını daha önce olduğundan daha az önemli hale getirdiğini belirtti (Hansler, 2022b).

17 Kasım 2022 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Yönetim Kurulu, İran'ı ajansın koruma önlemleri soruşturmasında iş birliği yapmadığı için kınayan bir karar aldı. Kararda İran'a IAEA'nın beyan edilmemiş nükleer faaliyetler ve malzemelerle ilgili soruşturmalarına yanıt vermesi çağrısında bulunuldu (IAEA, 2022d).

ABD, Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık (E3+1 olarak biliniyor) tarafından hazırlanan kararda, İran'da beyan edilmemiş üç yerle ilgili güvenlik sorunlarının Tahran'ın yetersiz iş birliği nedeniyle çözülemediği olmasından duyulan "derin endişe" dile getirildi. İran'ı yasal yükümlülüklerini yerine getirmek üzere "gecikmeksizin" harekete geçmeye ve beyan

edilmemiş bu tesislerdeki uranyum parçacıklarının varlığına ilişkin teknik açıdan inandırıcı açıklamalar sunmaya çağırdı.

22 Kasım 2022’de, İran karara meydan okurcasına bir yanıt verdi. İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed Eslami, İran’ın UAEA Yönetim Kurulu’nun "yapıcı olmayan eylemine" "kesin ve uygun bir şekilde yanıt vereceğini" belirtti. Karardan kısa bir süre sonra İran, Fordow tesisinde uranyumu %60 saflığa kadar zenginleştirmeye başladığını duyurarak nükleer programında önemli bir ilerleme kaydetti (Dursun, 2022).

18 Aralık 2022’de, İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed Eslami İran’ın zenginleştirilmiş uranyum üretme kabiliyetinin iki kat artarak rekor seviyeye ulaştığını iddia etti. Eslami, İran’ın nükleer faaliyetlerinin özellikle tarım, sağlık ve sanayi alanlarında barışçıl amaçlar taşıdığını vurguladı (i24NEWS, 2022).

2.2 Teknik Hususlar

2.2.1 İran’ın Nükleer Tesisleri ve Yeteneklerine Genel Bakış

İran’ın nükleer programı, ülke geneline yayılmış, uranyum madenciliği, yakıt üretimi, zenginleştirme tesisleri ve araştırma reaktörlerini kapsayan karmaşık bir tesis ağından oluşmaktadır. Bu genel bakış İran’ın nükleer altyapısının temel bileşenlerini incelemekte ve mevcut kapasitelerini değerlendirmektedir.

2.2.2 Uranyum Madenciliği ve İşlenmesi

İran’ın nükleer yakıt döngüsündeki en önemli uranyum kaynaklarından biri, Yezd eyaletinde yer alan Saghand uranyum madenidir. Bu madenin keşfi 1985 yılına uzanmakta olup, İran’ın kendi nükleer hammadde ihtiyacını karşılamaya yönelik iç üretim stratejisinin temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Saghand’dan çıkarılan uranyum cevheri, yine Yezd bölgesindeki Ardakan kentinde yer alan işleme tesisine nakledilerek sarı kek (yellowcake) formuna dönüştürülmektedir. 2013 yılında faaliyete geçtiği belirtilen Ardakan Uranium Mill’in yıllık üretim kapasitesi yaklaşık 50 ton uranyum oksit olarak rapor edilmiştir. Söz konusu tesis, Saghand madenine doğrudan bağlı olarak tasarlanmış ve bu üretim miktarı, Saghand’ın tasarım kapasitesiyle örtüşecek şekilde planlanmıştır. Ancak bu iki tesisin toplam üretimi, İran’daki 1000 MW’lık bir nükleer reaktörün yıllık ihtiyaç duyduğu uranyum miktarının yalnızca üçte

birini karşılayabilecek düzeydedir. Bu durum, İran'ın nükleer enerji hedefleri doğrultusunda dış kaynaklara bağımlılığının sürdüğüne işaret etmektedir (Henderson & Heinonen, 2015).

Saghand'a ek olarak İran, Bandar Abbas'taki Gachin'de daha küçük uranyum yataklarına sahiptir. Gachin madeni ve ilgili değirmen 2004'ten beri faaliyette olup yıllık tahmini üretim kapasitesi 21 ton sarı kektir (BBC News, 2010).

İsfahan Nükleer Teknoloji Merkezi (INTC) İran'ın uranyum dönüştürme tesisine (UCF) ev sahipliği yapmaktadır. UCF, sarı keki zenginleştirme santrifüjleri için hammadde olan uranyum hekzaflorüre (UF₆) dönüştürmektedir. UCF'nin yıllık nominal kapasitesi 200 ton UF₆'dir. Yapımına 1999 yılında başlanan tesis, 1990'larda Çin tarafından tedarik edilen üç küçük araştırma reaktörünü işletmenin yanı sıra İran'ın sivil nükleer programı için yakıt üretimi ve diğer faaliyetleri de yürütüyor. Tesisin Kasım 2011'de bir patlamadan etkilendiği düşünülüyor (Beaumont, 2024).

Natanz Nükleer Tesisi, İran'ın nükleer programının kilit bir bileşeni olup İran'ın merkezinde, Natanz şehrinin yaklaşık 30 kilometre kuzeyinde yer almaktadır. Bu kompleks iki ana bölümden oluşmaktadır: bir Yakıt Zenginleştirme Tesisi (FEP) ve bir Pilot Yakıt Zenginleştirme Tesisi (PFEP). FEP, potansiyel hava saldırılarından korunmak için tasarlanmış olup esas olarak yeraltında, PFEP ise yer üstünde yer almaktadır.

Natanz tesisi, İran'ın nükleer hedeflerine ilişkin uluslararası endişelerin odak noktası olmuştur. Hem sivil nükleer enerji üretimi hem de potansiyel silah geliştirme için çok önemli bir süreç olan uranyum zenginleştirme için kullanılan binlerce gaz santrifüjüne ev sahipliği yapmaktadır. Tesisin uranyum zenginleştirme kapasitesi onu yoğun bir incelemenin ve diplomatik müzakerelerin konusu haline getirmiştir (Oksijen, 2024).

Natanz tesisinin inşasına 1990'ların sonunda başlandı ve varlığı ilk kez 2002 yılında İranlı bir muhalif grup tarafından kamuoyuna açıklandı. Bu ifşaat İran üzerindeki uluslararası baskının artmasına ve nükleer programının gerçek doğası hakkındaki şüphelerin artmasına yol açtı. Tesis o tarihten bu yana İran'ın uluslararası nükleer anlaşmalara uymasını sağlama çabalarının bir parçası olarak Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından çok sayıda denetime tabi tutulmuştur (Oksijen, 2024). Bu denetimlere rağmen Natanz tesisi yıllar içinde çeşitli aksaklıklar ve saldırılar yaşadı. 2010 yılında, önemli sayıda santrifüje zarar verdiği bildirilen Stuxnet bilgisayar solucanı tarafından hedef alındı. Daha yakın bir tarihte, Nisan 2021'de, tesis İran'ın sabotaj olarak nitelendirdiği bir patlamaya maruz kaldı.

Fordow Yakıt Zenginleştirme Tesisi (FFEP) İran'ın nükleer programının kilit bir bileşeni olup Kum kenti yakınlarında, kutsal şehrin yaklaşık 20 mil kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bu tesis bir dağın yamacına inşa edilmiştir, bu da onu son derece tahkim edilmiş ve olası hava saldırılarına karşı dirençli hale getirmektedir. Fordow kompleksi gizlice inşa edildi ve varlığı Batılı istihbarat örgütleri tarafından tespit edildikten sonra Eylül 2009'a kadar İran tarafından kamuoyuna açıklanmadı. Fordow tesisi uranyum zenginleştirme için tasarlandı ve bu süreçte kullanılan santrifüj dizilerini barındırıyordu. Başlangıçta tesis birinci nesil IR-1 santrifüjlerle donatılmıştı, ancak son yıllarda İran zenginleştirme verimliliğini arttırmak için IR-6 gibi daha gelişmiş santrifüj modellerini devreye soktu. Tesisin toplam zenginleştirme kapasitesi, İran'ın yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum üretme kabiliyetini doğrudan etkilediği için uluslararası bir endişe ve müzakere konusu olmuştur.

2015 Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) kapsamında İran Fordow'u bir nükleer, fizik ve teknoloji merkezi olarak yeniden tasarlamayı kabul etti. Bu anlaşma, Fordow'da 15 yıl boyunca hiçbir zenginleştirme faaliyeti yapılmamasını ve tesisin barışçıl bilimsel araştırmalar ile tıbbi ve endüstriyel amaçlı kararlı izotop üretimi için kullanılmasını öngörüyordu. Ancak ABD'nin 2018'de JCPOA'dan çekilmesinin ardından İran 2019'da Fordow'da uranyum zenginleştirmeye yeniden başladı.

Fordow tesisinin yeraltında olması, uluslararası denetçiler ve izleme çabaları için benzersiz zorluklar teşkil ediyor. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tesiste düzenli denetimler gerçekleştirmiştir ancak tesisin derinliği ve karmaşıklığı zaman zaman bu denetimlerin eksiksizliği konusunda endişelere yol açmıştır. Tesisin stratejik önemi ve güçlendirilmiş yapısı da onu, İran'ın diğer nükleer tesislerinde yaşananlara benzer şekilde, siber saldırılar veya sabotaj girişimleri için potansiyel bir hedef haline getirmiştir (WNA, 2024).

2.2.3 Araştırma Reaktörleri

Tahran Nükleer Araştırma Merkezi (TNRC), 1967'deki kuruluşundan bu yana ülkenin nükleer gelişiminde önemli bir rol oynayarak İran'ın nükleer programının temel taşlarından biri olmuştur. Tahran'da bulunan TNRC, İran'ın başlıca nükleer araştırma tesislerinden birçoğuna ev sahipliği yapmaktadır ve ülkenin nükleer yeteneklerini geliştirme çabalarının ön saflarında yer almıştır. TNRC'nin merkezinde, başlangıçta Barış için Atom programı kapsamında ABD

tarafından tedarik edilen 5 megavatlık havuz tipi bir reaktör olan Tahran Araştırma Reaktörü (TRR) bulunmaktadır. Başlangıçta yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum (HEU) ile çalışan reaktör daha sonra %20 oranında zenginleştirilmiş uranyum yakıtı kullanacak şekilde dönüştürülmüştür. TRR, tıbbi izotopların üretimi ve nükleer bilim adamları ve mühendislerin eğitimi de dahil olmak üzere çeşitli araştırma faaliyetlerinde kullanılmaktadır.

TNRC, nükleer bilim ve teknolojinin farklı yönlerine adanmış çok sayıda bölümden oluşmaktadır. Bunlar arasında nükleer fizik, izotop üretimi, reaktör araştırmaları, analitik kimya ve nükleer elektronik tesisleri bulunmaktadır. En önemli bileşenlerden biri, nükleer ile ilgili çeşitli deney ve araştırma projelerinde yer alan Jabr Ibn Hayan Çok Amaçlı Laboratuvarlarıdır. TNRC, tarihi boyunca birçok tartışmalı faaliyete sahne olmuştur. İran, 1988 ve 1993 yılları arasında merkezde TRR'de ışınlanmış seyreltilmiş uranyum hedeflerini kullanarak beyan edilmemiş yeniden işleme deneyleri gerçekleştirmiştir. Bu deneyler, ışınlanmış bizmut hedeflerinden polonyum-210 elde etme girişimleriyle birlikte, potansiyel silahlanma çabaları konusunda uluslararası endişelere yol açtı. İran bu faaliyetlerin sivil araştırma programlarının bir parçası olduğunu savunmuş, ancak uluslararası toplum gerçek amaçları konusunda şüpheli kalmıştır. TNRC ayrıca lazer zenginleştirme araştırmalarına da dahil olmuş, İran 2003 yılında tesiste lazer izotop ayırma teknikleri ile deneyler yaptığını kabul etmiştir. Bu itiraf İran'ın nükleer emellerinin kapsamı ve doğası hakkındaki şüpheleri daha da arttırdı.

Son yıllarda TNRC, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından artan bir inceleme ve izlemeye tabi tutulmaktadır. İran nükleer anlaşmasının bir parçası olarak tesise erişim sağlamış olsa da geçmiş faaliyetler ve merkezde yürütülen araştırmaların tam kapsamı hakkında sorular devam etmektedir. IAEA, TNRC'yi yakından izlemeye devam etmekte ve özellikle yeniden işleme veya zenginleştirme ile ilgili faaliyetlerin devam edip etmediğini denetlemektedir. Etrafındaki tartışmalara rağmen Tahran Nükleer Araştırma Merkezi, İran'ın nükleer altyapısının kritik bir bileşeni olmaya devam etmektedir (NTI, 2024b).

2.2.4 Yakıt İmalatı

İsfahan'daki Yakıt Üretim Tesisi (FMP) 2009 yılında faaliyete geçti ve İran'ın araştırma reaktörleri için yakıt düzenekleri üretmek üzere tasarlandı. Hem doğal uranyum yakıtı hem de düşük oranda zenginleştirilmiş uranyum yakıtı üretme kapasitesine sahiptir. Tesisin başlangıçta Arak'taki IR-40 ağır su reaktörü ve Buşehr nükleer santrali için yakıt çubukları üretmesi

planlanmıştı. Ancak eksik ekipman ve uluslararası yaptırımlar nedeniyle tamamlanması gecikmiştir (NTI, 2024a).

FMP'ye ek olarak İran, Tahran Araştırma Reaktörü (TRR) için %20 zenginleştirilmiş uranyum içeren yakıt plakaları üretme kapasitesini geliştirmiştir. Bu çalışma yine İsfahan'da bulunan Yakıt Plakası Üretim Tesis'i'nde (FPFP) yürütülmektedir. FPFP %20 zenginleştirilmiş uranyum hekzaflorürü (UF₆) uranyum oksit (U₃O₈) tozuna dönüştürmekte ve TRR için yakıt plakaları üretmekte kullanmaktadır. Tesis 2013 yılında TRR'ye transfer edilen deneysel bir yakıt düzeneği üretmiştir.

İran'ın yakıt üretim faaliyetleri, zaman zaman zenginleştirme ile ilgili çalışmaların askıya alınmasını isteyen BM Güvenlik Konseyi kararlarına aykırı olduğu için tartışmalı olmuştur. Tesisler, İran'ın UAEA ile yaptığı koruma anlaşması çerçevesinde uluslararası denetime tabidir. Genel olarak İsfahan'daki yakıt üretim kapasitesi, İran'ın uranyum dönüşümünden yakıt üretimine kadar nükleer yakıt döngüsünde ustalaşma yolunda ilerlediğini göstermektedir. Bununla birlikte, yaptırımlar ve yıllar boyunca sınırlı uluslararası erişim nedeniyle üretimin tam kapsamı belirsizliğini korumaktadır.

2021 itibarıyla İran'ın nükleer programı, 2015 Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) ile getirilen kısıtlamalardan önemli ölçüde kurtulmuştur. İran'ın genişleyen kapasitesinin temel göstergeleri şunlardır:

- (1) JCPOA'nın %3,67'lik sınırına kıyasla uranyumun %60 U-235'e kadar zenginleştirilmesi
- (2) JCPOA'nın 300 kilogram'lık sınırını çok aşan 2.400 kilogram'ın üzerinde zenginleştirilmiş uranyum stoku
- (3) JCPOA kapsamında yasaklanmış olan 1.000'den fazla gelişmiş santrifüjün konuşlandırılması
- (4) Güçlendirilmiş Fordow tesisinde zenginleştirmenin yeniden başlaması
- (5) Daha verimli santrifüj tasarımları üzerine araştırma ve geliştirme çalışmaları

Ancak İran'ın nükleer programının enerji üretimi ve bilimsel araştırma gibi tamamen barışçıl amaçlara yönelik olduğunu savunduğunu da belirtmek gerekir. İran'ın nükleer materyallerini silah haline getirmek ya da gerçek bir nükleer silah imal etmeye çalıştığına dair

bir kanıta rastlanamamıştır. Ülke Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na taraf olmaya devam etmekte ve ilan ettiği nükleer tesislerin uluslararası denetimine izin vermektedir.

Bununla birlikte, İran'ın artan zenginleştirme kapasitesi ve denetçi erişimini sınırlama kararı uluslararası endişeleri arttırmıştır. JCPOA'yı yeniden canlandırmak ya da İran'ın nükleer faaliyetlerini kısıtlayacak yeni bir anlaşma müzakere etmek için devam eden diplomatik çabalar arasında İran'ın nükleer programının gelecekteki gidişatı belirsizliğini korumaktadır.

İran'ın nükleer altyapısının genişliği ve bazı tesislerin gizliliği, iletişim stratejilerinde özellikle gizleme (kitman) ve niyetlerini saklama (takiyye) taktiklerinin kullanılmasına yol açmıştır; bir sonraki bölümde bu stratejiler ayrıntılı incelenecektir.

3. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINDAN DUYULAN ENDİŞELER, İLETİŞİM STRATEJİLERİ VE İMAJ YÖNETİMİ

3.1 İran'ın Nükleer Programının Potansiyel Askeri Boyutlarına İlişkin Uluslararası Endişeler

İran'ın nükleer programı, özellikle potansiyel askeri boyutları açısından on yıllardır önemli bir uluslararası endişe kaynağı olmuştur. İran nükleer faaliyetlerinin yalnızca barışçıl amaçlar taşıdığını sürekli olarak savunsa da programının bazı yönleri silahlarla ilgili olası çalışmalar konusunda şüphe uyandırmıştır.

İran'ın nükleer programının askeri boyutlarına ilişkin uluslararası kaygılar 2002 yılında İranlı muhalif grupların Natanz ve Arak'ta beyan edilmemiş nükleer tesislerin varlığını ortaya çıkarmasıyla yoğunlaştı (Boucher, 2003). Bu ifşaat, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ve uluslararası toplumun incelemelerini arttırmasına yol açtı. Bu tesislerin, özellikle de Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisinin gizliliği, İran'ın niyetleri ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) yükümlülüklerine uyumu konusunda soru işaretleri yarattı.

2003 yılında IAEA İran'ın geçmişteki nükleer faaliyetlerini araştırmaya başladı ve İran'ın koruma anlaşması gereği bildirmediği beyan edilmemiş nükleer malzeme, deneyler ve

tesislere dair kanıtlar buldu (IAEA, 2003). Bu keşifler İran'ın nükleer programının olası askeri boyutlarına ilişkin şüpheleri arttırdı.

2002 yılında İran'ın daha önce bildirilmemiş nükleer faaliyetlerinin ortaya çıkmasıyla Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) kapsamlı bir inceleme IAEA denetimleri, İran'ın 1980'lerden 2000'lere uzanan bir dönemde bir dizi gizli nükleer deney ve faaliyet yürüttüğünü iddia edildi. Bu faaliyetler arasında bildirilmeyen uranyum dönüştürme ve zenginleştirme çalışmaları ile plütonyum ayırma deneyleri de yer alıyordu. İran, bu süreçte Pakistanlı A.Q. Khan'ın gizli nükleer tedarik ağıyla temasları olduğunu itiraf etti; 1987'de uranyum zenginleştirme konusunda bir paket bilgi aldığını ve talep etmediğini belirttiği 15 sayfalık bir "uranyum metal dokümanı" da buna dahildi. Söz konusu belge, uranyum florür bileşiklerinin metal uranyuma dönüştürülmesi ve yarım küre şeklinde zenginleştirilmiş uranyum metal bileşenlerin üretilmesi süreçlerini tarif ediyordu ki bu, nükleer silah çekirdeklerinin imalatıyla ilişkili kritik bir tekniktir (Cordesman, 2012).

IAEA, İran'ın nükleer programının kapsam ve niteliğine dair bu bulgular ışığında daha fazla açıklama talep etti. İran'ın gizli tedarik ağıyla temaslarına dair itiraflarının yanı sıra, bir üye devletten sağlanan bazı istihbarat bilgileri de Ajans tarafından değerlendirilmeye başlandı. 2005 yılı itibarıyla IAEA, bu istihbarat bilgilerini bir araya getirerek İran'ın nükleer silah araştırmaları yapmış olabileceğine dair iddiaları içeren bir dizi belgeye ulaştı. "İddia edilen çalışmalar" olarak anılan bu belgeler, İran'ın uranyum işleme, yüksek patlayıcı testleri ve füze başlığı tasarımı gibi alanlarda nükleer silah amacıyla faaliyet yürüttüğüne dair işaretler barındırıyordu (Cordesman, 2012). İran'ın nükleer programının olası askeri boyutlarına ilişkin endişeler bu bilgilerle iyice artmış ve IAEA Yönetim Kurulu, Şubat 2006'da İran'ı nükleer yükümlülüklerini yerine getirmediği gerekçesiyle konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır. 2006'dan 2011'e kadar BM Güvenlik Konseyi, IAEA'nın bulgularına dayanarak İran'a karşı çeşitli kararlar ve yaptırımlar uygulamıştır. Bu dönemde IAEA da incelemelerini derinleştirerek İran'ın geçmiş nükleer faaliyetlerine ilişkin bütün soru işaretlerini netleştirmeye çalışmıştır. IAEA'nın elindeki "iddia edilen çalışmalar" belgeleri büyük ölçüde Batılı istihbarat örgütleri tarafından sağlanmış ve 2005 civarında Ajansın dikkatine sunulmuştur. Medyada bu belge yığını gayriresmî olarak "laptop belgeleri" şeklinde anılmış, çünkü iddialara göre İran'dan sızdırılan bir dizüstü bilgisayardan elde edilmişti. Bu belgeler, İran'ın 2000'lerin başında nükleer bir silah tasarlamaya yönelik proje ve araştırmalar yürüttüğünü öne süren çizimler, raporlar ve yazışmaları içeriyordu. Özellikle İran Savunma

Bakanlığı'na bağılı kişiler arasında geçtiğı iddia edilen teknik yazışmalar, nükleer başlık yapımına ilişkin planlar ve deney verileri gibi hassas bilgiler vardı. Belgelerde tanımlanan çalışmalar, nükleer bir savaş başlığına uygun uranyum işlemesi, yüksek güç patlayıcı düzeneklerinin geliştirilmesi ve bir orta menzilli füzenin başlık kısmının nükleer yük taşıyacak şekilde yeniden tasarlanması gibi konuları kapsıyordu. Bu tür bilgiler, İran'ın nükleer programının barışçıl amaçların ötesine geçmiş olabileceğine dair kaygıları besledi. Ancak, söz konusu istihbarat belgelerinin doğruluğı ve kaynağı konusunda uluslararası alanda ciddi tartışmalar yaşandı. İran, başlangıçtan itibaren bu belgelerin “sahte ve düzmece” olduğunu savunmuştur (Pandalai, 2013). Tahran, düşman istihbarat servislerinin kendisini suçlamak amacıyla sahte belge ürettiklerini iddia ederek UAEA'ya sunulan materyalleri reddetmiştir. Nitekim UAEA eski temsilcilerinden Ali Asgar Soltaniyeh, belgelerde herhangi bir gizli belge damgası veya resmî referans bulunmamasını bunların gerçek olmadığını kanıtı saymıştır. 2009'da ortaya çıkan ve İran'ın nötron başlatıcı (nükleer silahlarda kullanılan bir bileşen) üzerinde çalıştığını iddia eden bir belge örneğinde, bazı Batılı uzmanlar da belgenin sahte olabileceğine dair görüş bildirmiştir. Bu örnek, belgelere ABD istihbaratı içinde dahi şüpheyile yaklaşanların olduğunu göstermektedir. Belge setinin orijinal kopyaları hiçbir zaman İran'a teslim edilmemiş; UAEA sadece elektronik formatta aldığı kısıtlı bilgileri Tahran ile paylaşabilmiştir. UAEA'nın eski başkanı Muhammed ElBaradei, Ajansın elde ettiğı verilerin büyük kısmının dijital olduğunu ve istihbarat sağlayan ülkelerin izin vermemesi nedeniyle İran'a somut belgelerin verilemediğini vurgulamıştır. Bu durum, İran'ın kendini savunmak için belgelerin aslını inceleme talebini sonuçsuz bıraktığından, taraflar arasındaki güven sorununu derinleştirmiştir. Yine de UAEA, çeşitli kaynaklardan edindiğı bu istihbarat bilgilerinin genel olarak tutarlı ve birbirini destekler nitelikte olduğunu belirtmiştir. Ajans, farklı dönemlerde ve değişik ülkelere gelen verilerin birbiriyle uyumlu olduğunu, bu nedenle ciddiye alınmaları gerektiğini rapor etmiştir. Hatta Kasım 2011 tarihli UAEA raporunda, İran'ın nükleer silah taşıyabilecek bir füze başlığı geliştirmeye yönelik faaliyetleri de dâhil olmak üzere bir dizi çalışmaya ilişkin on'dan fazla ülkenin sağladığı güvenilir bilgiler” bulunduğu açıkça ifade edilmiştir (Cordesman, 2012). Bu resmi değerlendirme, belgelerin uydurma değil, çok kaynaklı istihbarata dayalı gerçek bilgiler olabileceğı yönündeki uluslararası kanıyı güçlendirdi. Sonuç olarak UAEA, elindeki iddiaları uzun soluklu bir soruşturmaya incelemeye devam etmiş ve bu bilgilerin doğruluğunu mümkün olduğunca diğer verilerle karşılaştırarak teyit etmeye çalışmıştır.

UAEA raporlarında “iddia edilen çalışmalar” başlığı altında toplanan unsurlar, İran’ın nükleer silah geliştirme yolunda yürüttüğü ileri sürülen üç teknik projeye işaret etmektedir (Gerami, 2014):

Yeşil Tuz Projesi: Bu proje, uranyum dioksitin (UO₂) uranyum tetraflorüre (UF₄) dönüştürülmesine odaklanmaktaydı. UF₄, rengi nedeniyle “yeşil tuz” olarak anılır ve nükleer yakıt döngüsünde ara bir kimyasal formdur. İddialara göre İran, gizli bir program kapsamında UF₄ üretimini nükleer silah amaçlı süreçlere entegre etmeye çalışıyordu. Yeşil Tuz Projesi’nin amacı, uranyumu metalik forma dönüştürme ve nükleer bir patlayıcı düzeneğin kalbini oluşturabilecek malzemeyi hazırlama girişimi olarak yorumlanmıştır. Bu çalışma, nükleer silah yapımında gerekli olan fissile (bölünebilir) malzeme üretimiyle ilgili kritik bir adımı temsil etmektedir. UAEA, bu projenin barışçıl bir nükleer enerji programında gerekliliğine dair makul bir açıklama göremediği için, amacının nükleer silah geliştirmeye yönelik olabileceğinden şüphelenmiştir.

Yüksek Patlayıcı Testleri: Bu başlık altında, İran’ın çok yüksek güçlü patlayıcıları kullanarak nükleer silahların çekirdek yapısına ilişkin deneyler yaptığı iddia edilmektedir. Özellikle “patlayıcı köprü tel detonatörleri” (Exploding Bridgewire Detonators, EBW) geliştirme çalışmaları vurgulanmıştır. EBW tipi detonatörler, nükleer silahlarda konvansiyonel patlayıcıları eşzamanlı olarak ateşleyerek zincirleme bir tepkime başlatmak için kullanılır ve bu teknoloji nükleer silah dışında sınırlı uygulama alanına sahiptir. UAEA, İran’ın EBW detonatörleri üzerindeki çalışmalarını incelerken, bu cihazların barışçıl bir patlayıcı kullanım gerekçesiyle açıklanmasının güç olduğunu belirtmiştir. Mayıs 2008’de UAEA uzmanları tarafından yapılan teknik bir sunumda, İran’ın EBW ihtiyacına dair sunduğu gerekçelerin “nükleer silah geliştirme dışında bir uygulamayla tutarlı olmadığı” ifade edilmiştir (Gerami, 2014). İddialara göre İran, yüksek patlayıcı testlerini gerçekleştirmek için Parchin askeri tesisinde özel bir patlama düzeneği kurmuştu. 2011 UAEA raporu, Parchin sahasında ~70 kilogram yüksek patlayıcıyı patlatabilecek şekilde tasarlanmış büyük bir patlama kabının inşa edildiğine dair uydu görüntülerine dayanan kanıtlar sunmuştur. Bu çalışmalarda İran’a yabancı bir uzmanın (daha sonra Rus bilim insanı Vyacheslav Danilenko olduğu ortaya atılmıştır) danışmanlık yaptığı da ileri sürülmüştür. Yüksek patlayıcı testleri iddiası, İran’ın nükleer patlama mekanizmasını (yani bombanın patlayıcı “tetik” sistemini) geliştirmeye çalıştığı endişesini doğuran en somut göstergelerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Füze Yeniden Giriş Aracı Tasarımı: Bu unsur, Şahab-3 orta menzilli balistik füzesinin savaş başlığı kısmının nükleer bir patlayıcıyı taşıyabilecek şekilde yeniden tasarlanmasına dair çalışmaları işaret etmektedir. İddiaya göre İran, nükleer boyutlarda bir savaş başlığını atmosfere yeniden giriş yapabilecek bir konik füze başlığına sığdırma hesaplamaları ve tasarımları yapmıştır. UAEA denetçileri, İran'a bu konuda sunulan bir bilgisayar çizimini incelemiş ve çizimde Şahab-3 füzesinin konik başlık iç yapısının detaylandırıldığını belirtmiştir. Ajansın değerlendirmesine göre bu başlık tasarımı, içine bir nükleer patlayıcı düzeneğin yerleştirilebileceği boyut ve şekle sahip görünmektedir. Füze yeniden giriş aracı üzerindeki bu tasarım çalışmaları, nükleer silahın bir füze ile hedefine ulaştırılmasına yönelik kritik bir mühendislik adımını temsil ettiği için özellikle kaygı verici bulunmuştur. Bu bulgu, İran'ın nükleer programının askeri boyutuna dair kanıtların füze teknolojisiyle entegre bir şekilde ilerlemiş olabileceğini gösteriyordu.

İran, UAEA'nın gündeme getirdiği iddialara ve sunulan belgelere karşı en başından beri kesin bir dille itiraz etmiştir. Tahran yönetimi, hiçbir zaman nükleer silah programı olmadığını vurgulayarak, ortaya atılan belge ve kanıtların gerçek dışı olduğunu savunmuştur. İranlı yetkililer, UAEA tarafından talep edilen açıklamaları yapma konusunda genellikle isteksiz davranmış, özellikle istihbarat kaynaklı belgelere dayanan soruları yanıtlamayı egemenlik haklarına aykırı bir müdahale olarak nitelendirmişlerdir. Bununla birlikte, 2007 yılında UAEA ile İran arasında imzalanan bir çalışma planı çerçevesinde İran, geçmiş nükleer faaliyetlerine dair bazı konuları açıklığa kavuşturmayı kabul etti (Gerami, 2014). Bu plan uyarınca İran, uranyum zenginleştirme geçmişi, Plütonyum denemeleri gibi konularda UAEA'ya bilgi sağlamış ve belirli soruları yanıtlamıştır. Ne var ki konu “iddia edilen çalışmalar” başlığı altındaki askeri boyut iddialarına geldiğinde, işbirliği çıkmaza girmiştir. İran başlangıçta bu konuları görüşmekte ağırdan almış, sonrasında ise kısıtlı bir işbirliği yapıp iddiaları bütünüyle reddetme yoluna gitmiştir. İran'ın UAEA Büyükelçisi, Ajansın soruşturmasının “güvenilir olmayan istihbarat raporlarına dayanarak siyasetleştirildiğini” pek çok defa uluslararası forumlarda ifade etmiştir. İran için en önemli savunma noktalarından biri, UAEA müfettişlerinin hiçbir zaman İran'ın nükleer programından askeri amaçlı bir nükleer madde sapması tespit edememiş olmalarıdır. Gerçekten de UAEA, tüm bu süreç boyunca İran'ın beyan ettiği nükleer materyallerin askeri bir projeye aktarılmış olduğuna dair bir kanıt ulaşamamıştır (Davenport, 2025). 2008'de UAEA Başkanı ElBaradei, “iddia edilen çalışmalar” kapsamında nükleer malzeme kullanımına dair bir bulgu saptanmadığını açıklamıştır. Bu durum, İran'ın

tezini güçlendirmek için kullandığı bir argüman olmuştur: Eğer gerçekten bir nükleer silah projesi yürütüldüyse, en azından ufak da olsa nükleer malzemeye ilişkin izlere rastlanması gerekirdi. Bu argümana dayanarak İran, programının barışçıl olduğunu ve aksine dair öne sürülen kanıtların mesnetsiz olduğunu savunmaya devam etmiştir.

İran'ın nükleer programının bu tartışmalı boyutu, akademik çevrelerde ve uluslararası kuruluş raporlarında geniş biçimde ele alınmıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın kendi değerlendirmeleri, sürecin en önemli referans noktalarını oluşturmaktadır. UAEA, Kasım 2011 tarihli rapor ekinde İran'ın olası nükleer silah çalışmalarıyla ilgili kanıtların büyük bölümünü ilk kez derli toplu biçimde sunmuştur. Bu raporda Ajans, elde ettiği bilgilerin önemli bir kısmını “güvenilir kaynaklardan gelen ciddi endişe verici göstergeler” olarak nitelendirmiştir. Rapordaki bulgular, İran'da 2003 yılı sonuna dek devam eden koordineli bir silahlanma araştırma programı olabileceğini, hatta 2003 sonrasında da bazı faaliyetlerin kısıtlı şekilde sürmüş olabileceğini öne sürmüştür. Bu değerlendirmeler, büyük ölçüde daha sonraki yıllarda yapılan bağımsız analizler ve diğer istihbarat değerlendirmeleriyle de paralellik göstermektedir. Nitekim ABD'nin 2007 Ulusal İstihbarat Tahmini (NIE) raporu da İran'ın 2003 yılı itibarıyla nükleer silah programını durdurduğunu, ancak bazı araştırma unsurlarının sınırlı düzeyde devam etmiş olabileceğini belirtmiştir. Bu bulgu, UAEA'nın vardığı sonuçlarla uyum içinde görülmüştür.

3.2 İran'ın İletişim Stratejileri

3.2.1 Resmî Açıklamalar ve Retorik

İran'ın nükleer programına ilişkin iletişim stratejisi, birden fazla kitleye hitap etmek ve çeşitli siyasi hedeflere hizmet etmek için özenle hazırlanmış resmî açıklamalar ve retorik karmaşık bir etkileşimi ile karakterize edilmiştir. Bu bölümde İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin resmi söyleminin ana temaları, gelişimi ve etkisi incelenmektedir.

Barışçıl Niyet ve Nükleer Haklar

İran'ın resmi söyleminin temel taşlarından biri, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT) kapsamında barışçıl nükleer teknolojiye sahip olma hakkının tutarlı bir şekilde savunulması olmuştur. İranlı liderler nükleer programlarının enerji üretimi ve tıbbi araştırmalar da dahil olmak üzere yalnızca sivil amaçlı olduğunu defalarca vurgulamışlardır (Zarif, 2014). Eski Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 2013'te BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, İran'ın uranyum zenginleştirme de dahil olmak üzere barışçıl

nükleer programa sahip olma hakkının tartışılmaz olduğunu dile getirmiştir (VOA, 2013). İran lideri Hamaney 2022’de Tahran’da yaptığı bir açıklamada, İran’ın nükleer programının “barışçıl” olduğunu vurgulayarak, Batılı ülkelerin Tahran’ın nükleer bomba peşinde olduğu yönündeki iddialarını “saçma ve anlamsız” olarak nitelendirmiştir (Mehdi, 2022). Bu barışçıl niyet söylemi genellikle Dini Lider Ali Hamaney tarafından yayınlanan ve nükleer silah geliştirilmesini yasakladığı iddia edilen dini fermanlara ya da fetvalara yapılan atıflarla birleştirilmektedir. Ekim 2003’te Hamaney, her türlü kitle imha silahının üretimini ve kullanımını yasaklayan sözlü bir fetva yayınlayarak insanlığı bu büyük felakete karşı korumak için çaba sarf etmenin herkesin görevi olduğuna inanıyoruz” demiştir. İki yıl sonra, Ağustos 2005’te bu fetva, Viyana’da düzenlenen Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) toplantısında İran hükümeti tarafından yapılan resmi bir açıklamada yer aldı (Mousavian, 2013).

Direnış ve Meydan Okuma

İran’ın resmi söyleminde öne çıkan bir diğer tema da Batı’nın tahakkümüne ve adaletsizliğine karşı direniştir. İranlı liderler sıklıkla uluslararası baskı ve yaptırımları, İran’ın haklarını inkâr etmeye ve teknolojik ilerlemesini engellemeye yönelik daha geniş bir kampanyanın parçası olarak çerçeveliyor. Bu anlatı, İran’ın nükleer teknoloji arayışını ulusal gurur ve bağımsızlığın bir sembolü olarak tasvir ederek tarihsel şikâyetlerden ve anti-empyralist duygulardan yararlanıyor.

Örneğin, 2006 yılında İran’ın nükleer programıyla ilgili gerilimin en yüksek olduğu dönemde dönemin Cumhurbaşkanı Ahmedinejad “İran ulusu zorbalığa, işgale ve haklarının ihlal edilmesine boyun eğmeyecektir” demiştir. Bu meydan okuyan ton, özellikle uluslararası baskının arttığı dönemlerde İran’ın resmî açıklamalarında tekrarlanan bir özellik olmuştur.

Bilimsel Başarı ve İlerleme

İran’ın nükleer programı, resmi söylemde sıkça bilimsel başarı ve ulusal ilerleme bağlamında ele alınmaktadır. Ülkenin nükleer enerji ve tıbbi araştırmalar gibi barışçıl alanlarda teknolojiye erişimini geliştirme çabaları, liderler tarafından İran’ın bilimsel yetkinliğinin bir kanıtı olarak sunulmuştur. Örneğin, 2010 yılında İran’ın %20 oranında uranyum zenginleştirme kapasitesine ulaşması dönemin yetkilileri tarafından büyük bir bilimsel başarı olarak

tanımlanmıştır. Bu gelişme, İran'ın bağımsız bilimsel araştırma ve teknoloji geliştirme kapasitesini gösterdiği yönünde lanse edilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, 2012 yılında Tahran Araştırma Reaktörü'ne İran yapımı ilk yakıt çubuğunu yerleştirerek, ülkenin nükleer alandaki kendi kendine yeterliliğini kamuoyuna göstermeyi amaçlamıştır. Ahmedinejad, bu olayı ulusal gurur ve bilimsel ilerleme bağlamında tanımlamış ve İran'ın Batı'nın yaptırımlarına rağmen kendi bilimsel yetenekleriyle büyük ilerlemeler kaydettiğini vurgulamıştır (BBC News, 2012). İran'ın nükleer programındaki belirli teknik aşamalar, resmi söylemde genellikle ulusal bağımsızlık ve bilimsel ilerlemenin bir göstergesi olarak sunulmuştur. Örneğin, 2015 yılında İran Atom Enerjisi Kurumu'nun (AEOI) duyurduğu gelişmeler arasında uranyum zenginleştirme kapasitesinin artırılması ve yerli santrifüj teknolojisinin geliştirilmesi bulunmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif, bu gelişmelerin İran'ın uluslararası toplumla barışçıl nükleer program çerçevesinde işbirliği yaparken, aynı zamanda bilimsel alanda bağımsızlığını koruduğunu göstermekte olduğunu belirtmiştir (Zarif, 2014).

İran'ın resmi söylemi sıklıkla nükleer programıyla bağlantılı bilimsel ve teknolojik başarıları vurgulamaktadır. Bu birçok amaca hizmet etmektedir: ulusal gururu pekiştirmek, İran'ın yeteneklerini yerel ve uluslararası kitlelere göstermek ve nükleer meseleyi güvenlik kaygılarından ziyade bilimsel ilerleme açısından çerçevelemek.

Uranyum zenginleştirmede 2010 yılında %20 zenginleştirme seviyesine ulaşılması gibi kilometre taşı niteliğindeki duyurular genellikle büyük bir tantana ile sunuluyor ve bilimsel atılımlar olarak tanımlanıyor. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmedinejad 2012 yılında Tahran Araştırma Reaktörü'ne İran yapımı ilk yakıt çubuğunu bizzat yerleştirerek İran'ın nükleer alanda kendi kendine yeterliliğini simgeleyen ve kamuoyunda büyük yankı uyandıran bir olaya imza attı (BBC News, 2012). İbrahim Reisi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde ise, nükleer alandaki ilerlemeler İran'ın bilimsel kapasitesinin Batı'nın baskılarına rağmen gelişmeye devam ettiğinin bir kanıtı olarak sunulmuştur. Reisi, 2022 yılında yaptığı bir konuşmada, İran'ın nükleer alandaki ilerlemelerinin ülkenin bağımsızlığını ve bilimsel gelişmişliğini gösterdiğini belirterek, bu başarıları Batı'nın kısıtlamalarına rağmen İran'ın bilim ve teknoloji alanında kendi yolunu çizbildiğinin kanıtı olarak değerlendirmiştir (Presstv, 2022). İran'da nükleer bilimsel başarıların iç kamuoyundaki yansımaları oldukça güçlüdür. Nükleer program, İran devlet yetkilileri tarafından ulusal bir prestij meselesi olarak sunulmuş ve İran halkının bilimsel ilerlemeye katkıda bulunan bir millet olduğu vurgulanmıştır. Devlet destekli medya kuruluşları,

nükleer başarıları sıklıkla İran'ın bilimsel gücünü ve ulusal onurunu yücelten bir perspektiften sunmaktadır. Özellikle genç nesillerin bilime yönlendirilmesi amacıyla nükleer başarılar eğitim sistemine de entegre edilmiştir. Üniversitelerde nükleer mühendislik bölümlerinin geliştirilmesi ve bilim insanlarının teşvik edilmesi, İran'ın nükleer programının yalnızca bir güvenlik veya enerji meselesi olmadığını, aynı zamanda bilimsel ilerlemeyi teşvik eden bir ulusal proje olarak görüldüğünü göstermektedir. İran, nükleer programını bilimsel bir başarı olarak çerçeveleyerek uluslararası kamuoyuna da mesajlar iletmektedir. Resmi söylem, İran'ın nükleer programının tamamen bilimsel ve barışçıl olduğu yönünde şekillenmekte ve Batı'nın İran'a yönelik yaptırımlarını bilimsel ilerlemeyi engelleme girişimi olarak tanımlamaktadır.

Diplomatik Katılım ve İş Birliği

İran'ın resmi söylemi, direniş tutumunu sürdürürken diplomatik angajman ve uluslararası toplumla iş birliği yapma isteği unsurlarını da içeriyor. İran'ın iletişim stratejisinin bu yönü, 2013 yılında dünyayla yapıcı bir etkileşim platformu üzerinde kampanya yürüten Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin seçilmesinin ardından daha belirgin hale geldi.

İranlı yetkililer 2015 yılında Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) giden müzakereler sırasında şeffaflık ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile iş birliğine olan bağlılıklarını vurguladılar. Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif, İran'ın pozisyonlarını doğrudan uluslararası kitlelere iletmek için sosyal medya platformlarını sık sık kullanarak daha ılımlı ve uzlaşmacı bir imaj çizdi.

Çifte Standart Suçlamaları

İranlı yetkililer sık sık uluslararası toplumun nükleer silahların yayılmasına yönelik yaklaşımındaki çifte standartlara işaret etmektedir. Sık sık Batılı güçlerin nükleer cephaneliklerini ve İsrail'in beyan edilmemiş nükleer kapasitesini küresel nükleer silahların yayılmasını önleme çabalarındaki ikiyüzlülüğün kanıtı olarak gösteriyorlar. Bu retorik, İran'ın kendi nükleer faaliyetlerine yönelik eleştirileri saptırmaya ve uluslararası baskının meşruiyetine meydan okumaya hizmet ediyor. Örneğin 2009 yılında yaptığı bir konuşmada Dini Lider Hamaney, “İran ulusu hiçbir zaman nükleer silah peşinde koşmamıştır ve koşmayacaktır. Hiç şüphe yok ki karşımızdaki ülkelerdeki karar alıcılar İran'ın nükleer silah peşinde olmadığını çok iyi bilmektedir çünkü İslam Cumhuriyeti mantıksal, dini ve teorik olarak nükleer silah sahibi olmayı büyük bir günah olarak görmekte ve bu tür silahların yayılmasının anlamsız, yıkıcı ve tehlikeli olduğuna inanmaktadır.” Demiştir (Cole, 2012).

2022 BM Genel Kurulu'nda Cumhurbaşkanı Reisi ş u açıklamayı yaptı: “İran İslam Cumhuriyeti'nin nükleer silah geliştirme arayışında olmadığını ve bu tür silahların savunma doktrinimizde yeri olmadığını açıkça beyan ederim” (UN News, 2022). Cumhurbaşkanı, Batılı ülkeleri İran'ın barışçıl nükleer faaliyetlerini kısıtlarken nükleer silah ürettikleri, kullandıkları ve transfer ettikleri için eleştirmeye devam etti.

İran'ın BM Büyükelçisi Majid Takht-Ravanchi, ABD ve AB'yi İsrail'in nükleer cephaneliğini görmezden gelirken "var olmayan nükleer silah programı konusunda çifte standart" uygulamakla suçladı (Cole, 2012).

İran sürekli olarak bu söylemi kullanarak nükleer programı etrafındaki anlatıyı yeniden şekillendirmeyi ve uluslararası baskıya direnmeyi amaçlıyor. Ancak Batılı güçler, İran'ın şeffaflıktan yoksun olmasının ve UAEA'nın koruma tedbirlerini geçmişte ihlal etmesinin, nükleer faaliyetlerinin daha fazla incelenmesini haklı çıkardığını savunuyor.

3.2.2 İran'ın Nükleer Söylemindeki Değişimler

İran'ın resmî açıklamalarının tonu ve içeriği, liderlik, iç siyaset ve uluslararası ortamdaki değişiklikleri yansıtacak şekilde zaman içinde evrilmiştir. 2005 yılında iktidara gelen Mahmud Ahmedinejad, İran'ın nükleer programına ilişkin resmî söylemi keskin bir meydan okuma tonuna taşıdı. Batı'ya yönelik açıklamalarında sıklıkla emperyalizm ve adaletsizlik vurgusu yapan Ahmedinejad, İran'ı nükleer teknoloji hakkından mahrum bırakmaya çalışan güçleri “zorba” ve “hak ihlali” yapan aktörler olarak tanımladı (M&G, 2006). Nitekim 2006'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kapsamındaki konuşmalarında, İran'ın barışçıl nükleer enerjiye sahip olma hakkının “tartışılmaz” olduğunu belirterek hiçbir baskıya boyun eğmeyeceklerini vurguladı. Orumiyeh'de yaptığı bir konuşmada “İran ulusu zorbalığa, işgale ve haklarının ihlal edilmesine boyun eğmeyecektir” sözleriyle ülkesinin duruşunu dünyaya ilan etti(M&G, 2006). Ahmedinejad, bu dönemde nükleer programı ulusal egemenlik ve onur meselesi olarak çerçeveselendirerek, Batı'nın itirazlarını İran'ın kalkınma ve bağımsızlık hakkına yönelik haksız müdahaleler olarak sundu (Reuters, 2009a; Reuters, 2010a).

Ahmedinejad'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ve BM Güvenlik Konseyi ile ilişkileri de çatışmacıydı. IAEA'nın raporları ve Güvenlik Konseyi'nin uranyum zenginleştirmeyi durdurma talepleri karşısında Tahran yönetimi, geri adım atmak yerine söylemini daha da sertleştirdi. Ahmedinejad, BM Güvenlik Konseyi'nin 2006'dan itibaren kademeli olarak uygulamaya koyduğu yaptırım kararlarını “yasal değeri olmayan kâğıt

parçaları” olarak nitelendirerek reddetti (Reuters, t.y.) Özellikle Haziran 2010’da alınan 1929 sayılı BM yaptırım kararı sonrasında, Konsey’i “ABD’nin bir aracısı” olmakla suçladı ve nükleer meselenin sadece bir “bahane” olduğunu, asıl amacın İran’a diz çöktürmek olduğunu dile getirdi. Ahmedinejad bu söylemle, Güvenlik Konseyi’nin adil olmadığını ve güçlü devletlerin nükleer teknolojiyi tekelleştirmek istediğini ileri sürdü. Benzer şekilde UAEA’ya da kuşkuyla yaklaşarak, Ajans’ın taleplerini İran’ın egemenlik haklarına müdahale gibi gördü. Nitekim 2010’da UAEA’nın daha geniş denetim yetkisi talebini reddederken, Ek Protokol’ün kabul edilmesini “tüm nükleer faaliyetlerimizi Ajans’ın denetimine vermek” olarak niteledi ve bunun bilgisinin ABD’ye sızdırılacağından endişe ettiğini açıkça ifade etti (Reuters, 2010b). Bu açıklama, Ahmedinejad yönetiminin UAEA’yı tarafsız bir denetçi olarak değil, Batı’nın çıkarlarına hizmet eden bir kurum olarak gördüğünü ortaya koyuyordu. Nitekim bu dönemde İran, UAEA ile işbirliğini sınırlamış, deneyimli bazı UAEA müfettişlerine ülkeye giriş yasağı getirerek Ajans’la ilişkilerinde gerginliği artırmıştı.

2009 İran cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında Ahmedinejad üzerindeki uluslararası baskılar daha da arttı. Seçimlerin tartışmalı sonuçları ve ülke içinde patlak veren kitlesel protestolar, Batı’da İran’a yönelik eleştirileri sertleştirirken, Ahmedinejad bu tepkilere de meydan okuyan bir dil ile karşılık verdi. Batılı ülkelerin ve medyanın iç olaylara dair tavrını bir “karalama kampanyası” ve İran’ı zayıflatma girişimi olarak tanımladı. Ahmedinejad, ülke içindeki huzursuzluğun dış güçlerce kışkırtıldığını iddia ederek ulusal birliğe vurgu yaptı ve “düşmanların İran halkı arasında nifak tohumu ekme çabasının boşa çıkacağını” söyledi (DW Türkçe, 2009). Bu dönemde nükleer söyleminde de küçük taktik değişimler gözlenirse de (örneğin, 2010 yılında uranyum takası konusunda Türkiye ve Brezilya’nın arabuluculuğunda ortaya çıkan anlaşma girişimini ilk etapta olumlu karşılaması), Ahmedinejad’ın temel söylem çizgisi değişmedi. 2009 sonrasında da İran’ın nükleer dosyasının “kapanmış bir konu” olduğunu ilan ederek, büyük güçlerle yapılacak görüşmelerde nükleer hakların pazarlık konusu edilmeyeceğini yineledi (Reuters, 2009b). Bunun yerine İran, küresel nükleer silahsızlanma gibi genel başlıklarda konuşabileceğini belirtip kendi programını tartışma dışı bırakmaya çalıştı. Uluslararası baskılar sertleştikçe Ahmedinejad’ın dilindeki meydan okuyuculuk da artıyordu: 2010 sonlarında Nükleer fizikçi Macit Şehriyari’nin İsrail tarafından düzenlenendiğine inanılan bir suikasta kurban gitmesi üzerine, Ahmedinejad Birleşmiş Milletler’i “Siyonistlerle iş birliği içinde” olmakla suçladı (Reuters, 2010c). Yaptırım kararlarında İranlı bilim insanlarının isimlerinin geçmesini, “bu vatan evlatlarını hedef

göstermek” olarak nitelendirip “bu cinayetlerden bize yaptırım uygulayanlar sorumludur” diyerek doğrudan BM’yi itham etti. Özetle Ahmedinejad dönemine, Batı’ya ve uluslararası kurumlara karşı sert, çatışmacı ve zaman zaman söylemsel sınırları zorlayan bir diplomatik üslup hakim oldu. İran yönetimi bu dönemde nükleer programına dair tavizsiz bir duruş sergilemiş; “haklılık” ve “mazlumiyet” söylemini birlikte kullanarak, uluslararası baskıyı gayrimeşru gösterme çabasına girmiştir.

2013’te Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Ruhani, selefinin çatışmacı dilini büyük ölçüde terk ederek daha uzlaşmacı ve diplomasiye açık bir söylem benimsedi. Göreve gelir gelmez Batı’ya yönelik mesajlarında ton değişikliğine giden Ruhani, İran’ın nükleer programı konusunda “yapıcı angajman” çağrılarını yaptı ve krizin çözümü için diyaloga hazır olduğunu ilan etti (Reuters, 2013a). Eylül 2013’te NBC televizyonuna verdiği röportajda hükümetinin “hiçbir koşulda nükleer silah peşinde olmayacağını” vurgulaması, Batı ile on yıllardır süren güvensizliği kırma yönünde önemli bir adım olarak değerlendirildi (Spetalnick, 2013). “Kitle imha silahlarının her türüsünü, dahil nükleer silahları, ne şimdi ne gelecekte asla aramayacağız” diyen Ruhani’nin uzlaşmayı hedefleyen bu ifadeleri, İran’ın nükleer duruşunda bir yumuşamaya gidildiğinin sinyalini verdi. Gerçekten de aynı dönemde Ruhani, nükleer müzakerelerde tam yetkili olduğunu ve Dini Lider Ayetullah Hamaney’in desteğiyle esneklik gösterebileceğini ima ederek Batı başkentlerinde temkinli bir iyimserlik oluşturdu. Bu söylemsel değişim sadece lafta kalmadı: İran, yıllardır tıkanma noktasında olan UAEA görüşmelerini canlandırdı. Ekim 2013’te Viyana’da UAEA ile yapılan toplantıların ardından taraflar ortak bir açıklamayla görüşmelerin “çok yapıcı geçtiğini” duyurdu ve işbirliğinde “yeni bir sayfa” açıldığını ilan etti (Reuters, 2013b). UAEA yetkililerinin “geçmiş ve şimdiki konuların çözümüne yönelik verimli bir toplantı” yapıldığını açıklaması ve İran temsilcisinin sundukları yeni önerilerle “tüm pürüzlerin giderilmesini hedeflediklerini” söylemesi, Ahmedinejad dönemine kıyasla ciddi bir ton değişikliği olduğunu gösteriyordu. Bu uzlaşmacı diplomasi dili, İran’ın nükleer programıyla ilgili uluslararası endişelerin giderilmesi ve karşılıklı güven inşası için daha pozitif bir zemin hazırladı.

Ruhani’nin göreve gelişinden kısa süre sonra başlayan P5+1 (BM Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesi + Almanya) müzakereleri, 2015’te Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) adıyla bilinen nükleer anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu süreçte İran tarafının söylemi genellikle uzlaşma arayışını ve “kazan-kazan” ilkesini vurguladı. Örneğin Ruhani, müzakerelerin hedefini tanımlarken İran’ın azami şeffaflık gösterip programının barışçıl

niteliğini kanıtlaması karşılığında, yıllardır süren “yanlış ve gayriinsani yaptırımların” kaldırılmasını öngören adil bir anlaşma istediklerini dile getirdi (Reuters, 2015b). Anlaşmanın duyurulduğu 14 Temmuz 2015’te İran halkına seslenen Ruhani, bugünü “ulusumuz aleyhine yürütülen zulüm-kâr uygulamaların sonu ve dünya ile işbirliğinin başlangıcı” olarak selamladı. Canlı yayındaki konuşmasında, elde edilen uzlaşmayı “karşılıklı saygıya dayalı bir anlaşma” diye niteleyerek “Onlar taahhütlerine sadık kaldıkça biz de kalacağız. İran milleti verdiği sözleri tutmada her zaman titiz davranmıştır” ifadelerini kullandı (Reuters, 2015a). Ruhani ayrıca bu anlaşmanın, 2013’te kendisini seçen İran halkının iki talebini aynı anda karşıladığını belirtti: “Nükleer programın korunması ve ülkeye refah getirilmesi”. Bu söylem, JCPOA’nın İran’ın nükleer haklarını korurken ekonomik yaptırımları hafifleteceği mesajını içeriyordu. Nitekim Ruhani “Sadaka istemedik, adil ve kazan-kazan bir müzakere istedik” diyerek İran’ın dik duruşunu aynı zamanda yapıcı tutumunu vurguladı. İran açısından bir dönüm noktası olarak sunulan JCPOA, resmî söylemde İran’ın uluslararası toplumla uzlaşabileceğinin kanıtı ve yeni bir işbirliği döneminin başlangıcı şeklinde çerçevelendirildi.

Ruhani dönemi söyleminin önemli bir boyutu da UAEA ile ilişkilerde ortaya çıkan yapıcı atmosfere dairdi. JCPOA kapsamında İran, Ek Protokol dahil gelişmiş denetimleri kabul ederken, Ruhani ve ekibi bunu İran’ın iyi niyet göstergesi olarak sundu. UAEA denetçilerinin düzenli raporlarında 2016-2018 arasında İran’ın anlaşmaya tam uyum sağladığı teyit edilirken, İranlı yetkililer de her fırsatta UAEA ile işbirliğe açık olduklarını vurguladılar. Bu uzlaşmacı tutum, Ahmedinejad dönemindeki kuşku ve restleşmenin yerini daha profesyonel ve çözüm odaklı bir söyleme bıraktığının göstergesiydi. Yine de Ruhani, iç siyasetteki dengeyi korumak adına bazı “kırmızı çizgilere” sahip olduğunu da belirtmekten geri durmuyordu. Örneğin, İran’ın uranyum zenginleştirme hakkının pazarlık konusu yapılamayacağını ve tamamen vazgeçilemeyeceğini çeşitli vesilelerle dile getirdi (2015 anlaşması da İran’a sınırlı ölçüde zenginleştirmeyi sürdürme hakkı tanımıştır). Bu anlamda, söylem yumuşasa da “nükleer hakların muhafazası” teması her iki dönemde de müşterek bir unsur olarak kalmıştır. Fakat yöntem olarak Ruhani’nin yaklaşımı, hakkın çatışma ile değil diplomatik tanıma ile tescil edilmesi gerektiği yönündeydi.

2018 yılında ABD Başkanı Donald Trump’ın tek taraflı olarak JCPOA’dan çekilmesi, Ruhani hükümetinin söyleminde yeni bir dönüm noktası yarattı. Anlaşma sonrasında nispeten yumuşamış olan söylem, bu gelişmeyle birlikte tekrar sertleşme emareleri gösterdi, ancak Ahmedinejad dönemindeki gibi doğrudan meydan okuyan bir üslup yerine hayal kırıklığı ve

kararlılık vurgusu öne çıktı. Ruhani, Trump yönetiminin adımını “hukuka ve taahhütlere aykırı, tek taraflı bir geri çekilme” olarak niteleyip kınadı. BM Genel Kurulu’nda Eylül 2018’de yaptığı konuşmada, ABD’nin çoktaraflı diplomasiye sırt çevirmesini “zeka noksanlığı” ve dünya düzenini anlama aciziyeti olarak tanımlayarak alenen eleştirdi. İran’ın mesajının net olduğunu söyleyen Ruhani, “İstediğimiz açık: ne savaş, ne yaptırım, ne tehdit, ne de zorbalık; sadece hukuka uygun davranmak ve taahhütleri yerine getirmek” diyerek uluslararası topluma çağrısını dile getirdi. Bu ifade, aslında İran’ın karşı tarafa anlaşmaya sadık kalındığı süreçte kendi taahhütlerini sürdüreceği mesajını yineliyordu (Holland & Hafezi, 2018). Nitekim ABD çekilirken diğer imzacı ülkelere (Avrupa üçlüsü, Rusya ve Çin) anlaşmayı canlı tutma çağrısı yapan Ruhani, İran’ın diplomasiye kapıyı kapatmadığını ancak çıkarları korunmazsa nükleer yükümlülüklerini azaltmaya başlayacağını ilan etti. Mayıs 2018’de Trump’ın kararına tepki olarak, İran’ın da karşı adımlar atabileceğini ve ABD’ye “karşılaştığı takdirde ciddi sonuçlarla yüzleşeceği” uyarısında bulundu. Bu dönemde İran’ın resmî söylemi, bir yandan Avrupa’yı anlaşmayı kurtarmaya çağırırken diğer yandan “maksimum baskı” kampanyasına direnme kararlılığını vurgulayan bir sertlik dozu içeriyordu. Örneğin Ruhani, ABD’yi güvenilir bir ortak olarak niteleyip diplomatik kazanımların tek taraflı adımlarla yok edilmesini kabul etmeyeceklerini belirtti. 2019 ve 2020 boyunca İran kademeli olarak nükleer taahhütlerini azaltırken, Ruhani yönetimi bunu “zorunlu ve geri çevrilebilir cevaplar” olarak sundu; yani ABD yaptırımları kaldırır ve taahhütlerine dönerse İran’ın da hızlıca uyuma geri dönebileceği mesajını verdi. Bu söylem, çatışmayı tırmandırmaktan ziyade müzakereye açık kapı bırakma stratejisiydi. Dolayısıyla, Ruhani dönemi sonunda İran’ın söylemi Ahmedinejad’ın son yıllarındaki sertliğe göre daha ölçülü kalsa da, ABD’nin tutumu karşısında belirgin bir sertleşme ve hayal kırıklığı ifadeleri barındırdığı söylenebilir.

Sonuç olarak, İran’ın nükleer programına ilişkin resmî açıklamaları ve retorik, barışçıl niyet iddiaları, algılanan Batı baskısına direniş, bilimsel başarıya vurgu ve diplomatik angajman çağrıları gibi karmaşık bir tema karışımı ile karakterize edilmiştir. Bu çok yönlü iletişim stratejisi, İran’ın zorlu bir jeopolitik ortamda iç siyasi kaygıları uluslararası diplomatik hedeflerle dengelemeyi amaçlamıştır.

3.2.3 Medya ve Kamu Diplomasinin Kullanımı

İran, nükleer programına ilişkin uluslararası algıları şekillendirme çabalarında medya ve kamu diplomasine sofistike ve çok yönlü bir yaklaşım uygulamaktadır. Bu strateji hem geleneksel hem de yeni medya platformlarının yanı sıra çeşitli kültürel ve eğitsel erişim

biçimlerini de kapsamaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin medya ve kamu diplomasisi çabaları olumsuz söylemlere karşı koymayı, barışçıl nükleer teknoloji hakkını savunmayı ve farklı uluslararası kitleler arasında kendi pozisyonu için destek oluşturmayı amaçlamaktadır.

Devlet Medyasının Stratejik Kullanımı

İran, nükleer programa ilişkin söylemini hem yerel hem de uluslararası kitlelere yansıtmak için devlet kontrolündeki medya kuruluşlarına büyük ölçüde bel bağlamıştır. Devlet tarafından işletilen medya kuruluşu İran İslam Cumhuriyeti Yayıncılığı (IRIB) bu çabada merkezi bir rol oynamaktadır. IRIB, 2007 yılında özellikle uluslararası izleyicilere ulaşmak için kurulan İngilizce haber ağı Press TV de dahil olmak üzere çok sayıda televizyon ve radyo kanalı işletmektedir (BBC News, 2011).

Press TV, diğer IRIB kuruluşlarıyla birlikte, İran'ın nükleer programını sürekli olarak barışçıl olarak çerçevelemekte ve ülkenin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) kapsamında nükleer teknolojiye sahip olma hakkını vurgulamaktadır. Bu medya platformları sıklıkla uluslararası nükleer politikada algılanan çifte standartları vurgulamakta ve İran'ın gördüğü muameleyi nükleer kapasiteye sahip diğer devletlerle karşılaştırmaktadır. Örneğin, 2015 yılında Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (JCPOA) giden müzakereler sırasında Press TV düzenli olarak İran'ın uluslararası denetçilerle iş birliğini vurgulayan ve Batılı güçleri ekonomik yaptırımları sürdürdükleri için eleştiren haberlere yer vermiştir.

Devlet medyasının bu çabalarının uluslararası kamuoyunu şekillendirmedeki etkinliği tartışılır düzeydedir. İran'a kendi perspektifini sunmak için bir platform sağlarken, İran hükümetiyle olan açık ilişkileri nedeniyle Batılı izleyiciler tarafından yeterli güveni sağladığı şüphelidir.

Dijital Diplomasi ve Sosyal Medya Etkileşimi

Küresel algıları şekillendirmede dijital platformların artan öneminin farkında olan İran, sosyal medyayı kamu diplomasisinin bir aracı olarak giderek daha fazla kullanmaya başlamıştır. Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif gibi üst düzey İranlı yetkililer, bu platformların İran'da resmî olarak engelli olmasına rağmen X (eski adıyla Twitter) gibi sosyal medya mecralarında aktif bir şekilde varlık göstermeye devam etmektedir. (Duncombe, 2017).

Zarif'in nükleer müzakereler sırasındaki Twitter diplomasisi özellikle dikkat çekiciydi. İngilizce tweetleri müzakerelerle ilgili gerçek zamanlı güncellemeler sağladı, İran'ın kilit

konulardaki bakış açısını sundu ve Batılı muhatapları ve medyayla doğrudan iletişime geçti. Bu yaklaşım İran'ın geleneksel medya filtrelerini aşmasını ve mesajını doğrudan uluslararası kitlelere iletmesini sağladı (Fellner, 2024).

Duncombe (2017) tarafından gerçekleştirilen bir çalışma, nükleer müzakereler sürecinde İranlı yetkililerin Twitter üzerinden yürüttükleri iletişimi analiz etmiş ve bu iletişimin, İran'ın niyetlerini ortaya koymada ve Batılı müzakerecilerle güven inşa etmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Çalışma, bu sosyal medya etkileşimlerinin, İran'a yönelik algıların yeniden şekillenmesine katkıda bulunduğunu ve bu sayede JCPOA'nın başarıyla sonuçlanmasına yardımcı olduğunu savunmaktadır.

Ancak İran'ın dijital diplomasi çabaları, bazı uygulamaların gölgesinde kalmaktadır. İran'ın dış dünyaya yönelik sosyal medya etkileşimleri ile bu platformlara ülkede uygulanan iç kısıtlamalar arasındaki çelişki, bu iletişimlerin güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır.

Sinema Yoluyla Kültürel Diplomasi

İran sineması, ülkenin zengin kültürel mirasını ve güncel meselelerini sergileyerek kamu diplomasisi için hayati bir araç haline gelmiştir. Filmler genellikle toplumsal değişimleri ve siyasi hareketleri yansıtarak uluslararası izleyicilerin ilgisini çekmekte ve diyalogu teşvik etmektedir (Zeydabadi-Nejad, 2009). Örneğin, Asghar Farhadi'nin “Bir Ayrılık” filmi, Berlin Uluslararası Film Festivali'nde ve Altın Küre'de En İyi Yabancı Film ödüllerini kazanarak uluslararası alanda büyük beğeni topladı. Filmin başarısı, İran sineması için bir ilk olan En İyi Yabancı Film Oscar'ını kazanmasıyla doruğa ulaştı.

Farhadi'nin bu etkinliklerde yaptığı kabul konuşmaları, İran'ın barışsever doğasını ve zengin kültürel mirasını vurgulayan gayri resmi diplomatik jestler olarak işlev gördü. O dönemde İran ile Batı arasındaki gergin siyasi ilişkiler göz önüne alındığında bu özellikle önemliydi.

Filmin aldığı tepkiler uluslararası izleyiciler ve İran'daki bazı eleştirmenler arasında büyük farklılıklar gösterdi. Yurtdışında ve İran diasporası tarafından kutlanırken, bazı İranlı eleştirmenler filmi Batı'nın İslam Cumhuriyeti karşıtı propagandasının bir parçası olarak gördü. İlk eleştirilere rağmen Oscar ödülü İran'da geniş çaplı kutlamalara yol açtı, hatta bazı sertlik yanlısı yetkililer Farhadi'yi tebrik etti. Filmin başarısı İran kültürünün siyasi gerilimlere karşı bir zaferi olarak görüldü. Daha da önemlisi, filmin etkisi İsrail'e kadar uzandı ve burada önemli

bir izleyici kitlesinin ilgisini çekerek İran hakkındaki önyargılara meydan okudu ve sinemanın “ötekini” insanileştirme ve kültürler arası anlayışı geliştirme gücünü gösterdi (Naficy, 2011).

Eski Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, yönetmene yazdığı açık mektubunda, “Sinema, insanlığın saldırganlığın üstesinden gelmesine ve kalpleri birbirine yaklaştırabilmesine yardımcı olur” ifadelerini kullandı. ABD ise filmi ithal ederek ve ülke genelindeki çeşitli sinemalarda gösterime sunarak bu sürece önemli ölçüde katkı sağladı. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama da İran halkına hitaben yayımladığı Nevruz (Fars Yeni Yılı) mesajında, İran yapımı *Bir Ayrılık* filminin Oscar kazanmasına atıfta bulunarak, “ABD ile İran’ın birbirinden uzak düşmesi için hiçbir neden yok” şeklinde konuştu (CDP, 2012).

Asghar Farhadi’nin 2016 yapımı *The Salesman* adlı filmi, uluslararası alanda büyük yankı uyandırmış ve 2017 yılında En İyi Yabancı Film Oscar’ını kazanarak İran sinemasının küresel prestijini önemli ölçüde artırmıştır. Film, İran Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı’na bağlı Farabi Sinema Vakfı tarafından 2017 Akademi Ödülleri’ne aday gösterilmiş ve bu süreçte devletin kültürel diplomasi stratejilerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Ancak film, İran’ın iç siyasetinde muhafazakâr çevreler tarafından eleştirilmiş; İran toplumunu olumsuz yansıttığı iddiasıyla tepki çekmiştir. Bu durum, İran hükümetinin sanat ve kültürel başarıları iç politikada nasıl konumlandığına dair çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Geçmişte Batı’dan ödül alan sanatçılara karşı mesafeli bir tutum sergileyen İran yönetimi, *The Salesman* filminin başarısını kısmen sahiplendi. Örneğin, Abbas Kiyarüstemi’nin 1997’de *Kirazın Tadı* filmiyle Cannes Film Festivali’nde kazandığı Altın Palmiye’ye devlet düzeyinde herhangi bir tepki verilmemişken, Farhadi’nin Oscar ödülü dönüşünde Tahran Havalimanı’nda üst düzey yetkililer ve sanatçılar tarafından karşılanarak kutlandı. Bu tablo, İran hükümetinin bazı uluslararası başarıları kültürel diplomasi aracı olarak değerlendirdiğini; ancak sanatçının siyasi duruşuna ve eserin içeriğine bağlı olarak farklı yaklaşımlar benimsediğini ortaya koymaktadır.

Ancak Farhadi, devletin propagandasında kullanılmayı reddeden bir sanatçı olarak dikkat çekmektedir. Filmin başarısının ardından, ABD Başkanı Donald Trump’ın Müslüman çoğunluklu ülkeleri hedef alan seyahat yasağını protesto etmek amacıyla 2017 Oscar törenine katılmamış ve törende okunan mesajında bu yasakları insan hakları ihlali olarak nitelendirmiştir. Farhadi’nin bu tutumu, İran devletinin film üzerinden Batı’ya yönelik olumlu bir kültürel imaj çizme girişimlerini akamete uğratmıştır. Bununla birlikte, İran içinde de

muhafazakâr kesimler filmi Batı'nın İran karşıtı propagandasının bir parçası olarak görmüş ve eleştirmiştir.

Farhadi'nin bağımsız duruşu, 2021 yılında İran Devrim Muhafızları Ordusu'ndan (IRGC) bir yetkilinin kendisini destekleyici açıklamalar yapması üzerine "Sizden nefret ediyorum" sözleriyle açık bir şekilde rejim karşıtı bir duruş sergilemesiyle de kendini göstermiştir. Bu sert çıkış, İran'da uluslararası başarı kazanan sanatçıların devlet ile ilişkilerinde yaşadığı gerilimin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

The Salesman filmi İran'ın dış imajını olumlu yönde etkileyen kültürel başarılar arasında yer alsa da, Farhadi'nin bağımsız ve eleştirel tutumu, İran hükümetinin filmi tam anlamıyla bir propaganda aracı olarak kullanmasını engellemiştir. Film, İran'ın sanatsal üretim kapasitesini ve kültürel zenginliğini uluslararası alanda tanıtırken, İran içinde siyasi ve ideolojik tartışmalara neden olmuş ve devletin sanatçılar üzerindeki kontrol mekanizmalarının sınırlarını göstermiştir. Kültürel başarıların uluslararası ilişkilerde bir yumuşak güç unsuru olarak nasıl kullanıldığı ve bunun sanatçılar ile devlet arasındaki ilişkilere nasıl yansıdığı konusunda The Salesman önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Sanat ve Akademik Girişimler: İran'ın Kültürel Diplomasisi ve Modernist Sanatın Rolü

İran, uluslararası kültürel etkinliklere katılım sağlayarak ve kendi kültürel mirasını tanıtarak, uluslararası alanda olumlu bir imaj oluşturmayı ve yumuşak güç kapasitesini artırmayı hedeflemektedir. Bu strateji, özellikle sanat ve akademik girişimler aracılığıyla yürütülmektedir. İran'ın modern sanat alanındaki girişimleri, kültürel diplomasinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Özellikle Tahran Çağdaş Sanat Müzesi'nde düzenlenen sergiler, İran'ın sanatsal zenginliğini ve modernist eğilimlerini uluslararası kamuoyuna sunmaktadır. Örneğin, "Eye to Eye" adlı sergide, uzun yıllar boyunca saklı kalan Batılı sanat eserleri yeniden gün yüzüne çıkarılmıştır (Tehran Times, 2024). Bu sergi, İran'ın Batı ile olan kültürel etkileşimini ve modern sanatın ülke içindeki gelişimini vurgulamaktadır. Sergi, Picasso, Warhol ve Bacon gibi Batılı sanatçıların eserlerinin yanı sıra, tanınmış İranlı sanatçıların çalışmalarını da içermektedir. Bu tür etkinlikler, İran'ın kültürel mirasının evrenselliğini ve sanatın birleştirici gücünü göstermektedir. Ancak bu kültürel diplomasi çabaları, devam eden siyasi gerilimler ve İran'a ilişkin küresel algıların karmaşıklığı gibi zorluklarla da karşı karşıya kalmıştır. Kültürel temsili siyasi gerçeklerle dengelemekte zaman zaman zorluklar yaşanmıştır.

Modernist İran Sanatının Uluslararası Sergileri ve Siyasi Boyutları

2013 yılında New York'taki Asia Society'de düzenlenen İran Modern Sergisi, İran modernist sanatını küresel modernite kanonuna dahil etme çabasının önemli bir örneğiydi. İran diasporasının bakış açısını yansıtan sergi hem diaspora topluluğuna hem de ev sahibi ülkeye hitap ediyordu. İran'ın modernist sanatını sekülerizmin altın çağı olarak sunarak, diaspora topluluğu için devrim öncesi İran'a metaforik bir dönüş anlamı taşıyordu.

Öte yandan, Berlin'deki Ulusal Galeri'de ve Roma'daki MAXXI Müzesi'nde sergilenmesi planlanan ancak iptal edilen "The Tehran Modern" sergisi projesi, modernist sanatın yumuşak güç aracı olarak siyasi araçsallaştırılmasına bir örnektir. 2015 yılındaki başarılı nükleer müzakerelerin ardından planlanan bu sergi, İran'ın kültürel mirasını Batı'ya tanıtmaya fırsatı olarak görülmüştür. Ancak, İran tarafından eserlerin ihracatı için izin alınmasındaki gecikmeler ve ertelemeler, serginin Alman yetkililerce iptal edilmesine yol açmıştır (Nahidi, 2023).

İran medya çabalarını tamamlamak için daha yumuşak kamu diplomasisi biçimleri de kullanmıştır. Film festivalleri, sanat sergileri ve akademik konferanslar gibi kültürel diplomasi girişimleri, uluslararası izleyicilere İran'ın daha incelikli bir imajını sunmak için kullanılmıştır.

İslami Kültür ve İlişkiler Organizasyonu (ICRO), İran'ın kültürel diplomasisinin kilit bir aracı olarak görülebilir. Organizasyon 1995 yılında İran'ın çok çeşitli kültürel diplomasi ağlarını homojenleştirmek amacıyla kurulmuştur; bu ağlar o zamana kadar devlete bağlı çeşitli kurumlar aracılığıyla yürütülmekteydi ve etkinliği sınırlıydı. ICRO, İran'ın diğer devletlerle ikili kültürel girişimlerini koordine etmekten sorumludur ve bazı açılardan British Council ya da Konfüçyüs ve Goethe Enstitülerine benzer bir girişim olarak görülebilir. Kültür ve İslami İrşat Bakanlığı'na bağlı olan ICRO, faaliyetlerini, yönetim konseyi üyelerini doğrudan atayan Dini Lider'in rehberliğinde yürütmektedir. Öncelikli amacı Devrim'in ideallerini yaymak, İslami birliği teşvik etmek ve Müslüman ülkelerle ilişkileri güçlendirmektir. İran'ın yumuşak güç erişimi açısından önemi, yurtdışında görev yapan üst düzey kültür temsilcilerini ('kültür konseyleri' olarak bilinir) atamasıdır. Bu temsilciler bağımsız olarak ama bazen de İran'ın büyükelçilikleriyle (Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolü altındadırlar) iş birliği içinde çalışırlar ve İran'ın yurtdışındaki kültür merkezlerini yönetirler. İran'ın yumuşak gücünü yaymak için üstlendiği ana girişimler genellikle söz konusu ülkeye bağlı olmakla birlikte, esas olarak İran kültür haftaları/sergileri düzenlemek, yurtdışında yaşayan İranlılar için kültürel ve dini etkinlikler düzenlemek, ev sahibi ülkedeki kültür kurumlarıyla bağlantılar kurmak ve Farsça

öğrenimini teşvik etmektir. ICRO ayrıca İslam Cumhuriyeti ve İran kültürü üzerine 25 dilde yayın yapan ve ICRO kültür merkezlerinde halka açık olan kütüphaneler için kaynak sağlayan Al-Hoda uluslararası yayınevini de işletmektedir. ICRO'nun birçok Avrupa başkenti de dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanında ofisleri var, ancak en aktif oldukları yerler komşu ülkeler; Pakistan sekiz, Türkiye ise iki ICRO merkezine ev sahipliği yapıyor. Odak noktası diğer Müslüman devletler olsa da, ICRO Müslüman olmayan dünyada da kültür merkezleri işletmektedir ve başlattığı kültürel sosyal yardım türü açısından oldukça esnek bir görev alanına sahiptir (Wastnidge, 2015). Bu kültürel diplomasi çabaları genellikle İran'ın bilimsel ve teknolojik başarılarını vurgulamaya çalışmakta ve nükleer programı İran'ın ilerlemesi ve modernleşmesine dair daha geniş bir algıyı oluşturmaya çalışmaktadır. Örneğin, nükleer teknolojinin barışçıl uygulamalarını vurgulamak amacıyla çeşitli ülkelerde İran'ın nükleer tıp alanındaki ilerlemelerini sergileyen sergiler düzenlenmiştir (The Media Line Staff, 2024).

İran'ın Hedef Kitle Odaklı Kamu Diplomasisi ve Dijital Stratejileri

İran'ın kamu diplomasisi, farklı hedef kitlelere özel olarak uyarlanmış stratejilerle şekillenen çok katmanlı bir yapıya sahiptir. İran, küresel, bölgesel ve ideolojik düzeylerde çeşitli medya ve kültürel girişimler aracılığıyla etkisini artırmayı amaçlamaktadır. Batı medyasının İran hakkında tek taraflı bir anlatı sunduğunu öne süren İran yönetimi, kendi söylemini küresel kamuoyuna ulaştırmak için uluslararası yayın organlarını aktif olarak kullanmaktadır. İran'ın medya stratejisi, dil ve kültürel bağları temel alarak farklı coğrafyalardaki izleyicileri hedeflemektedir. Press TV, İngilizce yayın yaparak Batı'daki izleyicilere İran'ın perspektifini sunmayı amaçlarken, Al-Alam ve HispanTV gibi kanallar sırasıyla Arapça ve İspanyolca yayın yaparak Orta Doğu ve Latin Amerika'daki izleyicileri hedeflemektedir (Kamalipour & Hamelink, 2010). Örneğin, Al-Alam özellikle Filistin, Lübnan ve Suriye'deki Arap kitlelerine hitap ederken, HispanTV, Latin Amerika'daki sol eğilimli izleyicilere ulaşarak ABD karşıtı söylemleri destekleyen içerikler üretmektedir. Bunun ötesinde, İran'ın kamu diplomasisi Küresel Güney'deki ülkelerle ideolojik bir dayanışma kurma stratejisini de içermektedir. İran, kendisini Batı'nın emperyalist politikalarına karşı bağımsız bir güç olarak tanıtarak, Batı hegemonyasına direnen ülkelerle yakınlaşmayı hedeflemektedir. Özellikle Afrika ve Latin Amerika'daki ülkelerle diplomatik ve kültürel ilişkilerini güçlendirmeye çalışan İran, bu süreçte nükleer haklarını bir egemenlik mücadelesi olarak çerçeveleyerek bu ülkelerde yankı bulan bir söylem geliştirmiştir. Nitekim, İran liderleri sık sık nükleer enerji programlarını sömürgeciliğe karşı teknolojik bağımsızlık olarak

tanımlamakta ve bunu geliştirmekte olan ülkeler için bir örnek olarak sunmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle Venezuela, Küba ve Güney Afrika gibi ülkelerde yankı bulmuştur. Ayrıca, İran'ın sosyal medya ve dijital platformları giderek daha etkin bir şekilde kullanmaya başlaması, kamu diplomasisinde yeni bir boyut açmaktadır. Devlete bağlı medya kuruluşları, Twitter, YouTube ve Telegram gibi platformlar üzerinden doğrudan uluslararası kamuoyuna ulaşmayı hedeflemektedir. İran hükümeti ABD'nin 2018'de nükleer anlaşmadan çekilmesini sosyal medya kampanyalarıyla küresel çapta tartışmaya açarak, Batı'nın güvenilmez bir müzakere ortağı olduğu algısını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu süreçte üst düzey isimler engelli olmasına rağmen Twitter'da İngilizce gönderilerle kararı alaya almış, örneğin eski nükleer müzakereci Said Celili paylaştığı bir tweette Trump'ın Crippled America kitabını göstererek ABD'nin “çürük bir bedenle” İran'a zarar veremeyeceğini vurgulamıştır (Dagres, 2018). Devlete bağlı medya organları dijital stratejilerini de bu tür anlatıları güçlendirmek üzere kurmakta; İran Devrim Muhafızları'na yakın gençlik haber ağı Daneshjoo ve bağlantılı Telegram kanalları, ABD'deki kampüs olaylarına dair “Amerikan Öğrenci Ayaklanması” başlıklı sayısız haber klibi üreterek Amerikan polis şiddetini gözler önüne seren içerikleri yaygın biçimde dolaşıma sokmuştur. Tahran rejimi ayrıca Batı'nın insan hakları ihlalleri ve dış politikadaki çifte standartlarını ifşa etmeye odaklanan eleştirel söylemini sosyal medya üzerinden uluslararası gündeme taşımaktadır; İranlı liderler ve devlet medyası, ABD gibi liberal demokrasileri insan hakları ve ifade özgürlüğü konusunda “iki yüzlülükle” suçlayarak “Amerikan demokrasisinin sadece bir yalandan ibaret” olduğunu öne süren mesajlar paylaşmıştır. Sosyal medya bu bağlamda İran'a, geleneksel diplomatik kanalları aşarak kendi bakış açısını dünya kamuoyuna doğrudan aktarma fırsatı sunmaktadır; nitekim çoğu üst düzey İranlı yetkili, ülke içinde yasaklı olmasına rağmen Twitter ve Instagram hesaplarını aktif biçimde kullanarak (çoğunlukla İngilizce içeriklerle) milyonlarca takipçiye hitap etmektedir. Ancak bu strateji önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır: Tahran içeride Facebook, Twitter ve YouTube gibi popüler sosyal medya sitelerini erişime kapatarak kapsamlı bir dijital sansür uygulamaktadır. Buna karşılık ABD'nin yaptırımları ile Batılı teknoloji şirketlerinin politikaları, İran'ın dijital diplomasi alanındaki erişimini sınırlandırabilmektedir; İran yönetimi ise kendi dijital erişimini daraltan bu tür engellemeleri dahi propaganda malzemesi haline getirip Batı'yı çevrimiçi alanda çifte standart uygulamakla suçlamaktadır.

3.2.4 Takiyye Stratejisi

İran'ın nükleer programı, uluslararası ilişkilerde yalnızca teknik ve stratejik bir konu değil, aynı zamanda iletişim ve algı yönetimi açısından da kritik bir unsur olmuştur. Bu bağlamda, İran'ın iletişim stratejilerinde tarihsel olarak yerleşik bir kavram olan takiyye ve onun tamamlayıcısı kitman (gizleme) önemli bir yer tutmaktadır. Andrew Campbell, İran'ın nükleer müzakereler sırasında bu kavramları sistematik bir şekilde kullanarak uluslararası kamuoyunu yönlendirdiğini ve süreci kendi lehine şekillendirmeye çalıştığını iddia etmektedir (Campbell, 2006).

Takiyye, Şii doktrininde tehdit altındaki bir topluluğun veya bireyin inançlarını veya niyetlerini geçici olarak saklamasına izin veren bir kavramdır. Geleneksel olarak, Şiilik tarihinde zulüm karşısında bir hayatta kalma stratejisi olarak geliştirilmiş olsa da, İran İslam Cumhuriyeti yönetimi bu anlayışı uluslararası müzakerelerde diplomatik bir araç olarak kullanmıştır. Campbell, İran'ın nükleer programı konusundaki söylemlerini bu bağlamda ele almakta ve Batılı devletlerin İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda sürekli olarak çelişkili mesajlar almasının, bu stratejinin bilinçli bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır (Campbell, 2006). Örneğin, İran yetkilileri zaman zaman nükleer programlarının yalnızca barışçıl amaçlar taşıdığını ve uluslararası hukuka uygun olduğunu ileri sürerken, aynı zamanda programlarını ulusal güvenlik çerçevesinde vazgeçilmez bir hak olarak tanımlamaktadırlar. Bu çift yönlü söylem hem uluslararası toplumu yatıştırma hem de iç kamuoyunu mobilize etme amacına hizmet etmektedir. Campbell, bu durumu İran'ın diplomasi alanında bir tür “çifte oyun” stratejisi olarak nitelendirmekte ve bunun uluslararası toplumu yanlış yönlendirme taktiği olduğunu öne sürmektedir.

Takiyye ile ilişkili bir diğer kavram olan kitman, gerçek niyetin veya bilginin kısmen saklanması anlamına gelir. İran, özellikle nükleer tesislerinin denetlenmesi konusunda bu stratejiyi sıkça kullanmıştır. Örneğin, 2002 yılında İran'ın Natanz ve Arak tesislerinin gizlice işletildiğinin ortaya çıkması, Batılı istihbarat teşkilatlarının ve UAEA'nın tepkisini çekmiş ve İran'a yönelik güven eksikliğini derinleştirmiştir. Campbell'e göre, İran bu tür bilgileri saklayarak müzakerelerde avantaj sağlamayı ve yaptırımları geciktirmeyi hedeflemektedir. Bu strateji, Avrupa ülkelerinin İran ile yürüttüğü diplomasiye de doğrudan yansımıştır. Campbell, Avrupa Birliği'nin (özellikle Almanya, Fransa ve İngiltere'nin) İran ile 2003-2005 yılları arasında yürüttüğü müzakerelerde, İran'ın sürekli olarak bilgi akışını sınırlayarak ve müzakere sürecini manipüle ederek zaman kazanmaya çalıştığını belirtmektedir. Bu süreçte İran, UAEA'nın denetim taleplerini kabul etmiş ancak bunları uygulamada geciktirmiş veya eksik

bilgi sunmuştur. Bu taktikler, İran'ın nükleer programını geliştirmesi için gerekli olan zamanı kazanmasını sağlamıştır.

İran'ın nükleer programına yönelik uluslararası endişeler, büyük ölçüde İran'ın bu stratejileri kullanarak şeffaflığı sınırlamasından kaynaklanmaktadır. İran, Batı'nın baskısını hafifletmek için zaman zaman diplomatik esneklik gösterirken, aslında nükleer faaliyetlerini sürdürmekte ve müzakere sürecini kendi lehine şekillendirmektedir. Campbell, bu durumu “diplomasi ile aldatmacanın iç içe geçtiği bir süreç” olarak tanımlamaktadır.

İran'ın nükleer müzakerelerinde takiyyenin bir iletişim stratejisi olarak kullanıldığı şüphesi, uluslararası toplumun İran'a olan güvenini büyük ölçüde sarsmıştır. Özellikle 2015 yılında imzalanan Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) sonrasında, İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin eksik bilgi sunduğuna dair iddialar, bu stratejinin halen aktif olarak kullanıldığını göstermektedir. Campbell'in belirttiği gibi, İran bu süreçte diplomatik söylemlerini sürekli değiştirerek ve farklı aktörlere farklı mesajlar vererek müzakereleri manipüle etmeye çalışmaktadır.

Sonuç olarak, İran'ın nükleer programı bağlamında iletişim stratejilerinde takiyye ve kitman kavramlarının belirgin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu stratejiler, İran'ın uluslararası arenada zaman kazanmasına ve programını daha az baskı altında yürütmesine yardımcı olmuştur. Ancak bu durum, İran'ın uzun vadede uluslararası toplumla olan ilişkilerini daha da karmaşık hale getirmiştir. Andrew Campbell'in analizine göre, İran'ın bu tür aldatıcı stratejileri kullanmaya devam etmesi, bölgesel ve küresel güvenlik açısından ciddi sonuçlar doğurmaya devam edecektir.

İran'ın çok yönlü medya ve kamu diplomasisi stratejileri, önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Ülkenin, özellikle Batı dünyasında, insan hakları ihlalleri ve militan gruplara verdiği destek gibi faktörlerden kaynaklanan olumsuz imajı, kamu diplomasisi girişimlerinin etkinliğini ciddi şekilde sınırlamaktadır. Bu olumsuz algı, İran'ın iletişim çabalarının etkisini azaltmakta ve mesajlarının hedef kitlelere ulaşmasını engellemektedir.

İran'ın iletişim stratejilerinin karşılaştığı en önemli engellerden biri, güvenilirlik eksikliğidir. Geçmişte yaşanan dezenformasyon vakaları ve ülke içindeki basın özgürlüğü kısıtlamaları, İran'ın uluslararası iletişiminin kredibilitatesini zayıflatmaktadır. Bu güven açığı, özellikle Batılı kitlelere yönelik kamu diplomasisi girişimlerinin etkinliğini önemli ölçüde azaltmaktadır.

Buna rağmen, İran'ın nükleer programıyla ilgili medya ve kamu diplomasisi kullanımı, uluslararası algıları şekillendirmenin öneminin sofistike bir şekilde anlaşıldığını göstermektedir. Ülke, devlet medyası, dijital diplomasi ve kültürel diplomasi gibi çeşitli araçları kullanarak olumsuz söylemleri dengelemeye ve küresel arenadaki pozisyonunu güçlendirmeye çalışmaktadır.

İran'ın bu çabaları, kendi perspektifini sunma ve uluslararası müzakereleri etkileme konusunda kısmi başarılar elde etmiştir. Ancak, özellikle Batı'da yerleşik olan şüphecilik ve olumsuz algıların üstesinden gelme konusunda hala önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum, ülkenin uluslararası alandaki iletişim stratejilerinin etkinliğini sınırlamaya devam etmektedir. Öte yandan İran, nükleer program konusunda uluslararası toplumu kasıtlı olarak yanıltma iddialarını resmen reddetmiş, faaliyetlerinin gizli değil egemenlik hakkı olduğunu savunagelmıştır.

3.3 İran'ın Uluslararası İmajının Analizi

3.3.1 Batı Ülkelerindeki Algılar

Batılı ülkelerde İran'ın nükleer programı genellikle şüphe ve endişeyle karşılanmış ve İran'ın nükleer silah edinme peşinde olabileceğine dair bir inançla şekillenmiştir. Bu algı, Batılı ülkelerin İran'a yönelik politika yaklaşımlarını ve diplomatik çabalarını doğrudan etkilemiştir. Özellikle 1979 İslam Devrimi'nin ardından İran-Batı ilişkilerinin değişimi, Batı'nın İran'ın nükleer faaliyetlerine bakış açısını belirlemiştir.

Devrim öncesinde, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler, İran'ın nükleer programını (Barış için Atom) girişimi kapsamında desteklemekteydi. Ancak 1979'daki İslam Devrimi, İran ve Batı arasındaki ilişkilerde keskin bir kırılmaya yol açarak karşılıklı güvensizlik ortamını besledi. Bu süreci daha da derinleştiren olaylardan biri de 1979-1981 yılları arasında yaşanan rehine kriziydi. Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'nde yaşanan kriz, Batı'daki İran algısını olumsuz yönde etkileyerek ilerleyen yıllarda İran'a yönelik sert politikaların temelini oluşturdu.

Batılı ülkeler, İran'ın nükleer programının askeri boyutları olabileceğinden uzun süredir şüphe duymaktadır. Natanz ve Fordow'daki beyan edilmemiş nükleer tesislerin keşfi, İran'ın nükleer faaliyetlerinin şeffaf olmadığı yönündeki endişeleri artırdı. Ayrıca, İran'ın sivil amaçlarla sınırlı olması gereken uranyum zenginleştirme kapasitesini aşmaya çalıştığı algısı, Batı ile İran arasındaki temel tartışma konularından biri haline geldi. Uluslararası Atom Enerjisi

Ajansı (UAEA) tarafından yayımlanan ve İran'ın güvenlik anlaşmalarına tam olarak uymadığına dair raporlar da bu endişeleri pekiştirdi.

Batılı ülkeler, İran'ın nükleer programını aynı zamanda bölgesel güvenlik açısından da değerlendirerek, Orta Doğu'da bir silahlanma yarışı başlatabileceği ihtimaline odaklanmaktadır. İran'ın nükleer kapasiteye sahip olması halinde Suudi Arabistan, Türkiye ve Mısır gibi bölgesel aktörlerin de benzer adımlar atabileceği endişesi dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra, özellikle ABD ve müttefikleri, İran'ın nükleer faaliyetlerinin İsrail'in güvenliği üzerindeki potansiyel etkilerinden kaygı duymaktadır. Ayrıca, İran'ın nükleer programının, küresel çapta nükleer silahların yayılmasını önleme rejimini zayıflatabileceği ve diğer devletleri de benzer girişimlere teşvik edebileceği düşünülmektedir. Bu endişeler doğrultusunda Batılı ülkeler, İran'ın nükleer programını sınırlandırmak için ekonomik yaptırımlar ve diplomatik izolasyon politikalarına başvurmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İran'a yönelik çeşitli yaptırım kararları alırken, ABD ve Avrupa Birliği de İran ekonomisini hedef alan geniş çaplı tek taraflı yaptırımlar uygulamıştır. Özellikle İran'ın petrol ve finans sektörlerine getirilen yaptırımlar, ülke ekonomisini önemli ölçüde zorlamıştır. Bunun yanı sıra, Batılı ülkeler diplomatik yollarla da İran'ın nükleer programına yönelik endişeleri gidermeye çalışmıştır. P5+1 (BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya) müzakereleri gibi girişimler, İran'ın nükleer faaliyetlerinin uluslararası denetime tabi tutulmasını sağlama amacı taşımıştır.

İran'ın nükleer programının nasıl ele alınacağına ilişkin tartışma, politika yapıcılarının gerçekten de iki ana kampa ayırmıştır: Angajmanı savunanlar ve çevrelemeyi destekleyenler. Bu bölünme, konunun karmaşık yapısını ve İran'ın nükleer hedeflerinin nasıl etkin bir şekilde yönetileceğine dair farklı bakış açılarını yansıtmaktadır.

Angajman taraftarları, İran'ı teşvikler karşılığında nükleer faaliyetlerini azaltmaya ikna etmeyi amaçlayan diplomatik girişimleri savunmaktadır. Bu yaklaşım, yapıcı diyalog ve müzakere edilmiş anlaşmaların İran'ın nükleer programında şeffaflığı sağlayabileceği ve bölgesel istikrarı teşvik ederken silahlanmayı önleyebileceği inancına dayanmaktadır (Hultman & Peksen, 2017).

2015 Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) angajman yaklaşımının en iyi örneğidir. İran ve büyük dünya güçleri arasında kapsamlı müzakereleri içeren bu anlaşma, yaptırımların hafifletilmesi karşılığında İran'ın nükleer programını sınırlandırmayı amaçlamıştır (Hultman & Peksen, 2017). Bu yaklaşımın savunucuları, bu tür diplomatik çabaların daha sürdürülebilir

çözümlere yol açabileceğini ve daha iyi uluslararası ilişkileri teşvik edebileceğini savunmaktadır.

Öte yandan, çevreleme taraftarları, ekonomik yaptırımların uygulanması ve inandırıcı askeri hareket tehdidinin sürdürülmesini içeren daha sert bir tutumu vurgulamaktadır (Hultman & Peksen, 2017). Bu yaklaşım, sıkı tedbirler alınmadığı takdirde İran'ın barışçıl niyetler kisvesi altında nükleer kapasitesini geliştirmek için diplomasiyi istismar edebileceği inancına dayanmaktadır.

Yaptırımlar, çevreleme stratejisinin kilit araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu politikayı savunanlar, dikkatle tasarlanmış yaptırımların İran'ın ekonomik ve stratejik kaynaklarını sınırlayarak, ülkeye uluslararası normlara uyma konusunda baskı uygulayabileceğini öne sürmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından uygulanan yaptırımlar, doğrudan İran'ın nükleer programını hedef almış; bu kapsamda seyahat yasakları ile bazı kurumlar ve yetkililere ait mal varlıklarının dondurulması gibi önlemler de hayata geçirilmiştir (Hultman & Peksen, 2017).

Yaptırımların çatışma yoğunluğunu azaltma ve gerilimi tırmandırmayı önlemedeki etkinliğine ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Bazı akademisyenler, yaptırımların İran'ı müzakere masasına oturmaya zorladığını ve 2015 yılında imzalanan nükleer anlaşmaya (JCPOA) ulaşılmasında önemli bir rol oynadığını savunmaktadır (Hultman & Peksen, 2017). Bu görüşe göre, yaptırımların yarattığı ekonomik baskı, İran'ı nükleer hedeflerini yeniden gözden geçirmeye ve diplomatik sürece katılmaya mecbur bırakmıştır. Buna karşılık bazı eleştirmenler, yaptırımlar ile nükleer faaliyetlerin sınırlandırılması arasında doğru bir “kalibrasyon” kurmanın zorluğuna dikkat çekerek yaptırımları “kör” bir politika aracı olarak nitelendirmektedir. Bu eleştirilere göre, yaptırımlar İran'ı ekonomik olarak cezalandırsa da, rejimin davranışlarını istenilen yönde değiştirme konusunda sınırlı bir etki yaratmıştır (Farzanegan & Batmanghelidj, 2024).

Araştırmalar yaptırımların İran üzerinde önemli ekonomik etkileri olduğunu göstermiştir. Sentetik kontrol yöntemini kullanan araştırmacılar, yaptırımların uygulandığı üç yıl boyunca (2012-2014) İran'ın GSYH'sinde 2014 yılında %17'lik bir düşüş olduğunu tahmin etmiştir. Bir başka çalışma ise ekonomik yaptırımların İran üzerindeki makroekonomik ve dağılımsal etkilerini inceleyerek ekonomik sonuçlarının altını çizmiştir (Farzanegan & Batmanghelidj, 2024). Yaptırımlar, iyi kalibre edildikleri takdirde, İran'ın kaynaklarını sınırlandırmak ve İran'ı

itaate zorlamak için önemli bir araç olarak görülmekle birlikte, çatışma yoğunluğunu azaltma ve tırmanmayı önleme konusundaki etkinlikleri konusunda tartışmalar devam etmektedir (Hultman & Peksen, 2017).

JCPOA, Batı'nın İran'ın nükleer programına ve uluslararası imajına yönelik algısında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Batı'da geniş kesimlerce diplomasinin zaferi olarak değerlendirilen anlaşma, İran'ın nükleer programına ilişkin endişeleri askeri müdahaleye başvurmadan, barışçıl yollarla çözmenin bir yöntemi olarak görülmüştür. Avrupa Birliği yetkilileri, JCPOA'yı İran'ın nükleer silah geliştirmesini engelleyen ve küresel güvenliği artıran kritik bir adım olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda, bu anlaşma Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamındaki en büyük diplomatik başarılarından biri olarak kabul edilmiştir.

Yaygın desteğe rağmen bazı Batılı politikacılar ve analistler anlaşmaya şüpheyile yaklaşmaya devam etti: Özellikle ABD ve İsrail'deki eleştirmenler, JCPOA'nın İran'ın nükleer kapasitesini kısıtlama konusunda yeterince ileri gitmediğini savunmuştur (AA, 2018). Bazıları anlaşmanın İran'ın potansiyel nükleer silah geliştirmesini engellemekten ziyade sadece geciktirdiğini düşünmektedir.

JCPOA sonrası dönem, Batı'nın İran'ın nükleer programına yaklaşımında önemli farklılıklarla sebep olmuştur. ABD'nin 2018'de anlaşmadan çekilmesi, Avrupa'nın tutumuyla tam bir tezat oluşturdu ve anlaşmanın etkinliğine ilişkin algıların değişmesine yol açtı. Trump yönetimi, JCPOA'nın İran'ın nükleer silah geliştirmesini engellemekte yetersiz kaldığını ve İran'ın balistik füze programı ve bölgesel faaliyetleri gibi diğer endişeleri yönetmede başarısız olduğunu savundu. Bunun sonucunda ABD, İran'a yaptırımları yeniden uygulayarak "maksimum baskı" kampanyası yürüttü. Buna karşılık, JCPOA'nın Avrupalı imzacıları (Fransa, Almanya ve İngiltere) anlaşmayı nükleer silahların yayılmasının önlenmesi için çok önemli bir araç ve önemli bir diplomatik başarı olarak görerek korumaya çalıştılar. Bu ayrışma transatlantik ilişkilerde bir çatlak yarattı ve Avrupa, ABD'nin baskısı ile nükleer anlaşmayı kurtarma arzusu arasında kaldı. Avrupa ülkeleri, şirketlerini ABD yaptırımlarından korumak ve İran'la ticareti sürdürmek için mekanizmalar oluşturmaya çalıştılar, ancak bu çabaların başarısı sınırlı kaldı. ABD'nin çekilmesi ve yaptırımlara karşılık olarak İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin JCPOA sınırlarını kademeli olarak aşması, durumu daha da karmaşık hale getirdi. Bu zorluklara rağmen AB, JCPOA'ı İran'ın nükleer silah geliştirmesini engellemek için en iyi

seçenek olarak görmeye devam etmiş ve ABD'nin anlaşmaya geri dönmesi ve tüm taraflarca tam olarak uygulanmasını sağlamak için diplomatik çabalara devam etmiştir. Bu dönem, Batı'nın İran'ın nükleer programına ilişkin algı ve yaklaşımlarının karmaşık dinamiklerinin altını çizmekte ve uluslararası diplomasi ve bölgesel istikrar açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Batı medyasında yer alan haberler, İran'ın nükleer programına ve uluslararası imajına ilişkin kamuoyu algılarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Araştırmalar medyanın sıklıkla İran'ın nükleer faaliyetlerinden kaynaklanan potansiyel tehditleri vurguladığını ve bunun da kamuoyunu etkilediğini göstermiştir. İngilizce yayın yapan gazeteler üzerinde yapılan bir araştırmada, İran'ın nükleer anlaşmazlığın tüm sorumlusu olarak gösterilmesi ve müzakerelerin daha geniş bağlamı tam olarak incelenmeden İran'ın taviz vermesi talebine odaklanması eğilimi tespit edilmiştir (Arena, 2021; Stouwdam, 2022). Bu ereveleme, İran'ı uluslararası güvenliğe bir tehdit olarak gösteren anlayışa katkıda bulunmaktadır. Nitekim, olumsuz erevelemelerin olumlu söylemleri bastırđıėı yönündeki Olumsuzluk Baskınlığı Teorisi  ng r s , İran  rneğinde de doğrulanmış görünmektedir.

İran'ın nükleer programının karmaşıklığı ve buna yönelik diplomatik çabalar, medyada sıklıkla aşırı basitleştirilerek ele alınmaktadır. Analistler, bu tür basitleştirilmiş anlatımların konuyla ilgili çıkarları yanlış yansıtabileceğini ve kamuoyunda kabul edilebilir çözüm seçeneklerini daraltabileceğini vurgulamaktadır (Siegel & Barforoush, 2013). Özellikle haberler, ağırlıklı olarak resmi hükümet kaynaklarına, özellikle de ABD'ye dayanmakta, bu da konunun dar bir çerçevede, resmi politika tercihleriyle uyumlu bir şekilde ele alınmasına neden olmaktadır. Resmi kaynaklara olan bu aşırı bağımlılık, kamuoyunun mevcut politika seçeneklerini tam anlamıyla kavramasını zorlaştırdığı için eleştirilmektedir.

Medyanın İran'ın nükleer programına ilişkin tasvirleri genellikle bağlamdan yoksun olup, İran'ın nükleer kapasitesi ve niyetleri hakkında yeterli kanıtı dayandırmayan iddialar içermektedir. Bu durum, politika yapıcılar ve kamuoyu nezdinde yanlış veya eksik bir tablo oluşturabilir. Ayrıca, haberlerde ağırlıklı olarak ABD'li, Avrupalı ve İsraili yetkililerin bakış açısına yer verilmekte, bu da anlaşmazlığın çözüm sorumluluğunu yalnızca İran'a yüklerken, diğer ülkelerin rollerini göz ardı etmektedir (Siegel & Barforoush, 2013).

İran'ın Batı medyasındaki, özellikle de Amerikan medyasındaki temsili, nükleer programı hakkında haber yaparken genellikle İran'ın İslami kimliğini vurgulamaktadır. Bu ereveleme,

konunun "İslami İran" ile "Batı" arasında bir çatışma olarak algılanmasına katkıda bulunabilir ve potansiyel olarak mevcut önyargıları güçlendirebilir (Ugus & Doğrusözlü, 2023). Bu tür tasvirler, karmaşık jeopolitik meselelerin basitleştirilmiş bir versiyonunu sunarak kamuoyunu ve politika kararlarını etkileyebilir.

İran'ın nükleer programına ilişkin medyada yer alan haberlerin, özellikle Irak Savaşı öncesi haberciliğe yönelik eleştirilere bir yanıt olarak zamanla gelişim gösterdiği görülmektedir. Bazı gözlemciler, bu haberlerin nitelik bakımından iyileştiğini savunurken; diğerleri, hâlâ uluslararası ilişkiler ve politika kararları açısından ciddi ve istenmeyen sonuçlar doğurabilecek önemli kusurlar barındırdığını ileri sürmektedir (Siegel & Barforoush, 2013). Medyanın, İran'ın nükleer programına ilişkin kamuoyu algısını ve politika tartışmalarını şekillendirmedeki rolü, Batı'nın İran'ın uluslararası imajına yönelik algılarını anlamada kritik bir unsur olmaya devam etmektedir.

İran'ın nükleer programına ilişkin Batılı algılar, başta istihbarat tahminleri ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) raporları olmak üzere bilimsel ve teknik değerlendirmelerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu değerlendirmeler Batılı ülkelerdeki politika kararlarının ve kamuoyunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Özellikle ABD'nin ulusal istihbarat tahminleri, Batı'nın İran'ın nükleer yetenekleri ve niyetlerine ilişkin algılarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Ulusal İstihbarat Direktörü Ofisi (ODNI) düzenli olarak Kongre'ye İran'ın nükleer faaliyetlerini değerlendiren raporlar sunmaktadır. Temmuz 2024 tarihli ODNI raporunda, İran'ın "test edilebilir bir nükleer cihaz üretmek için gerekli olan kilit nükleer silah geliştirme faaliyetlerini yürütmediği" (The Iran Primer, 2024) yönündeki önceki ifadeler kaldırılarak kayda değer bir değişiklik yapılmıştır. Rapor bunun yerine İran'ın "eğer isterse bir nükleer aygıt üretmek için kendisini daha iyi konumlandıracak faaliyetlerde bulunduğunu" belirtmiştir (The Iran Primer, 2024). Değerlendirmedeki bu değişiklik, İran'ın nükleer niyet ve kabiliyetlerinin ABD istihbarat kurumları tarafından yeniden değerlendirildiğini göstermektedir.

IAEA'nın teknik değerlendirmeleri de Batı'nın İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin görüşlerinin şekillenmesinde aynı derecede etkili olmuştur. Ajansın raporları İran'ın koruma anlaşmasına uyumu ve nükleer programının durumu hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Örneğin, Mayıs 2024 tarihli IAEA raporu İran'daki dört sahada beyan edilmemiş nükleer malzeme ve faaliyetlerle ilgili devam eden endişeleri vurgulamış ve İran'ın Kapsamlı Koruma

Anlaşması'nı ihlal etmeye devam ettiğini göstermiştir (Albright vd., 2024). UAEA'nın bulguları sıklıkla İran'ın nükleer programının barışçıl niteliğinin doğrulanmasındaki zorlukların altını çizerek Batı'nın şüpheciliğine ve endişelerine katkıda bulunmaktadır. Bu bilimsel ve teknik değerlendirmeler Batılı ülkelerde karmaşık ve çoğu zaman tartışmalı bir söyleme yol açmıştır. Örneğin, ABD istihbarat topluluğunun İran'ın nükleer faaliyetleri duraklamış olarak değil devam eden şekilde yeniden değerlendiren tutumu, İran'ın nükleer programını değerlendirme kriterlerinin yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır (Bermudez, 2024). Bu yeniden değerlendirme, Batılı istihbarat kurumlarının ve uluslararası müfettişlerin sınırlı erişimi ve mevcut bilgileri göz önüne alındığında, İran'ın nükleer yeteneklerini ve niyetlerini doğru bir şekilde belirlemenin zorluklarını yansıtmaktadır.

İstihbarat tahminleri ve UAEA raporları arasındaki etkileşim genellikle Batı medyası ve politika çevrelerindeki anlatıyı şekillendirir. Örneğin, UAEA İran'ın nükleer faaliyetleri hakkında tutarsızlıklar bildirdiğinde veya endişelerini dile getirdiğinde, bu durum Batı'nın İran'ı potansiyel bir nükleer tehdit olarak algılamasını güçlendirme eğilimindedir. Buna karşılık, istihbarat değerlendirmeleri ya da UAEA raporları İran'ın nükleer silahlanma konusunda uyum gösterdiğini ya da kanıt bulunmadığını ortaya koyduğunda, bu durum diplomatik yaklaşımların etkinliği ve yaptırımların gerekliliği konusunda tartışmalara yol açabilir.

Sonuç olarak, istihbarat kurumları ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından yürütülen bilimsel ve teknik değerlendirmeler, Batı'nın İran'ın nükleer programına ilişkin algısını şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Bu değerlendirmeler, politika kararlarını yönlendirmekte, kamuoyunu etkilemekte ve İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik endişelerin nasıl ele alınacağına dair tartışmalara katkıda bulunmaktadır. Ancak bu değerlendirmelerin zamanla değişkenlik göstermesi, meselenin karmaşıklığını ve Batılı ülkeler arasında İran'ın nükleer niyetleri ve kapasitesi konusunda ortak bir görüş birliği sağlanmasındaki zorlukları ortaya koymaktadır.

3.3.2 Bölgesel Komşuların Görüşleri

Türkiye

İran'ın uluslararası imajı önemli ölçüde komşu ülkelerle, özellikle de yakın bölgesindeki ülkelerle olan ilişkilerine göre şekilleniyor. Bu komşular arasında Türkiye, İran ile karmaşık ve gelişen bir ilişki içinde olan kilit bir oyuncu olarak öne çıkmaktadır. Türkiye ve İran arasındaki ilişki yüzyıllara dayanan ortak bir tarihe dayanmaktadır ve her iki ülke de yaklaşık 400 yıldır

değişmeden kalan 560 km'lik bir sınırı paylaşmaktadır (MFA, 2024). Bu uzun süreli coğrafi yakınlık, ideolojik farklılıklar veya jeopolitik gerilimler dönemlerinde bile diplomatik ve ekonomik etkileşimlerin devam etmesini gerektirmiştir.

İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'ni takip eden on yıllarda, Türkiye'nin doğu komşusuna yönelik algısı büyük ölçüde İran'ın teokratik sistemi ile Türkiye'nin laik cumhuriyeti arasındaki ideolojik ayrıma göre şekillenmiştir. İranlı liderler, İran'ın İslami rejimini Türkiye'nin laik temellerine potansiyel bir tehdit olarak gören Türk elitleri tarafından genellikle şüpheyle karşılanmıştır (Çaman & Dağcı, 2013).

Türkiye'nin İran'a yaklaşımında önemli bir değişim, 2000'li yılların başında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle başladı. Bu değişim, eski Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından savunulan "komşularla sıfır sorun" kavramı altında Türk dış politikasının daha geniş bir şekilde yeniden yapılandırılmasından kaynaklanıyordu (Çaman & Dağcı, 2013). AK Parti hükümeti geleneksel ideolojik güvensizliğin ötesine geçmeye ve bunun yerine potansiyel iş birliği alanlarına odaklanmaya çalıştı. Bu yeni yaklaşım birkaç faktör tarafından yönlendirildi:

- (1) Ekonomik çıkarlar: AK Parti, İran ile ticaret ve enerji iş birliğini artırma potansiyelinin farkına vardı.
- (2) Bölgesel hedefler: Türkiye bölgesel bir güç olarak rolünü artırmaya çalıştı ve bu da İran gibi kilit komşularla ilişkilerin geliştirilmesini gerektirdi.
- (3) Değişen küresel dinamikler: Orta Doğu'da Batı politikalarına yönelik artan şüphecilik Türkiye'yi daha bağımsız bir dış politika izlemeye teşvik etti.

Ekonomik bağlar, AK Parti hükümeti döneminde Türkiye-İran ilişkilerinin temel taşlarından biri olmuştur. İran'a yönelik uluslararası yaptırımlar nedeniyle yaşanan dalgalanmalara rağmen, her iki ülke de sürekli olarak ekonomik iş birliğini sürdürmeye ve genişletmeye çalışmıştır. Ekonomik ilişkilerin kilit yönleri şunlardır:

- (1) Enerji ticareti: İran, Türkiye'nin enerji güvenliği ve çeşitlendirme çabaları için hayati önem taşıyan önemli bir petrol ve doğal gaz tedarikçisi olmuştur.
- (2) Petrol dışı ticaret: Türkiye, İran'ın geniş nüfusunu, özellikle sanayi ürünleri, gıda ürünleri ve giyimde, ihracatı için önemli bir pazar olarak görmektedir.

(3) Transit güzergâhı: Türkiye, Orta Asya pazarlarına erişmek için İran'ı giderek daha fazla transit güzergâh olarak kullanmaktadır.

(4) Yatırım: İran vatandaşları Türkiye'nin emlak sektöründe önemli yatırımcılar haline gelmiş ve Türkiye'de çok sayıda şirket kurmuşlardır. Ekonomik ilişkiler, özellikle ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlar nedeniyle zorluklarla karşılaşmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, bu yaptırımlar nedeniyle 2017'de 10,7 milyar dolardan 2019'da 5,6 milyar dolara düşmüştür (Badawi, 2020). Bununla birlikte, İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'nin Ocak 2024'te Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında yinelediği gibi, her iki ülke de ticaret hacmini 30 milyar dolara çıkarma arzusunu dile getirmiştir (Yeşiltaş, 2024).

Türkiye ile İran arasındaki siyasi ilişki, iş birliği ve rekabetin bir karışımı olarak nitelendirilmektedir. İdeolojik farklılıklar devam etmekle birlikte, her iki ülke de çeşitli bölgesel konularda ortak bir zemin bulmuştur:

(1) Kürt ayrılıkçılığına karşıtlık: Hem Türkiye hem de İran, Kürt özerklik hareketlerine ilişkin endişeleri paylaşmaktadır ve bu da güvenlik konularında belli bir düzeyde iş birliğine yol açmıştır (Sokolski vd., 2004).

(2) ABD politikalarına yönelik şüphecilik: Her iki ülke de zaman zaman kendi çıkarlarıyla örtüşen ABD'nin bölgeye müdahalesi konusunda çekincelerini dile getirmiştir (Sokolski vd., 2004).

(3) Katar'a destek: Türkiye ve İran Katar ambargosuna karşı ortak bir tutum sergileyerek bölgesel konularda iş birliği yapabileceklerini göstermişlerdir (Badawi, 2020).

(4) Suriye çatışması: Türkiye ve İran Suriye iç savaşında karşıt tarafları desteklemiş olsalar da, farklılıklarını yönetmek için Astana süreci gibi platformlar aracılığıyla diplomatik çabalara girişmişlerdir (Badawi, 2020).

Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi'nin (YDİK) 2014 yılında kurulması ikili ilişkiler için yapılandırılmış bir çerçeve sağlamıştır. YDİK, Ocak 2024 itibariyle sekiz toplantı gerçekleştirerek üst düzey diyalogu kolaylaştırmış ve çeşitli sektörlerde çok sayıda anlaşmanın imzalanmasını sağlamıştır (MFA, 2024).

İyileşen ilişkilere rağmen Türkiye ve İran arasında önemli güvenlik kaygıları ve görüş ayrılıkları devam etmektedir:

(1) Nükleer program: Türkiye genel olarak İran'ın barışçıl nükleer teknolojiye sahip olma hakkını savunmakla birlikte, bölgede nükleer silahların yayılma potansiyelinden endişe duymaya devam etmektedir (Sokolski vd., 2004).

(2) Bölgesel nüfuz: Her iki ülke de Orta Doğu'da, özellikle Irak ve Suriye'de nüfuz sahibi olmak için rekabet etmektedir (Yeşiltaş, 2024).

(3) PKK sorunu: Her iki ülke de PKK'ya karşı olsa da Türkiye, özellikle Kuzey Irak'ta örgütle mücadelede İran'ın yetersiz iş birliğini hayal kırıklığı olarak algılamaktadır.

(4) Suriye ihtilafı: her ne kadar Esad rejiminin olası düşüşü sonrasında İran'a bağlı paramiliter gruplar bölgeden çekilmiş olsa da, İran'ın geçmişte Esad rejimine verdiği destek ve Suriye'deki YPG güçleriyle kurduğu iş birliği, Türkiye ile ilişkilerde önemli bir gerilim kaynağı olmuştur. (Yeşiltaş, 2024).

(5) Güney Kafkasya: Türkiye ve İran'ın Azerbaycan ve Ermenistan'a yönelik farklı politikaları bölgesel istikrar çabalarını sekteye uğratmaktadır (Yeşiltaş, 2024).

Türkiye'nin İran'a bakışı son yirmi yılda önemli ölçüde değişmiş, ideolojik şüphecilikten ekonomik iş birliği ve ortak bölgesel kaygılara dayalı daha pragmatik bir yaklaşıma doğru evrilmiştir. Ancak bu ilişki, devam eden gerilimler ve stratejik çıkarlardaki farklılıklarla birlikte karmaşık ve çok yönlü olmaya devam etmektedir.

Türkiye-İran ilişkilerinin geleceği muhtemelen çeşitli faktörlere bağlı olacaktır:

(1) Daha geniş jeopolitik manzara, özellikle ABD'nin Orta Doğu'daki politikaları ve Suriye ile Irak'taki çatışmaların sonuçları.

(2) Her iki ülkenin de ekonomik iş birliğini sürdürürken bölgedeki rekabet halindeki çıkarlarını yönetme becerisi.

(3) İran'ın nükleer programının gelişimi ve bunun bölgesel güvenlik dinamikleri üzerindeki etkisi. Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi gibi kurumsal mekanizmaların diyalogu kolaylaştırma ve anlaşmazlıkları çözme kapasitesi.

Tarihsel ve kültürel bağları güçlü iki bölgesel aktör olarak Türkiye ve İran, birbirlerinin dış politika stratejilerinde önemli bir yer tutmaya devam edecektir. İki ülkenin karmaşık ilişkilerini yönetme yeteneği, yalnızca ikili ilişkiler açısından değil, aynı zamanda Orta Doğu'nun genel istikrarı ve güvenliği açısından da belirleyici olacaktır.

Suudi Arabistan: Rekabetten Temkinli Yakınlaşmaya

Suudi Arabistan ve İran arasındaki ilişki uzun zamandır kökleri ideolojik, dini ve jeopolitik rekabete dayanan yoğun bir bölgesel rekabet ile karakterize edilmektedir. Ancak son gelişmeler, Orta Doğu'nun bu iki gücü arasında temkinli bir yakınlaşmaya doğru önemli bir kayma olduğunu gösteriyor ve bölgenin jeopolitik manzarasında potansiyel bir dönüm noktasına işaret ediyor.

Tarihsel olarak Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabet, her iki ülkenin de bölgesel hegemonya ve nüfuz için yarıştığı Orta Doğu siyasetinin belirleyici bir özelliği olmuştur. Bu rekabet, Sünni çoğunluğa sahip Suudi Arabistan ile Şii çoğunluğa sahip İran arasındaki mezhepsel farklılıklar, değişik siyasi sistemler ve bölgenin geleceğine yönelik çatışan vizyonlar gibi çeşitli faktörler tarafından körüklenmiştir (Parry, 2022). Rekabet, İran'ın bir İslam Cumhuriyeti'ne dönüştüğü ve Körfez bölgesindeki yerleşik düzene meydan okuduğu 1979 İran Devrimi'nin ardından yoğunlaştı.

Çin'in arabuluculuğunda, 10 Mart 2023 tarihinde Suudi Arabistan ile İran, yedi yıllık diplomatik kopuşun ardından ilişkileri yeniden başlatma konusunda anlaşmaya vardı. Anlaşma, iki ay içerisinde büyükelçiliklerin yeniden açılmasını ve 1998 ile 2002 yıllarında imzalanan güvenlik ve ekonomik iş birliği anlaşmalarının canlandırılmasına yönelik planları içermektedir (Kidwai, 2024).

Yakınlaşma kararı, her iki tarafın da stratejik çıkarlarını göz önünde bulundurarak yaptığı değerlendirmelerin bir sonucuydu. Suudi Arabistan için bu adım, İran'ın bölgedeki etkisinin askeri yollarla tamamen ortadan kaldırılamayacağını ve ABD'nin Orta Doğu'daki politika dinamiklerinin değiştiğini kabul etmesinden kaynaklanıyordu. İran ise Batı yaptırımlarının etkisini hafifletmek ve bölgesel izolasyonunu sona erdirmek amacıyla bu sürece yöneldi. (Kidwai, 2024).

Her iki ülke de bölgesel istikrarın kendi ulusal çıkarları açısından kritik önem taşıdığını kabul etmektedir. İranlı bir yetkilinin de belirttiği gibi, "İran ve Suudi Arabistan, bölgesel güvenliğin sağlanmasında merkezi roller üstlenen iki önemli ülkedir" (Kidwai, 2024). Barış ve istikrarın korunmasının karşılıklı olarak benimsenmesi, iki ülkenin daha işbirlikçi bir tutum benimsemesinde belirleyici bir etken olmuştur.

Yakınlaşma şimdiden bazı olumlu gelişmelere yol açtı. Yemen'deki gerginlik azaldı, Suudi petrol tesislerine yönelik saldırılar azaldı ve İran Suudi vatandaşlarına vizesiz seyahat hakkı tanıdığını duyurdu (Kidwai, 2024). Bu adımlar, her iki tarafın da diplomatik anlaşmaları bölgesel istikrarı ve ikili ilişkileri geliştirebilecek somut eylemlere dönüştürme konusunda istekli olduğunu gösteriyor.

Sonuç olarak, Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabetten temkinli bir yakınlaşmaya doğru yaşanan dönüşüm, Orta Doğu jeopolitiğinde önemli ve potansiyel olarak dönüştürücü bir gelişmeyi temsil etmektedir. Devam eden zorluklara rağmen, her iki ülkenin de diyaloga açık olması ve ilişkileri geliştirmeye yönelik istekliliği, bölgesel istikrar ve iş birliği açısından umut vaat etmektedir. Bu sürecin başarılı olması için, tarafların açık iletişimi sürdürmesi, farklılıklarını yapıcı bir şekilde ele alması ve ortak güvenlik ile ekonomik refah alanlarına odaklanması kritik önem taşımaktadır. Bu yakınlaşmanın başarılı olması, yalnızca Suudi Arabistan ve İran için değil, tüm Orta Doğu ve uluslararası toplum için de geniş kapsamlı etkiler yaratabilir.

Birleşik Arap Emirlikleri: Denge Sanatı

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), İran ile ilişkilerinde dikkatli bir denge gözeterek ekonomik çıkarlarını güvenlik kaygılarıyla uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Bu hassas yaklaşım, Körfez bölgesinin karmaşık jeopolitik yapısını ve BAE'nin bölgesel meselelerdeki stratejik konumunu yansıtmaktadır. Tarihsel olarak BAE, özellikle Dubai, İran ile güçlü ekonomik bağlara sahip olmuş ve İran için önemli bir ticaret merkezi ve finans kapısı işlevi görmüştür. Dubai Emirliği, yaklaşık yarım milyon İranlı gurbetçiye ev sahipliği yaparak iki ülke arasında sağlam iş ve ticaret ilişkilerinin gelişmesini kolaylaştırmıştır (Ganot, 2024). Hatta Obama yönetimi döneminde İran'a yönelik katı nükleer yaptırımlar uygulanmadan önce, BAE'nin İran ile ekonomik ilişkisi o kadar büyüktü ki 2009 yılında Emirliklerin İran'a yönelik yeniden ihracatı, İran'ın Çin, Almanya ve Rusya gibi büyük ekonomik güçlerden yaptığı ithalatı aşmıştı (Amwaj.media, 2023). Bu ekonomik pragmatizm, jeopolitik gerilimlere rağmen devam etmektedir. Son verilere göre, BAE, İran'a en çok ihracat yapan ülke olarak Çin'i geride bırakmış ve iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin sürekliliğini vurgulamıştır (Cafiero, 2022). İran ve BAE arasındaki petrol dışı ticaretin değeri, yalnızca İran takvim yılının ilk beş ayında (20 Mart-21 Ağustos 2023) 11.009 milyar dolara ulaşarak ikili ticaretin büyük hacmini ortaya koymuştur. İranlı yetkililer, önümüzdeki yıllarda bu ticaret hacmini 30 milyar dolara çıkarmayı

hedeflediklerini belirterek, ekonomik iş birliğinin daha da genişleyebileceğine işaret etmektedir.

Irak: Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık

Irak'ın İran ile ilişkisi, 2003 yılındaki ABD öncülüğündeki işgalin ardından önemli ölçüde evrim geçirmiş; tarihî, dinî ve jeopolitik faktörlerle şekillenen karmaşık bir karşılıklı bağımlılık sürecine dönüşmüştür. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, İran'a Irak'taki Şii çoğunlukla sahip olduğu kültürel ve dinî bağları kullanarak ülkede siyasi nüfuz elde etme fırsatı sunmuştur. İran, ortaya çıkan güç boşluğunu hızla doldurarak Irak'ın siyasi yapısında etkili bir aktör haline gelmeyi başarmıştır (Cafiero, 2022).

Ekonomik açıdan İran, Irak'ın en önemli ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. İki ülke, özellikle enerji ve tüketim malları alanında kapsamlı ticari ilişkilere sahiptir. Irak, büyük ölçüde İran'dan doğal gaz ve elektrik ithal etmekte olup, ABD de bu ticareti kolaylaştırmak adına İran'ın enerji sektörüne yönelik yaptırımlara belirli muafiyetler tanımaktadır. 2021 yılı itibarıyla Irak, Çin'den sonra İran'ın en büyük ikinci ithalat ortağı konumuna yükselmiş ve bu durum iki ülke arasındaki ekonomik bağların derinliğini göstermiştir (Robinson, 2022). Bu ekonomik karşılıklı bağımlılık, İran'ın Irak'a IŞİD ile mücadelesinde sağladığı askeri destek ve çatışma sonrası yeniden inşa sürecindeki rolüyle daha da pekişmiştir.

Siyasi açıdan bakıldığında İran, Irak üzerindeki etkisini çeşitli yollarla genişletmiştir. Tahran, özellikle Şii siyasi partiler ve silahlı gruplarla güçlü ilişkiler kurarak Irak'taki siyasi sistem üzerinde önemli bir etki alanı oluşturmıştır (Seloom, 2024). Bu etkinin boyutu, geçmişte İran'a karşıt olan bazı Sünni siyasi figürlerin bile Irak siyasetinde varlıklarını sürdürebilmek için İran ile uyumlu bir çizgiye yönelmek zorunda kalmasına yol açmıştır (Seloom, 2024). İran'ın Irak'taki siyasi etkisi, ABD'nin 2011'de askerlerini çekmesiyle zirveye ulaşmış ve Tahran o tarihten itibaren stratejik çıkarlarını koruyabilmek adına ülkedeki vekil ağlarını genişletmiştir (Seloom, 2024). İran'ın Şii milislere verdiği destek, IŞİD'e karşı mücadelede kritik bir rol oynasa da aynı zamanda İran'ın Irak'taki nüfuzuna dair kaygıları artırmıştır (Heiran-Nia, 2023). İran destekli milis gruplarının varlığı, bazıları İran'ın dini liderine bağlılık yemini etmiş olan unsurların Irak'taki güvenlik dinamiklerini etkilemesine yol açarak, ülkenin ABD ve diğer bölgesel aktörlerle ilişkilerini daha da karmaşık hale getirmiştir (Robinson, 2022).

Irak, hem İran hem de ABD ile dengeli ilişkiler sürdürmeye çalışarak hassas bir strateji izlemektedir. Ancak bu durum, Irak'ı zor bir denklemin içine sokmaktadır, çünkü Washington ve Tahran bölgesel hedeflerinde sık sık karşı karşıya gelmektedir. Irak liderleri, İran'ın coğrafi yakınlığı ve kültürel bağları nedeniyle genellikle Tahran'ı ABD'den daha güvenilir bir ortak olarak görme eğilimindedir. Bununla birlikte, İran'ın Irak üzerindeki nüfuzu iç siyasette tepkiyle de karşılanmaktadır. 2019'daki hükümet karşıtı protestoların önemli nedenlerinden biri, İran'ın ülkedeki etkisine ve İran destekli milislerin baskıcı eylemlerine duyulan öfkeydi (Robinson, 2022).

İran ve Irak arasındaki ilişkiler, bölgesel dinamikler ve iç siyasi gelişmeler ışığında değişmeye devam etmektedir. İran'ın Irak'taki nüfuzu güçlü kalmaya devam etse de Irak'ın, İran'a olan bağımlılığını azaltma ve bölgesel ilişkilerini çeşitlendirme yönünde adımlar attığına dair işaretler bulunmaktadır. Irak, diğer Arap devletleriyle bağlarını güçlendirmeye çalışırken, aynı zamanda Suudi Arabistan ile İran arasındaki diplomatik normalleşme sürecinde arabulucu rolü üstlenmiştir (Robinson, 2022). Bu tür çabalar, Irak'ın bölgesel konumunu güçlendirmesine ve daha dengeli bir dış politika benimsemesine katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, Irak'ın İran ile ilişkisi derin ekonomik bağlar, güçlü siyasi etki, karmaşık güvenlik dinamikleri ve bölgesel denge politikaları çerçevesinde şekillenmektedir. Irak, çatışma sonrası toparlanma ve devlet inşası sürecini sürdürürken, İran ile ilişkisi hem iç hem de dış politika kararlarında belirleyici bir faktör olmaya devam edecektir.

Azerbaycan: Kültürel Bağlar ve Stratejik Ayrışma

Azerbaycan ile İran arasındaki ilişkiler, Güney Kafkasya'nın karmaşık jeopolitik yapısını yansıtan kültürel yakınlık ve stratejik farklılıkların iç içe geçtiği dinamik bir yapıya sahiptir. İki ülke, 765 kilometrelik bir sınırı paylaşmakta ve İran'da yaşayan 15-20 milyonluk Azeri kökenli nüfus ile derin kültürel ve tarihi bağlarını sürdürmektedir. Bu demografik gerçeklik, iki ülke arasında doğal bir kültürel köprü oluşturarak siyasi sınırların ötesinde dilsel ve kültürel etkileşimi teşvik etmektedir.

Azerbaycan'ın İran ile ortak kültürel mirası, yüzyıllar boyunca Pers İmparatorluğu'nun bir parçası olmasına dayanmaktadır. Bu tarihsel bağ, Azerice ve Farsça arasındaki dilsel benzerlikler, ortak gelenekler ve kültürel uygulamalarda kendini göstermektedir. Özellikle İran'ın kuzeybatısında yoğunlaşan büyük Azeri kökenli topluluk, bu tarihi bağın kalıcı bir hatırlatıcısıdır. Kültürel yakınlık, zaman zaman diplomatik ilişkileri ve halklar arası etkileşimi

kolaylaştırırsa da, ikili ilişkiler genellikle stratejik çıkarlar ve jeopolitik dengeler tarafından belirlenmektedir.

Kültürel ortaklıklara rağmen, Azerbaycan'ın Türkiye ve İsrail ile geliştirdiği yakın ilişkiler, İran ile ilişkilerinde önemli bir gerilim kaynağı olmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki "Bir millet, iki devlet" anlayışı çerçevesinde şekillenen güçlü stratejik ortaklık, İran tarafından bölgedeki etkisine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Aynı şekilde, Azerbaycan'ın İsrail ile artan askeri ve ekonomik iş birlikleri, özellikle İsrail'in İran'a yönelik sert tutumu göz önüne alındığında, Tahran için büyük bir endişe kaynağıdır.

Dağlık Karabağ meselesi, iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen bir başka önemli faktördür. İran'ın zaman zaman Ermenistan yanlısı bir tutum sergilemesi, Azerbaycan'da tepkiyle karşılanmıştır. 2020 Dağlık Karabağ Savaşı sırasında İran'ın görünürde tarafsız bir politika izlemesi, ancak Azerbaycan'ın zaferinin ardından değişen bölgesel dengeye yönelik artan kaygıları, iki ülke arasındaki tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Azerbaycan, İran'ı kendi toprakları üzerinden Ermenistan'a silah transferine izin vermekle suçlarken, Tahran bu iddiaları kesin bir dille reddetmiştir.

Siyasi ve stratejik gerilimlere rağmen, İran ve Azerbaycan ekonomik iş birliğini sürdürme konusunda belirli adımlar atmıştır. Özellikle enerji ve ulaştırma sektörleri, iki ülke arasında iş birliği potansiyeli taşıyan alanlar olarak öne çıkmaktadır. Kuzey-Güney Uluslararası Ulaşım Koridoru, Hindistan'ı İran ve Azerbaycan üzerinden Avrupa'ya bağlamayı hedefleyen önemli bir proje olarak dikkat çekmektedir. Enerji alanında ise, iki ülke küresel petrol ve doğalgaz piyasalarında rakip olmasına rağmen, Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının ortak kullanımı konusunda zaman zaman iş birliği arayışına girmiştir.

İran ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, dönemsel diplomatik krizler ve uzlaşmalarla şekillenmektedir. 2021 yılında İran'ın Azerbaycan sınırında düzenlediği askeri tatbikat, Bakü'nün sert tepkisine yol açmış ve iki ülke arasındaki tansiyonu artırmıştır. Ancak, sonrasında yürütülen diplomatik girişimler, ilişkilerin yumuşamasını sağlamış ve taraflar ilişkileri geliştirme yönündeki niyetlerini dile getirmiştir.

İran-Azerbaycan ilişkileri, önümüzdeki yıllarda da karmaşık ve çok boyutlu olmaya devam edecektir. Kültürel bağlar, ikili iş birliğini teşvik eden bir unsur olsa da, jeopolitik çıkar farklılıkları bölgesel gerilimleri körüklemeye devam etmektedir. Bölgesel ekonomik entegrasyon potansiyeli, Türkiye ve Rusya gibi dış aktörlerin değişen rolleri ve Güney

Kafkasya'daki dinamikler, İran-Azerbaycan ilişkilerinin gelecekteki seyrini şekillendiren temel faktörler olacaktır.

Ermenistan: Stratejik Ortaklık ve Bölgesel Dinamikler

Ermenistan'ın İran ile ilişkisi, özellikle Ermenistan'ın jeopolitik izolasyonu göz önüne alındığında, hayati öneme sahip bir stratejik ortaklığa dönüşmüştür. Bu ortaklık, ekonomik, enerji ve güvenlik alanlarında derinleşerek Ermenistan'ın ulusal çıkarlarını koruma çabalarının merkezinde yer almaktadır. İran, Ermenistan için önemli bir ticaret ortağıdır ve bu ilişki, Türkiye ve Azerbaycan ile kapalı sınırları nedeniyle Ermenistan'ın dış ticaretinde kritik bir rol oynamaktadır (Šerić, 2024). İran üzerinden sağlanan ticaret yolları, özellikle tarım ve imalat sektörlerine dayalı Ermeni ekonomisi için büyük önem taşımaktadır (Kogan, 2024). 2021 yılında Ermenistan ile İran arasındaki ticaret hacmi 471 milyon dolara ulaşarak, Ermenistan'ın Bakü ile gergin ilişkilerine rağmen İran'ın Azerbaycan ile olan ticaretine benzer bir seviyeye erişmiştir (Šerić, 2024). Bu ekonomik bağımlılık, her iki ülkenin de dış baskılarla karşı karşıya olduğu düşünüldüğünde yalnızca bir tercih değil, aynı zamanda bir zorunluluk haline gelmiştir. İran, Batı yaptırımlarının etkilerini hafifletmek için ticaret yollarını çeşitlendirme ihtiyacı duymakta, Ermenistan ise 1991'den bu yana Türkiye ve Azerbaycan'ın uyguladığı abluka nedeniyle alternatif ekonomik ortaklara yönelmektedir. Enerji sektörü, Ermenistan-İran stratejik ortaklığının bir diğer önemli ayağını oluşturmaktadır. İran, Ermenistan'ın enerji güvenliğinde kritik bir rol oynayarak ülkenin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine katkı sağlamaktadır (Šerić, 2024). Bu bağlamda, 2006 yılında tamamlanan İran-Ermenistan doğalgaz boru hattı, iki ülke arasındaki enerji iş birliğinin önemli bir göstergesidir (Šerić, 2024).

Ağustos 2023'te Ermenistan ve İran, doğalgaz-elektrik takası anlaşmasını genişletme ve uzatma kararı almıştır (Shahverdyan, 2023). Başlangıçta 2026'da sona ermesi planlanan bu anlaşma 2030'a kadar uzatılmış olup, Ermenistan'ın İran'a elektrik ihracatını üç ila dört kat artırma potansiyeli taşımaktadır (Shahverdyan, 2023). Bu anlaşma, Ermenistan'ın enerji arz güvenliğini artırırken, İran için de uluslararası yaptırımların etkisini hafifletmeye yardımcı olmaktadır. Ermenistan, İran'ı Türkiye-Azerbaycan ittifakına karşı bir denge unsuru olarak görmektedir (Gevorgyan, 2024). İran, Ermenistan'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine verdiği tutarlı destekle bu algıyı pekiştirmektedir. İran Dışişleri Bakanı Hossein Amir-Abdollahian'ın açıklamaları da bu desteğin açık bir göstergesidir (Šerić, 2024). Özellikle, Zangezur Koridoru gibi bölgesel jeopolitik projelere İran'ın karşı çıkması, Ermenistan'ın

çıkarlarıyla örtüşmektedir. İran, Azerbaycan ile Türkiye arasında kesintisiz bir kara bağlantısı kurulmasını kendi jeostratejik çıkarlarına aykırı görerek bu projeye açıkça karşı çıkmış ve Ermenistan'ın diplomatik duruşunu desteklemiştir (Shahverdyan, 2023). Son dönemde Ermenistan ve İran arasındaki stratejik iş birliği askeri alana da genişlemiştir. Ermenistan, Hindistan ile yaptığı silah ticareti kapsamında İran limanlarını kullanma konusunda Tahran ile bir anlaşma yapma yolunda ilerlemektedir (Kogan, 2024). Bu anlaşma, Ermeni gemilerinin İran'ın Çabahar ve Bandar Abbas limanlarını serbestçe kullanmasını sağlayarak, Pinaka Çoklu Fırlatma Roket Sistemleri, SWATHI radarları ve tanksavar füzeleri gibi askeri teçhizatın ithalatını kolaylaştıracaktır (Kogan, 2024). İran'ın bu sürece dahil olması, Ermenistan'ın bölgedeki askeri kapasitesini artırırken, İran'a da bölgesel denklemlerde daha fazla söz sahibi olma fırsatı sunmaktadır. Ermenistan-İran ortaklığı güçlü bir stratejik temel üzerine inşa edilmiş olsa da, çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Ermenistan, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya çalışırken, aynı zamanda İran ile artan ilişkilerini Batılı müttefikleriyle dengede tutmak zorundadır (Shahverdyan, 2023; Kogan, 2024). Bunun yanı sıra, İran'a karşı uygulanan uluslararası yaptırımlar, bu ortaklığın tam potansiyeline ulaşmasını zorlaştıran bir faktör olmaya devam etmektedir (Šerić, 2024; Kogan, 2024). Rusya'nın Güney Kafkasya'daki devam eden etkisi de Ermenistan'ın İran ile ilişkilerini şekillendiren önemli bir dış faktördür. Ermenistan'ın İran ile olan stratejik ortaklığı, Güney Kafkasya'daki karmaşık jeopolitik dengelerin bir yansımasıdır. İran ile geliştirilen ekonomik, enerji ve güvenlik iş birlikleri, Ermenistan'ın zorlayıcı bölgesel koşullarda yönünü bulmasına yardımcı olmaktadır. Bu ortaklık, Ermenistan'a ticari izolasyondan çıkış yolları sunarken, enerji güvenliğini artırmakta ve Türkiye-Azerbaycan eksenine karşı bir denge unsuru işlevi görmektedir. Her iki ülke de iş birliklerini derinleştirmeye devam ettikçe, bu stratejik ortaklığın Güney Kafkasya'nın jeopolitik dinamiklerini şekillendirmede kilit bir rol oynamaya devam etmesi muhtemeldir.

Pakistan: Bölgesel Dinamiklerin Dengesi

Pakistan ile İran arasındaki ilişkiler, tarihsel, jeopolitik ve ekonomik faktörlerin şekillendirdiği karmaşık bir dengeye dayanmaktadır. Pakistan ve İran, 909 kilometrelik ortak sınırları nedeniyle güvenlik alanında iş birliği yapmak zorunda olan iki komşu ülkedir. Son yıllarda her iki taraf da terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede sınır güvenliğini artırmaya yönelik çabalarını yoğunlaştırmıştır. Bu doğrultuda, 2021 yılında iki ülke ortak sınır pazarları kurulmasına yönelik bir Mutabakat Zaptı imzalayarak, sınır bölgelerindeki ekonomik faaliyetleri teşvik etmenin yanı sıra güvenlik iş birliğini güçlendirme hedefini ortaya koymuştur

(Sajid, 2024). Bu girişim, hem ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesine hem de karşılıklı güvenlik endişelerinin ele alınmasına yönelik ortak bir kararlılığı göstermektedir.

Ekonomik iş birliğinin en önemli unsurlarından biri, İran-Pakistan doğalgaz boru hattı projesidir. 1990’larda başlatılan bu proje, İran’a yönelik uluslararası yaptırımlar ve Pakistan’ın ABD yaptırımlarıyla karşı karşıya kalma endişesi nedeniyle uzun yıllardır ilerleme kaydedememiştir (Gul, 2012). Ancak Pakistan, son dönemde projeyi yeniden canlandırma konusunda ciddi adımlar atmaktadır. Ocak 2024’te Pakistan, boru hattının kendi sınırları içerisindeki ilk 80 kilometrelik bölümünün inşasını onaylayarak uzun süredir askıda olan projede ilerleme sinyali verdi (Rehman, 2024). Bu gelişme, Pakistan’ın enerji açığını kapatmasına yardımcı olmanın yanı sıra, İran ile ekonomik bağlarını daha da güçlendirme potansiyeli taşımaktadır. Ancak projenin tam anlamıyla hayata geçmesi, uluslararası yaptırımlar ve jeopolitik dengeler gibi kritik faktörlere bağlı olacaktır. Pakistan’ın büyük ölçüde Sünni nüfusa sahip olması, ancak aynı zamanda önemli bir Şii azınlığa ev sahipliği yapması, zaman zaman İran ile ilişkilerine yansıyan mezhepsel gerilimlere yol açmıştır. İran, Pakistan’daki Şii nüfusa yönelik ayrımcılık ve Şii karşıtı militan grupların faaliyetleri konusundaki endişelerini defalarca dile getirmiştir. Bu bağlamda, İran, Pakistan’ı Şii vatandaşlarını korumak ve Sünni aşırılık yanlısı grupların sınır ötesi saldırılarını önlemek konusunda yeterli adımları atmamakla suçlamıştır. Bu mezhepsel gerilimler zaman zaman diplomatik krizlere neden olmuş, ancak iki ülke, ilişkilerdeki olası kırılmaları önlemek için genellikle karşılıklı diplomasiye başvurmuştur. Pakistan, Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabet nedeniyle bölgesel dengeleme politikası izlemek zorunda kalan bir ülke konumundadır. Her iki ülkeyle de güçlü bağlara sahip olan Pakistan, taraflardan birine açık şekilde yönelmekten kaçınarak dikkatli bir diplomatik çizgi izlemektedir. Bu dengeleme çabasının en belirgin örneklerinden biri, 2015 Yemen krizi sırasında Pakistan’ın Suudi Arabistan öncülüğündeki askeri koalisyona katılmayı reddetmesi olmuştur. Bu karar, İran tarafından olumlu karşılanırken, Suudi Arabistan ile Pakistan arasındaki ilişkilerde kısa süreli bir gerilime neden olmuştur (Sial, 2015). Pakistan, bu tür durumlarda dengeyi koruyarak bölgedeki çıkarlarını gözetmeye çalışmakta ve diplomatik manevralarıyla iki rakip ülkeyle de olumlu ilişkilerini sürdürmektedir.

Pakistan’ın İran ile olan ilişkisi, iş birliği ve ihtiyatlı diplomasi arasında hassas bir dengeye dayanmaktadır. Sınır güvenliği, enerji iş birliği ve bölgesel dinamikler, iki ülkenin ortak çıkarlarına hizmet eden alanlar olsa da, mezhepsel faktörler ve uluslararası baskılar bu ilişkinin kırılgan yönlerini ortaya koymaktadır. Pakistan, İran ile bağlarını güçlendirirken aynı

zamanda Suudi Arabistan ve Batılı müttefikleriyle olan ilişkilerini koruma çabasını sürdürmektedir.

Afganistan: Karmaşık Komşuluk Dinamikleri

Afganistan ile İran arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel ve güvenlik faktörlerinin tarafından şekillenmektedir. Yüzyıllara dayanan ortak tarih ve kültürel bağlar, iki ülke arasında güçlü bir ilişki zemini oluştururken, jeopolitik gelişmeler ve bölgesel dinamikler zaman zaman bu ilişkileri gerginleştirmiştir. Afganistan-İran ilişkilerinde en önemli konulardan biri mülteci meselesidir. İran, dünyadaki en büyük Afgan mülteci topluluklarından birine ev sahipliği yapmaktadır ve ülkede 1 ila 3 milyon arasında Afgan göçmenin yaşadığı tahmin edilmektedir. İran, on yıllardır Afgan mültecilere uluslararası destek olmadan barınma ve temel hizmetler sunmuş, ancak bu durum zamanla İran'ın kaynaklarını zorlamış ve toplumsal gerilimlere yol açmıştır. Bunun yanı sıra, İran, mülteci konusunu Afganistan ve uluslararası toplumla ilişkilerinde bir baskı unsuru olarak kullanmış, zaman zaman toplu sınır dışı tehdidinde bulunarak Afgan politikasını etkilemeye veya uluslararası yaptırımlara karşı bir koz olarak değerlendirmeye çalışmıştır (Christensen, 2016).

İran ile Afganistan arasındaki Helmand Nehri su paylaşımı uzun süredir devam eden bir gerilim kaynağıdır. Helmand Nehri, hem İran hem de Afganistan için hayati bir su kaynağı olup, özellikle kurak bölgelerde tarımı ve geçim kaynaklarını desteklemektedir. 1973 yılında iki ülke arasında bir su paylaşım anlaşması imzalanmış olmasına rağmen, bu anlaşmanın uygulanması yıllar içinde tutarsız ve tartışmalı olmuştur. İran, Afganistan'ı suyun üzerinde anlaşılan miktarını bırakmamakla suçlarken, Afganistan, iklim değişikliği ve kuraklığın su seviyesini doğal olarak azalttığını öne sürmektedir. Afganistan'ın Kamal Khan Barajı gibi projeleri hayata geçirmesi, İran'ın tepkisini artırmış ve su meselesi zaman zaman iki ülke arasında diplomatik gerilimlere, hatta sınır çatışmalarına neden olmuştur (Makooi, 2023).

Tüm bu anlaşmazlıklara rağmen, Afganistan ve İran arasındaki ekonomik bağlar güçlü kalmaya devam etmektedir. İran, özellikle batı Afganistan vilayetleri için kritik bir ticaret ortağıdır. İki ülke arasındaki ticaret, yakıt, inşaat malzemeleri ve tüketim ürünleri gibi sektörleri kapsamaktadır. İran ayrıca, Afganistan'ın altyapısının geliştirilmesine yatırım yapmış ve yol yapımı, elektrik tedariki gibi projelere destek vermiştir. Ancak bu ekonomik ilişkiler, İran'a uygulanan uluslararası yaptırımlar ve iki ülke arasında uyuşturucu kaçakçılığı gibi yasadışı

ticaret faaliyetleriyle ilgili endişeler nedeniyle zaman zaman karmaşık bir hâl almıştır (Aktaş, 2023).

Afganistan ve İran arasındaki ilişkiler, son yıllarda bölgesel jeopolitik gelişmeler nedeniyle daha da karmaşık hâle gelmiştir. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve Taliban'ın 2021'de yeniden iktidara gelmesi, İran için yeni belirsizlikler yaratmıştır. İran, Taliban'ın yönetimi ele geçirmesini resmi olarak tanımamış olsa da, pragmatik bir yaklaşım benimseyerek yeni yönetimle diyalog içinde kalmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, Taliban'ın geçmişteki radikal politikaları ve İran'ın Afgan Şii topluluğuna yönelik endişeleri, iki ülke arasındaki güven sorunlarını canlı tutmaktadır. İran'ın bölgesel komşularıyla ilişkileri, Orta Doğu ve Güney Asya'daki değişen jeopolitik dengelerin bir yansımasıdır. Diplomatik açılımlar ve ekonomik iş birlikleri giderek daha fazla önem kazanırken, nükleer programı, bölgesel çatışmalara müdahil olması ve stratejik hedefleri, İran'ın komşularıyla olan ilişkilerini şekillendiren temel faktörler olmaya devam etmektedir.

Son dönemde İran ile Suudi Arabistan arasındaki diplomatik yakınlaşma, bölgesel diplomaside yeni bir dönemin habercisi olabilir. Ancak, İran'ın askeri varlığı, Şii gruplara verdiği destek ve uluslararası yaptırımlara karşı izlediği politikalar gibi konular, komşularıyla olan ilişkilerinde süregelen bir gerilim kaynağı olmaya devam etmektedir. Afganistan ile İran arasındaki ilişki de bu dinamiklerden etkilenmekte olup, mülteci meselesi, su kaynakları üzerindeki anlaşmazlıklar ve Taliban yönetimi ile ilişkiler iki ülke arasındaki gelecekteki iş birliği ve gerilimlerin belirleyicisi olacaktır. İran'ın ulusal çıkarlarını korurken, komşularının kaygılarını göz önünde bulundurma becerisi, bölgedeki etkisini ve diplomatik konumunu belirlemede kritik bir rol oynayacaktır.

Bağılantısız Ülkelerin İran'a Bakışı

İran'ın Bağlantısızlar Hareketi (NAM) içindeki uluslararası imajı, Batı'daki algılarla önemli ölçüde farklılık gösteren, karmaşık ve çok boyutlu bir tablo çizmektedir. 120 üye ülkeden oluşan NAM, İran'ın Batı hegemonyasına karşı direnç gösterdiği ve diplomatik destek aradığı önemli bir platform olmuştur. Birçok bağlantısız ülke, ortak sömürgecilik geçmişi, emperyalizme karşı mücadele ve bağımsızlık süreçleri nedeniyle İran'la tarihsel bir yakınlık hisseder. Bu ortak geçmiş, özellikle İran'ın nükleer teknoloji geliştirme hakkına dair duruşuna duyulan sempatiyi artırmaktadır (Patrikarakos, 2012). Örneğin, 2015 Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) Gözden Geçirme Konferansı'nda pek çok NAM üyesi,

İran'ın nükleer enerji konusundaki haklarını savunmuştur. Bir NAM diplomatının ifadesiyle, “İran'ın pozisyonunu anlıyoruz çünkü biz de teknolojik gelişimimizi ilerletmeye çalışırken benzer baskılarla karşılaştık” (Biswas, 2018).

Bağılantısız ülkeler genellikle İran'a jeopolitik rekabetten çok ekonomik fırsatlar açısından yaklaşmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülke için İran, ticaret, yatırım ve enerji alanlarında önemli bir ortak olarak görülmektedir. Özellikle Hindistan, NAM'ın resmi bir üyesi olmamakla birlikte, hareketin temel ilkeleriyle uyumlu politikalar izlemekte ve uluslararası yaptırımlara rağmen İran ile ekonomik ilişkilerini sürdürmektedir. Hindistan'ın İran'daki Çabahar Limanı'na yaptığı yatırımlar, bu pragmatik yaklaşımın somut bir örneğidir (Çaman & Dağcı, 2013). Bir Hint dış politika uzmanının sözleriyle, “Hindistan gibi ülkeler için İran sadece jeopolitik bir aktör değil, aynı zamanda ticaret yolları ve enerji güvenliği açısından stratejik avantajlar sağlayan bir ekonomik ortaktır” (Azizi, 2021). Bağılantısız ülkeler, İran'ın nükleer politikalarını Batı'ya kıyasla farklı bir perspektiften değerlendirmektedir. NAM üyeleri arasında, Batılı ülkelerin nükleer teknoloji konusunda çifte standart uyguladığına dair yaygın bir algı mevcuttur. Örneğin, 2012'de Tahran'da düzenlenen NAM zirvesinde liderler, “Bütün devletlerin barışçıl amaçlarla nükleer enerji araştırma, üretim ve kullanım hakkına sahip olduğu” yönünde ortak bir bildiri yayımlamıştır (Azizi, 2021). Bu açıklama, nükleer teknolojinin ulusal egemenlikle doğrudan ilişkili olduğu ve Batılı güçler tarafından sınırlandırılması gerektiği yönündeki genel kanıyı yansıtmaktadır.

Bağılantısız ülkeler, İran'ın bölgesel istikrar konusundaki rolüne farklı açılardan yaklaşmaktadır. Bu algıyı büyük ölçüde coğrafi yakınlık, dini kimlikler ve siyasi çıkarlar belirlemektedir. Bazı ülkeler, özellikle Şii nüfusa sahip olanlar veya Sünni aşırılıkçılığın tehdidinden endişe duyanlar, İran'ı istikrar sağlayıcı bir güç olarak görmektedir. Örneğin, Lübnan'da İran'la ilişkiler karmaşık bir yapı sergilese de, bazı gruplar İran'ın desteğini ulusal güvenlik açısından kritik bulmaktadır. Diğer yandan, bazı Sünni çoğunluklu NAM ülkeleri İran'ın bölgesel politikalarına daha temkinli yaklaşmaktadır. Ancak son yıllarda İran ile Suudi Arabistan arasındaki diplomatik yakınlaşma gibi gelişmeler, bağılantısız ülkeler tarafından bölgesel barış adına olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bağılantısız ülkeler, İran'a uluslararası arenada sıklıkla destek verse de, ülkenin iç yönetimi ve insan hakları sicili söz konusu olduğunda daha temkinli bir tutum sergilemektedir. Birçok NAM ülkesi, kendi insan hakları sorunları nedeniyle İran'ın iç işlerine dair açık eleştirilerde bulunmaktan kaçınmaktadır.

2022 yılında Mahsa Amini'nin gözaltındayken hayatını kaybetmesi, İran genelinde kitlesel protestoların fitilini ateşlemiştir. Amini, 13 Eylül 2022'de "başörtüsü kurallarına uymadığı" gerekçesiyle Tahran'da ahlak polisi tarafından gözaltına alınmış, kısa süre sonra komaya girmiş ve 16 Eylül'de hayatını kaybetmiştir. Ölümü, özellikle kadın hakları ve devlet baskısına karşı geniş çaplı tepkilere yol açmış; protestolar kısa sürede ülke geneline yayılmıştır. Bu gelişmeler, bağlantısız ülkeler dahil olmak üzere uluslararası kamuoyunda dikkatle izlenmiştir. Her ne kadar bu ülkeler doğrudan bir müdahale söyleminden kaçınırsalar da, bazıları temkinli bir şekilde endişelerini dile getirmiştir. Güneydoğu Asya'dan bir diplomat, bu hassas dengeyi şu sözlerle özetlemiştir: "İran'ın egemenliğini destekliyoruz, ancak aynı zamanda evrensel insan hakları ilkelerine de inanıyoruz. Bu dengeyi korumak zorundayız." Bu ifadeler, bağlantısız ülkelerin hem egemenlik ilkesine bağlılıklarını hem de insan hakları konusundaki küresel sorumluluklarını dikkate alma çabalarını yansıtmaktadır.

İran'ın Batı, özellikle de ABD karşısındaki duruşu, küresel güç dengesizliklerinden rahatsızlık duyan birçok bağlantısız ülke tarafından olumlu karşılanmaktadır. İran'ın yaptırımlara ve büyük güçlerin baskılarına karşı direnci, NAM ülkeleri arasında takdir toplamaktadır. Örneğin, 2018'de Bakü'de düzenlenen NAM Bakanlar Toplantısı'nda birçok ülke, ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarını eleştirmiştir. Venezuela'dan bir temsilci, "İran'ın emperyalizme karşı mücadelesi, gerçek bağımsızlık peşinde koşan tüm uluslar için ilham vericidir" ifadelerini kullanmıştır.

Bağlantısız ülkeler arasındaki İran algısı, tarihsel dayanışma, ekonomik çıkarlar ve küresel güç dengelerine ilişkin ortak kaygılar çerçevesinde şekillenmektedir. NAM üyesi ülkeler, İran'ın nükleer enerji hakkını ve Batı'nın baskılarına karşı direnişini çoğunlukla desteklerken, bu desteği bölgesel istikrar ve insan hakları gibi konulardaki pragmatik kaygılarla dengelemektedir. İran, bağlantısız ülkeler için yalnızca bir diplomatik müttefik değil, aynı zamanda ekonomik iş birlikleri açısından da önemli bir ortak konumundadır. Batı yaptırımlarına rağmen NAM ülkelerinden aldığı destek, İran'ın uluslararası alandaki hareket alanını genişletmekte ve küresel diplomasi sahnesindeki konumunu güçlendirmektedir. Ancak, İran'ın bölgesel politikaları, Arap ülkeleriyle gelişen ilişkileri ve iç meseleleri, bağlantısız ülkeler arasındaki imajını zaman içinde etkilemeye devam edecektir.

3.3.3 İran'ın Yumuşak Gücü ve Uluslararası Konumu Üzerindeki Etkisi

İran'ın nükleer programı, ülkenin yumuşak gücünü ve uluslararası konumunu derinden etkilemiş, hem prestij kazandıran hem de diplomatik gerginliklere yol açan çift yönlü bir etki yaratmıştır. Nükleer teknolojiye sahip olma çabası, bazı ülkeler nezdinde İran'ın bilimsel ve teknolojik kapasitesini gösteren bir başarı olarak değerlendirilirken, diğer ülkeler tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanmıştır. Yumuşak güç, Joseph Nye'in tanımına göre, doğrudan baskı veya zorlama yerine, cazibe ve ikna yoluyla etki yaratma yeteneğidir (1990). İran, nükleer programını yalnızca enerji güvenliği açısından değil, aynı zamanda ulusal bağımsızlığın ve bilimsel ilerlemenin bir göstergesi olarak sunarak yumuşak güç stratejisini şekillendirmiştir.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında, İran'ın teknolojiye ve bilimsel gelişime olan yatırımı, Batı'nın hâkimiyetine karşı bir direniş ve bağımsızlık sembolü olarak görülmektedir. Bağlantısızlar Hareketi'ne (NAM) üye ülkeler nezdinde, İran'ın nükleer programı, Batılı ülkelerle eşit düzeyde bilimsel ilerleme kaydetme mücadelesinin bir parçası olarak destek bulmuştur. İran, uluslararası baskılara rağmen nükleer teknolojide ilerleme kaydedebilen bir ülke olarak kendini konumlandırarak, direnç ve kararlılık mesajı vermeye çalışmıştır. Ancak, İran'ın nükleer programı yalnızca yumuşak güç kazanımları sağlamamış, aynı zamanda uluslararası toplumda güvensizliğe ve şüphecilığe de yol açmıştır. Programın askeri boyutlara sahip olabileceği yönündeki endişeler, özellikle Batılı ülkeler ve İran'ın bazı bölgesel komşuları tarafından dile getirilmiş, bu da ülkenin uluslararası konumunu zorlaştıran faktörlerden biri olmuştur.

İran'ın nükleer programı, Orta Doğu'daki güç dengesi üzerinde doğrudan etkili olmuş, bölgedeki bazı ülkeler İran'ın nükleer hedeflerini stratejik bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu algı, bölgesel gerilimleri artırmış, hatta bazı ülkelerin benzer nükleer kapasiteler geliştirmesi yönündeki tartışmaları tetiklemiştir. Özellikle Körfez ülkeleri ve İsrail, İran'ın nükleer faaliyetlerini endişeyle izlemekte ve bu doğrultuda savunma stratejilerini yeniden şekillendirmektedir. Küresel ölçekte ise İran'ın nükleer çalışmaları, Batılı ülkelerle ilişkilerini büyük ölçüde gerginleştirmiştir. Özellikle ABD ve Avrupa Birliği'nin öncülüğünde uygulanan yaptırımlar, İran ekonomisini ciddi şekilde etkileyerek, uluslararası ticaret ve finans sistemine entegrasyonunu kısıtlamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a yönelik yaptırımları ve bireysel devletlerin uyguladığı ekonomik kısıtlamalar, ülkenin uluslararası arenadaki hareket alanını daraltmıştır. Nükleer kriz, İran'ın dış politikadaki önceliklerini de şekillendirmiştir. Son yirmi yılda, İran'ın diplomatik çabaları büyük ölçüde nükleer meselenin yönetilmesine odaklanmış, bu süreçte ülkenin diğer dış politika hedefleri ikinci planda kalmıştır. 2015 yılında varılan Ortak

Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA), İran'ın diplomatik kapasitesini ortaya koyarken, aynı zamanda uluslararası toplumun nükleer meseleye verdiği önemi de gözler önüne sermiştir.

İran'ın nükleer programı, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile olan ilişkilerini de belirgin biçimde etkilemiştir. IAEA tarafından gerçekleştirilen denetimler, hazırlanan raporlar ve alınan kararlar, İran'ı sürekli uluslararası gözetim altında tutan bir mekanizma oluşturmuştur. Bu süreç, yalnızca diplomatik ve siyasi arenada değil, aynı zamanda İran'ın kültürel ve akademik etkileşimlerinde de kendini göstermiştir. Yaptırımlar ve artan gerilimler, İranlı öğrenci ve akademisyenlerin uluslararası akademik iş birliklerine katılmasını ve yurtdışında eğitim almasını zorlaştırmış, bu durum İran'ın küresel bilimsel ve kültürel alışverişlerdeki rolünü sınırlamıştır. Ayrıca, nükleer programın uluslararası medyada yoğun şekilde ele alınması, İran'ın küresel kamuoyundaki imajını büyük ölçüde belirlemiştir. Batı mediasında İran'ın nükleer çalışmaları genellikle güvenlik tehdidi bağlamında ele alınırken, İran yönetimi bu algıyı değiştirmek için kamu diplomasisi araçlarını kullanmaya çalışmıştır. Ancak, yaptırımlar ve diplomatik gerilimler, İran'ın uluslararası imajını iyileştirme çabalarını zorlaştırmıştır.

Nükleer programla bağlantılı yaptırımlar, İran ekonomisi üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Petrol ihracatının kısıtlanması, finansal işlemlerin sınırlandırılması ve teknoloji transferlerine getirilen engeller, İran'ın ekonomik büyümesini olumsuz etkilemiştir. Bu yaptırımlar, İran'ın uluslararası ticaret ağlarına erişimini kısıtlayarak, ülkenin ekonomik kalkınma hedeflerini zorlaştırmıştır. Gelecekte, İran'ın uluslararası konumu büyük ölçüde nükleer programına yönelik atacağı adımlara bağlı olacaktır. Eğer İran, JCPOA'ya dönüş veya benzeri bir uluslararası anlaşma çerçevesinde diplomatik bir açılım gerçekleştirirse, bu durum ülkenin küresel sahnedeki yerini güçlendirebilir. Ancak, nükleer gerilimlerin artması, İran'ın diplomatik izolasyonunu derinleştirebilir ve yaptırımların daha da ağırlaşmasına neden olabilir. İran'ın nükleer programı, ülkenin yumuşak gücünü ve uluslararası konumunu şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur. Nükleer teknolojiye yapılan yatırım, İran'a özellikle gelişmekte olan ülkeler nezdinde prestij kazandırırken, aynı zamanda Batılı ülkeler ve bazı bölgesel aktörlerle ilişkilerde büyük zorluklara yol açmıştır. Programın etkileri yalnızca jeopolitik düzeyde kalmamış, İran'ın ekonomik, kültürel ve bilimsel iş birliklerine de yansımıştır.

3.4 İran'ın İletişim Stratejilerinin Etkinliği

İran'ın nükleer programına ilişkin iletişim stratejileri, uluslararası algıları şekillendirme konusunda hem başarılar hem de başarısızlıklarla dolu karmaşık bir süreç olmuştur. Zaman içinde değişen jeopolitik koşullara ve uluslararası baskılara uyum sağlamaya çalışan İran, farklı söylemler geliştirerek küresel toplum nezdindeki imajını yönetmeye çalışmıştır. Ancak bu stratejiler, tutarsız mesajlar, şeffaflık eksikliği ve bölgesel güvenlik kaygılarını yeterince gidermeme gibi sorunlar nedeniyle sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. İran'ın en istikrarlı ve görece başarılı iletişim stratejilerinden biri, nükleer programının barışçıl amaç taşıdığı yönündeki söylemidir. İran, nükleer faaliyetlerinin yalnızca enerji üretimi, tıbbi araştırmalar ve bilimsel gelişim için yürütüldüğünü defalarca vurgulamıştır. Bu söylem, özellikle Bağlantısızlar Hareketi (NAM) içinde yer alan ülkeler arasında yankı bulmuş ve İran'a diplomatik destek sağlamıştır.

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT) çerçevesinde barışçıl nükleer teknolojiye sahip olma hakkını öne süren İran, gelişmekte olan ülkeler tarafından sıklıkla Batı'nın çifte standardına karşı mücadele veren bir ülke olarak algılanmıştır (Patrikarakos, 2012). Bu bağlamda, İran'ın nükleer programını ulusal egemenlik, teknolojik bağımsızlık ve bilimsel ilerleme ile ilişkilendiren anlatısı, özellikle Batı'nın küresel hegemonik yapısına eleştirel yaklaşan devletler nezdinde destek görmüştür. İç politikada da bu söylem halkın birliğini sağlama konusunda etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Nükleer program, yalnızca bir enerji politikası meselesi değil, aynı zamanda ulusal gururun ve bilimsel gelişimin bir sembolü olarak sunulmuştur. İran hükümeti, özellikle yabancı istihbarat örgütleri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen suikastların ardından nükleer bilim insanlarını “ulusal kahraman” olarak tanıtarak, programın ülke içindeki meşruiyetini pekiştirmiştir (Peterson, 2014). İran, özellikle 2015 yılında Ortak Kapsamlı Eylem Planı'na (JCPOA) katılım sürecinde sergilediği diplomatik esneklikle uluslararası arenada olumlu bir izlenim bırakmayı başarmıştır (Beck, 2018). JCPOA'nun imzalanması, İran'ın çok taraflı müzakerelere açık olduğunu ve uluslararası iş birliğine istekli bir aktör olarak hareket edebileceğini göstermesi açısından önemli bir diplomatik zafer olmuştur. Bu süreçte İran, pragmatik ve uzlaşmaya istekli bir tutum sergileyerek, daha önceki sert söylemlerinden farklı bir imaj çizmiştir. Batılı ülkelerle müzakerelere girmesi, yaptırımların hafifletilmesi karşılığında nükleer faaliyetlerini sınırlamayı kabul etmesi, İran'ın diplomatik manevra alanını genişletmesine yardımcı olmuştur. Ancak, JCPOA'dan ABD'nin 2018'de tek taraflı olarak çekilmesi ve sonrasında İran'ın bazı nükleer taahhütlerinden geri adım atması, bu diplomatik kazanımları gölgede bırakmıştır.

İran, dünya güçleri arasındaki bölünmelerden faydalanma konusunda da stratejik bir yaklaşım benimsemiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan Rusya ve Çin ile kurduğu güçlü ilişkiler, Batı'nın İran üzerindeki baskısını dengelemeye yönelik bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Bu ülkelerle enerji, savunma ve ticaret alanlarında yapılan iş birlikleri, İran'ın yaptırımların etkisini hafifletmesine ve uluslararası alanda tamamen izole olmasını önlemesine yardımcı olmuştur. İran'ın nükleer programına dair uluslararası güven oluşturma konusunda yaşadığı en büyük zorluklardan biri, yeterli şeffaflık sergileyememesi olmuştur. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile zaman zaman yaşanan gerilimler ve bazı nükleer tesislerin geç beyan edilmesi, İran'ın programının gerçek niyetleri konusunda soru işaretleri yaratmıştır. Özellikle 2009 yılında varlığı ortaya çıkan Fordow Yakıt Zenginleştirme Tesisi gibi önceden bildirilmeyen tesisler, İran'ın uluslararası topluma güven vermesini zorlaştırmış ve nükleer programının yalnızca barışçıl amaç taşıdığı yönündeki söylemini zayıflatmıştır. Benzer şekilde, İran'ın uluslararası denetim mekanizmalarına tam uyum sağlamaya yönelik isteksizliği, Batılı ülkeler tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Bu durum, İran'ın aslında nükleer silah üretme kapasitesine ulaşmak için çalıştığı yönündeki iddiaları güçlendirmiş ve ülkenin küresel alanda daha fazla izolasyona sürüklenmesine neden olmuştur.

İran'ın iletişim stratejisindeki en büyük zafiyetlerden biri, zaman zaman tutarsız ve çatışmacı bir üslup benimsemesidir. Özellikle Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Batı'ya ve İsrail'e karşı sert söylemleri, İran'ın diplomatik kazanımlarını gölgelemiştir. Bu agresif dil, Batılı ülkelerle olan ilişkileri daha da germiş ve İran'ı uluslararası arenada yalnızlaştıran bir faktör haline gelmiştir. Aynı zamanda, İran hükümet yetkililerinin birbirleriyle çelişen açıklamalar yapması, ülkenin dış politikadaki tutarlılığına zarar vermiştir. Bir yandan İran Dışişleri Bakanlığı diplomatik açılımlara sıcak bakarken, diğer yandan ordu veya hükümet içindeki sertlik yanlısı unsurlar kışkırtıcı söylemler geliştirebilmiştir. Bu durum, İran'ın uluslararası toplum nezdinde güvenilir bir aktör olarak görülmesini zorlaştırmıştır. İran'ın nükleer programı konusunda uluslararası alanda yaşadığı en büyük başarısızlıklardan biri, bölgesel komşularını bile ikna edememesi olmuştur. İran, NPT kapsamında nükleer teknolojiye sahip olma hakkını vurgularken, bölgesel güvenlik endişelerini yeterince giderecek adımlar atmaktan kaçınmıştır. Bu durum, bölgesel rakiplerinin İran'ın nükleer programını tehdit olarak gösteren söylemler geliştirmesine olanak tanımış ve İran'ın barışçıl niyetlerini dünyaya anlatma çabalarını baltalamıştır (Kibaroglu, 2006). İran'ın bölgedeki askeri faaliyetleri ve bazı

militer gruplara verdiği destek, ülkenin istikrarsızlık kaynağı olduğu yönündeki algıyı pekiştirmiştir.

İran'ın nükleer programına ilişkin iletişim stratejileri, hem uluslararası destek kazanma hem de şüpheleri giderme konusunda karmaşık sonuçlar doğurmuştur. Ülke, gelişmekte olan ülkeler arasında bir ölçüde destek toplamayı ve nükleer programını ulusal gurur ve bilimsel başarı meselesi olarak sunmayı başarmış olsa da, daha geniş uluslararası toplumu barışçıl niyetleri konusunda ikna etmekte zorlanmıştır. Şeffaflık eksikliği, tutarsız mesajlar ve çatışmacı söylemler, İran'ın uluslararası imajını olumsuz etkileyen faktörler olmuştur. Gelecekte, İran'ın uluslararası algıları şekillendirme konusundaki başarısı, daha tutarlı ve inandırıcı bir iletişim stratejisi izleyip izleyemeyeceğine bağlı olacaktır. Özellikle diplomatik şeffaflık, bölgesel güvenlik kaygılarını giderme ve uluslararası iş birliklerini artırma yönündeki adımlar, İran'ın nükleer programının küresel sahnedeki algısını belirlemede kritik rol oynayacaktır.

3.4.1 Etkinlik ve Zorluklar

İran'ın nükleer programına ilişkin iletişim stratejisi, hem uluslararası destek kazanma hem de uluslararası kamuoyunu ikna etme açısından karmaşık bir tablo sunmaktadır. Özellikle Bağlantısızlar Hareketi (NAM) üyesi ülkeler nezdinde belli bir diplomatik kazanım sağlamış olsa da Batılı ülkeler ve bölgesel rakipleri arasında derin şüpheler uyandırmıştır.

İran'ın iletişim stratejisi, yasal haklarını ve nükleer programının barışçıl niteliğini vurgulayan bir söylem üzerine inşa edilmiştir. Batı'nın nükleer teknolojiye ilişkin çifte standart uyguladığı yönündeki argümanları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve Batı'nın niyetlerine şüpheyile yaklaşan kesimlerde karşılık bulmuştur. Ancak bu strateji, belirli yapısal zorluklarla karşı karşıya kalmıştır:

- **Güvenilirlik Sorunları:** Daha önce açıklanmamış nükleer tesislerin ortaya çıkması, İran'ın şeffaflık ve barışçıl niyetlere ilişkin iddialarını zayıflatmış, uluslararası toplumda güven kaybına yol açmıştır.
- **Uluslararası İzolasyon:** İran'ın iletişim çabaları, Batılı ülkeler tarafından uygulanan ekonomik yaptırımları ve diplomatik tecridi engellemekte yetersiz kalmıştır.
- **Bölgesel Gerilimler:** İran'ın nükleer söylemi, Orta Doğu'daki güvenlik kaygılarını artırarak komşu ülkelerin tepkisini çekmiş ve bölgesel istikrarsızlığı körüklemiştir.

İran'ın nükleer programına dair geliştirdiği iletişim stratejisi, hukuki argümanları, stratejik belirsizlikleri ve meydan okumayı bir araya getiren kendine özgü bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Diğer nükleer devletlerle benzerlikler taşısa da İran'ın, uluslararası şüphelere rağmen programının tamamen barışçıl amaçlar taşıdığı konusunda ısrarcı olması, onu farklı bir konuma yerleştirmektedir. Ülke, nükleer programını çevreleyen diplomasi ve müzakere süreçlerinde ilerlemeye çalışırken, bu stratejinin uzun vadede ne kadar etkili olduğu hala tartışma konusudur.

İran'ın nükleer programı, yalnızca enerji üretimine yönelik bir girişim olmanın ötesinde, geniş çaplı stratejik hedefleri destekleyen bir unsur olarak görülmektedir. Programın gelişimi ve İran'ın uluslararası müzakerelere yaklaşımı, bölgesel nüfuz kazanma, caydırıcılık oluşturma ve Batı'nın hegemonik politikalarına meydan okuma gibi daha kapsamlı dış politika hedefleriyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, İran'ın nükleer programı özellikle ABD ve İsrail gibi potansiyel rakipler karşısında bir caydırıcılık unsuru olarak değerlendirilmektedir. İran, nükleer çalışmalarının yalnızca barışçıl amaçlar taşıdığını vurgulasa da programın kapasitesine dair belirsizlik, dolaylı bir caydırıcı etki yaratmaktadır. Bu “stratejik belirsizlik” politikası, İran'a nükleer silah geliştirme sınırını aşmadan, bölgede güç dengesi Nükleer politika konusunda önde gelen uzmanlardan biri olan Shahram Chubin, bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“İran'ın nükleer programı, yönetim tarafından ulusal gururun ve bilimsel başarının bir sembolü olmanın yanı sıra, dış tehditlere karşı potansiyel bir caydırıcı unsur olarak görülmektedir.” (Chubin, 2006).

Bu stratejik belirsizliğin etkisi, özellikle ABD'nin İranlı General Kasım Süleymani'ye düzenlediği suikast sonrasında gözlemlenmiştir. 2019-2020 yıllarında tırmanan gerilim süresince, İran'ın potansiyel nükleer kapasitesi, askeri tepkilerin kapsamını sınırlandırmada belirleyici bir rol oynamıştır. İran, nükleer programını yalnızca caydırıcılık sağlamak için değil, aynı zamanda uluslararası müzakerelerde pazarlık unsuru olarak da kullanmıştır. 2015 yılında imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA), İran'ın nükleer gelişmelerini dış politikadaki stratejik hedeflerine ulaşmak için nasıl bir araç olarak değerlendirdiğini gösteren önemli bir örnektir.

İran, JCPOA kapsamında yaptırımların hafifletilmesi karşılığında nükleer faaliyetlerini sınırlandırmayı kabul etmiş ve böylece uluslararası izolasyondan kurtulmayı, küresel

ekonomiye yeniden entegre olmayı amaçlamıştır. Bu durumu eski bir İranlı diplomat olan Seyed Hossein Mousavian şu şekilde ifade etmektedir: “Nükleer anlaşma sadece nükleer meseleyle ilgili değildi; İran’ın izolasyonunu sona erdirmeye ve uluslararası sistemde normal bir ülke haline gelme kapısıydı.” (Mousavian, 2013). Ancak ABD’nin 2018’de JCPOA’dan çekilmesi ve ardından gelen “maksimum baskı” politikası, İran’ın bu stratejisinin risklerini ortaya koymuştur. İran, JCPOA kapsamındaki taahhütlerini kademeli olarak azaltarak, nükleer programının uluslararası ilişkilerde nasıl bir baskı aracı olarak kullanılmaya devam ettiğini göstermiştir. İran’ın nükleer teknolojiye olan ilgisi, yalnızca enerji üretimiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda teknolojik bağımsızlık ve ulusal egemenlik söylemiyle de bütünleşmektedir. İran yönetimi, Batı’nın teknoloji üzerindeki tekeli kırarak ve yabancı güçlere bağımlılığı azaltmak adına nükleer programına büyük önem atfetmektedir. Bu söylem iç kamuoyunda da güçlü bir yankı bulmuştur. 2019 yılında Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, nükleer programın İran için yalnızca enerji meselesi değil, aynı zamanda bilimsel ilerleme ve bağımsızlık açısından kritik bir öneme sahip olduğunu şu sözlerle vurgulamıştır: “Nükleer programımız sadece enerjiyle ilgili değil; bilimsel ve teknolojik bağımsızlığımızla da ilgili. Bu, ulusal gururumuzun ve ilerlememizin bir göstergesidir.” (Birleşmiş Milletler, 2019). Bu vurgu, İran siyasetinde nükleer programın birleştirici bir faktör olmasını sağlamış, aynı zamanda ülkenin füze teknolojisi, siber güvenlik ve diğer stratejik alanlardaki yatırımlarını da desteklemiştir. İran’ın nükleer programı, bölgesel güçlerle ilişkilerinin şekillenmesinde de kritik bir rol oynamıştır. Özellikle Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri, İran’ın nükleer kapasitesini doğrudan bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda, İran nükleer kapasitesini İsrail’in ilan edilmemiş nükleer cephaneliğine karşı bir denge unsuru olarak konumlandırarak, meseleyi bölgesel güvenlik ve adalet ekseninde çerçevelemeye çalışmıştır. Dış politika analisti Kayhan Barzegar, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“İran’ın nükleer programı bölgede bir denge unsuru olarak hizmet etmekte, nükleer teknoloji tekeline meydan okumakta ve bölgesel güvenlik düzenlemelerinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır” (Kibaroğlu, 2010).

3.4.2 Bölgesel Dinamikler

Körfez Arap İşbirliği Konseyi Ülkeleri (KİK)

İran’ın nükleer programı, özellikle Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez Arap İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi ülkeleri için ciddi bir güvenlik endişesi yaratmaktadır. Bu ülkeler,

İran'ın nükleer silah edinme ihtimalinin bölgesel güç dengesini değiştirebileceğini ve Tahran'ın daha agresif bir dış politika izlemesine yol açabileceğini düşünmektedir.

Bölgedeki en güçlü aktörlerden biri olan Suudi Arabistan, İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı en sert tepkiyi veren ülkeler arasında yer almaktadır. Riyad yönetimi, İran'ın nükleer silah geliştirmesi halinde, kendisinin de benzer bir program başlatacağını açıkça dile getirmiştir.

Suudi Veliaht Prensi Muhammed bin Selman (MBS), Mart 2018'de yaptığı açıklamada, *"Suudi Arabistan herhangi bir nükleer bomba edinmek istemiyor, ancak İran nükleer bomba geliştirirse biz de mümkün olan en kısa sürede bunu takip ederiz."* (CBS News, 2018) sözleriyle bu tutumunu net bir şekilde ortaya koymuştur.

Eylül 2023'te Fox News'e verdiği röportajda da bu pozisyonunu yineleyerek, *"Herhangi bir ülkenin nükleer silah edinmesinden endişe duyuyoruz ve Eğer İran bir nükleer bomba geliştirirse, biz de bir tane edinmek zorunda kalacağız"* ifadelerini kullanmıştır (Tejeda, 2024).

Bu söylem, Körfez'de bir nükleer silahlanma yarışı ihtimalini gündeme getirmiş ve Suudi Arabistan ile diğer KİK ülkelerini askeri kapasitelerini artırmaya ve ABD ile güvenlik iş birliğini güçlendirmeye yöneltmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), İran'ın nükleer programına ilişkin endişelerini dile getirmekle birlikte, ekonomik ve ticari bağlarını da sürdürme konusunda daha temkinli bir politika izlemektedir.

BAE, uzun yıllardır İran'la bölgesel rekabet içinde bulunmasına rağmen, doğrudan bir çatışmadan kaçınarak diplomatik yollarla ilişkileri yönetmeye çalışmaktadır. Son yıllarda, iki ülke arasında daha pragmatik bir angajman sürecine girildiği gözlemlenmektedir.

Özellikle 2023 yılında BAE ve İran, sınır güvenliği konusunda iş birliğini artırma konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu gelişme, iki ülke arasındaki ilişkilerde potansiyel bir yumuşama sürecine işaret etmektedir (Bonesh, 2023).

BAE'nin bu dengeli yaklaşımı, bölgedeki diğer KİK ülkelerinin izlediği daha sert politikalarla kıyaslandığında farklı bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Abu Dabi yönetimi, bir yandan İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı endişelerini dile getirirken, diğer yandan ekonomik iş birliği ve diplomatik diyalogu sürdürerek gerilimi düşürme çabalarını ön planda tutmaktadır. Körfez Arap ülkeleri, İran'ın nükleer programına karşı farklı stratejiler geliştirmektedir. Suudi Arabistan, açık ve doğrudan bir karşı duruş sergileyerek nükleer silahlanma yarışına girebileceğini belirtirken; BAE gibi bazı ülkeler pragmatik bir yaklaşım benimseyerek hem

diplomatik angajmanı hem de ekonomik iş birliklerini sürdürmeye çalışmaktadır. Bölgedeki diğer KİK ülkeleri de benzer şekilde İran'ın nükleer programına karşı temkinli bir tutum sergilemektedir. Bu ülkeler, İran ile doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınarak, güvenliklerini ABD ve Batılı müttefikleriyle geliştirdikleri iş birlikleriyle sağlamlaştırmaya çalışmaktadır.

Suriye ve Lübnan

İran'ın Suriye'deki Beşar Esad rejimine ve Lübnan'daki Hizbullah'a verdiği stratejik destek, uzun yıllardır bölgesel nüfuzunun temel taşlarından biri olmuştur. İran, Esad döneminde Sünnilere yönelik soykırımlara dünyanın çeşitli yerlerinden getirdiği milislerle bizzat iştirak etmiş ve Suriye'deki büyük dramın sebeplerinden biri olmuştur. Ancak, Heyet Tahrir el-Şam'ın (HTŞ) Esad rejimini devirmesiyle Suriye'de dengeler önemli ölçüde değişmiş ve İran'ın bölgedeki stratejik hesaplamaları yeni bir döneme girmiştir.

Esad rejiminin 8 Aralık 2024 tarihinde devrilmesiyle birlikte, İran'ın Suriye'de uzun yıllar boyunca inşa ettiği siyasi ve askerî varlık ciddi şekilde sona ermiştir. İran, 2011'de başlayan iç savaştan bu yana Esad rejimine sağladığı kapsamlı askeri, istihbari ve ekonomik destekle, rejimin ayakta kalmasında kilit bir rol oynamış; bu süreçte Lübnan Hizbullahı ve çeşitli Şii milis grupları aracılığıyla sahada güçlü bir nüfuz kurmuştur. Ancak Esad rejiminin çökmesi ve Suriye'de yönetimin Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ) gibi İran karşıtı Sünni güçlerin eline geçmesiyle birlikte, İran'ın bölgede yıllardır süregelen stratejik yatırımları ağır bir darbe almıştır. Bu değişim, İran'ın Suriye üzerindeki doğrudan etkisini büyük ölçüde sınırlandırmış; Tahran yönetimi artık yalnızca Şii milis grupları aracılığıyla sınırlı ölçüde kışkırtma ve asimetrik saldırılar gerçekleştirebilecek bir konuma gerilemiştir. Ayrıca bu gelişme, İran'ın Irak, Suriye ve Lübnan üzerinden Doğu Akdeniz'e uzanan bir "Şii koridoru" oluşturma hedefini zayıflatmış; İsrail'in hava operasyonlarını artırması ve bölgedeki halk desteğinin giderek azalması, İran'ın Suriye denklemiindeki stratejik hareket alanını daha da daraltmıştır. Sonuç olarak, Esad rejiminin devrilmesi, İran'ın bölgesel nüfuz stratejisi açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Esad rejimi döneminde İran'ın her ay yaklaşık 700 milyon dolara varan bir ekonomik ve askeri destek sağladığı bildirilmekteydi. Yeni yönetimin İran vatandaşlarını Suriye'ye girişini yasaklaması ile İran'ın Suriye'deki uzun vadeli etkinliği tehlikeye girmiştir.

Lübnan'daki Hizbullah, İran'ın bölgedeki etkisini sürdüren en önemli unsurlardan biri olmaya devam etmektedir. Ancak Suriye'deki değişimler, Hizbullah'ın lojistik hatlarını ve bölgesel manevra kabiliyetini önemli ölçüde etkilemiştir. Esad rejiminin devrilmesi,

Hizbullah'ın Suriye'deki ikmal hatlarını ve İran ile olan bağlantısını zayıflatırken, örgütün İsrail'e karşı güç projeksiyonu yapma kapasitesini de sınırlamıştır. Özellikle İsrail'in Hizbullah'a yönelik hava saldırıları ve yeni Suriye yönetiminin Hizbullah'a sağladığı kolaylıkları sınırlandırma çabaları, İran'ın bölgedeki varlığını daha da zayıflatmıştır.

Buna ek olarak, Lübnan'da yaşanan ekonomik kriz, Hizbullah'ın iç kamuoyundaki desteğini olumsuz yönde etkilemiştir. İran'ın finansal desteği azalsa da, Hizbullah hâlâ Lübnan'daki en güçlü siyasi ve askeri güçlerden biri olarak varlığını sürdürmektedir.

İran, uzun yıllardır ABD ve İsrail'in bölgedeki etkisine karşı koymak amacıyla "Direniş Eksenini" olarak adlandırdığı bir strateji izlemekteydi. Bu strateji, Şii milis grupları, Hizbullah ve Esad rejimi gibi müttefikler üzerinden İran'ın bölgesel nüfuzunu artırmayı hedefliyordu. Ancak HTŞ'nin Suriye'de iktidarı ele geçirmesi, İran'ın bu eksen üzerindeki kontrolünü ciddi şekilde zayıflatmıştır.

Yeni yönetim, İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamak amacıyla Türkiye ve Sünni Arap ülkeleriyle daha yakın ilişkiler geliştirmeye başlamış, bu da İran'ın bölgedeki manevra alanını daraltmıştır. Bu değişim, İran'ın yalnızca Suriye'de değil, genel olarak Orta Doğu'daki nüfuzunu da sorgulanır hale getirmiştir.

Bu gelişmeler, İran'ın Direniş Eksenini stratejisinin artık eskisi kadar güçlü olmadığını ve Tahran'ın bölgedeki varlığını sürdürebilmek için yeni stratejiler geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. İran'ın Lübnan, Irak ve Yemen gibi diğer bölgelerdeki etkinliğini artırarak Suriye'de kaybettiği nüfuzu telafi etmeye çalışması beklenebilir. Ancak, ABD, İsrail ve Sünni Arap ülkelerinin bölgesel politikaları bu sürecin İran açısından daha da zorlu olacağını göstermektedir.

Irak

İran ve Irak arasındaki ilişkiler, özellikle 2003'te ABD öncülüğünde Irak'ın işgal edilmesinin ardından belirgin şekilde gelişmiştir. Saddam Hüseyin'in devrilmesi, İran'a bölgedeki nüfuzunu artırma fırsatı sunmuş ve özellikle Şii siyasi gruplara ve milislere verdiği destek aracılığıyla etkinliğini pekiştirmesine olanak tanımıştır. İran'ın bu bağları güçlendirme çabası, bölgedeki Şiilerin konumunu stratejisiyle örtüşmektedir.

İran'ın desteklediği Şii milisler, bölgedeki çıkarlarını ilerletmede önemli bir araç olmuştur. Bu milislerin bazıları Irak'ın resmi güvenlik güçlerine entegre edilmiş olup, İran'ın

bölgedeki etkisini pekiştiren bir unsur haline gelmiştir. Ancak bu durum, özellikle ABD ile İran arasında gerilime yol açmıştır. ABD, İran destekli milisleri Batı karşıtı eylemler ve İran Devrim Muhafızları Ordusu (IRGC) ile bağlantıları nedeniyle hedef almıştır.

Irak'ın İran'ın nükleer programına yönelik tutumu ise genel olarak bölgesel istikrarı koruma çabasıyla şekillenmiştir. Irak hükümeti, nükleer meselelerin barışçıl yollarla çözülmesini savunmakta ve bölgedeki dengeleri gözetmeye çalışmaktadır. Öte yandan, Irak yönetimi hem İran destekli milislerin hem de ABD'nin sağladığı askeri desteğin IŞİD gibi tehditlerle mücadelede kritik olduğunu göz önünde bulundurarak, İran ve Batılı güçler arasındaki ilişkilerini dengelemeye özen göstermektedir (Azizi, 2021).

3.4.3 Küresel İlişkiler

Amerika Birleşik Devletleri

İran'ın nükleer programı, uzun yıllardır ABD-İran ilişkilerindeki temel gerilim kaynaklarından biri olmuş ve Orta Doğu'nun jeopolitik dengelerini şekillendiren önemli bir unsur haline gelmiştir. ABD, İran'ın nükleer silah geliştirme kapasitesini sınırlandırmak amacıyla ekonomik yaptırımlara başvurmuş ve 2015 yılında Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (JCPOA) müzakere ederek bu sürece öncülük etmiştir. JCPOA, İran'ın nükleer faaliyetlerini uluslararası denetim altında sınırlandırmasını öngörürken, buna karşılık ekonomik yaptırımların hafifletilmesini taahhüt ediyordu. Anlaşmanın uygulanması, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından denetlenerek güvence altına alınmıştı. Ancak, 2018 yılında Trump yönetimi altında ABD'nin tek taraflı olarak JCPOA'dan çekilmesi ve ardından “maksimum baskı” politikası kapsamında İran'a yönelik sert ekonomik yaptırımlar getirmesi, bölgedeki gerilimi önemli ölçüde artırdı. Buna karşılık olarak İran, JCPOA kapsamında belirlenen sınırları aşarak uranyum zenginleştirme seviyesini yükseltmeye ve gelişmiş santrifüjler geliştirmeye başladı.

Biden yönetimi altında anlaşmayı yeniden canlandırma girişimleri ise tarafların birbirlerini taahhütlerini yerine getirmemekle suçlaması ve müzakerelerde değişen talepler nedeniyle zorlu bir sürece dönüştü. Nükleer mesele, ABD-İran ilişkilerindeki diğer diplomatik sorunların önüne geçerek güven inşasını ve daha geniş kapsamlı diplomatik angajmanları zorlaştırdı. Ayrıca, bu belirsizlik bölgedeki diğer aktörler açısından da istikrarsızlık yaratmış ve ABD'nin JCPOA'yı desteklemeye devam eden Avrupa müttefikleriyle olan ilişkilerini karmaşık hale getirmiştir (Cordesman & Hwang, 2021).

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği (AB), İran'ın nükleer programına ilişkin müzakerelerde kritik bir rol oynamış ve genellikle ABD'ye kıyasla daha diplomatik bir yaklaşım benimsemiştir. JCPOA'nın (Kapsamlı Ortak Eylem Planı) kilit katılımcılarından biri olan Avrupa ülkeleri, ABD'nin 2018'de anlaşmadan çekilmesine rağmen, İran'la nükleer anlaşmayı sürdürmeye yönelik çabalarını devam ettirmiştir. Bu süreçte AB, yaptırımlardan kaçınarak İran ile ekonomik ilişkileri sürdürmek amacıyla INSTEX gibi mekanizmalar geliştirerek ticareti kolaylaştırmaya çalışmıştır.

Ancak İran'ın nükleer faaliyetlerinin ötesinde, balistik füze programı, insan hakları ihlalleri ve Avrupa'daki terörist faaliyetlere karıştığı iddiaları gibi konular, AB-İran ilişkilerinde ciddi gerilimler yaratmıştır. JCPOA'nın kapsamı yalnızca nükleer programla sınırlı olduğundan, AB, İran'la diplomatik angajmanını sürdürmeye çalışırken aynı zamanda güvenlik ve insan hakları konularında artan endişelere de yanıt vermek zorunda kalmıştır. Bu durum, AB'nin İran'a yönelik yaklaşımını daha karmaşık hale getirmiş ve diplomasi ile güvenlik kaygıları arasında bir denge kurma zorunluluğu doğurmuştur. Bu bağlamda, AB'nin İran ile yürüttüğu müzakereler hem bölgesel istikrarın korunması hem de küresel güvenlik kaygılarının yönetilmesi açısından kritik ancak zorlu bir süreç olarak şekillenmiştir (O'Toole, 2021).

Rusya ve Çin

İran, Batı'nın nükleer programına yönelik baskılarına karşı bir denge unsuru olarak Rusya ve Çin ile daha yakın ilişkiler geliştirme stratejisini benimsemiştir. Her iki ülke de İran'a çeşitli şekillerde destek sağlayarak, özellikle nükleer ve savunma alanlarında iş birliği yapmıştır.

Rusya, İran'ın nükleer altyapısına doğrudan katkıda bulunmuş, Buşehr nükleer santralinin inşasını desteklemiş ve ek tesisler planlamıştır. Aynı zamanda, İran'a yönelik olası askeri müdahalelere karşı çıkmış ve savunma ile teknoloji alanlarında iş birliği yapmıştır. Ancak, bu iş birlikleri bazen jeopolitik çıkar çatışmaları veya teknik gecikmeler nedeniyle sekteye uğramıştır.

Çin ise İran'ın en büyük ticaret ortaklarından biri olarak, özellikle enerji sektöründe stratejik bir ortak haline gelmiştir. ABD yaptırımlarına rağmen İran petrolünü satın almaya devam eden Çin, ekonomik bağlarını güçlendirmiş ve teknoloji transferleri ile askeri iş

birliklerini artırmıştır. Ayrıca, Çin'in diplomatik duruşu, ABD'nin tek taraflı yaptırımlarına karşı çıkma eğiliminde olmuş ve İran'ı uluslararası alanda destekleyen bir çizgide ilerlemiştir.

Rusya ve Çin, İran'la olan ilişkilerini yalnızca ekonomik ve askeri çıkarlar doğrultusunda değil, aynı zamanda ABD'nin Orta Doğu'daki ve küresel ölçekteki etkisine karşı bir denge oluşturma stratejisi çerçevesinde değerlendirmektedir. İran ise bu ilişkileri, yaptırımları aşmak ve bölgesel nüfuzunu artırmak için önemli bir fırsat olarak kullanmaktadır. Bu dinamikler, üç ülkenin Batı hegemonyasına karşı ortak çıkarlarını yansıtırken, İran'ın küresel ittifaklarını güçlendirme çabalarını da pekiştirmiştir (Sariolghalam, 2023).

Bağlantısızlar Hareketi (NAM)

İran, Bağlantısızlar Hareketi'ndeki (NAM) konumunu, nükleer programına destek toplamak ve Batı'nın küresel düzen üzerindeki hâkimiyetine meydan okumak için bir araç olarak kullanmıştır. Birçok NAM üyesi ülke, İran'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT) kapsamında barışçıl nükleer teknolojiye sahip olma hakkına yönelik argümanlarına olumlu yaklaşmış ve bu hakkı desteklemiştir. Bu strateji, İran'a yönelik uluslararası yaptırımların uygulanmasını engelleyememiş ya da büyük güçlerin nükleer program konusundaki endişelerini tamamen ortadan kaldıramamış olsa da, Tahran'ın diplomatik izolasyonunu bir ölçüde hafifletmiştir. NAM, büyük güç bloklarıyla resmi ittifaklardan kaçınan ve 100'den fazla ülkeyi bünyesinde barındıran bir oluşum olarak, İran'a küresel arenada kendini savunma fırsatı sunmuştur. Hareketin birçok resmi açıklamasında, İran'ın nükleer faaliyetlerinin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) denetimleri çerçevesinde olduğu sürece meşru kabul edilmesi gerektiği vurgulanmış ve barışçıl amaçlarla nükleer teknolojiye erişimin tüm devletler için eşit bir hak olduğu dile getirilmiştir.

NAM'ın İran'a sağladığı bu diplomatik destek, ülkenin uluslararası alandaki yalnızlığını tam anlamıyla sona erdirmese de, Batı'nın İran'a yönelik çifte standart uyguladığı yönündeki söylemlerini güçlendirmesine ve tek taraflı yaptırımlara karşı çıkmasına olanak tanımıştır. Ancak bu destek, İran'ı uluslararası incelemelerden muaf tutmamış ve nükleer programının olası askeri boyutlarına ilişkin endişeleri de tamamen giderememiştir (Albright vd., 2012).

İran'ın nükleer programı ve daha geniş dış politika stratejisi, bölgesel ve küresel ilişkileri derinden etkilemiştir. Orta Doğu'da Körfez Arap ülkeleri ve İsrail ile gerilimleri tırmandırırken, Suriye ve Hizbullah gibi devlet dışı aktörlerle olan ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Küresel ölçekte ise, İran'ın Batı ile yaşadığı gerilim, onu Rusya ve Çin gibi büyük güçlere daha da

yakınlaştırmıştır. Özellikle ABD ile yaşanan anlaşmazlıklar, İran'ın uluslararası alandaki konumunu büyük ölçüde belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur.

3.5 İran'ın Dış Politikasında Geleceğe Bakış ve Politika Seçenekleri

İran'ın önümüzdeki yıllardaki dış politikası, iç siyasi dinamikler, bölgesel gelişmeler ve küresel jeopolitik eğilimlerin etkisi altında şekillenecektir. Bu faktörler, İran'ın nükleer programına ilişkin tutumunu, bölgesel iş birliklerini, ekonomik ortaklıklarını ve iç reformlarını belirleyen temel unsurlar olacaktır. Bu bölümde, İran'ın gelecekteki dış politika yönelimlerine dair olası senaryolar ve stratejik seçenekler ele alınarak ülkenin izleyeceği muhtemel yollar değerlendirilmiştir.

İran'ın dış politikasındaki en kritik konulardan biri nükleer programının geleceğidir. Olası senaryolardan biri, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) veya benzer bir anlaşmanın yeniden canlandırılmasıdır. Böyle bir senaryoda, İran'ın nükleer faaliyetlerini belirli kısıtlamalar altında sürdürmesi karşılığında yaptırımların hafifletilmesi ve ekonomik izolasyonun azalması söz konusu olacaktır. Bu durum, yabancı yatırımları teşvik edebilir, İran'ın uluslararası ticaret ağlarına entegrasyonunu artırabilir ve Batılı ülkelerle ilişkileri kademeli olarak iyileştirebilir. Ancak, İran'daki muhafazakâr kesimler, nükleer programın sınırlandırılmasına ve ABD'nin geçmişte olduğu gibi gelecekte de anlaşmalardan çekilebileceğine dair endişeler nedeniyle bu tür bir uzlaşmaya direnç gösterebilir (Mousavian, 2013).

Alternatif bir senaryo ise, İran'ın diplomatik müzakerelerin başarısız olması durumunda nükleer kapasitesini daha da ileriye taşıyarak nükleer silah eşiğine yaklaşmasıdır. Bu strateji, İran'ın bölgesel caydırıcılığını güçlendirebilir ve siyasi pazarlık gücünü artırabilir. Ancak, aynı zamanda askeri çatışma riskini artırarak uluslararası izolasyonu derinleştirebilir ve daha sert ekonomik yaptırımlara yol açabilir (Chubin, 2006). Bu bağlamda İran, güvenlik kazanımları ile ekonomik ve diplomatik maliyetler arasında hassas bir denge kurmak zorunda kalacaktır.

İran'ın bölgesel düzeyde izleyebileceği stratejilerden biri, komşu ülkelerle ilişkileri geliştirerek diplomatik angajmanlarını artırmaktır. Özellikle Suudi Arabistan ile Çin'in arabuluculuğunda varılan son anlaşmaya benzer şekilde, Körfez İş Birliği Konseyi (KİK) ülkeleriyle yakınlaşma politikası, bölgesel gerilimleri azaltabilir ve ekonomik fırsatlar yaratabilir. Bu tür bir iş birliği, İran'ın bölgesel yalnızlığını hafifletebilir ve ABD'nin bölgedeki

askeri varlığının gerekçelerini zayıflatabilir. Ancak, İran'ın bölgesel nüfuzundan taviz vermesi durumunda, içindeki muhafazakâr kesimlerin tepkisini çekmesi olasıdır.

Bir diğer stratejik seçenek, İran'ın Yemen ve Suriye gibi kriz bölgelerinde arabulucu bir rol üstlenmesidir. Bu yaklaşım, İran'ın uluslararası alanda yapıcı bir aktör olarak algılanmasını sağlayarak küresel imajını olumlu yönde etkileyebilir. Ancak, bunun gerçekleşebilmesi için İran'ın bölgedeki vekil gruplara olan bağımlılığını azaltması gerekecektir. Bu durum, İran'ın mevcut müttefikleri ve rakipleri arasında yeni dengeler oluşturmasını zorunlu kılabilir.

İran'ın ekonomik sorunları ve küresel güç dengelerindeki değişimler, ülkenin Batılı olmayan güçlerle daha yakın ilişkiler kurmasına yol açabilir. Özellikle Çin ve Rusya ile ekonomik ve stratejik ortaklıkların derinleştirilmesi, Batı'nın uyguladığı yaptırımlara karşı bir denge unsuru oluşturabilir. İran'ın Çin ile yaptığı 25 yıllık stratejik iş birliği anlaşması, bu bağlamda “Doğuya Bakış” politikasının önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir .

Ancak, İran'ın bu güçlere aşırı bağımlı hale gelmesi, stratejik esnekliğini sınırlayabilir ve uzun vadede ülkenin hareket alanını daraltabilir. Alternatif bir strateji olarak, İran ekonomik ortaklıklarını çeşitlendirerek Avrupa, Asya ve Afrika'da daha geniş bir ticaret ağı kurmayı hedefleyebilir. Böyle bir yaklaşım, ekonomik esnekliği artıracak ve İran'ın tek bir güce aşırı bağımlı olmasını önleyecektir. Ancak, çok yönlü bir dış politika izlemek, farklı aktörlerle ilişkileri dengede tutma gerekliliği nedeniyle yönetilmesi zor bir süreç olabilir.

İran'ın iç siyasi yapısı da dış politikasını doğrudan etkilemektedir. Kademeli siyasi ve ekonomik reformlar, daha ılımlı bir dış politika yaklaşımının benimsenmesine olanak tanıyabilir. Böyle bir dönüşüm, İran'ın uluslararası imajını iyileştirerek yabancı yatırımları teşvik edebilir. Ancak, reformların muhafazakâr kesimlerin tepkisini çekme ve siyasi istikrarsızlığa yol açma riski bulunmaktadır. Diğer yandan, İran'ın mevcut ideolojik ve devrimci söylemlerine bağlı kalarak statükoyu koruma çabası, politik istikrar sağlayabilir. Ancak bu tutum, ekonomik zorlukların sürmesine ve uluslararası baskıların artmasına neden olabilir. Bu nedenle, İran'ın dış politikasında ideolojik ilkeleri ile pragmatik gereklilikler arasında bir denge kurması gerekecektir.

Ayrıca, İran'ın kültürel diplomasi, eğitim iş birlikleri ve medya alanında daha etkin rol alması, yumuşak gücünü artırarak uluslararası imajını güçlendirebilir. Bu tür stratejiler, güvenlik kaygıları üzerinde doğrudan bir etki yaratmasa da, uzun vadede İran'ın küresel siyasette daha fazla kabul görmesini sağlayabilir. İran'ın gelecekteki dış politikası, iç siyasi

dengeler, bölgesel ilişkiler ve küresel güç dinamikleri arasındaki hassas dengeye bağlı olacaktır. Nükleer programın geleceği, ekonomik çeşitlendirme çabaları ve bölgesel angajmanlarla ilgili alınacak kararlar, İran'ın uluslararası sistemdeki konumunu şekillendirecektir.

Her ne kadar mevcut zorluklar devam etse de, İran'ın küresel meselelerde daha yapıcı bir rol üstlenmesi için fırsatlar mevcuttur. Reformları içeren, ekonomik esneklik sağlayan ve bölgesel istikrarı önceleyen pragmatik bir yaklaşım, İran'ı uluslararası arenada daha entegre ve etkili bir aktör haline getirebilir. Başta ABD ve bölgesel güçler olmak üzere uluslararası toplumun da, İran'ın attığı adımlara karşı dengeli ve yapıcı tepkiler vermesi gerekecektir. Bu süreçlerin sonuçları, Orta Doğu'nun uzun vadeli güvenliği ve istikrarı açısından belirleyici olacaktır.

4. SONUÇ

Bu Tez'de, İran'ın nükleer programına yönelik geliştirdiği iletişim stratejilerinin uluslararası kamuoyundaki algıyı nasıl şekillendirdiği incelenmiştir. Araştırma bulguları, İran'ın nükleer programına ilişkin küresel algının yalnızca teknik ve güvenlik boyutlarıyla değil, aynı zamanda diplomatik söylemler, medya çerçeveleri ve uluslararası güç dengeleri ekseninde biçimlendiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, İran'ın nükleer niyetlerini dünyaya nasıl anlattığı ve küresel medyanın bu programı nasıl sunduğu, uluslararası toplumun İran'a bakışını doğrudan etkilemiştir.

Çalışmada kullanılan Event-Structure Analysis (ESA) yöntemi, İran'ın nükleer programına dair gelişmeleri kronolojik bir sıraya koyarak olaylar arasındaki nedensel ilişkileri analiz etmeye olanak tanımıştır. Bu yöntem sayesinde, İran'ın diplomatik söylemleri, medya temsilleri ve uluslararası müzakerelerdeki pozisyonları kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiş, elde edilen bulgular belirlenen varsayımlar doğrultusunda incelenmiştir.

Küresel Algının Oluşumunda Medyanın Rolü: Batılı medya kuruluşları (BBC, CNN, The Guardian gibi), İran'ın nükleer faaliyetlerini genellikle bir tehdit unsuru ve uluslararası güvenliğe risk olarak çerçevelemektedir. Manşetlerde ve haber analizlerinde İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmaları çoğu kez gizli bir silah programının parçasıymış gibi sunulmakta, bu da özellikle Batı kamuoyunda endişe ve tepkiyi beslemektedir. Buna karşılık, İran'ın resmi medya organları (örneğin IRNA, PressTV), nükleer programı ulusal egemenliğin bir sembolü

ve bilimsel ilerlemenin bir göstergesi olarak yansıtmaktadır. Bu yayınlarda, programın barışçıl amaçlı olduğu ve İran'ın uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını kullandığı vurgulanarak, Batılı ülkelerin çifte standardına dikkat çekilmektedir. İki taraf arasındaki bu çerçeveleme farkı, uluslararası algıda derin bir ayrışmaya yol açmıştır. Araştırmanın da ortaya koyduğu üzere, küresel kamuoyunu şekillendirmede Batılı medya çok daha belirleyici olurken, İran'ın resmi söylemleri büyük ölçüde ülke içinde karşılık bulmuştur. Bu durum, İran'ın kendi halkı nezdinde nükleer programını bir ulusal gurur meselesi olarak başarılı biçimde sunabildiğini, ancak dünya genelinde aynı ölçüde etkili olamadığını göstermektedir.

Diplomatik Söylemler ve Uluslararası Müzakereler: İran'ın nükleer program konusundaki diplomatik söylemleri, uluslararası müzakerelerde ülkenin konumunu belirleyen bir diğer kritik unsur olmuştur. İran, resmi beyanlarında iki temel tema etrafında destek aramıştır: Meşruiyet ve bağımsızlık. Meşruiyet söyleminde, nükleer faaliyetlerin tamamen barışçıl amaçlarla yürütüldüğü ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) çerçevesinde yasal haklarına dayanarak hareket ettiği savunulmaktadır. Bu çerçevede İran, uranyum zenginleştirme dahil tüm faaliyetlerinin uluslararası denetime açık ve meşru olduğunu vurgulayarak kendisini yükümlülüklerine sadık bir aktör olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bağımsızlık söyleminde ise İran, Batılı güçlerin nükleer teknolojiyi tekelleştirmeye çalıştığını ve İran'ın egemenlik haklarını kısıtladığını öne sürerek, nükleer programını dış baskılara direnmenin ve ulusal onurun bir sembolü olarak konumlandırmıştır. Bu iki söylem, Tahran yönetimine kendi görüş noktasından haklılık kazandırmayı amaçlamış ve özellikle gelişmekte olan ülkeler ile kendi kamuoyu nezdinde bir ölçüde karşılık bulmuştur. Nitekim Rusya ve Çin gibi küresel aktörler, İran'ın “barışçıl nükleer enerji hakkı” söylemine zaman zaman destek vermiş; İran da bu sayede yaptırımlara karşı diplomatik manevra alanını genişletmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, Batılı devletler nezdinde İran'ın söylemleri büyük ölçüde kuşkuyla karşılanmıştır. Özellikle geçmişte yaşanan gizli nükleer faaliyetlerin ortaya çıkması gibi olaylar, İran'ın beyanlarının inandırıcılığını zedeleyerek güven kaybına yol açmıştır. Örneğin, 2002 yılında İran'ın beyan etmediği bazı nükleer tesislerin ortaya çıkarılması ve ardından 2005'te Mahmud Ahmedinejad yönetiminin nükleer konuda sertleşen meydan okuyucu üslubu, İran'a duyulan uluslararası güveni ciddi biçimde sarsmıştır. Buna karşın 2015 yılında imzalanan Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA), İran'ın uluslararası imajına müspet yönde katkıda bulunmuştur. Bu anlaşmayla İran, nükleer programını uluslararası denetime açmayı ve belirli sınırlamalar altında sürdürmeyi kabul ederek karşılığında ekonomik

yaptırımların hafifletilmesini sağlamıştır. Ancak, 2018’de ABD’nin bu anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesi ve akabinde İran’a yeniden yaptırımlar uygulaması, İran’ın o döneme kadar inşa ettiği diplomatik kazanımların ve güvenin kalıcı olmasını engellemiştir.

İran’ın diplomasi sahnesindeki iletişim taktikleri de algıyı şekillendirmede önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Tahran yönetimi, zaman zaman çelişkili veya belirsiz açıklamalar yaparak uluslararası baskıları dengelemeye ve müzakerelerde zaman kazanmaya çalışmıştır. Nitekim Campbell, İran’ın nükleer müzakerelerde “takiyye” (gerçek niyetini gizleme) ve “kitman” (bilginin bir kısmını saklama) gibi geleneksel stratejilere başvurarak süreci kendi lehine yönlendirmeyi amaçladığını belirtmektedir (Campbell, 2006). Bu tür stratejiler kısa vadede İran’a esneklik kazandırmışsa da uzun vadede karşı tarafın güven eksikliğini pekiştirmiş ve ülkenin uluslararası imajına olumsuz yansımıştır. Sonuç olarak, İran’ın nükleer programına dair söylemleri uluslararası müzakerelerin seyrini etkilemiş, ancak söylemlerin içeriği ve tutarlılığı, ülkenin maruz kaldığı yaptırımların ve diplomatik tecritin belirleyici bir etmeni olmuştur.

Geleceğe Dönük Algı Öngörülleri: İran’ın nükleer programına ilişkin uluslararası algının gelecekte nasıl şekilleneceği, büyük ölçüde yukarıda belirtilen iletişim ve diplomasi yaklaşımına bağlı olacaktır. Şeffaflık düzeyi arttıkça ve İran verdiği taahhütlere bağlı kaldıkça, küresel kamuoyunda oluşan güvensizliğin zamanla azalması mümkündür. Örneğin, nükleer programın tamamen barışçıl olduğunun somut adımlarla kanıtlanması ve yeni bir uluslararası anlaşmayla (JCPOA’nın canlandırılması gibi) bu durumun pekiştirilmesi, İran’a yönelik tehdide dayalı algıyı yumuşatabilir. Buna karşın, eğer İran ile Batı arasındaki gerilim yüksek seviyede seyretmeye devam eder ve iletişim kopukluğu sürerse, medyada oluşan olumsuz imaj kalıplarının güçlenerek devam etmesi muhtemeldir. Küresel algı, bir yandan İran’ın atacağı güven artırıcı adımlar ve proaktif diplomasi hamleleriyle olumluya evrilebileceği gibi, diğer yandan bölgesel gerginlikler veya olası yeni krizlerle tekrar olumsuzla dönebilir. Dolayısıyla, İran’ın önümüzdeki dönemde uluslararası toplum nezdindeki konumunu belirleyecek olan, büyük ölçüde izleyeceği iletişim stratejileri ve diplomatik tutum olacaktır. Bu kritik konu, yalnızca İran’ın kendi çıkarları için değil, aynı zamanda uluslararası güvenlik ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejimi için de büyük bir önem taşımaktadır.

İran’ın Uluslararası Kamuoyu ile Yapıcı İlişki Geliştirmesi için Öneriler: İran’ın nükleer programına dair olumsuz algıyı iyileştirmek ve uluslararası kamuoyu ile daha yapıcı bir ilişki

kurmak adına bazı somut politika adımları atması gerekmektedir. Araştırma bulgularına dayanarak, özellikle şeffaflık, medya stratejileri, diplomasi ve bölgesel iş birliği alanlarında aşağıdaki önlemler önerilebilir:

Şeffaflık ve Güven Arttırıcı Önlemler: İran, nükleer faaliyetlerinde tam şeffaflık sağlamak için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile iş birliğini en üst düzeye çıkarmalıdır. Bu kapsamda, NPT'ye ek olarak IAEA Ek Protokolü'nü kalıcı biçimde uygulamaya koyması ve denetçilerin şüphe duyulan tüm tesislere erişimine izin vermesi, uluslararası topluma gizlenecek bir şey olmadığı mesajını verecektir. Düzenli aralıklarla teknik verileri ve gelişmeleri raporlayarak paylaşması ve olası soru işaretlerini gecikmeden yanıtlaması da güven tesisine katkıda bulunacaktır. İran ayrıca nükleer programının barışçıl amaçlarını göstermek için uluslararası bilimsel iş birliği programlarına katılabilir ve reaktörlerini barışçıl araştırmalar için yabancı uzmanlara kontrollü bir şekilde açabilir.

Dengeli ve Küresel Medya Stratejileri: İran, medya iletişimde yalnızca iç propaganda diliyle yetinmeyip küresel hedef kitlelere yönelik profesyonel bir strateji benimsemelidir. Resmi yayın organlarının içeriklerini dünya kamuoyunun hassasiyetlerini dikkate alacak şekilde gözden geçirerek, mesajlarını farklı dillere ve kültürlere uyarlaması önem taşımaktadır. Örneğin, nükleer programın barışçıl yönünü ve ülkenin karşı karşıya kaldığı haksızlıkları anlatan belgeseller, uluslararası basına verilecek röportajlar ve yabancı medya platformlarında yayımlanacak makaleler ile İran kendi bakış açısını daha etkin duyurabilir. Batı medyasındaki olumsuz çerçevellemelere hızlı ve veriye dayalı karşılık vermek, yanlış bilgileri düzeltmek ve şeffaf bilgilendirme toplantıları düzenlemek de bu stratejinin bir parçası olmalıdır. Bu sayede İran, küresel söylemde sadece kendisine yönelik suçlamalarla değil, kendi sesini duyurduğu bir denkleme katkı sağlayabilir.

Çok Taraflı Diplomasi: Nükleer meselede güven ortamı oluşturmak için İran'ın diplomatik çabalarını çok taraflı platformlar üzerinden yoğunlaştırması gerekmektedir. Sadece bireysel ülkelerle ikili pazarlıklara bel bağlamak yerine Birleşmiş Milletler, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ve benzeri çok taraflı mekanizmalar aracılığıyla şeffaf müzakereler yürütmek, farklı aktörlerin sürece dahil olmasını ve anlaşmalara geniş bir meşruiyet zemini kazandırılmasını sağlayacaktır. Örneğin, JCPOA kapsamındaki yükümlülüklerine riayet etmeye devam edip anlaşmanın tam olarak uygulanması için Avrupa Birliği, Rusya, Çin ve diğer taraflarla koordinasyonu sürdürmek, ABD'nin yokluğunda bile anlaşmanın ruhunu

yaşatabilir ve uluslararası toplumda İran’a güvenin yeniden güçlenmesini sağlayabilir. Ayrıca, Bağlantısızlar Hareketi (NAM) ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi platformlarda da aktif rol alarak kendi pozisyonunu anlatması ve destek araması, küresel Güney ülkelerinin desteğini kazanma noktasında faydalı olacaktır. Diplomatik söylemlerde tutarlılığı korumak, verilen sözleri tutmak ve gerektiğinde tavizler vererek uzlaşmacı bir profil sergilemek de uzun vadede İran’ın yalnızlaşmasını önleyecek ve algıyı olumlu yönde etkileyecektir.

Bölgesel İş Birliği: İran’ın komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi ve bölgesel düzeyde güven inşa etmesi, nükleer program konusundaki uluslararası algıyı yumuşatacak bir diğer önemli adımdır. Orta Doğu’daki güç dengeleri göz önüne alındığında, İran’ın özellikle Körfez Arap ülkeleriyle karşılıklı diyalogu artırması kritik önem taşımaktadır. Bu kapsamda, bölgesel bir nükleer güvenlik forumu kurulması ve İran’ın kendi nükleer tesislerinin güvenliği konusunda komşularıyla bilgi paylaşımı yapması yararlı olabilir. Komşu ülkelerle nükleer enerjinin barışçıl kullanımına yönelik ortak projeler geliştirmek (örneğin ortak araştırma programları veya nükleer güvenlik eğitimleri) de İran’ın niyetine dair olumlu bir izlenim bırakacaktır. İran ayrıca bölgesel anlaşmazlıklarda gerilimi düşürmeye yönelik adımlar atarak (örneğin, Yemen veya Suriye gibi krizlerde yapıcı rol üstlenerek) genel olarak güvenilir bir ortak imajı çizebilir. Böylece hem bölgedeki izolasyonunu kırabilir hem de Batılı ülkelerin tezlerine karşı “İran tehdit değildir” imajını oluşturacak bir görüntü oluşturabilir.

Sonuç olarak, İran’ın nükleer programı etrafında şekillenen uluslararası algı, büyük ölçüde iletişim stratejileri ve diplomatik girişimlerle yönetilebilecek dinamik bir olgudur. İran’ın uluslararası algısını yönetmede iletişim stratejileri kilit rol oynar; bu tez, doğru stratejiler benimsenmediği takdirde algıyı değiştirmenin zor olduğunu göstermiştir İran, yukarıda belirtilen adımları hayata geçirerek şeffaflık ve diyalog temelinde hareket ederse, zamanla uluslararası toplum nezdindeki imajını güçlendirebilir. Bu konu, yalnızca İran’ın ulusal çıkarları açısından değil, küresel nükleer silahsızlanma ve barış çabaları açısından da hayati önemdedir. Dolayısıyla, atılacak her yapıcı adım, yalnızca İran’ın uluslararası imajını düzeltmekle kalmayacak, aynı zamanda bölgesel ve küresel istikrara katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın bulguları, kuramsal çerçevede ele alınan Güven Belirleme Teorisi, Olumsuzluk Baskınlığı Teorisi ve Risk Algısı Teorisi ile örtüşen önemli göstergeler sunmaktadır. İran’ın iletişim stratejileri, özellikle “iyi niyet” ve “yetkinlik” unsurlarını vurgulamaya çalışsa da, “dürüstlük” ve “şeffaflık” boyutlarında uluslararası kamuoyunun beklentilerini karşılamaktan

uzak kalmıştır. Bu durum, güven inşası sürecinin eksik kaldığını ve iletişim stratejilerinin tam anlamıyla etkili olamadığını göstermektedir. Ayrıca, Olumsuzluk Baskınlığı Teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, Batılı medya organlarının olumsuz çerçevelmelerinin, İran'ın barışçıl söylemlerini gölgede bıraktığı ve risk algısını artırdığı anlaşılmaktadır. Risk Algısı Teorisi açısından ise, nükleer programın teknik boyutlarının kamuoyuna yeterince açık bir şekilde aktarılmaması, algılanan belirsizliği ve endişeyi artırarak iletişim sürecini daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu bağlamda çalışma, yalnızca İran'ın nükleer programına dair diplomatik ve teknik süreçleri değil; aynı zamanda güven, algı ve kamuoyuna yönelik iletişim dinamiklerini anlamaya dönük teorik bir açıklayıcılık da sunmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Iran's Nuclear Program: Communication Strategies and International Image

Iran's nuclear program has been a major point of contention in international politics for decades. While Iran asserts that its nuclear activities are solely for peaceful energy production and scientific progress, many Western countries, particularly the United States and its allies, suspect that Tehran harbors ambitions of developing nuclear weapons. This divergence in perception has led to intense diplomatic negotiations, economic sanctions, and a prolonged geopolitical struggle. This thesis explores Iran's communication strategies concerning its nuclear program and their effects on its international image. It examines how Iran presents itself on the global stage, how international actors respond, and the role of media in shaping public perception. By analyzing Iran's diplomatic discourse, media portrayals, and negotiation tactics, the study aims to provide a comprehensive understanding of the country's approach to managing its nuclear narrative.

Iran's nuclear ambitions date back to the 1950s when the country first engaged with the United States under the "Atoms for Peace" program. During the reign of Shah Mohammad Reza Pahlavi, Iran developed an ambitious nuclear energy program with strong Western support. However, following the 1979 Islamic Revolution, Iran's nuclear program took a different trajectory. The post-revolutionary conflicts between Iran and the US, coupled with the Iran-Iraq War, led to a shift in focus, causing delays in nuclear advancements. By the early 2000s, Iran's nuclear activities drew international attention due to allegations of undisclosed enrichment sites and potential weapons development. This led to a series of investigations by the International Atomic Energy Agency (IAEA) and the imposition of economic sanctions by the United Nations Security Council, the European Union, and the United States. Despite these measures, Iran continued to advance its nuclear technology, asserting its sovereign right to develop nuclear energy for peaceful purposes, while denying intentions to pursue nuclear weapons and demanding recognition of its rights under international law. .

Iran's nuclear narrative is constructed through a combination of official diplomatic statements, state-controlled media, and strategic public diplomacy. Iran frequently emphasizes the peaceful nature of its nuclear program. Iranian leaders, particularly Supreme Leader Ayatollah Ali Khamenei, have issued religious decrees (fatwas) banning nuclear weapons. Additionally, Iranian diplomats stress the country's commitment to international treaties, such

as the Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT). Iranian state media presents its nuclear program as a symbol of national sovereignty and scientific achievement. In contrast, Western media often frame it as a security threat, which influences global perception. Iran has engaged in multiple rounds of negotiations, including the 2015 Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). This agreement, signed with world powers, temporarily eased tensions by imposing strict monitoring of Iran's nuclear activities in exchange for lifting sanctions. However, the U.S. withdrawal from the JCPOA in 2018 reignited hostilities. Iran employs a combination of strategic ambiguity and defiance in response to external pressures. While it has cooperated with international inspections at times, it has also engaged in provocative actions, such as increasing uranium enrichment levels beyond JCPOA limits to strengthen its bargaining position.

Media plays a crucial role in shaping global narratives about Iran's nuclear program. Western outlets such as The New York Times, BBC, and CNN often depict Iran as a rogue state pursuing nuclear weapons, emphasizing threats to regional stability and global security. This perspective is reinforced by statements from U.S. and European officials who argue that Iran's actions violate international norms. Iranian state media, including Press TV and IRNA, counter this narrative by portraying Iran as a victim of Western aggression and hypocrisy. They underline Iran's compliance with the NPT and expose the fact that countries such as the United States and Israel apply double standards on nuclear proliferation. This dichotomy in media portrayals affects international policymaking and public opinion. The dominance of Western media in shaping global discourse gives the U.S. and its allies a strategic advantage in mobilizing international support against Iran.

Iran's nuclear program has prompted varied responses from the international community. The U.S. has consistently led efforts to curb Iran's nuclear ambitions through sanctions, diplomatic isolation, and military threats. The EU has often taken a more balanced approach, favoring diplomatic engagement but also supporting punitive measures when Iran breaches agreements. Both Russia and China have maintained economic and strategic partnerships with Iran. While they have supported some UN sanctions, they have also provided Iran with nuclear technology and diplomatic backing. Israel sees Iran's attainment of nuclear power as an existential threat and is actively lobbying for stringent measures, including potential military action. Gulf Cooperation Council (GCC) states, such as Saudi Arabia and the UAE, share concerns about Iran's regional influence but prefer diplomatic containment over direct confrontation.

The study finds that while Iran has successfully maintained domestic support for its nuclear program, its international communication strategies have faced significant challenges. Iran has effectively used nationalist rhetoric to unify its population against foreign pressure. It has also managed to secure support from countries that oppose Western hegemony, such as Russia, China, and Venezuela. However, Iran's lack of transparency and inconsistent messaging have led to skepticism among Western powers. In addition, the dominance of Western media does not allow Iran to construct its international image as it wishes. Iran's reluctance to adopt a more co-operative approach with the IAEA and its mixed signals in the diplomatic negotiations have weakened its credibility. A more transparent and proactive communication strategy could help improve its international standing.

For Iran to improve its global image and achieve its strategic objectives, the following policy recommendations are proposed: Iran should allow greater access to its nuclear sites for international inspectors to build trust. Iran's diplomatic discourse should be more consistent and aligned with international norms to reduce skepticism. Strengthening regional cooperation and engaging in broader international forums can help counter negative narratives. Iran should enhance cultural and academic exchanges to improve its image beyond the nuclear issue. Iran's nuclear program remains a central issue in global security and diplomacy. While Iran has adopted various communication strategies to shape its international image, significant challenges remain. A more transparent and strategic approach could help Iran navigate the complex geopolitical landscape more effectively.

KAYNAKÇA

AA. (2018, Mayıs 9). *World reacts to US withdrawal from Iran nuclear deal*. <https://www.aa.com.tr/en/politics/world-reacts-to-us-withdrawal-from-iran-nuclear-deal/1140043>

AA. (2019, Ocak 24). *İranlı yetkiliden “P5+1 ülkelerini yanılttık” açıklaması*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-iranli-yetkiliden-p5-1-ulkelerini-yanilttik-aciklamasi/1373412>

Abas Aslani [@AbasAslani]. (2020, Kasım 17). *#Iran's FM @JZarif: If the US implements its commitments under UNSCR-2231, we'll implement our commitments under the #JCPOA. This can be done automatically & needs no negotiations. But if US wants to rejoin the JCPOA, then we'll be ready to negotiate how US can reenter the deal.* <https://t.co/rWm5XNW4k> [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/AbasAslani/status/1328793942704447490>

Aftalion, M. (2019). *INSTEX, a Game Changer?* EU Non-Proliferation and Disarmament Consortium.

Agelhorm, H. (2016, Aralık 13). *Iran has started building nuclear ships in response to American sanctions*. The Independent. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-nuclear-powered-war-ships-response-us-sanctions-a7471566.html>

Akarsu, H. (2017). *İranın Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyasetine Güvenlik Yansımaları*. Bahçeşehir Üniversitesi.

Aktaş, A. (2023, Kasım 10). *Iran, Afghanistan sign 5 key economic agreements*. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/iran-afghanistan-sign-5-key-economic-agreements/3049189>

AlArabiya. (2015, Aralık 9). *U.S. conducting ‘serious review’ of Iran missile test*. Al Arabiya English. <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/12/09/U-S-conducting-serious-review-of-alleged-iran-missile-test>

Albright, D., & Burkhard, S. (2021). *Iran’s perilous pursuit of nuclear weapons*. Institute for Science and International Security Press.

Albright, D., Burkhard, S., & Stricker, A. (2021, Haziran 7). *Analysis of IAEA Iran Verification and Monitoring Report—May 2021 | Institute for Science and International Security* [Text]. <https://isis-online.org/isis-reports/detail/analysis-of-iaea-iran-verification-and-monitoring-report-may-2021/8>

Albright, D., Burkhard, S., & Stricker, A. (2024). *Analysis of the IAEA’s Iran NPT Safeguards Report—May 2024 | Institute for Science and International Security* (Text No. May 2024). <https://isis-online.org/isis-reports/detail/analysis-of-the-iaeas-iran-npt-safeguards-report-may-2024/>

Albright, D., Stricker, A., & Ortendahl, A. (2012, Eylül 7). *Hypocritical Non-Aligned Movement communiqué supports Iran’s continued nuclear stonewalling | Institute for Science and International Security* [Text]. <https://isis-online.org/isis-reports/detail/hypocritical-non-aligned-movement-communique-supports-irans-continued-nucle/>

AlJazeraa. (2013, Şubat 7). *Iran rebuffs US talks offer*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2013/2/7/iran-rebuffs-us-offer-of-direct-talks>

AlJazeraa. (2019, Mayıs 6). *'Psychological warfare': Iran dismisses US naval deployment*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2019/5/6/psychological-warfare-iran-dismisses-us-naval-deployment>

AlJazeraa. (2020a, Ocak 20). *Iran threatens to quit nuclear non-proliferation pact*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2020/1/20/iran-to-quit-npt-if-its-nuclear-programme-referred-to-un-zarif>

AlJazeraa. (2020b, Haziran 19). *UN nuclear monitor pressures Iran for access to sites*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/economy/2020/6/19/un-nuclear-monitor-pressure-iran-for-access-to-sites>

AlJazeraa. (2020c, Ağustos 25). *UNSC dismisses US demand to impose 'snapback' sanctions on Iran*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2020/8/25/unsc-dismisses-us-demand-to-impose-snapback-sanctions-on-iran>

AlJazeraa. (2022, Haziran 29). *US, Iran indirect nuclear talks conclude without progress* | News | Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/29/us-iran-indirect-talks-to-revive-2015-nuclear-pact-conclude-eu>

AP News. (2020, Ocak 31). *Iran calls US sanctions on nuke organization chief "unwise"*. AP News. <https://apnews.com/article/middle-east-business-iran-60941df82b31683e34830c59265621cd>

Arena, M. D. C. P. (2021). Narratives modes and foreign policy change: The debate on the 2015 Iran nuclear deal. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 64(1), e007. <https://doi.org/10.1590/0034-7329202100107>

Associated Press. (2019, Haziran 3). *U.S. ready to talk to Iran with "no preconditions," Pompeo says*. NBC News. <https://www.nbcnews.com/news/world/pompeo-says-u-s-ready-talk-iran-no-preconditions-n1013051>

Azizi, H. (2021). *Challenges to Iran's Role in Iraq in the Post-Soleimani Era. Complex Rivalries, Fragmented Alliances, Declining Soft Power*.

Badawi, T. (2020, Mart 12). *The Economic Turn in Turkish-Iranian Relations*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/posts/2020/03/the-economic-turn-in-turkish-iranian-relations?lang=en>

BBC. (2005, Kasım 16). *Iran "resumes uranium processing"*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4444270.stm

BBC. (2018a, Ağustos 7). *Iran sanctions: Trump warns trading partners*. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-45098031>

BBC. (2018b, Ekim 3). *International Court of Justice orders US to ease Iran sanctions*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45729397>

BBC. (2019a, Nisan 8). *Revolutionary Guard Corps: US labels Iran force as terrorists*. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-47857140>

BBC. (2019b, Nisan 22). *Iran oil: US to end sanctions exemptions for major importers*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48011496>

BBC. (2020, Mart 3). *Iran “quizzed on possible past nuclear activities”*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51729617>

BBC. (2021, Nisan 11). *Iran says key Natanz nuclear facility hit by “sabotage”*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-56708778>

BBC News. (2010, Aralık 6). *Iran’s key nuclear sites*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-11927720>

BBC News. (2011, Ağustos 16). *Iran media guide*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14542234>

BBC News. (2012, Şubat 15). *Iran loads “first domestically-made nuclear fuel”*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-17041135>

Beaumont, P. (2024, Nisan 19). *What’s in Isfahan? The city home to Iranian nuclear facilities*. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2024/apr/19/whats-in-isfahan-the-city-home-to-iranian-nuclear-facilities>

Beck, M. (2018). *An International Relations Perspective on the Iran Nuclear Deal*. *International Relations*, 5.

Bermudez, K. (2024, Ağustos 10). *U.S. Intelligence Assessment Drops Claim That Iran ‘Not Currently Undertaking’ Nuclear Weapons Development*. FDD. <https://www.fdd.org/analysis/2024/08/10/u-s-intelligence-assessment-drops-claim-that-iran-not-currently-undertaking-nuclear-weapons-development/>

Besheer, M. (2016, Mart 15). *Iran Insists Missile Launches Legal After US Urges International Response*. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/iran-insists-missile-launches-legal-after-us-urges-international-response/3236961.html>

Birleşmiş Milletler (Direktör). (2018, Eylül 27). *11 Israel—Prime Minister Addresses General Debate, 73rd Session* [Video recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=HTugN3Wtb28>

Birleşmiş Milletler. (2019, Eylül 25). *World Leaders Denounce Breaches of Sovereignty in Collective Efforts to Settle Conflict, Tackle Climate Change, as General Assembly Debate Continues | Meetings Coverage and Press Releases*. <https://press.un.org/en/2019/ga12187.doc.htm>

Biswas, S. (2018). *Iran v ‘the international community’: A postcolonial analysis of the negotiations on the Iranian nuclear program*. *Asian Journal of Political Science*, 26(3), 331-351. <https://doi.org/10.1080/02185377.2018.1481441>

Bombach, K. M., & Brennan, C. T. (2018, Kasım 8). *Iran Sanctions ‘Snapback’ Finalized Nov. 5, 2018 | Insights | Greenberg Traurig LLP*. <https://www.gtlaw.com/en/insights/2018/11/iran-sanctions-snapback-finalized-nov-5-2018>

Bonesh, F. R. (2023, Kasım 9). *UAE-Iran 2023/24 Bilateral Trade, Status, and Prospects*. Middle East Briefing. <https://www.middleeastbriefing.com/news/uae-iran-2023-24-bilateral-trade-status-and-prospects/>

Borger, J. (2009, Ekim 1). *Nuclear talks lead to rare meeting between US and Iran*. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2009/oct/01/iran-nuclear-geneva-talks>

Borger, J. (2015, Eylül 2). Obama secures Iran victory as 34th senator endorses nuclear deal. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/02/iran-nuclear-deal-congress-34th-senator>

Borger, J., & Dehghan, S. K. (2013, Kasım 10). Geneva talks end without deal on Iran's nuclear programme. *The Observer*. <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/10/iran-nuclear-deal-stalls-reactor-plutonium-france>

Borrell, J. (2020, Temmuz 14). *Saving the Iran Nuclear Deal* | by Josep Borrell. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/iran-nuclear-deal-at-five-by-josep-borrell-2020-07>

Boucher, R. (2003, Mayıs 9). *Iranian Nuclear Facilities: Arak and Natanz (Taken Question)*. Department Of State. The Office of Electronic Information, Bureau of Public Affairs. <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2003/20439.htm>

Cafiero, G. (2022, Temmuz 25). The UAE-Iran Rapprochement: Causes and Effects. *Gulf International Forum*. <https://gulfif.org/the-uae-iran-rapprochement-causes-and-effects/>

Campbell, A. (2006). Iran's nuclear deception: Taqiyya and kitman. *National Observer*, 67, 8-25.

Carmon, Y., & Savyon, A. (2013, Haziran 12). *The Iranian Nuclear Crisis: Assessment Following Release Of IAEA May Report*. MEMRI. <https://www.memri.org/reports/iranian-nuclear-crisis-assessment-following-release-iaea-may-report>

Carnegie Live (Direktör). (2020, Şubat 5). *A Conversation With IAEA Director General Rafael Grossi* [Video recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=1F7-WUljby4>

Carney, J. (2015, Mayıs 7). Senate overwhelmingly approves Iran review bill in 98-1 vote [Text]. *The Hill*. <https://thehill.com/blogs/floor-action/senate/241355-senate-votes-to-approve-iran-review-bill/>

CBS News. (2018, Mart 15). *Saudi crown prince: If Iran develops nuclear bomb, so will we* - CBS News. <https://www.cbsnews.com/news/saudi-crown-prince-mohammed-bin-salman-iran-nuclear-bomb-saudi-arabia/>

CDP. (2012, Mart 29). *A Separation as a Tool of Iranian Cultural Diplomacy*. USC Center on Public Diplomacy. https://uscpublicdiplomacy.org/pdin_monitor_article/separation-tool-iranian-cultural-diplomacy

Charbonneau, L. (2015, Aralık 16). Iran's October missile test violated U.N. ban: Expert panel. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN0TY1T8/>

Chinese Mission to UN [@Chinamission2un]. (2020, Mayıs 14). *US failed to meet its obligations under Resolution 2231 by withdrawing from #JCPOA. It has no right to extend an arms embargo on Iran, let alone to trigger snapback. Maintaining JCPOA is the only right way moving forward.* <https://t.co/Q2QYJFgkDu> [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/Chinamission2un/status/1260963464446644226>

Christensen, J. B. (with Dansk Institut for Internationale Studier). (2016). *Guests or trash: Iran's precarious policies towards the Afghan refugees in the wake of sanctions and regional war*. Danish Institute of International Studies.

Chubin, S. (2006). *Iran's nuclear ambitions*. Carnegie Endowment for International Peace ; Hopkins Fulfillment Service [distributor].

Cole, J. (2012, Mart 4). *Khamenei Takes Control, Forbids Nuclear Bomb*. Informed Comment. <https://www.juancole.com/2012/03/khamenei-takes-control-forbids-nuclear-bomb.html>

Cordesman, A. H. (2012). *Rethinking Our Approach to Iran's Search for the Bomb*. <https://www.csis.org/analysis/rethinking-our-approach-irans-search-bomb>

Cordesman, A. H., & Hwang, G. (2021). *The Other Sides of Renegotiating the JCPOA Iran Nuclear Agreement*. <https://www.csis.org/analysis/other-sides-renegotiating-jcpoa-iran-nuclear-agreement>

Covello, V. T. (2001). Risk communication, the West Nile virus epidemic, and bioterrorism: Responding to the communication challenges posed by the intentional or unintentional release of a pathogen in an urban setting. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 78(2), 382-391. <https://doi.org/10.1093/jurban/78.2.382>

Çaman, E., & Dağcı, K. (2013). Irans Nuclear Program and Turkey_ Changing Perceptions, Interests and Need for Revision. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 12(2).

Dagres, H. (2018, Mayıs 9). Iranian Hardliners' 'I-Told-You-So' Moment. *Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/iranian-hardliners-i-told-you-so-moment/>

Davenport, K. (2018). EU Moves to Block U.S. Iran Sanctions. *Arms Control Today*, 48(5), 24-26.

Davenport, K. (2025, Şubat). *IAEA Investigations of Iran's Nuclear Activities | Arms Control Association*. IAEA Investigations of Iran's Nuclear Activities. <https://www.armscontrol.org/factsheets/iaea-investigations-irans-nuclear-activities>

Davispolks. (2017, Ekim 16). *President Trump Decertifies the Iran Deal – What Happens Next? | Davis Polk*. <https://www.davispolk.com/insights/client-update/president-trump-decertifies-iran-deal-what-happens-next-march-2024>

Dehghan, S. K. (2013, Kasım 11). Iran allows inspectors to visit two key nuclear sites. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/11/iran-allows-nuclear-inspectors-iaea>

Deliktaş, B. (2020). *İslam Devrimi Sonrası İran Nükleer Programı Türkiye İçin Riskler ve Fırsatlar*. HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ.

Dockins, P. (2016, Nisan 22). *US to Buy Iranian Heavy Water as Part of Nuclear Deal*. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/us-buy-iranian-heavy-water-nuclear-deal/3298809.html>

Dongmiao, Z. (2017, Nisan 19). *U.S. says Iran complying with 2015 nuclear deal—Xinhua | English.news.cn*. http://www.xinhuanet.com/english/2017-04/19/c_136220169.htm

Duncombe, C. (2017). Twitter and transformative diplomacy: Social media and Iran-US relations. *International Affairs*, 93(3), 545-562. <https://doi.org/10.1093/ia/iix048>

Dursun. (2024, Mayıs 31). *Iran's enriched uranium stockpiles rapidly increase*. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/irans-enriched-uranium-stockpiles-rapidly-increase/3236637>

Dursun, A. (2022, Kasım 19). *İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı kararına karşılık vereceklerini duyurdu*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-uluslararasi-atom-enerjisi-ajansi-kararina-karsilik-vereceklerini-duyurdu/2742774>

DW Türkçe. (2009, Nisan 20). *Ahmetinejad'a tepkiler artıyor*. <https://www.dw.com/tr/ahmedinejada-tepkiler-art%C4%B1yor/a-4193531>

Easterly, G. (2018, Şubat 23). *UN Panel of Experts' Report Describes a Fragmented Conflict, with Humanitarian Law Violations on All Sides*. Yemen Peace Project. <https://www.yemenpeaceproject.org/blog-x/2018/2/23/un-panel-of-experts-report-describes-a-fragmented-conflict-with-humanitarian-law-violations-on-all-sides>

EEAS. (2017, Eylül 20). *Remarks by High Representative/Vice-President Federica Mogherini following the Ministerial Meeting of the E3/EU + 3 and Iran | EEAS*. <https://www.eeas.europa.eu/node/32546>

EEAS. (2018, Temmuz 6). *Statement from the Joint Commission of the Joint Comprehensive Plan of Action | EEAS*. https://www.eeas.europa.eu/node/48076_en

Elysee. (2020, Ocak 6). *Joint statement from President Macron, Chancellor Merkel and Prime minister Johnson*. Elysee.Fr. <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2020/01/06/joint-statement-from-president-macron-chancellor-merkel-and-prime-minister-johnson>

Erwin, S. (2020, Nisan 26). *Pompeo blasts Iran's space program in wake of military satellite launch*. SpaceNews. <https://spacenews.com/pompeo-blasts-irans-space-program-in-wake-of-military-satellite-launch/>

Eryılmaz, R. (2010). *ABD-İran nükleer gerilimi, Türkiye'nin güvenliğine etkileri*. Kara Harp Okulu Komutanlığı.

EU Commission. (2018, Kasım 27). *Press statement on the third EU-Iran High-Level Seminar on International Nuclear Co-operation—European Commission*. https://commission.europa.eu/news/press-statement-third-eu-iran-high-level-seminar-international-nuclear-co-operation-2018-11-27_en

EU Commission. (2020, Eylül 1). *Chair's Statement following the 1 September meeting of the Joint Commission of the Joint Comprehensive Plan of Action | EEAS*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/chairs-statement-following-1-september-meeting-joint-commission-joint-comprehensive-plan-action_en

Executive Order 13608, Executive Order 13608 Executive Order 13608—Prohibiting Certain Transactions With and Suspending Entry Into the United States of Foreign Sanctions Evaders With Respect to Iran and Syria (2012).

Fair, C. C., Kaltenthaler, K., & Miller, W. J. (2013). *Iranians and the Nuclear Non-Proliferation Treaty*. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 36(2), 1-31. <https://doi.org/10.1353/jsa.2013.0003>

Fareed, Z. (2009, Şubat 1). *CNN.com—Transcripts* [Trascript]. <https://transcripts.cnn.com/show/fzgps/date/2009-02-01/segment/01>

Farzanegan, M. R., & Batmanghelidj, E. (2024). *Understanding Economic Sanctions on Iran: A Survey*. *The Economists' Voice*, 20(2), 197-226. <https://doi.org/10.1515/ev-2023-0014>

Federal Foreign Office. (2022, Kasım 22). *Joint statement by France, Germany, and the UK on Iran*. German Federal Foreign Office. <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2564882>

Federica Mogherini [@FedericaMog]. (2017, Mayıs 20). *#EU ready to continue work for full JCPOA implementation, bilat engagement, regional peace, and meet expectations of all people in #Iran 2/2* [Tweet]. Twitter. <https://x.com/FedericaMog/status/865842864965775360>

Fellner, E. (2024). Truth and other lies: Online foreign image management in Iran during the Rouhani Era. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 51(2), 347-364. <https://doi.org/10.1080/13530194.2024.2342180>

Financial Times. (2022, Mart 1). *Iran's experience signals banning Swift will not work as expected*. <https://www.ft.com/content/e8705d48-bfea-4f95-af3b-af13c1e4305d>

Financial Tribune. (2020, Temmuz 27). *Swiss Deal With Iran via SHTA*. Financial Tribune. <https://financialtribune.com/articles/business-and-markets/104535/swiss-deal-with-iran-via-shta>

France 24. (2022, Haziran 8). *Iran disconnects nuclear site cameras as IAEA raises concern over uranium traces*. France 24. <https://www.france24.com/en/europe/20220608-un-s-iaea-passes-resolution-criticising-iran-over-uranium-traces>

Gambrell, J. (2021, Ocak 2). *Iran plans 20% uranium enrichment "as soon as possible"*. AP News. <https://apnews.com/article/donald-trump-dubai-iran-iran-nuclear-united-arab-emirates-384717b592f8a7012b02d8627f36763a>

Ganot, S. (2024, Nisan 30). *Iran-UAE Economic Commission Reconvenes After a Decade*. The Media Line. <https://themedialine.org/mideast-daily-news/iran-uae-economic-commission-reconvenes-after-a-decade/>

Gaouette, N. (2021, Eylül 23). *US says it is working on contingency plans in case Iran continues nuclear advances and refuses to return to talks* | CNN Politics. CNN. <https://www.cnn.com/2021/09/23/politics/us-iran-nuclear-talks-unga/index.html>

Gerami, N. (2014, Haziran 13). *Background on the "Possible Military Dimensions" of Iran's Nuclear Program* | The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/background-possible-military-dimensions-irans-nuclear-program>

Gevorgyan, A. (2024, Ağustos 4). *Economic Cooperation of Armenia and Iran: Great Potential and Great Challenges*. Caucasus Watch. <https://caucasuswatch.de/en/insights/economic-cooperation-of-armenia-and-iran-great-potential-and-great-challenges.html>

GOV:UK. (2018, Ağustos 6). *Joint statement on the re-imposition of US sanctions on Iran*. GOV:UK. <https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-on-the-re-imposition-of-us-sanctions-on-iran>

GOV:UK. (2021, Nisan 14). *Iran to start uranium enrichment up to 60%: E3 statement*. GOV:UK. <https://www.gov.uk/government/news/iran-to-start-iranian-enrichment-up-to-60-e3-statement>

Gritten, D. (2022, Haziran 9). *Iran removes nuclear watchdog's cameras after criticism*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-61719196>

- Gui, A. A. (2023). *Iran's Pursuit of Peaceful Nuclear Technology*.
- Gul, A. A. (2012). Iran's Pursuit of Peaceful Nuclear Technology. *Pakistan Horizon*, 65(1), 35-52. JSTOR.
- Gündoğan, Ü. (2016). *İran ve Ortadoğu: 1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu dengelerine etkisi* (2. bs). Adres Yayınları.
- Gürzel, A. G., & Ersoy, E. (2012). Turkey and Iran's Nuclear Program. *Middle East Policy*, 19(1), 37-50. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2012.00521.x>
- Hafezi, P. (2021, Şubat 22). Khamenei says Iran may enrich uranium to 60% purity if needed. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/khamenei-says-iran-may-enrich-uranium-to-60-purity-if-needed-idUSKBN2AM1Z6/>
- Hafezi, P., & Nichols, M. (2016, Eylül 22). Iran's Rouhani at U.N. calls on rival Saudi to cease "divisive policies". *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKCN11S1VY/>
- Hansler, J. (2022a, Haziran 16). *US unveils new sanctions on Iranian petrochemical network and front companies* | CNN Politics. CNN. <https://www.cnn.com/2022/06/16/politics/us-iran-sanctions/index.html>
- Hansler, J. (2022b, Ekim 31). *US Iran envoy says he is not going to 'waste our time' on nuclear deal right now* | CNN Politics. CNN. <https://www.cnn.com/2022/10/31/politics/malley-iran-deal-comments/index.html>
- Haxhimusa, S. (2016). *Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015)* (No. GOV/2016/8). IAEA.
- Heller, J. (2012, Eylül 28). *Netanyahu draws "red line" on Iran's nuclear program* | Reuters. https://www.reuters.com/article/world/netanyahu-draws-red-line-on-irans-nuclear-program-idUSBRE88Q0GI/?utm_source=chatgpt.com
- Henderson, S., & Heinonen, O. (2015, Mart). *Nuclear Iran a Glossary*. Belfer Center. <https://www.washingtoninstitute.org/sites/default/files/pdf/PF121-3rd-edition-CorrectedApr2020.pdf?>
- Herszenhorn, D. M. (2020, Şubat 4). *Borrell backs Iran deal, trashes Trump's Middle East peace plan*. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/josep-borrell-eu-backs-iran-deal-trashes-donald-trump-middle-east-peace-plan/>
- Hoffman, J. (2020, Ağustos 15). *Trump says snapback sanctions against Iran could come next week* | CNN Politics. CNN. <https://www.cnn.com/2020/08/15/politics/trump-iran-sanctions/index.html>
- Holland, S., & Hafezi, P. (2018, Eylül 26). Trump, Iran's Rouhani exchange threats, insults on U.N.'s world stage. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/trump-irans-rouhani-exchange-threats-insults-on-uns-world-stage-idUSKCN1M51JT/>
- Hook, B. H. (2020, Mayıs 13). Opinion | We're Ready to 'Snap Back' Sanctions. *Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/were-ready-to-snap-back-sanctions-11589410620>
- Hultman, L., & Peksen, D. (2017). Successful or Counterproductive Coercion? The Effect of International Sanctions on Conflict Intensity. *Journal of Conflict Resolution*, 61(6), 1315-1339. <https://doi.org/10.1177/0022002715603453>

i24NEWS. (2022, Aralık 18). *Iran says enriched uranium capacity hits record*. i24NEWS. <https://www.i24news.tv/en/news/middle-east/iran-eastern-states/1671346598-iran-says-enriched-uranium-capacity-hits-record>

IAEA. (2003, Kasım 10). *Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran*. IAEA. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iran%20GOV200375.pdf>

IAEA. (2004). *Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran* (No. GOV/2004/83; s. 32). IAEA. <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2004-83.pdf>

IAEA. (2014, Mayıs 21). *Joint Statement by Iran and IAEA* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/joint-statement-iran-and-iaea>

IAEA. (2016, Aralık 19). *IAEA Statement on Director General's Visit to Iran* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iaea-statement-on-director-generals-visit-to-iran>

IAEA. (2017, Kasım 14). *Director General's Speech on Iran, the JCPOA and the IAEA* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/director-generals-speech-on-iran-the-jcpoa-and-the-iaea>

IAEA. (2018a). *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015)* (No. GOV/2018/47).

IAEA. (2018b, Ekim 2). *Statement by IAEA Director General Yukiya Amano* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/statement-by-iaea-director-general-yukiya-amano-2-october-2018>

IAEA. (2019a). *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015)* (No. GOV/INF/2019/17). IAEA.

IAEA. (2019b, Haziran 10). *IAEA Director General's Introductory Statement to the Board of Governors* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-generals-introductory-statement-to-the-board-of-governors-10-june-2019>

IAEA. (2020a, Haziran 15). *IAEA Director General's Introductory Statement to the Board of Governors* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-generals-introductory-statement-to-the-board-of-governors-15-june-2020>

IAEA. (2020b, Ağustos 26). *Joint Statement by the Director General of the IAEA and the Vice-President of the Islamic Republic of Iran and Head of the AEOI* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/joint-statement-by-the-director-general-of-the-iaea-and-the-vice-president-of-the-islamic-republic-of-iran-and-head-of-the-aeoi>

IAEA. (2020c, Eylül 4). *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015)*. IAEA. <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2020-41.pdf>

IAEA. (2021, Şubat 21). *Joint statement by the Vice-President of the Islamic Republic of Iran and Head of the AEOI and the Director General of the IAEA* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/joint-statement-by-the-vice-president-of-the-islamic-republic-of-iran-and-head-of-the-aeoi-and-the-director-general-of-the-iaea>

IAEA. (2022a). *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015)* (No. GOV/2022/24). IAEA. <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2022-24.pdf>

IAEA. (2022b, Mart 5). *Joint Statement by HE Mr Mohammad Eslami, Vice-President and President of the Atomic Energy Organization of Iran, and HE Mr Rafael Grossi, Director General of the International Atomic Energy Agency* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/joint-statement-by-he-mr-mohammad-eslami-vice-president-and-president-of-the-atomic-energy-organization-of-iran-and-he-mr-rafael-grossi-director-general-of-the-international-atomic-energy-agency>

IAEA. (2022c, Eylül 12). *IAEA Director General's Introductory Statement to the Board of Governors* [Text]. IAEA. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-generals-introductory-statement-to-the-board-of-governors-12-september-2022>

IAEA. (2022d, Kasım 17). *NPT Safeguards Agreement with the Islamic Republic of Iran*. <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2022-70.pdf>

ICG. (2019). *On Thin Ice: The Iran Nuclear Deal at Three*. International Crisis Group, Middle East Report N°195.

IFP. (2020, Nisan 30). *Iran's Bushehr Nuclear Power Plant Gets Refueled—Iran Front Page*. <https://ifpnews.com/irans-bushehr-nuclear-power-plant-gets-refueled/>

Iran Press. (2020, Eylül 16). *E3 reiterates its opposition to U.S. bid to snapback*. <https://iranpress.com/e3-reiterates-its-opposition-to-u-s-bid-to-snapback>

İlhan, Ö. (2011). *İran nükleer sorunu: Türkiye'nin rolünün değerlendirilmesi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Irish, J., & Mohammed, A. (2018, Eylül 28). Netanyahu, in U.N. speech, claims secret Iranian nuclear site. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKCN1M72FH/>

Jahn, G. (2016, Temmuz 1). *AP Exclusive: Document shows less limits on Iran nuke work*. AP News. <https://apnews.com/general-news-140ca41aba7a42cda13792f07df4b8d3>

Javad Zarif [@JZarif]. (2020, Ocak 5). *As 5th & final REMEDIAL step under paragraph 36 of JCPOA, there will no longer be any restriction on number of centrifuges This step is within JCPOA & all 5 steps are reversible upon EFFECTIVE implementation of reciprocal obligations Iran's full cooperation w/IAEA will continue* [Tweet]. Twitter. <https://x.com/JZarif/status/1213900666164432900>

Javad Zarif [@JZarif]. (2021, Ocak 4). *We resumed 20% enrichment, as legislated by our Parliament. IAEA has been duly notified. Our remedial action conforms fully with Para 36 of JCPOA, after years of non-compliance by several other JCPOA participants. Our measures are fully reversible upon FULL compliance by ALL*. [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/JZarif/status/1346110272482799616>

JCPOA. (2015, Temmuz 14). *Joint Comprehensive Plan of Action*. https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf

Jett, D. C. (2018). *The Iran nuclear deal: Bombs, billionaires, and bureaucrats*. Palgrave Macmillan.

Kamalipour, Y. R., & Hamelink, C. J. (Ed.). (2010). *Media, power, and politics in the digital age: The 2009 presidential election uprising in Iran*. Rowman & Littlefield Publ.

Karimi, N. (2020a, Haziran 24). *Iran's Rouhani warns UN agency over nuke site access demands*. AP News. <https://apnews.com/general-news-babf510fb24d9098bb38d95eaa190d4f>

Karimi, N. (2020b, Aralık 1). *Iran's parliament approves bill to stop nuclear inspections*. AP News. <https://apnews.com/article/iran-parliament-bill-nuclear-inspection-e2f2225c1f91c5c09afaf776cf9e04e3>

Kibaroglu, M. (2006). *Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power* (C. 60). Middle East Institute. <https://www.ingentaconnect.com/content/10.3751/60.2.11>

Kibaroglu, M. (2010). The Iranian quagmire: How to move forward. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 66(6), 102-108. <https://doi.org/10.1177/0096340210387504>

Kidwai, S. A. (2024). *Saudi-Iran Rapprochement: An Assessment*.

Killick, J. (2020, Ocak 16). *E3 triggers Iran nuclear deal dispute settlement mechanism*. <https://www.whitecase.com/insight-alert/e3-triggers-iran-nuclear-deal-dispute-settlement-mechanism-while-eu-sanctions-lifting>

Kogan, A. (2024, Ocak 28). A New Armenian Geostrategy: Trading Russia for Iran and BRICS? *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*. <https://besacenter.org/a-new-armenian-geostrategy/>

Kredo, A. (2020, Şubat 23). Pompeo Reveals Trump Admin's Wide-Ranging Plan to Combat Iran, Deal Death Blow to Nuclear Deal. *Washington Free Beacon*. <https://freebeacon.com/national-security/exclusive-pompeo-reveals-trump-admins-wide-ranging-plan-to-combat-iran-deal-death-blow-to-nuclear-deal/>

Kroenig, M. (2014). *A time to attack: The looming Iranian nuclear threat*. Palgrave Macmillan.

Lander, M. (2018, Mayıs 8). *Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned—The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>

Lipin, M. (2020, Ocak 11). *Why EU Powers Rejected Trump's Call to Leave Iran Nuclear Deal*. Voice of America. https://www.voanews.com/a/middle-east_voa-news-iran_why-eu-powers-rejected-trumps-call-leave-iran-nuclear-deal/6182445.html

Luce, D. D., & Williams, A. (2019, Mayıs 3). *Trump admin slaps new restrictions on Iran's nuclear activities*. NBC News. <https://www.nbcnews.com/politics/national-security/trump-admin-slaps-new-restrictions-iran-s-nuclear-activities-n1001861>

Lyons, E. (2021, Şubat 1). *Iran is ready for a new relationship with the US, but the clock is ticking, says Foreign Minister Javad Zarif*. CNN. <https://www.cnn.com/2021/02/01/world/iran-javad-zarif-amanpour-interview-nuclear-deal-intl/index.html>

Mabon, S. (2013). *Saudi Arabia and Iran: Soft power rivalry in the Middle East*. I.B. Tauris.

Makooi, B. (2023, Haziran 10). *Iran and Afghanistan dispute Helmand water rights as climate change deepens crisis*. France 24. <https://www.france24.com/en/asia->

pacific/20230610-iran-and-afghanistan-dispute-helmand-water-rights-as-climate-change-deepens-crisis

Malley, A. J. B., Avril Haines, Colin Kahl, Jeffrey Prescott, Jon Finer, Philip H. Gordon, Robert. (2024, Mart 18). Dear Senators: Push Back Against Iran, but Not at the Expense of the Nuclear Deal. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2017/03/31/dear-senators-push-back-against-iran-but-not-at-the-expense-of-the-nuclear-deal/>

Martinez, L. (2019, Haziran 2). *Iran's Foreign Minister Javad Zarif says US sanctions are "economic terrorism"*. ABC News. <https://abcnews.go.com/Politics/irans-foreign-minister-javad-zarif-us-sanctions-economic/story?id=63355661>

MECRA. (2018, Mayıs 21). *Transcript of Pompeo's Iran speech with notes*. Mecra. <https://www.mideastcenter.org/post/transcript-of-pompeo-s-iran-speech-with-notes>

MEE. (2015, Eylül 21). *IAEA chief visits Iran's controversial Parchin site*. Middle East Eye. <https://www.middleeasteye.net/news/iaea-chief-visits-irans-controversial-parchin-site>

Mehdi, S. Z. (2022, Şubat 18). *Iran needs nuclear energy, not nuclear bomb: Khamenei*. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iran-needs-nuclear-energy-not-nuclear-bomb-khamenei/2505352>

MEHR News. (2018, Eylül 25). *E3+2 vows to establish 'Special Purpose Vehicle' to facilitate trade with Iran*. Mehr News Agency; Mehr News Agency. <https://en.mehrnews.com/news/138052/E3-2-vows-to-establish-Special-Purpose-Vehicle-to-facilitate>

MEHR News. (2019, Haziran 7). *Putin backs JCPOA, rebukes anti-Iran actions*. Mehr News Agency; Mehr News Agency. <https://en.mehrnews.com/news/146147/Putin-backs-JCPOA-rebukes-anti-Iran-actions>

MFA. (2024). *Türkiye—Iran Relations / Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-relations.en.mfa>

M&G. (2006, Eylül 1). *Bush demands action as Iran snubs UN – The Mail & Guardian*. <https://mg.co.za/article/2006-09-01-bush-demands-action-as-iran-snubs-un/>

Middle East Monitor. (2020, Kasım 3). *Iran parliament approves bill on uranium enrichment*. Middle East Monitor. <https://www.middleeastmonitor.com/20201103-iran-parliament-approves-bill-on-uranium-enrichment/>

MOCTEU. (2019, Mart 7). *All Parties Reiterate to Safeguard and Implement the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) on the Iranian Nuclear Issue*. Mission of the People's Republic of China to the European Union. http://eu.china-mission.gov.cn/eng/ChinaEURelations/PO/201903/t20190309_8301508.htm

Mohammed, A., & Torbati, Y. (2017, Mayıs 17). *U.S. extends sanctions relief under Iran nuclear deal*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/idUSKCN18D1Y2/>

Motamedi, M. (2020a, Eylül 20). *US claims UN sanctions on Iran reinstated. The world disagrees*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/20/us-claims-un-sanctions-on-iran-reinstated-the-world-disagrees>

Motamedi, M. (2020b, Aralık 21). *World powers renew commitment to preserve Iran nuclear deal*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/21/world-powers-renew-commitment-to-preserve-iran-nuclear-deal>

Motamedi, M. (2022a, Şubat 14). *Iran says outcome of Vienna talks hinges on Western decisions*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/14/iran-says-vienna-talks-success-hinges-on-western-stance>

Motamedi, M. (2022b, Haziran 25). *Iran and EU agree to restart nuclear deal talks on Borrell visit*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/25/iran-and-eu-agree-to-restart-nuclear-deal-talks-in-borrell-visit>

Mousavian, S. H. (2013). Globalising Iran's Fatwa Against Nuclear Weapons. *Survival*, 55(2), 147-162. <https://doi.org/10.1080/00396338.2013.784471>

Murphy, F. (2021a, Ocak 11). IAEA chief says matter of weeks left to revive Iran nuclear diplomacy. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/us/iaea-chief-says-matter-of-weeks-left-to-revive-iran-nuclear-diplomacy-idUSKBN29G1B4/>

Murphy, F. (2021b, Ocak 13). Iran works on uranium metal for reactor fuel in new breach of nuclear deal. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/iran-works-on-uranium-metal-for-reactor-fuel-in-new-breach-of-nuclear-deal-idUSKBN29I2MN/>

Murphy, F., & Hafezi, P. (2021, Mayıs 24). Iran and IAEA extend monitoring deal, averting crisis in nuclear talks. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-has-told-iaea-it-is-extending-monitoring-deal-month-website-2021-05-24/>

Naficy, H. (2011). *A social history of Iranian cinema*. Duke University Press.

Nahidi, K. (2023). *The Cultural Politics of Art in Iran: Modernism, Exhibitions, and Art Production* (1. bs). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009361392>

Nephew, R. (2016, Aralık 9). *Want to renegotiate the Iran deal? Much harder than it looks*. Brookings. <https://www.brookings.edu/articles/want-to-renegotiate-the-iran-deal-much-harder-than-it-looks/>

Neuman, S. (2020, Ağustos 14). U.S. Seizes Iranian Fuel From 4 Tankers Bound For Venezuela. *NPR*. <https://www.npr.org/2020/08/14/902532689/u-s-seizes-iranian-fuel-from-4-tankers-bound-for-venezuela>

Neuman, W. L. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (7. bs). Pearson Education Limited.

Nichols, M. (2018, Aralık 4). U.N. Security Council meets over Iran ballistic missile launch. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN1O32IK/>

Nichols, M. (2020, Mayıs 13). Russia slams U.S. assertion at U.N. that it remains party to Iran nuclear deal. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/russia-slams-us-assertion-at-un-that-it-remains-party-to-iran-nuclear-deal-idUSKBN22P0D3/>

NTI. (2024a). Isfahan (Esfahan) Nuclear Fuel Research and Production Center (NFRPC). *The Nuclear Threat Initiative*. <https://www.nti.org/education-center/facilities/isfahan-esfahan-nuclear-fuel-research-and-production-center-nfrpc/>

NTI. (2024b). Tehran Nuclear Research Center (TNRC). *The Nuclear Threat Initiative*. <https://www.nti.org/education-center/facilities/tehran-nuclear-research-center-tnrc/>

Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 153. <https://doi.org/10.2307/1148580>

ODNI. (2021). *2021 Annual Threat Assessment of the U.S. Intelligence Community*. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/2021-04-09%20Final%20ATA%202021%20%20Unclassified%20Report%20-%20rev%202.pdf>

Oksijen, G. (2024, Nisan 19). *İran'ın nükleer tesislerine ev sahipliği yapan şehir: İsfahan'da ne var?* [Text]. <https://gazeteoksijen.com/dunya/iranin-nukleer-tesislerine-ev-sahipligi-yapan-sehir-isfahanda-ne-var-209007>; Gazete Oksijen. <https://gazeteoksijen.com/dunya/iranin-nukleer-tesislerine-ev-sahipligi-yapan-sehir-isfahanda-ne-var-209007>

Olcaý, H. (2021). Yeni medya ve siber savaş kavramları bağlamında Stuxnet saldırısı örneğinin incelenmesi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 105-125.

Oleksyn, V. (2010, Ağustos 9). *IAEA: Iran activates enrichment equipment*. San Diego Union-Tribune. <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-iaea-iran-activates-enrichment-equipment-2010aug09-story.html>

Oprysko, C. (2018, Ağustos 16). *Pompeo announces new team for Iran strategy—POLITICO*. <https://www.politico.com/story/2018/08/16/mike-pompeo-iran-action-group-780110>

O'Toole, B. (2021, Ocak 14). *Rejoining the Iran nuclear deal: Not so easy—Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/rejoining-the-iran-nuclear-deal-not-so-easy/>

Pamuk, H. (2021, Eylül 8). *Iran warns West of IAEA move as U.S says time running out to save nuclear deal | Reuters*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-says-counterproductive-iaea-stance-may-hinder-nuclear-talks-2021-09-08/>

Pamuk, H. (2022, Şubat 25). U.S. will continue to engage with Russia over Iran despite invasion of Ukraine -State Dept. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/us-will-continue-engage-with-russia-over-iran-despite-invasion-ukraine-state-2022-02-25/>

Pamuk, H., & Nichols, M. (2020, Nisan 30). *U.S. “hopeful” U.N. will extend Iran arms embargo, Russia “negative”*. Yahoo News. <https://www.yahoo.com/news/u-hopeful-u-n-extend-205835146.html>

Panda, A. (2015, Aralık 3). *IAEA Issues Final Assessment on ‘Possible Military Dimensions’ of Iran’s Nuclear Program*. <https://thediplomat.com/2015/12/iaea-issues-final-assessment-on-possible-military-dimensions-of-irans-nuclear-program/>

Pandalai, S. (Ed.). (2013). *Who sets the agenda? Does “prime time” really pace policy?* Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi.

Parry, A. W. (2022, Ekim 20). *Understanding Relations between Saudi Arabia and Iran—Insamer*. INSAMER. <http://en.insamer.com/understanding-relations-between-saudi-arabia-and-iran.html>

Patrikarakos, D. (2012). *Nuclear Iran: The birth of an atomic state*. I.B. Tauris.

Pena, J. (2017, Temmuz 12). Rubio, Colleagues Urge Tillerson Not to Certify Iran Complying with Nuclear Deal. *Senator Rubio*. <https://www.rubio.senate.gov/rubio-colleagues-urge-tillerson-not-to-certify-iran-compliance-with-the-jcpoa/>

Peters, R. G., Covello, V. T., & McCallum, D. B. (1997). The Determinants of Trust and Credibility in Environmental Risk Communication: An Empirical Study. *Risk Analysis*, 17(1), 43-54. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1997.tb00842.x>

Peterson, S. (2014, Temmuz 17). *Covert war against Iran's nuclear scientists: A widow remembers*—CSMonitor.com. <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2014/0717/Covert-war-against-Iran-s-nuclear-scientists-a-widow-remembers>

Presstv. (2022, Nisan 9). *Iran unveils major "nuclear achievements" on National Day of Nuclear Technology* [Image]. PressTV; PressTV. <https://www.presstv.ir/Detail/2022/04/09/680026/-National-Day-of-Nuclear-Technology-nuclear-achievements>

Rehman, Z. U. (2024, Ocak 23). *Why did Pakistan and Iran bomb each other and then become friends again?* Middle East Eye. <https://www.middleeasteye.net/news/why-did-pakistan-and-iran-bomb-each-other-and-then-become-friends-again>

Reinl, J. (2010, Mayıs 20). *US rejects Iran nuclear deal brokered by Turkey and Brazil and sets up new sanctions*. The National. <https://www.thenationalnews.com/world/us-rejects-iran-nuclear-deal-brokered-by-turkey-and-brazil-and-sets-up-new-sanctions-1.537657>

Rep. Royce, E. R. [R-C.-39. (2017, Şubat 8). *H.R.3364 - 115th Congress (2017-2018): Countering America's Adversaries Through Sanctions Act* (2017-07-24) [Legislation]. <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3364>

Reuters. (t.y.). *Ahmadinejad labels Iran sanctions "worthless paper"* | Reuters. Geliş tarihi 27 Şubat 2025, gönderen <https://www.reuters.com/article/business/energy/ahmadinejad-labels-iran-sanctions-worthless-paper-idUSSGE65A0AY/>

Reuters. (2009a, Eylül 13). *Iran again rules out talks on its nuclear "rights"*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/business/energy/iran-again-rules-out-talks-on-its-nuclear-rights-idUSDAH340483/>

Reuters. (2009b, Eylül 13). *Iran again rules out talks on its nuclear "rights"*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/business/energy/iran-again-rules-out-talks-on-its-nuclear-rights-idUSDAH340483/>

Reuters. (2010a, Kasım 11). *Iran nuclear right is non-negotiable: Ahmadinejad*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/world/iran-nuclear-right-is-non-negotiable-ahmadinejad-idUSTRE6A9664/>

Reuters. (2010b, Kasım 12). *Nuclear information safe with us, IAEA tells Iran*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/world/nuclear-information-safe-with-us-iaea-tells-iran-idUSTRE6AB1Q4/>

Reuters. (2010c, Aralık 1). *Iran says UN sanctions helped scientist's killers*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/business/energy/iran-says-un-sanctions-helped-scientists-killers-idUSLDE6B00SJ/>

Reuters. (2013a, Ekim 29). *U.N. nuclear watchdog says Iran meeting "very productive"* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-iaea-meeting/u-n-nuclear-watchdog-says-iran-meeting-very-productive-idUKBRE99S0KY20131029/>

Reuters. (2013b, Ekim 29). *U.N. nuclear watchdog says Iran meeting “very productive”* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-iaea-meeting/u-n-nuclear-watchdog-says-iran-meeting-very-productive-idUKBRE99S0KY20131029/>

Reuters. (2015a, Temmuz 14). Iran’s Rouhani: Deal heralds new era of cooperation with world. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/irans-rouhani-deal-heralds-new-era-of-cooperation-with-world-idUSKCN0PO1GF/>

Reuters. (2015b, Temmuz 14). *Iran’s Rouhani: Deal heralds new era of cooperation with world* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/world/irans-rouhani-deal-heralds-new-era-of-cooperation-with-world-idUSKCN0PO1GF/>

Reuters. (2015c, Aralık 8). Iran tested missile, breaching U.N. council resolutions: Officials. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN0TQ2O2/>

Reuters. (2017, Ocak 16). Iran sticks to deadline of nuclear deal with centrifuge move: IAEA. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN1501R5/>

Reuters. (2018, Nisan 26). *Macron’s state visit with Trump*. <https://www.reuters.com/news/picture/macrons-state-visit-with-trump-idUKRTX5WKYL/>

Reuters. (2020, Ocak 24). *EU’s Borrell extends timeline for dispute mechanism on Iran deal* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/world/eu-s-borrell-extends-timeline-for-dispute-mechanism-on-iran-deal-idUSKBN1ZN1GB/>

Reuters. (2021a, Şubat 3). *UN’s top court to rule on US sanctions on Iran*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/3/un-court-to-rule-on-role-in-iran-us-sanctions-case>

Reuters. (2021b, Mayıs 26). IAEA head calls Iran’s nuclear programme “very concerning”—FT. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/iaea-head-calls-irans-nuclear-programme-very-concerning-ft-2021-05-26/>

Reuters. (2021c, Eylül 1). France, Germany urge Iran to return speedily to nuclear deal talks. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/germany-urges-resumption-iran-nuclear-talks-2021-09-01/>

rferl. (2019, Aralık 5). Russia Halts Work At Iran’s Fordow Nuclear Facility. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/russia-halts-work-at-iran-s-fordow-nuclear-facility/30309634.html>

Rising, D. (2020, Ekim 28). *UN watchdog: Iran building at underground nuclear facility*. AP News. <https://apnews.com/article/europe-middle-east-business-iran-iran-nuclear-effcfe5ea7d691b471355a4b49c7a18c>

Robertson, N. (2018, Eylül 26). *Donald Trump’s UN speech laid bare his worldview – and it should worry anyone who understands history* | CNN. <https://edition.cnn.com/2018/09/25/world/robertson-trump-un-worldview/index.html>

Robinson, K. (2022, Ekim 18). *How Much Influence Does Iran Have in Iraq?* | Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/in-brief/how-much-influence-does-iran-have-iraq>

RSC. (2021, Mart 14). *The RSC National Security Strategy: Strengthening America & Countering Global Threats*. Republican Study Committee. https://mikejohnson.house.gov/uploadedfiles/nstf_report.pdf

Sajid, I. (2024, Şubat 23). *Pakistan approves work on long-awaited Iran-Pakistan gas pipeline project*. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/pakistan-approves-work-on-long-awaited-iran-pakistan-gas-pipeline-project/3146216>

Sanger, D. E. (2012, Haziran 1). Obama Order Sped Up Wave of Cyberattacks Against Iran. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2012/06/01/world/middleeast/obama-ordered-wave-of-cyberattacks-against-iran.html>

Sariolghalam, M. (2023, Haziran 1). *Diagnosing Iran's emerging pivot toward Russia and China*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/diagnosing-irans-emerging-pivot-toward-russia-and-china>

Saudigazette. (2020, Haziran 30). *Bahrain, US call for extension of Iran arms embargo*. Saudigazette. <http://saudigazette.com.sa/article/594908>

Seal, T., & Kolf, I. (2018, Temmuz 29). Republican Senators Warn European Leaders Over Iranian Sanctions. *Bloomberg.Com*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-07-29/republican-senators-warn-european-leaders-over-iranian-sanctions>

Secretary Pompeo [@SecPompeo]. (2020a, Mayıs 9). *Two years ago, @realDonaldTrump announced the bold decision to protect the world from #Iran's violence and nuclear threats by withdrawing from the Iran Deal. Today, Americans are safer and the Middle East is more peaceful than if we had remained in the #JCPOA*. [Tweet]. Twitter. <https://x.com/SecPompeo/status/1259218723627511810>

Secretary Pompeo [@SecPompeo]. (2020b, Eylül 20). *Virtually all @UN sanctions have returned on Iran, the leading state sponsor of terrorism and anti-Semitism. This includes a permanent extension of the arms embargo. This is great news for peace in the region!* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/SecPompeo/status/1307471023856590850>

Seloom, M. (2024, Nisan 19). From Rivals to Allies: Iran's Evolving Role in Iraq's Geopolitics. *Middle East Council on Global Affairs*. https://mecouncil.org/publication_chapters/from-rivals-to-allies-irans-evolving-role-in-iraqs-geopolitics/

Sen, A. (2018, Mayıs 8). A Brief History of Sanctions on Iran. *Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-of-sanctions-on-iran/>

Sen. Corker, B. [R-T. (2017, Haziran 29). *S.722 - 115th Congress (2017-2018): Countering Iran's Destabilizing Activities Act of 2017* (2017-03-23) [Legislation]. <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/senate-bill/722>

Šerić, M. (2024, Ocak 20). Armenia And Iran: A Vital Strategic Partnership – Analysis. *Eurasia Review*. <https://www.eurasiareview.com/21012024-armenia-and-iran-a-vital-strategic-partnership-analysis/>

Shahverdyan, L. (2023, Kasım 17). *Armenia, Iran eye warming ties despite divergent interests* | *Eurasianet*. <https://eurasianet.org/armenia-iran-eye-warming-ties-despite-divergent-interests>

Shane, S. (2011, Temmuz 24). Iranian Scientist Gunned Down at Home. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2011/07/24/world/middleeast/24iran.html>

Sial, S. (2015). *An Analysis of Emerging Pakistani-Iranian Ties*. <https://www.files.ethz.ch/isn/190006/d7f90a473ca2847f0ccf74f31d02fb8e.pdf>

- Sick, G. (1985). *All fall down: America's fateful encounter with Iran*. Tauris.
- Siegel, J., & Barforoush, S. (2013). Media coverage of Iran's nuclear program. *Center for International and Security Studies at Maryland (CISSM)*. <https://dgi.umd.edu/sites/default/files/2019-07/media.pdf>
- Sinaiee, M. (2022, Temmuz 17). *Khamenei Adviser Says Iran Has Not Opted For Nukes But Has Capability*. Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202207176618>
- Slovic, P. (1987). Perception of Risk. *Science*, 236(4799), 280-285. <https://doi.org/10.1126/science.3563507>
- Sly, L. (2022, Mart 11). Iran nuclear talks are halted after new Russian demands related to Ukraine. *Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/11/iran-nuclear-talks-suspended/>
- Smith. (2017, Eylül 20). *Putting Iran on Notice | Hudson*. <https://www.hudson.org/foreign-policy/putting-iran-on-notice>
- Sokolski, H. D., Clawson, P., & Army War College (U.S.) (Ed.). (2004). *Checking Iran's nuclear ambitions*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
- Spetalnick, M. (2013, Eylül 19). Rouhani says Iran willing to forswear nuclear arms: TV interview. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/rouhani-says-iran-willing-to-forswear-nuclear-arms-tv-interview-idUSBRE98H11S/>
- Sputnik. (2011, Ağustos 25). *Russia urges resumption of Iran nuclear talks*. Sputnik International. <https://sputnikglobe.com/20110825/166171016.html>
- Staff, T. (2022, Temmuz 13). *US would use force against Iran 'as last resort,' Biden tells Israeli TV*. <https://www.timesofisrael.com/us-would-use-force-against-iran-as-last-resort-biden-tells-israeli-tv/>
- Stephanie Liechtenstein [@StLiechtenstein]. (2021, Aralık 30). *The State Dept Spox just told me that "there may have been some modest progress at the end of the seventh and beginning of the eighth rounds, but it is too soon to tell if we are making real progress toward an understanding on mutual return to full compliance with the #JCPOA". 1/ [Tweet]*. Twitter. <https://twitter.com/StLiechtenstein/status/1476619099228749829>
- Stephanie Liechtenstein [@StLiechtenstein]. (2022, Mart 2). *"The IAEA will never abandon a process that it launched because of the necessity of clarification of certain situations in Iran because of a political reason. This is not how the IAEA works. I as DG would never do that." 2/ [Tweet]*. Twitter. <https://twitter.com/StLiechtenstein/status/1499023232875302915>
- Stouwdam, M. Y. (2022). *Media Bias in English language newspapers about Iran's nuclear program in 202* [Master]. Leiden University.
- Tasnim. (2021, Nisan 10). *Iran Unveils 133 Achievements on Nuclear Technology Day—Nuclear news*. Tasnim News Agency. <https://www.tasnimnews.com/en/news/2021/04/10/2482136/iran-unveils-133-achievements-on-nuclear-technology-day>
- TASS. (2020, Temmuz 21). *Chances to save Iran nuclear deal still in place, says Lavrov*. TASS. <https://tass.com/world/1180947>

Tehran Times. (2020, Şubat 24). *Joint Commission of JCPOA to meet on February 26*. Tehran Times. <https://www.tehrantimes.com/news/445519/Joint-Commission-of-JCPOA-to-meet-on-February-26>

Tehran Times. (2023, Ekim 18). *Iran issues statement regarding termination of sanctions*. Tehran Times. <https://www.tehrantimes.com/news/490290/Iran-issues-statement-regarding-termination-of-sanctions>

Tehran Times. (2024, Kasım 18). *“Eye to Eye” exhibition at TMOCA extended*. Tehran Times. <https://www.tehrantimes.com/news/506445/Eye-to-Eye-exhibition-at-TMOCA-extended>

Tejeda, G. (2024, Ekim 10). *The Potential for a Dangerous Arms Race in the Middle East*. *The Soufan Center*. <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2024-october-10/>

The American Presidency Project. (2012, Nisan 22). *Executive Order 13606*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/executive-order-13606-blocking-the-property-and-suspending-entry-into-the-united-states>

The Business Times. (2019, Aralık 1). *Six European countries join Instex barter system for trade with Iran*. The Business Times. <https://www.besstimes.com.sg/international/six-european-countries-join-instex-barter-system-trade-iran>

The Iran Primer. (2024, Ağustos 9). *U.S. Intelligence on Iran’s Nuclear Advances | The Iran Primer*. <https://iranprimer.usip.org/blog/2024/aug/09/us-intelligence-iran%E2%80%99s-nuclear-advances>

The Media Line Staff. (2024, Nisan 9). *Iran Announces Breakthroughs in Nuclear Medical Technology, Energy Production*. The Media Line. <https://themedialine.org/headlines/iran-showcases-150-nuclear-innovations-solidifying-position-in-global-radiopharmaceuticals/>

The National. (2022, Nisan 14). *Iran agrees to install UN monitoring cameras at key nuclear sites*. The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2022/04/14/iran-agrees-to-install-un-monitoring-cameras-at-key-nuclear-sites/>

The New Arab & agencies. (2015, Ekim 16). *US says Iran ballistic missile test breaks UN resolutions*. <https://www.newarab.com/news/us-says-iran-ballistic-missile-test-breaks-un-resolutions>

Timothy Coombs, W., & Holladay, S. J. (2007). *The negative communication dynamic: Exploring the impact of stakeholder affect on behavioral intentions*. *Journal of Communication Management*, 11(4), 300-312. <https://doi.org/10.1108/13632540710843913>

Trend. (2019, Mart 22). *Iran launches local mechanism similar to INSTEX*. Azernews.Az. <https://www.azernews.az/region/147671.html>

TRTHaber. (2014, Aralık 24). *Cevad Zarif’ten mevkidaşlarına mektup*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cevad-zariften-mevkidaslarina-mektup-158088.html>

TRTHaber. (2020, Kasım 28). *İran’ın nükleer programının mimarlarından Muhsin Fahrizade suikasta uğradı*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iranin-nukleer-programinin-mimarlarindan-muhsin-fahrizade-suikasta-ugradi-534661.html>

Turak, N. (2021, Şubat 16). *Iran's uranium metal production is "most serious nuclear step" to date, but deal can still be saved*. CNBC. <https://www.cnbc.com/2021/02/16/iran-nuclear-deal-uranium-metal-production-called-provocative.html>

Ugus, M., & Doğrusöz, F. (2023). The Representation of the Iranian Nuclear Program in the American Media. *The Rest Journal*, 13(2). <https://therestjournal.com/wp-content/uploads/2023/07/The-Rest-Vol.-13-No.-2-A7.pdf>

UN. (2017a). *Fourth report of the Secretary-General on the implementation of Security Council resolution 2231* (No. S/2017/1030; s. 10). <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=S/2017/1030&Lang=E>

UN. (2017b, Haziran 20). *Third report of the Secretary-General on the implementation of Security Council resolution 2231*. UN.

UN. (2019, Aralık 10). *Implementation of Security Council resolution 2231 (2015) Eighth report of the Secretary-General*. <https://www.undocs.org/en/S/2019/934>

UN. (2020a). *Implementation of Security Council resolution 2231 (2015) Ninth report of the Secretary-General* (No. S/2020/531). <https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2F2020%2F531>

UN. (2020b, Ağustos 14). *Security Council Announces Failure to Adopt Text on Iran Sanctions by 2 Against, 2 in Favour, 11 Abstentions | Meetings Coverage and Press Releases*. <https://press.un.org/en/2020/sc14277.doc.htm>

UN General Assembly, Resolution 1: Hearing de UN (1946). <https://undocs.org/en/A/RES/1>

UN News. (2018, Eylül 26). *At UN Security Council, world leaders debate Iran, North Korea sanctions and non-proliferation*. <https://news.un.org/en/story/2018/09/1020711>

UN News. (2020a, Mart 9). *Atomic agency cites concerns over Iran testing sites, offers COVID-19 assistance | UN News*. <https://news.un.org/en/story/2020/03/1059001>

UN News. (2020b, Haziran 30). *Iran nuclear deal still best way to ensure peace, DiCarlo tells Security Council | UN News*. <https://news.un.org/en/story/2020/06/1067492>

UN Resolution 1737 2006 (2006).

US Department of Defense. (2020, Ocak 2). *Statement by the Department of Defense*. U.S. Department of Defense. <https://www.defense.gov/News/Releases/release/article/2049534/statement-by-the-department-of-defense/https%3A%2F%2Fwww.defense.gov%2FNews%2FReleases%2FRelease%2FArticle%2F2049534%2Fstatement-by-the-department-of-defense%2F>

US Department of State. (2020, Haziran 25). *The United States Imposes Sanctions with Respect to Iran's Metal Industry – Translations*. <https://2017-2021-translations.state.gov/2020/06/25/the-united-states-imposes-sanctions-with-respect-to-irans-metal-industry/>

US Treasury. (2024, Ağustos 21). *Treasury Sanctions Key Actors in Iran's Oil Sector for Supporting Islamic Revolutionary Guard Corps-Qods Force*. U.S. Department of the Treasury. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1165>

Vahdat, A. (2018, Haziran 6). *Iran opens new nuclear facility for centrifuge production*. AP News. <https://apnews.com/general-news-4f857da070994f7f99682bf105bd6519>

VOA. (2013, Eylül 25). *Rouhani: Iran Has Right to Peaceful Nuclear Program*. <https://www.voanews.com/amp/rouhani-iran-has-right-to-peaceful-nuclear-program/1756604.html>

VOA, A. (2021, Mart 10). *Blinken: No Iran Funds from S. Korea Before Nuclear Compliance*. Voice of America. https://www.voanews.com/a/usa_blinken-no-iran-funds-s-korea-nuclear-compliance/6203153.html

Von Hein, M. (2019, Haziran 10). *Germany fights to salvage Iran nuclear deal*. <https://www.dw.com/en/germany-fights-to-salvage-iran-nuclear-deal-as-deadline-looms/a-49108530>

Ward, A. (2019, Ocak 29). *Trump's foreign policy isn't based in reality*. Vox. <https://www.vox.com/2019/1/29/18202179/trump-intelligence-north-korea-iran-russia-china>

Ward, A. (2020, Ocak 17). *Iran says it's now enriching uranium at levels higher than before nuclear deal*. Vox. <https://www.vox.com/world/2020/1/16/21069361/iran-nuclear-uranium-enrichment-rouhani-trump>

Wastnidge, E. (2015). The Modalities of Iranian Soft Power: From Cultural Diplomacy to Soft War. *Politics*, 35(3-4), 364-377. <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12084>

Welna, D. (2020, Ağustos 20). Pompeo Tries Starting “Snapback” Clock To Restore Sanctions Against Iran By U.N. *NPR*. <https://www.npr.org/2020/08/20/904475552/pompeo-tries-starting-snapback-clock-to-restore-sanctions-against-iran-by-u-n>

Wills, M. (2018, Mayıs 30). *Atoms for... Peace?* JSTOR Daily. <https://daily.jstor.org/atoms-for-peace/>

Wintour, P. (2017, Şubat 10). EU's Mogherini—U.S. says will fully implement Iran nuclear deal. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN15P1WI/>

Wintour, P. (2018, Nisan 19). Don't scrap Iran deal, MPs from UK, France and Germany urge US. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/19/uk-france-germany-joint-statement-urge-us-trump-not-scrap-iran-deal>

Wintour, P. (2019, Aralık 1). Iran threatens to step back from UN nuclear watchdog. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/01/iran-threatens-to-step-back-from-un-nuclear-watchdog>

Wintour, P., & Sabbagh, D. (2020, Ocak 7). Germany cuts troop numbers in Iraq after Suleimani killing. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/07/germany-cuts-troop-numbers-in-iraq-after-suleimani-killing>

WNA. (2024). *Nuclear Power in Iran—World Nuclear Association*. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/iran.aspx>

WNN. (2013, Nisan 9). *Iran launches uranium mine and mill—World Nuclear News*. <https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Iran-launches-uranium-mine-and-mill>

Xinhua. (2019a, Nisan 9). *Iran begins installation of IR6 centrifuges: Report*. http://www.xinhuanet.com/english/2019-04/09/c_137962596.htm

Xinhua. (2019b, Aralık 17). *Iran confirms Russia halts cooperation at Fordow nuke site after technical problem*. http://www.xinhuanet.com/english/2019-12/17/c_138636020.htm

YahooNews. (2015, Nisan 27). *Kerry meets Iran's Zarif on the sidelines of nuclear non-proliferation treaty conference*. Yahoo News. <http://sg.news.yahoo.com/video/kerry-meets-irans-zarif-sidelines-225754663.html>

Yeşiltaş, M. (2024, Ocak 26). *Complex dynamics of Türkiye-Iran relations*. SETA. <https://www.setav.org/en/opinion/complex-dynamics-of-turkiye-iran-relations>

Ynet. (2009, Eylül 30). IAEA: Iran broke law by failing to disclose nuclear facility. *Ynetnews*. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3783432,00.html>

Zarif, M. J. (2014). What Iran Really Wants: Iranian Foreign Policy in the Rouhani Era. *Foreign Affairs*, 93(3), 49-54, 55-59.

Zengerle, P. (2020, Mayıs 1). Most of U.S. House urges more diplomacy at U.N. to renew Iran arms embargo: Sources. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/most-of-us-house-urges-more-diplomacy-at-un-to-renew-iran-arms-embargo-sour-idUSKBN22C3MS/>

Zeydabadi-Nejad, S. (2009). *The Politics of Iranian Cinema* (0 bs). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203868478>

Zion, I. B. (2012, Eylül 28). *Netanyahu: Red line must be before Iran has enough 20%-enriched uranium for one bomb*. <http://www.timesofisrael.com/netanyahu-iran-red-line-must-be-before-it-has-enough-20-uranium-for-one-bomb/>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyad, ad : Mustafa KARLI

Eğitim

Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet

Yüksek Lisans

Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

2025

Ön Lisans

Fotoğrafçılık ve
Kameramanlık

2011

Lisans

ODTÜ Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi

1994

İş deneyimi (varsa)

Yıl

Yer

Görev

1995

Ankara Metrosu

Mali ve İdari İşler Müdürü

2004

ERENCO

Yurtdışı Sözleşmeler
Uzmanı

2006

BOTAŞ International

Eğitim ve Geliştirme
Müdürü

2014

TÜBİTAK

İdari Hizmetler Daire
Başkanı

2014

HAVELSAN

İnsan Kaynakları Müdürü

2015

STM

Akademi Koordinatörü

2016

Enerji ve Tabii Kaynaklar
Bakanlığı

Bakan Danışmanı, İdari
ve Mali İşler Daire
Başkanı

2019

TAEK

Başkan Yardımcısı

2020

TENMAK

Akademi ve Yayınlar
Koordinatörü

2024

EÜAŞ

Destek Hizmetleri Daire
Başkanı

